

T 2182

CORNELIA
PAPACOSTEA-DANIELOPOLU

25529

COMUNITĂȚILE GRECEȘTI DIN ROMÂNIA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

UNIUNEA ELENĂ DIN ROMÂNIA

EDITURA

OMONIA

București - 1996

ACADEMIA ROMANA

BIBLIOTECA I.S.S.E.E.

Cota 72182

Inventar 25529

COMUNITĂȚILE GRECEȘTI DIN ROMÂNIA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

**LUCRARE EDITATĂ CU SPRIJINUL
CONSILIULUI PENTRU MINORITĂȚILE NAȚIONALE**

Consilier editorial
CHIRIAC MANUȘARIDE

Tehnoredactare computerizată
RODAN IMPEX COMPANY S.R.L.

Tiparul executat la
S.C. ARARAT S.R.L.

Toate drepturile rezervate
EDITURII OMONIA

ISBN 973-95538-1-8

CORNELIA PAPACOSTEA-DANIELOPOLU

**COMUNITĂȚILE
GRECEȘTI
DIN ROMÂNIA
în secolul al XIX-lea**

UNIUNEA ELENĂ DIN ROMÂNIA

EDITURA OMONIA

1996

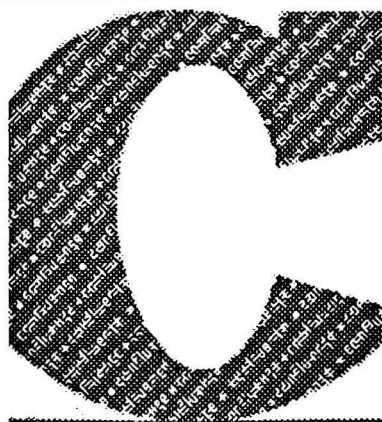
CUVÂNT ÎNAINTE

CORNELIA PAPACOSTEA DANIELOPOLOU

**INTELECTUALII
ROMÂNII
DIN
PRINCIPATE
SI CULTURA
GREACĂ
1821-1859**

editura omnesoni

CORNELIA PAPACOSTEA DANIELOPOLOU

**LITERATURA
ÎN LIMBA GREACĂ
DIN PRINCIPATELE ROMÂNE
(1774-1830)**

CUVÂNT ÎNAINTE

În cadrul laborioaselor investigații istoriografice desfășurate cu acribie de doamna Cornelia Papacostea-Danielopolu, studierea vieții comunităților grecești din România secolului al XIX-lea, a prezenței elenismului în spațiul nostru cultural, ocupă un loc predominant. Materializate fie în comunicări la colocvii și congrese, din țară sau de peste hotare, în articole și studii apărute în reviste științifice românești și străine, fie și în volume, toate aceste pagini au adus un spor de cunoaștere, au lărgit perspective, au risipit îndoieli, au clarificat certitudini, ducând mai departe ceea ce se știa până atunci, confirmând sau infirmând puncte de vedere sau ipoteze.

Meritul este cu atât mai mare cu cât cercetările sale întreprinse în biblioteci sau arhive nu s-au desfășurat pe un teren virgin, ignorat sau neluat în seamă. Dimpotrivă. Bogatele trimiteri bibliografice cu care doamna Cornelia Papacostea-Danielopolu își însoțește studiile – expresia rigorii științifice și a conștiinței profesionale care o caracterizează – atestă faptul că viața comunităților grecești din România și confluențele spirituale româno-elene în a doua jumătate a secolului nostru au constituit nu numai subiecte de cercetare, ci și de interpretare și meditație.

Așa cum arată autoarea, studiile domniei-sale nu urmăresc un fenomen aflat în plenitudinea afirmării lui, o dimensiune spirituală dominată, ci unul care cunoaștea o repliere, fiind înlocuit de expansiunea unei noi direcții afirmate în toate structurile societății noastre. Se adăuga și un factor subiectiv: ori de câte ori pe fondul unor mutații sociale și politice intervin momente de explozie, dimensiunea sentimentală devine preponderentă, punând violent în evidență ceea ce trecutul avusese negativ, necesitatea unor rupturi imediate, vizibile, spectaculoase.

Toate aceste împrejurări istorice și culturale sunt trasate cu limpezime și precizie de doamna Cornelia Papacostea-Danielopolu, încadrând faptele culturale în mediul care îi condiționează direct sau indirect desfășurarea, îi imprimă imediat sau un timp anume caracteristici. Ne aflăm în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când cele două țări românești cunoscuseră epoca înflăcărată a renașterii naționale pe toate planurile, de la ceea ce s-a numit restaurarea „domniilor pământene” până la instituțiile culturale: școli, universități, teatre, filarmonici, presă. S-a petrecut un fenomen specific „națiunilor romantice” din această parte a Europei: în jocul de interese politice, strategice, economice dintre marile imperii - vecine sau depărtate - Țările române căutau afirmarea principiului național în toate componentele existenței lor statale și spirituale. Dar deșteptarea națională pe plan cultural se realiza prin racordarea conștiinței noastre la mișcarea ideilor și sensibilității contemporane din Occident. Adică a romantismului, curentul dominant, revoluționar care schimbă radical structurile culturii apusene și aduse, prin ceea ce s-a numit școlile naționale, revelația spiritualității popoarelor care până atunci nu intraseră în circuitul cultural european. Ceea ce a făcut ca progresul să fie sinonim cu deschiderea spre Occident, deoarece ideile care înnoiseră în profunzime cultura țărilor cu vechi tradiții aveau ca vectori esențiali; descoperirea creației populare

anonime, a acelor zăcăminte artistice aflate în stare pură și o inspirație - în primul rând - din istoria națională. Cum în România - ca și în alte țări din această zonă geografică - nu existase clasicismul ca un curent în adevăratul înțeles al cuvântului, esența revoluției romantice a fost de esență națională împotriva a tot ceea ce reprezenta prezența elementului străin, în toate domeniile culturii. Lupta se ducea pentru ca limba română să fie limba școlii, a universității, a teatrului, a publicisticii, a cărții. Și simultan să se creeze opere originale, cu conținut național. Aici va trebui să precizăm faptul că această mișcare națională n-a avut un caracter insurecțional. n-a cunoscut bătălii asemenea celei de la premiера dramei „Hernani” în Franța. N-a fost nici lipsită de asperități. Dar acestea, cum au fost cele legate de interdicția la puțin timp de la apariție a celor două reviste cardinale ale epocii „Dacia literară” (1840) și „Propășirea” (1844) sau a cursului lui Mihail Kogălniceanu la Academia Mihăileană din Iași, în aceeași perioadă, se legau de cenzura rusească, ce făcea parte din sistemul instaurat de „protectoratul” instituit în urma Tratatului ruso-turc de la Adrianopol în 1829. De aceea, generația care se afirma în deceniile trei și patru ale secolului trecut a simțit ca forme constrângătoare represive instituțiile rusești și ingerințele lor în viața culturii noastre. Chiar dacă limba și cultura grecească dominaseră timp de un secol, trecerea la expresia națională a fost în primul rând o metamorfoză, lupta generației romantice s-a dus împotriva dominației rusești care împiedica prin măsuri restrictive afirmarea culturii românești. De aceea, revoluționarii vor arde în anul 1848 un exemplar din „Regulamentul Organic”.

Programul revistei „Dacia literară” (1840), primul manifest literar românesc, cel care a afirmat principiul literaturii naționale, este un model de echilibru ideatic și estetic. Se negau și se afirmau principii care să deschidă orizonturi creerii unei culturi naționale. Toată această epocă de redeșteptare în toate direcțiile va duce în mod firesc la diminuarea prezenței culturii grecești. Dar această situație nu a avut drept consecință - așa cum arată doamna Cornelia Papacostea-Danielopolu ca „între 1830-1850 cultura greacă în declin în Țările române să devină complet periferică”. Și aceasta pentru că - așa cum spune domnia sa - mulți dintre reprezentanții generației redeșteptării naționale erau educați de profesorii greci, în spiritul culturii grecești. Influență care nu va înceta niciodată și nu se va mărgini doar la viața comunităților grecești, ci va fi una din constantele culturii românești, atât în expresia literară, cât și în cea filozofică, reprezentând ceea ce esteticianul Tudor Vianu a numit „idealul clasic al omului”.

Era deci firesc ca să asistăm pe de o parte la o prezență marcată a acestui ideal de frumusețe complexă, de „reîntoarcere” la sursele nemuritoare la unii din cei mai reprezentativi creatori și gânditori români, iar de pe altă parte, la fenomenul studiat în această carte de doamna Cornelia Papacostea-Danielopolu, acela al vieții intelectuale a comunităților grecești. Chiar dacă această ultimă direcție n-a produs opere de relief, așa cum afirmă autoarea, viața intelectuală a comunităților grecești a întreținut o stare de spirit fecundă din punct de vedere al răspândirii culturale, prin dublul atașament față de patria de origine și cea de elecțiune. Cartea de față urmărește procesul interferențelor între viața spirituală a Greciei și cea a comunităților din România. De aceea, putem spune că urmărind exemplul ilustrului său părinte, mult regretatul istoric Victor Papacostea, doamna Cornelia Papacostea-Danielopolu, reconstituind cu rigoare și minuțiozitate existența culturală a comunităților grecești din România, a scris o carte care contribuie la definierea spațiului cultural balcanic, în care valorile spiritului afirmându-și identitatea națională și-au dovedit multiplele puncte de convergență.

INTRODUCERE

INTRODUCERE

Pentru viața culturală a comunităților grecești din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, am avut la dispoziție Presa și publicațiile grecești din țara noastră. Lucrările privind „diaspora” apărute în Grecia, pe care le-am consultat, conțin puține știri pentru această temă. Arhivele comunităților grecești au fost evacuate în Grecia, în timpul celui de-al doilea război mondial. Lipsa lor se resimte mai ales la capitolul „Școlile din București”. Materialele de arhivă privind comunitatea din Constanța ne sunt cunoscute din studiul recent al lui Stavros Manesis. Pentru celelalte comunități, esențialul s-a putut desprinde din sursele folosite.

Deși au existat comunități grecești în multe orașe ale țării, nu le-am studiat decât pe cele trei orașe-port mai importante: Constanța, Brăila și Galați. Aici au funcționat cele mai bune școli grecești și s-au publicat majoritatea cărților și revistelor comunităților.

Bibliografia cărții grecești în România în secolul al XIX-lea (1830-1900) a fost întocmită pe baza unui fișier al Serviciului de Bibliografie al Bibliotecii Academiei R.S.R., pe care l-am completat cu informații luate din fișierul general al Bibliotecii, cataloage de bibliotecă și de librărie, presa greacă, lucrări contemporane și biblioteca C.Th. Dimaras.

Comunitățile grecești din România apar oficial în 1860, când sunt recunoscute de Domnitorul Cuza. Dar și înainte de acest act, colectivitățile grecești din orașele românești cunosc forme de viață culturală comună, cu școli înființate de particulari și slujbe religioase ținute în bisericile românești sau grecești. Înainte de a fi apărute statute care să le reglementeze, comunitățile existau prin manifestările solidare ale supușilor greci. Consulatele, îndeplinind o serie de funcții care interesau îndeaproape pe toți grecii din țară, contribuiau la conturarea unor preocupări comune. Un rol important l-a jucat în această perioadă publicistica și în special presa greacă din România. Redacția ziarelor era punctul de întâlnire al multor interese culturale grecești (abonamente la ziare, înscrieri de prenumerați), îndeplinind chiar funcție de librărie pentru procurarea cărților.

În comparație cu simbioza culturală greco-română din secolele precedente, cultura greacă din țara noastră prezintă, în această perioadă, un interes secundar. După 1830, elenismul își pierde caracterul de formă culturală a Răsăritului european. „Creațiunea Elladei moderne” - spune Nicolae Iorga - a făcut din el o formă politică și, îndată

*extensiunea lui a încetat. El s-a definit, dar s-a împuținat*¹. Cercetând însă publicațiile grecești din București, constatăm că în perioada dintre anii 1830-1860, cultura greacă nu a devenit încă cu totul periferică și nici strict legată de viața comunității grecești.

Acest fenomen se explică prin faptul că în timpul domniilor regulamentare, cu toată reacția elementului național, cultura greacă ocupă încă un rol important, alături de cea autohtonă. La numai un deceniu după mișcarea revoluționară din 1821, între 1830 și 1839, școlile grecești din București sunt în număr de 11, adică aproape jumătate din totalul școlilor particulare ale Capitalei. Traducerile în limba greacă sau prin utilizarea versiunilor grecești ale operelor occidentale, continuă în toată perioada regulamentară. În 1835-36, se mai traduceau Chesterfield și Marmontel prin intermediul traducerii grecești a lui Vendotis. Aristia pune în scenă piesele lui Alfieri în limba greacă, Zaharia Mavrudis le traducea pe acelea ale lui Voltaire, iar A.Konduris traducea Sganarelle de Molière, în 1845. Manuel Serghiadis l-a parafrazat pe Le Sage (Gil Blas) în 1836-1837. În 1840, serdarul Vasile Drăghici a tradus romanul lui Auguste Lafontaine „Aristomenes și Gorgos” cu ajutorul textului grec. Traducerea greacă a lui Papazoglu din Marmotel, în 1846, apare ca un fenomen întârziat, ultimul de acest fel. (Afară de o traducere contemporană a lui Molière la Iași și de una din Lamartine la Brăila, în 1890, nu mai găsim în România nici o traducere din clasicii sau romanticii francezi în limba greacă).

12 Tot printr-o inerție firească, apar ca un ecou târziu al unei perioade încheiate, reeditările unor cărți importante de la începutul secolului, ale căror prime ediții sunt legate de viața culturală greacă de la Viena și Pesta. („Culegerea greacă” a lui Dimitrios Darvaris, care apare în București în 1831, în a IV-a ediție, și în 1832, Prescurtarea gramaticii lui Neofit Duca, în ediția sa a V-a, pe care **Curierul Românesc** o popularizează în 1834 printr-o înștiințare în limba greacă, **Pedagogia nouă** a lui Ioannis Kokonos în ediția a VII-a la 1836 și **Oracolele** lui Agathanghelos în 1838.). În perioada regulamentară apar și primele ziare grecești din București.

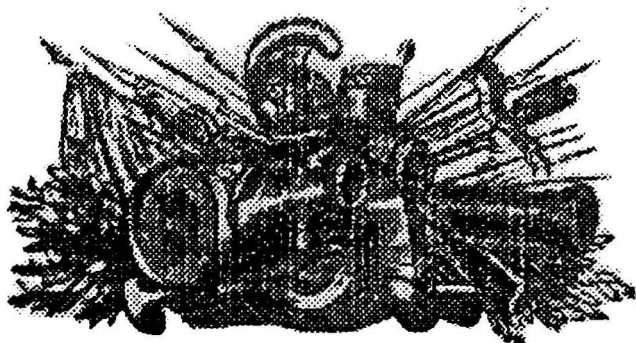
Odată cu organizarea comunităților, după 1860, caracterul producțiilor grecești din România se conturează cu precizie. Predomină cărțile cu conținut religios, manualele didactice, poeziile și nuvelele inspirate de sentimente patriotice, traducerile unor lucrări minore și numeroase broșuri legate de viața comunității. Chiar când exprimă o anumită conștiință „balcanică” sau preocuparea pentru problemele nerezolvate la acea dată - ale popoarelor din Sud-Estul Europei, aceste cărți nu au o reală valoare. Ele nu depășesc nivelul unor articole adesea ditirambice și nefondate științific. Repertoriul teatrelor e caracterizat de mediocritate - cu rarele excepții ale unor piese inspirate de lupta de eliberare a poporului grec.

Din analiza vieții culturale a comunităților grecești din România, desprindem însă numeroase aspecte ale colaborării greco-române. Tiparul grec din București oferă, în special, multe exemple ale acestei colaborări. Tipografia grecească a lui Eliade și a fraților Hristidis

1. N.Iorga, *Relații culturale greco-române, Revista istorică, V, nr. 4-5, 1919, p. 80.*

tipărește cărți grecești și românești; la fel, tipografiile lui Zaharia Carcalechi și Ștefan Rasidescu. **Curierul Românesc** publică anunțuri în limba greacă. Ziarul lui Tabacopoulos - **Spectatorul** (1860-1862) - apare în text paralel român-grec. Când ia naștere Societatea Tipografică grecească din București (1861), catalogul abonaților conține numele multor clerici și intelectuali români și greci. Nu mai insistăm asupra lucrărilor apărute în limba greacă și română (texte paralele), chiar atunci când acestea nu erau traduceri din clasici sau manuale de gramatică.

În sfârșit, distingem aici și vizibile legături de viață spirituală cu Sud-Estul european în această perioadă de desăvârșire a formării statelor balcanice. Chiar la dimensiunile mai mici ale unei vieți culturale de tranziție, găsim punctele de contact indiscutabile între popoarele din această zonă.

Η ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ.

Ὡς τὰ ὄπλα εἰς τὰ ὄπλα, ἡ Ἕπειρος κράζει,
κάτω ἄς πέσουν αὐτῆς οἱ ἐχθροί.

Ὅρματε γενναίως, ἡ Μήτηρ φωνάζει
τοὺς Τούρκους κτυπάτε, νὰ πέσουν νεκροί.

Νὰ μὴ βεβηλόνουν τὸ ἅγιον χῶμα,
ὁ ἐνδοξὸς κράζει Πύρρος, κλεινοί.

Ὅπου τὸ σῶμα αὐτοῦ τοῦ ἐνδόξου
περὸν ἐνδόξως ἡμᾶς προσκαλεῖ.

Τὴν δόξαν Πατρίδος ζητῶν ν' ἀνακτήσῃ
εἰς τὰ ὄπλα φωνάζει, Ἕπειρου λαοί.

Poemul patriotic „Vocea Epirului”

B·A·R

I
15540

II

EN EΛΛΑΔΙ ΠΕΣΟΥΣΑ ΤΟΥ ΘΘΩΝΟΣ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

και

η κοινή ψήφου αναγορευθήσεται

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ Α. ΒΑΣΙΛΕΙΑ

ΟΙΣ ΠΡΟΣΕΤΕΘΗ

*και δημοκρατικοίοντι πάτριον ΠΟΛΙΣ επικαλούμενον,
αί νό η θέλωσιν δύναται να έρωσῆ την τύχησιν περι
των αναγορευμένων των.*

είσο

ΑΓΓΕΛΟΥ Α. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ.

ΒΟΥΚΟΡΕΣΤΙΟΝ.

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΟΝ ΤΟΥ ΣΤ. ΠΑΣΣΙΑΚΣΚΟΥ.

1864.

CORNELIA PAPACOSTEA-DANIELOPOLU

14

**COMUNITATEA
GRECEASCĂ DIN
BUCUREȘTI**

Capitolul I

COMUNITATEA GRECEASCĂ

DIN BUCUREȘTI

1. Comunitatea

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, procesul de împământenire a grecilor din Principate este încă în curs. Începând din anii Regulamentului Organic, conflictele la care dădea naștere regimul privilegiat al străinilor din Principate a dus la desființarea ispravnicatelor străinilor și departamentului străinilor, „*supușii străini urmând să fie judecați pentru pricinile lor de tribunalele obișnuite ale țării*”¹. Firește că pasul următor l-au constituit cererile numeroase de naturalizare ale acestor străini care încep să beneficieze de drepturile autohtonilor². Treptat, multe familii grecești, care până la Unire își păstrează cetățenia greacă, pătrunzând tot mai adânc în viața economică și politică a țării, tind să obțină cetățenia română. Acest proces se oglindește atât în dezbaterile parlamentare ale epocii, cât și în presa greacă din România. În 1860, într-un articol închinat trecerii prin Parlament a legii împământenirii străinilor, se arată că „*raportorul Dl. C. Vlădoianu, sprijinind la tribună împământenirea unor străini, și adăugând că toți membrii camerei sunt de origine elină, s-a observat deodată o vie mișcare în Adunare cu semne de aprobare, și ochii mai multora din tribuna publică lacrămară de bucurie prețuind acest adevăr necontestabil*”³. Necontestabilă trebuie să fie, desigur, rezerva cu care primim această afirmație exagerată. Totuși, citatul își păstrează interesul pentru cunoașterea unui moment important al vieții sociale bucureștene. Exagerarea în sine ne arată cât de necesară apărea la data aceea obținerea cetățeniei române în condiții cât mai ușoare și mai rapide. Același raportor cerea ca legea împământenirii să se modifice, să se aleagă o altă legislație, care să dea „dreptul de cetățean fără dificultate, luînd într-aceasta de bază legislația elenică, care este colecția legislațiilor cele mai bine constituite”⁴.

Comunitatea greacă din București⁵ participă la viața Capitalei mai mult decât obișnuitele colonii străine poate tocmai datorită acestei pătrunderi masive grecești în societatea românească. O serie de

1. Ioan C. Filitti, *Principatele române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul Organic*, București, 1934, p. 194.
2. *Dezbaterile parlamentare*, vol. III.
3. *Ὁ θεατῆς*, nr. 12, 9 mai 1860, p. 45.
4. *Ibidem*.
5. În *Enciclopedia greacă (Elephteroudaki)*, comunitatea greacă din București este socotită până în anul 1891 ca fiind „neînsemnată”, deși n-a apărut niciodată cu toată amploarea ei (v.p. 612).

profesori greci, nu numai că predau la școlile românești, dar se românezează cu totul, scriind cărți românești și luând parte la viața publică a țării. Unii pleacă în Grecia, la sfârșitul carierei și de acolo continuă să scrie ziarelor din București, cuprinși de o nostalgie firească. Fără să mai vorbim de puternicele legături economice care existau între negustorii români și greci și de activitatea utilă a unor filantropi ca: Xenocrat, Kiriazi sau Zappa.

Și în perioada studiilor, la Paris, se încheau prietenii trainice între studenții români și studenții sau profesorii greci din Principate veniți aici să-și desăvârșesc o pregătire începută în țară. Ion Ghica povestește în scrisorile sale că, în 1835, la Paris, Alecsandri, Alexandru Ioan Cuza și alți moldoveni locuiau la un profesor Furnarachi¹, care a jucat un rol important în instruirea acestora². Tot atunci, Ion Ghica este introdus în societatea filelenă de la Paris, în saloanele „vestitei filelene, dna de Champy”³, de către doctorul Mihailidi. Acesta era fostul său dascăl de limba greacă din București, un elev al învățatului Neofit Duca „devenit doctor în medicină - spune Ghica - pe când eu dobândeam gradul de bacalaureat”⁴. După Unire, numărul tinerilor greci din București care făceau studii superioare pare să fi fost destul de mare. Numele unora din ei ne sunt cunoscute, fie din ape-luri publicate în ziarele comunității, prin care se cere compatrioților să contribuie la cheltuielile pe care le implică această specializare, fie din anunțuri profesionale, care comunică titlul recent obținut de tinerii profesioniști. Astfel „Ο θεοεπίτης” cere compatrioților să-l ajute pe Dimitrios Zimbolides „student în școala teologică și în universitate” să-și termine studiile.⁵ Κλεῖω, în 1888 anunță reușita la examenele de doctorat ale lui Gheorghios Vlahidis, absolvent al Școlii de Medicină din Universitatea din București⁶.

În viața bucureșteană a anilor '60, un moment interesant pentru solidaritatea grecilor din România îl constituie faimosul proces intentat lui Aricescu pentru Oda sa închinată Greciei, din cauza caracterului său antimonarhic. Scrisorile de simpatie primite de C.Aricescu și de C.A.Rosetti la redacția ziarului **Românul**, de la grecii din diferite orașe ale țării, telegramele primite la ziarele din Capitală, banchetul elenilor din Capitală, dat în casa lui Zaharia Sardellis⁷, sunt tot atâtea dovezi ale entuziasmului produs de poezia lui Aricescu. Un grec din Râmnicul-Sărat, Temistocle Finali, se oferă să facă duelul în locul lui Aricescu, cerându-i acestuia să-l lase „pe un elin să espuie peptul său la gloanțele nobililor ofițeri români, ce voesc în peptul Dvs. să lovească sfânta cauză a națiunii mele”⁸. C.A.Rosetti se alătură cauzei lui Ari-

1. Ion Ghica, *Scrisori către Vasile Alecsandri, București, 1953, p. 97.*
2. *Recent, un urmaș al lui Filip Furnarachi ne-a comunicat că e în posesia unor materiale privind activitatea acestuia la Paris. Printre românii care l-au frecventat pe Furnarachi, se numără și Iacob Negruzzi.*
3. „În salonul dnei de Champy - scrie Ghica - se aduna o dată pe săptămână tot ce Parisul conținea elin, elenist și filelin.
4. *Ibidem, p. 101.*
5. *Ibidem.*
6. *Κλεῖω.*
7. C.Aricescu, *Procesul meu pentru Oda la Grecia, București, 1863, p.104.*
8. *Ibidem, p.46-47.*

cescu, prin articole adresate elenilor din România în care explică ținta comună a celor două popoare care este libertatea moștenită de la strămoși și alianța popoarelor subjugate¹. Referindu-se la manifestările de simpatie ale cetățenilor greci, Aricescu exclamă „câci între care alte națiuni se află atâta afinitate, cât între cea română și elenă?”². Sentimentele filelene ale lui C.Aricescu i-au atras o simpatie nedesmințită a coloniei grecești, care în 1884, anunță în presa sa apariția unei culegeri de poezii ale poetului român în termeni de profundă admirație.³

Dintre membrii marcanți ai comunității, un loc important îl ocupă Evanghelie Zappa. Posesor al unei mari averi, filantrop și om de cultură, Evanghelie Zappa a lăsat o moștenire care, după stingerea primei generații de urmași a generat un lung proces între statul român și statul grec. Multe scrisori în diferite limbi (greacă, română și italiană), expun amănunțit problemele de drept internațional ridicate de această complicată succesiune⁴. Ne dăm seama ce poziție socială avea acest bogat grec, dacă în 1860 presa română semnala „ospitalitatea lui *Evaghelie Zappa față de Domnitor și oferta sa de a contribui cu suma necesară pentru înființarea unei baterii de 10 tunuri*”. Zappa era vizitat de personalitățile vremii, marcându-i-se o deosebită deferență. Sculptorul Kossos îi face portretul, iar consulul general îl vizitează pe Zappa, spre a admira această sculptură⁵.

2. Biserica

Neavând până la sfârșitul secolului al XIX-lea (1891) o biserică propriu-zisă a comunității, spre deosebire de celelalte orașe ale țării⁶, grecii din București utilizau pentru diferitele slujbe religioase (celebrarea sărbătorilor religioase sau naționale⁷, înmormântări și pomeniri), bisericile Zlătari, Bălașa, Kalenderoglu, Stavropoleos, Sf.Gheorghe⁸,

1. *Ibidem*, p.31-33.

2. *Ibidem*, p.79.

3. *Iris*, nr. 698/30 apr. 1884, p.1.

4. *Σχεδίασμα ήπειρωτικής βιβλιογραφίας*, Atena, 1964, p.60, 62, 64.

5. 'Ο θεατής, 29/3 oct. 1860, p.115. Știrea este reprodusă din Anunțitorul Român.

v.Ctln. Velicht, *Relațiile dintre România și Grecia în perioada 1879-1911*.

6. Brașovul, Brăila, Giurgiu, Calafat, Galați au o biserică greacă mult înaintea Capitalei.

7. *Sylloghi*, 3876, 18/30 oct. 1888, p. 2, anunță grecilor din Capitală sărbătorirea aniversării de 25 de ani de domnie a regelui grec la biserica Domnița Bălașa. Regele României a fost reprezentat de generalul Crețeanu și colonelul Robescu. Au asistat: Carp. Olănescu, Al. Lahovari, AL. Știrbei, generalul Barozzi etc. Slujba s-a oficiat de către arhimandritul bisericii grecești din Galați, Pitarinos, cu dascălul G.Ghiannis. Asistau și: principesa Ipsilanti, dna Chrissoveloni, dna Seklaris etc. Mulți greci erau în costum național, „dovedind că grecii din București păstrează vie tradiția sa națională”.

8. *Ibidem*, 4293, 25/6 apr. 1890, p. 1 Colonia greacă din București a serbat ziua de 25 martie cu un fast deosebit la biserica Sf. Gheorghe.

Proorocul Ilie (Hanul Colței)¹ sau chiar Biserica Mitropoliei. Astfel, în 1861, s-a oficiat la Biserica Zlătari un Te-Deum pentru regina Amalia „sub președinția ierarhică a Prea SS.Arhiereu Livyis D.Atanasie”, fiind de față și „foarte puțini cavaleri ai M.S.Regelui Otton, între cari se distingueau Arsache, care este și ministrul afacerilor externe al României (Arsache, nu și-a luat niciodată cetățenia română) și stimatul de filogenie și generozitate Prințul Costache Șuțu”². Biserica Kalenderoglu al cărui ctitor se numea Lazaros Kalenderoglu, era considerată ca principalul loc de cult al grecilor din București³. După îndelungi eforturi pentru obținerea unui preot grec⁴, membrii comunității grecești și-au văzut realizată această dorință⁵. În martie 1879, Duminica Ortodoxiei este sărbătorită cu strălucire în biserica Kalenderoglu („ἀρχιερατικῶς λαμπρότητα ἐν τῷ ναῷ Καλ.ενδέρογλου”) fiind slujită de arhiereul Hușilor în limba greacă. Cu această ocazie, presa anunță pe membrii comunității că, datorită lui Lazaros Kalenderoglu, vor avea un preot grec învățat și înțelept ca să-i mulțumească pe grecii din oraș („Λόγιον καὶ κόσμων ὅπως εὐχαρησθήσει τοὺς ἐνταύθα” Ἐλληνας”), care va începe să officieze în această biserică în Duminica Floriilor. Pomenirea generalului G.Simbulides, doctorul Împăratului Alexandru, se face tot în biserica Kalenderoglu⁶.

În 1878, slujba de înmormântare a redactorului ziarului *Μέλλοι*, Dimos Papatanasiu, se oficiază în biserica Mitropoliei, în fața prietenilor și colaboratorilor săi redacționali. Discursul funebru este ținut de Neoklis Kazazis⁷. Tot la Mitropolie se oficiază și Te-Deumurile închinăte familiei regale grecești sau familiilor bogate grecești din București. La o asemenea slujbă făcută pentru sănătatea regelui George, asistă în afară de notabilitățile comunității grecești (Alexandropulos, dr.Miliaresis, Dimosthenis Finalis, frații Haïta, Valsamachi, Kazanova, Mavrachi etc.), corpul diplomatic și unele personalități ale vieții politice și militare românești. (Generalul Catargi purtând marea cruce eleană – Generalul Robescu, Leca, Arion, Barozi, Pastia, Brătianu etc.)⁸. În februarie 1898, se oficiază cu pompă mare la Mitropolie parastasul Elenei G.Kiriazii, a cărei fiică era căsătorită cu cunoscutul filantrop Xenocratis. Mitropolitul Neofit este asistat de marele protosinghel și de clerul Mitropoliei.

1. Slujba pentru 25 martie se oficiază, în 1881, în biserica Profetului Ilie, unde, după slujbă, membrii societății „Bunavestire” s-au întrunit în adunare generală (Πατρις, 1, 92, 28/9 apr. 1891, p. 2).
2. *Theatis*, 55/23 sept. 1861, p. 214.
3. La slujba ținută în această biserică pentru sărbătorirea Diadohului în 1886 au asistat: împuternicitul Greciei, DouROUTS cu soția, consulul G.Ghiontis cu soția, consulii Rusiei, Franței, Italiei și Serbiei, principele Gr.Șuțu etc. (Σύλλογοι, 3338, 2/14 dec.1886, p.2).
4. *Iris*, nr.399/10 sept.1878, pag.4 și nr.409/30 nov.1878, pag.2.
5. *Ibidem*, nr.422/12.III, 1879, p.2.
6. *Ibidem*.
7. *Ibidem*, nr.411/15 dec.1878, p.2.
8. *Kleio*, 24/21. II, 1898, p.3.

Urmașii lui Lazăr Kalenderoglu – asimilați de societatea românească – părăsesc tradiția oficerii slujbelor grecești în biserica familiei. În 1887, ziarul *Syloghi* se plânge cu amărăciune de faptul că „nici cel puțin obișnuita pomenire pentru odihna sufletelor celor căzuți pe mare în războiul sfânt nu este permisă anul acesta, așa cum se făcea odinioară”. Articolul evocă zilele în care „acum câțiva ani se slujea în biserică o astfel de pomenire, precum și slujba cinstitului donator doctorul C.Kiriazzi, dar Ioan Kalenderoglu, care conduce treburile bisericii a declarat anul acesta că socotește acest lucru inutil. Iar arhimandritul Ignatios s-a supus hotărârii sale”. În concluzie, ziarul arată că „puținilor greci rămași în București le va lipsi, prin clemența fiilor Kalenderoglu, ascultarea limbii lor pământene în biserica dată de tatăl lor comunității grecești”¹. Este interesant de constatat că soluționarea acestei situații dificile a oferit-o clerul român, care a permis coloniei grecești să-și officieze slujbele religioase în biserica Sf.Ioan. Cetățenii greci sunt foarte recunoscători pentru faptul că preoții români au oferit lăcașul cu toată bunăvoință... ca să se facă slujba aci în grecește în aceste zile („μετά πάσης προθυμίας... όπως έλληνιστ τελήται ή λειτουργία έν αύτω κατά τās ήμέρας ταύτας”)². Desigur că soluția aceasta nu putea fi decât un provizorat și, un an mai târziu, în 1888, același ziar exprimă descurajarea comunității în privința situației bisericii sale. „Niciodată grecii din București n-au fost într-o asemenea dezorganizare ca acum, neavând nici preot care să slujească obligațiile noastre religioase în aceste zile sfinte. Preotul grec care oficiază la biserica Kalenderoglu este nevoit, cum se știe, să lipsească, deoarece Ion Kalenderoglu, a suprimat limba greacă în biserica sa, îndepărtându-l și pe preot”³.

Abia în decembrie 1890, ambasadorul grec, M.Papariopoulos, a intrunit pe membrii coloniei grecești din București și le-a comunicat dorința unui bancher grec din România de a rămâne necunoscut în acțiunea sa de înființare a unei biserici grecești ortodoxe la București. Biserica va fi dăruită guvernului grec și va fi proprietatea acestuia. Construirea se va începe la primăvară. Cu trecerea timpului, binefăcătorul anonim își va face cunoscut numele⁴. Nici în anul următor, în dec.1891, biserica greacă nu a fost încă construită, cu toate eforturile ambasadorului Farmakopoulos⁵ și ale donatorului anonim și cu toată influența lui Chrissoveloni⁶. În ianuarie 1891, colonia greacă declară

1. *Syloghi*, 3427, 24/5 apr.1887, p.3.
2. *Ibidem*, 3432, 31/12 apr.1887, p.3.
3. *Ibidem*, 3734, 17/29 apr.1888, p.3.
4. *Patris*, 1, nr.10, 13/25 dec.1890, p.2.
5. *Farmakopoulos* era nepotul primului ministru Delightanis, vezi *Patris*, I, 36, 18/30 ian.1891, p.2.
6. *Patris*, 1, nr.138, 26/7 ian. 1891, p.1. Cu această ocazie, ziarul dă o listă a figurilor marcante ale comunității din București pe care o reproducem: Hristos Zappas, Vasílios Papazoglu, M.Vretos, dr.N.Manikatidis, F.Haitas, Th.Lazaridis, A.Tsirklianos, P.Karavlas, N.Kollaro, Andreas Paxinos, A.Voskof, St.Pulopoulos, N.Deladetsimas, Em.Antonakakis, P.Kritikos, N.Halepas, Frații Savatinos, S.Rigopoulos, A.Ghiokas, Th.Nicolaidis, Gherasimos Zavos, frații Pana, Demetriadi, G.Psaltoglu, C.Ioanidis, frații Baltadros, C.Simonidis, A.Tolmidis, N.Vergotis, Iconomos, D.Kamburopulos, Evangelhos Kokkinos, Avranidis, P.Spandonidis, Kalerghis, Frații Maurakis, G.Damalidis, Zutulas, Tzelepis, Kalavrezos, Valsamakis, Furnarakis, Sakellaridis etc.

că „intenționează să facă o biserică pe Bulevard, lângă locul numit «Grădina cu Cai». Ziarul *Patris* precizează că „după cum se știe, în vara trecută se începuse construirea unei biserici grecești în curtea palatului Ambasadei, dar locul s-a dovedit a fi insuficient și vechiul plan a fost schimbat. Acum, colonia greacă se pregătește să clădească o biserică frumoasă pe un loc spațios. Monitorul Oficial anunță că Sfatul Popular al Capitalei a aprobat cererea Ambasadei Ellene ca să concedeze terenul de pe bulevard” pentru construirea bisericii și școlii grecești, la un preț foarte mic¹. Aceasta nu funcționa însă nici 7 ani mai târziu, căci în 1898 ziarul *Patris* exprimă „mulțumirile sale călduroase nobilului domn Ioan Kalinderu, care a binevoit să ofere propria sa biserică Profetului Ilie coloniei, pentru slujba oficiată în ajun”². În nov.1899, același ziar anunță că au început lucrările pentru construirea bisericii grecești a Bunei Vestiri și că numele donatorilor este acela al fraților Harokopos³.

Cu ocazia anunțului pentru apariția celui de-al treilea volum al culegerii folclorice din toate județele României, cu chromolitografiile lui Carol P.de Szatmari, presa greacă apare interesată de litografia de format mare a Bisericii grecești Stavropoleos⁴. Anunță vânzarea acesteia la locuința pictorului din str. Enei⁵.

Și vânzarea altor litografii interesează îndeaproape pe grecii din București. Este vorba de portretele lui George I și împărătesei Olga, acelea ale lui Harilaos Tricupis, Theodoros Delighianis, Markos Boțaris, Gheorghios Karaiskakis, C.Kanaris, A.Ipsilantis, I.Capodistrias, care se găsesc în librării și apar în anunțuri repetate în presa greacă din București⁶.

Dacă foarte mulți greci din București sunt negustori, având magazine⁷, bănci⁸, restaurante⁹ și hoteluri, concesiile de căi ferate¹⁰, găsim și o categorie destul de numeroasă de intelectuali¹¹: doctori, avocați și mai ales profesori și ziariști.

Fără să fie organizați într-o comunitate propriu-zisă¹², acești greci sunt solidari în diferite împrejurări. În listele de subscripție făcute

1. *Patris*, 1, nr.32, 13/25 ian.1891, p.2.
2. *Patris*, 2304, 1/13 dec.1898, p.3.
3. *Ibidem*, 2573, 26/7 nov.1899, p.3.
4. *Ibidem*, nr.673/17 aug.1883, p.1.
5. *Ibidem*.
6. *Ibidem*, nr.406/30 oct.1878, p.4.
7. 'Ο θεατής, nr.24/8 aug.1860, p.96 (Stauri Antoniadi din mahalaua Sf.Spiridon-Nou, str.Broșteni 30 anunță că a primit un transport de tulumbe de lemn din Turcia).
8. Kleio, 3/27 ian.1898 (Maria Bumbakis, născută în Constantinopol este soția ceasornicarului Ștefan Bumbakis din str.Belvedere 28).
9. 'Ο ἴψις, nr.406/30 oct.1898, p.4.(despre un banchet dat de bancherul Arghiros Papazoglos bancherilor, frații Duma din Viena, fraților Gherman și lui Hilel, fiul din București).
10. Kleio, 12/7 feb. 1898, p.3.
11. 'Ο θεατής - Spectatorul, 9/18 apr. 1860, p.36.
12. Kleio 1/23 ian.1898, p.3; nr.17/12 iun. 1897, p.3. *Ibidem*, nr.2/25 iun. 1897, p.3 și nr.4/28 iun. 1897, p.2., Iris nr.683/27 nov.1883, p.1.
12. *Vezi Elefteroudaki, loc.cit.*

pentru tipărirea unei cărți, la abonamentele pentru ziarele grecești, în scrisori către redacția acestora, la banchete și diferite ceremonii, întâlnim numele acestor intelectuali greci din București. Sunt nenumărate apelurile diferitelor redacții către grecii din România, prin care li se cerea să plătească regulat abonamentele și să se facă noi înscrieri¹. Multe articole editoriale se intitulează „Grecii din România”². Ele comentează diferite aspecte ale relațiilor dintre români și greci, dar mai ales stimulează sentimentul patriotic al grecilor din țară și luptă împotriva pericolului de românizare, prin căsătoriile tot mai frecvente cu autohtoni³. De altfel, această din urmă problemă îi preocupă în cel mai înalt grad. La acuzația ziarului *Courrier d'Orient* că grecii fac propagandă și desnaționalizează, ziarul „Ἡ Ἱερὴς ἀπάντησις τῆς Ῥωμανίας”⁴.

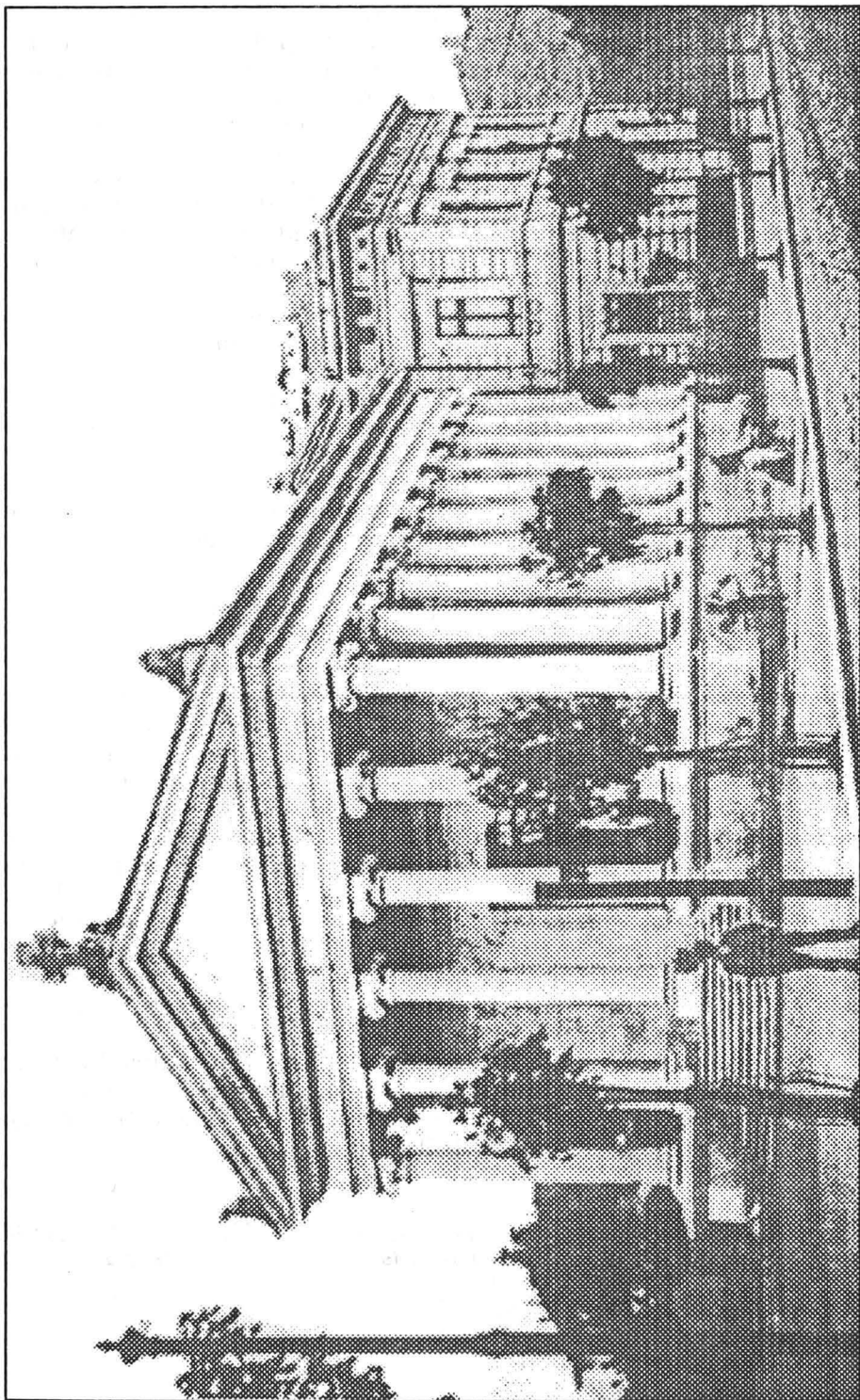
Avem prea puține date pentru o statistică, chiar sumară, a regiunilor grecești din care se trăgeau grecii din România. Este însă izbitoare proporția mare de epiroți a acestora⁵. Cei mai mulți se trăgeau chiar din Ianina⁶ și această constatare nu face decât să confirme continuitatea unor vechi legături ale românilor cu Epirul. Nu e de mirare deci că s-a editat la București și un ziar cu numele de „Ἡπειρώς”.

3. Societatea „Evanghelismos”

Societatea „Εὐαγγελισμός”, menționată la București în 1890-91, adică în perioada inițiativelor de creare a unei biserici grecești în Capitală, pare să fi avut o activitate foarte susținută. Alcătuită din 400 membri, societatea era prezidată în 1890 de S. Rigopoulos. La adunarea generală a Societății din același an a participat și consilierul juridic din Atena, Stefanos, care a fost ales membru⁷. Între lucrurile discutate la această ședință, a fost și problema nerezolvată încă a sărbătorilor (Buna Vestire și Sf. Gheorghe), pentru care trebuia găsită o soluție, în lipsa unei biserici și a unui preot grec. După slujba pentru ziua de 25 martie, oficiată în 1891, ca de obicei, la biserica Profetului Ilie (Kalenderoglu), membrii societății s-au întrunit în adunare generală. Din noul prezidiu făceau parte: Președintele, Nic. Kollaros, Vicepreședintele Andreas Ghiocas, Casierul Panos Karavias și consilierii: N. Halepas, D. Valsamakis, Th. Sapatinos și D. Kamburopulos⁸.

Tot în anii '90, funcționa la Brăila Societatea „Înfrățirea de ajutor reciproc a societății grecești a Filomuzelor din Brăila” („Ἀλληλοβοήθητικὴ ἑταῖρεία Ἑλληνικῆς φιλομουσίου συλλόγου Βραϊλας”) care își serba aniversarea în decembrie 1894⁹.

1. *Ὁ θεατὴς* – *Spectatorul*, 9/18 apr. 1860, p.33 și nr. 35/14 nov. 1860, p.138. *Ibidem*, nr. 17/13 iun. 1860, p.67; *Iris*, nr. 423, 19 III, 1879, p.2.
2. *Ἐπίς*, nr. 22/5 mai 1900, p.1. *Ibidem*, nr. 415/16 ian. 1879, p.1.
3. *Ibidem*, nr. 301/14 iul. 1875, p.3.
4. *Ibidem*, nr. 341/13 apr. 1877.
5. *Iris*, nr.639/8 oct.1882, p.1.
6. *Ibidem*, nr.448/17 sept.1879, p.4.
7. *Patris*, 4270, 27/11 mart. 1890, p.2-3.
8. *Patris* 1, 92, 28/9 apr.1891, p.2.
9. *Ellas* 10, 4-16 dec.1894, p.3 și *Kleio* 48/22 mart. 1898, p.3.

București, Biserica greacă

ΧΡΗΣΤΟΜΑΘΕΙΑ

ΕΚ ΤΩΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

ΝΕΑ ΕΚΔΟΣΙΣ

παρὰ

τῶν Ἀυταδέλφων

Μ. καὶ Σ. Χρησίδων.

Ἐκ τῆς Τυπογραφείας Ἡλιάδου καὶ Χρησίδων.

1838

4. Școlile

Importanța acordată învățământului prin Regulamentul Organic nu a dat rezultatele așteptate în ce privește școlile publice. Închiderea școlilor în repetate rânduri din cauza evenimentelor politice a făcut necesară înființarea unor școli particulare. Dezvoltarea lor în deceniile 3 și 4 ale secolului al XIX-lea a dus la cercul vicios inevitabil: existența școlilor private împiedica o bună dezvoltare a școlilor publice¹. În perioada 1830-1870 numărul școlilor grecești din București este foarte mare, în raport cu numărul celorlalte școli particulare românești și străine. Aceeași proporție exista și în școlile din provincie. Astfel, în 1832, din 28 de școli particulare, una este de limbile greacă, franceză și germană (condusă de Anton Stamatopol), una de limbile greacă și română, condusă de Zaharia Nenovici, iar una condusă de Ion Mitileneu, este de limbile greacă și franceză. Aceste 3 școli cu caracter mixt aveau în total 61 de elevi². În 1838, școlile de limbă greacă din București sunt în număr de 11, o școală de limbile greacă și română și două de limbile greacă, franceză și germană. Față de numărul total de 218 elevi din 1832, găsim în aceste școli, în 1838, 304 elevi³. Alte școli particulare nici nu mai erau în 1838⁴. În 1839 apar numai 9 școli grecești la București, cu 136 de elevi.

Până în 1859, când găsim menționată școala fraților Hristidis de la Biserica Sf.Nicolae Popescu, în care se învățau, intern și extern, elina, româna și franceza, nu avem informații cu privire la școlile comunității grecești. A.Tabacopulos ținea un curs la gimnaziul Sf.Sava, început în 1861, care se adresa mai ales elevilor români. Ca și în privința bisericii grecești, în București nu există o școală a comunității, ci numai pensioane în care, pe lângă alte limbi, se predă și limba greacă.

Se cerea ca elevii să fie îmbrăcați în culorile grecești.⁵ În primul an, în 1876, la pensionul A.Apostolatos se învață limbile elenă și română, în anul doi, franceza, iar în anul trei, limba germană⁶. „Cunoscutul pension” al domnișoarei Lutsatos se mută în 1878 în casa Florescu din str.Răureanu, între Biserica Sf.Spiridon Vechi și Școala Sf.Sava⁷. În același an, fostul pension de fete Vaillant, condus de Maria Andronic în str.Clemenței 23, s-a reorganizat⁸. Limba greacă se învața aici de 3 ori pe săptămână. Tot pentru fete funcționa pensionul doamnei Dodun de Perrières⁹ (în 1877), având în program limbile română, franceză și greacă. În 1879, presa greacă anunță instalarea definitivă a școlii grecești în casa dr.Atanasiu din str.Rahovei nr.61, condusă de Nicolaos Dimitriadis¹⁰.

1. G.Potra, *Petrache Poenaru*, p.81 și 107.

2. Rășcanu Gh., *Istoricul învățământului particular în România București*, 1906, 257 p.

3. *Ibidem*, p.85.

4. *Ibidem*.

5. *Ibidem*, p.97.

6. 'Η'Ιρις, 310/27 iul. 1876, p.3.

7. *Ibidem*, 633/23 iul. 1882, p.3.

8. *Ibidem*, 407/5 nov.1878, p.4.

9. *Ibidem*, 356, 15 aug.1877, p.3.

10. *Ibidem*, 429/29 apr.1879, p.4.

În 1890, găsim un anunț al Liceului de fete El.H.Dimopoulos, pe str. Pitar Moșu nr. 1, ceea ce pare curios, căci în 1892 Elena Dimopoulos avea o școală de fete cu un regulament tipărit la Brăila. În mai 1896, se înființează pensionul „Familia” („Οικογένεια”), pentru copii între 4-7 ani. Se învață italiana, greaca modernă și pictura¹. În 1898, se deschide Liceul Capri, sub conducerea lui C.Coman. Ziarul **Patris** subliniază poziția centrală a școlii, care e așezată pe Str. Știrbei Vodă, între liceele Sf.Sava și Gh.Lazăr. Examenele se dau în fața epitropiei Ministerului Educației iar certificatele sale sunt echivalente cu cele ale școlilor publice. Programul este identic cu programul acestora, cu excepția studiului limbilor moderne, care se învață în clasele pregătitoare. „Pentru limba greacă veche, este Dl.Demostene Russo, doctor în filologie din Lipsca, sub a cărui conducere s-a înființat și o grupă specială pentru studiul limbii grecești moderne și a istoriei grecești”². Demostene Russo predă greacă și la „Lycée français” din Calea Moșilor nr.142, în același an³.

Școala greco-română Dimitriadis, din str.Zefirului nr.3, este condusă de Eufrosina Demetriadis, absolventă a școlii pedagogice nr.2 din Nimfeburg și a școlii Sf.Ana de pictură din München. Programa școlii este aceea a celor mai bune școli din Atena⁴.

În afară de școlile particulare, care au funcționat între 1821-1906, nu găsim la București nici o școală a comunității elene, până în 1906⁵.

5. Cultura

Urmărind publicațiile comunității grecești din București din perioada studiată, putem reconstitui unele trăsături ale nivelului său cultural.

Principala preocupare culturală a grecilor din București, ca și aceea a grecilor de pretutindeni este, la acea dată, problema limbii și a literaturii grecești. N-au trecut decât câteva decenii de la cunoscuta dispută a limbii, dusă cu atâta înverșunare de Coray, Neofit Duca, Anthimos Gazis și atâția alți învățați greci și de alte naționalități. Ideea unei limbi de cultură, care să folosească graiul popular, apare, în continuare, de neconceput multor savanți greci și străini. Între profesorii N.Dossios și Karl Krumbacher au existat divergențe în această privință⁶. Cărțile profesorilor greci din București popularizează unele opere, traducându-le din „καθαρεύουσα” în „άπλ.ά”, iar N.Dossios cere ca limba elenă învățată în școli să fie pronunțată ca o limbă vie. Ziarul „Ο θεατής” din 1860 reproduce discursul profesorului francez Henri Mathieu de la Institutul elen din Galați, intitulat „Elogiul limbii eline”⁷, publicându-l în două numere⁸. Profesorii de limbă greacă, autorii de

1. *Patris*, 1574, 4/16 iun. 1896, p.3.

2. *Ibidem*, 2198, 23/4 aug. 1898, p.3.

3. *Ibidem*, 2226, 27/8 sept., 1898, p.3.

4. *Ibidem*.

5. *Informație dată de Cl.Tsourkas, care confirmă rezultatul cercetărilor mele v.pag.128.*

6. *Spectatorul*, nr.10/25 apr.1860, p.39, nr.29/3 oct.

8. *Spectatorul*, p.116 și nr.30/10 oct.1860, p.120.

Δύο ἀσπιδόματα ἐν τῷ
 ἱερῷ ἐκείνῳ ἰσοεῖαν τῷ γέφυρῳ
 ὑπὸ τῆς ἱ. Πασαδούρου
 ἀγγελοφίλου κατ' ἕξιν ἔσ
 Α. Ε. τὸ ὑπὸ Α. Γυμνα
 ἴου Βουκουρεστίου
 1840.

Două fragmente din studiile de istoria cuvintelor de Grigorie G.
 Papadopoulos, copiate la cererea Domnului Al. Ghica

ΤΕΘΑΙΜΜΕΝΗΣ ΚΑΡΔΙΑΣ ΡΕΜΒΑΣΜΟΙ.

Α΄.

Μαύρη σκοτεινὴ νεφέλη, μαῦρον χάσε φθιβερόν
 Ἐμπροσθέν μου ἐμφανίζει ζωῆς στάδιον οὐκ ἐπρόν.

Versuri

Ε Κ Λ Ο Γ Η

ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ

Ἐκ

Διαφόρων Συγγραφέων .

Ἐκδοθεῖσα

Ἐἰς χρῆσιν τῶν σπουδάζοντων παιδῶν .

παρὰ

τῶν ἀδελφῶν

ΜΙΧΑΗΛ καὶ ΣΤΡΕΜΕΩΝ ΧΡΗΣΤΙΔΩΝ

καὶ Ἡλίας Χριστίδου

ΕΝ ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙΟΙΣ :

Ἐν τῇ Βουκουρεστίᾳ Ἡλίας καὶ Χριστίδου .

1888

Culegere de lecții grecești tipărite de frații Hristidis

manuale și dicționare greco-române sunt, cum e și firesc, în general greci. Reacția naționalistă din anii care au urmat mișcării revoluționare de la 1821 a dus la unele excese cu privire la înlăturarea limbii elene în școală, pe care conducătorii învățământului românesc au combătut-o, chiar din epoca Regulamentului Organic. Membrii din Comisia Școalelor, ca Petrache Poenaru, Ctin Șuțu și alții, enunțându-și principiile didactice în rapoartele către Barbu Știrbei, acordă un loc important limbii elene în educația elevilor. Ctin Șuțu consideră că aceștia nu trebuie privați de „ansamblul cunoștințelor considerate necesare, ca de ex. limba elenă”¹. În 1837, rezultatele deosebit de multumitoare ale examenelor sunt constatate cu mândrie de ministerul învățământului, care arată că baza educației o constituie „învățătura literaturii, limbii românești și altor limbi clasice”². Deși Eforia Școalelor suprimase în 1834 „limba greacă vorbitoare” din programa analitică³, Petrache Poenaru „privind ... la osebitele aplecări ale elevilor și la trebuințele ce se nasc din relațiile comerciale și politice ale țării”, a introdus „cursuri slobode de limbile elenă (evident vorbită), rusească și turcească”⁴. În 1851, un raport al Eforiei Școalelor către Barbu Știrbei menționează o serie de măsuri noi, printre care introducerea limbii elene, predată de D. Medelnicer Ioanid⁵. Domnitorul se ocupă personal de lucrarea comandată acestui distins profesor și anume tipărirea dicționarului eleno-român, întocmit de acesta după dicționarul lui Vizantios⁶. Ioanid este și membru în comisia de examinare a cărților didactice din București, care în același an (1851) aprobă tipărirea mai multor cărți didactice, printre care „Epitome historiae graecae” de Massim⁷, care publicase și „Elemente de gramatică elenească” (1850)⁸. Nevoia de manuale în această epocă, mai ales în perioada regulamentară, explică sprijinul dat de oamenii de cultură români și greci pentru tipărirea unor cărți didactice apărute în Grecia. Astfel, lexiconul limbii grecești de Anthimos Gazis se retipărește la Atena în 1839, având printre prenumerații săi din București pe baronul Hristofor Sachelarie, Postelnicul Gh. Bibescu, marele cămăraș Ioan Scarlat Ghica, prof. Gheorghe Ioanid, Alexandru Shina ș.a.⁹ În 1845, frații Peșacov, la vârstă școlară, se iscălesc pe „Enciclopedia învățaților greci” de Ștefan Komitas, prelucrată de C. Garpola¹⁰. În comisia de inspecție a școlilor

1. Urechte, V.A., *Istoria Școalelor*, București, 18, IV, p.262.
2. N.Iorga, *Istoria Românilor*, vol.VIII, București, 1938, P.348-349.
3. V.A.Urechte, *op.cit.*, vol.I, p.258.
4. *Ibidem*, p.16.
5. *Ibidem*, p.43 (Raportul Eforiei Școalelor către Domnul Barbu Știrbei, 1851, sept.7).
6. Ioanid, *Dicționarul elino-român*, 3 vol., București, 1864-1869.
7. V.A.Urechte, *op.cit.*, vol.I, p.62.
8. I.C.Massim, *Elemente de gramatică elenească*, București, 1850.
9. Λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐπιτόμον, ἐκ τῆς δευτέρας ἐν Βιέννῃ ἐκδόσεως τοῦ Ἀ Γαζῆ, 3 vol., Athena, 1839, 538 p.(Exemplarul cercetat se află la Biblioteca Școlii grecești de la liceul Mthai Viteazul).
10. Ἐγκυκλοπαιδεία ἑλληνικῶν μαθημάτων παρὰ Στεφάνου Κομμίτα tom.VII, Athena, 1840.(Exemplarul se află la aceeași bibliotecă). M.Stoyanov, *Les „Syndromites” ...*, p.388. La „Chrestomathie litt.” de Komitas a été largement diffusée parmi les instituteurs grecs.

din 1832, secretar este Geanoglu Lesviodox, traducătorul „Istoriei bisericești”¹. Dimitrie Pavlidis predă algebra, iar din 1834, la cererea lui Petrache Poenaru, predă și trigonometria². El face parte din comisia instituită pentru aprobarea unei geometrii și cercetează manuscrisul propus, făcând un referat favorabil³.

Introducerea „limbei eline în gimnasiile țării” și progresele realizate în domeniul românesc au contribuit la înființarea unor publicații periodice grecești din București. Directorul unuia din aceste ziare, Anton Tabacopulos este entuziasmat de această reînviere a limbii lui Platon și a Evangheliei. Dă ca exemplu al progreselor realizate în studiul limbii grecești, cursul său facultativ de limba elenă pe care îl ține la Colegiul Național și unde s-au înscris „auditori regulați, mai mult de o sută juni români și cari urmează studiul ei cu tot zelul și afecțiunea”⁴. Clasicii greci, reeditați și traduși mult în această perioadă, inspiră discursurile, citatele și motto-urile vremii, atât în producțiile românești, cât și în cele grecești din București. Cunoașterea lor este socotită ca un element de bază al formației intelectuale și manualele epocii utilizează în partea lor antologică, textele celebre din Xenofon, Herodot, Tucidide, Esop etc.

Așa se explică și criteriile criticii literare ale timpului. Tânărul poet G.C.Meitani, fiul baronului G.Meitani, este foarte apreciat, pentru că poeziile sale îl arată „ca pe unul ce meditează adânc pe părintii poeziei eline și latine, singuri ce pot forma și inspira poeziilor adevărați înălțimea ideilor”⁵. „Fără meditațiunea continuă a lui Omer, Sofocle, Euripide, Pindar și Anacreon nu se poate scri”, spune mai departe același critic.

6. Presa greacă

Ziarele grecești din București au, în general, un conținut politic. Totuși, literatura este și ea reprezentată, fie prin traduceri sau romane în foileton, fie prin poezii, gen literar atât de iubit în Grecia. Poeziile tipărite aici sunt scrise mai ales de grecii din România (Harilaos Dimopoulos, Constantatos, F. Drossinos)⁶ și în mică măsură de grecii din patrie. Cu ocazia morții marelui poet Valaoritis, ziarul 'H 'Ipus, publică un fragment de poezie și un necrolog al acestuia⁷. Nu lipsesc nici unele pagini - puține însă - din literatura occidentală. Un fragment din d'Annunzio, intitulat „Plimbarea”⁸ și altul dintr-un articol al renumitului filelen Saint-Marc de Girardin⁹ sunt cele mai importante dintre ele.

1. I.C.Filitti, **Principatele Române ...**, p.352.

2. G.Potra, **Petrache Poenaru ...**, p.117.

3. **Ibidem**.

4. **Spectatorul** nr. 41/12 iun. 1861, p. 161.

5. **Ibidem**, nr. 16/6 iun. 1860, p. 63 (George C.Meitani, născut la București în 1840, a murit la Sinaia în 1909. A făcut studii strălucite la Sf. Sava și la Fac. de drept din Paris).

6. nr. 1/24 iun. 1897 și 31/29 iul. 1897, p. 3; nr. 24/1 iun. 1886; **Ibidem**, 20/20 mai 1886, 3/1 apr. 1886, p. 3; nr. 63/1 ian. 1862.

7. nr. 442, 5 aug. 1879.

8. 19/15 febr. 1898, p. 3.

9. 21/17 iul. 1860, p. 83.

Fără îndoială că în aceste ziare găsim adesea referiri la trecutul glorios al luptei grecilor pentru libertate. Apar, astfel, portretul lui Rigas, biografia acestuia scrisă de Peraivos¹ și o polemică în legătură cu originea română a eroului grec². Cultul pentru memoria lui Coray se vede din emoția cu care presa greacă din București urmărește veștile privind transportarea rămășițelor sale de la Paris în Grecia³.

Interesul grecilor din București pentru cultura greacă din patrie se manifestă în repetate rânduri. Ziarele din Grecia se citesc mult în România. „Nea Pandora” („Νέα Πανδώρα”)⁴ se procură din anumite librării grecești, la București, Brăila și Galați. Periodicul „Θεξινόν” apare în Constantinopol, editat de Epaminonda I. Francudi în anii 1856-57⁵, a cărui activitate de mai târziu în București este cunoscută. Multe alte ziare de la Atena și Constantinopol circulă în România. Revista ilustrată „Τὸ Ἄστυ” (**Orașul**), „Ἀκρόπολις” (**Acropolis**), „Ἑρμῆς” (**Hermes**), „Ἑλληνική γεωργία” (**Agricultura grecească**), „Ἑστία” (**Căminul**), sunt popularizate prin numeroase anunțuri, care indică depozitarii la care pot fi găsite aceste periodice: Stamatiou Voukouris la Brăila, Nicolaos Kollaros la București, N. Gheroghiannis la Galați.⁶

O bogată corespondență a ziarelor grecești din România cu redactorii celor din Grecia ne arată interesul pe care aceștia din urmă îl purtau confrăților lor din România.

Începuturile arheologiei române îi preocupă de asemenea pe membrii comunității grecești. Se urmăresc regulat cercetările epigrafice ale profesorului G.G.Pappadopoulos⁷, conferințele lui Tocilescu despre geografia antică a Dobrogei⁸, discuțiile genealogice ale lui N.Iorga și Octavian Lecca⁹, cu privire la originea albaneză a numelor Balș și Lecca, inițiativa Academiei Române pentru elaborarea unei bibliografii românești vechi¹⁰ și apariția marelui dicționar al lui B.P. Hașdeu, **Etimologicum Magnum Romaniae**.

Ziarul „I Iris” întreține corespondență cu Societatea cercetărilor medievale din Atena¹¹ și cu Societatea filologică din Constantinopol¹². Între cărțile și periodicele recomandate cititorilor, figurează „Patrologia scriitorilor bizantini”¹³, lucrările lui Sathas¹⁴, „Istoria Elladei” de Spiridon Lambros¹⁵ și Buletinul bizantin (Byzantinische Zeitschrift) condus de K.Krumbacher¹⁶.

1. *Ibidem*, 32/24 oct. 1860, p. 128.

2. *Iris*, 405/22 oct. 1878, p.3.

3. *Ibidem*, 339/23 mart. 1877, p. 2.

4. *Ibidem*, 342/20 apr. 1877, p. 1.

5. *Diaru, Catalogul...*

6. *Syloghi*, 2948, 28/9 sept. 1885, p.3; 2917, 19/31 iul. 1885, p. 4; 3137, 6/18 apr. 1886, p.4; 3179, 25/6 iun. 1886, p.3; 3361, 1/13 ian. 1887, p. 4.

7. *Zefyros tou Istrou*, 28 sept. 1841, p. 36- 38.

8. *Kleio*, 12 febr 1898, p. 3.

9. *Elpis*, 22/5 mai 1900, p.3.

10. *Paris*, 2189, 12/24 iul. 1898, p.3.

11. 461/23 dec. 1879, p.3.

12. *Ibidem*, 405/22 oct. 1878, p.4.

13. *Ibidem*, 438/8 iul. 1879, p.3.

14. *Ibidem*, 404/15 oct. 1878, p.2.

15. 10/21 apr. 1886

16. 22/19 febr. 1889, p.3.

Și alte evenimente culturale sunt înregistrate de presa greacă din București. Când Dora d'Istria, „apreciată pentru învățatura și ellinismul” său este aleasă ca membru onorific al Societății iubitoare de instrucție de la Atena, presa greacă publică atât scrisoarea Societății, cât și răspunsul scriitoarei¹. În sfârșit, interesul arătat de aceste ziare pentru teatrul grecesc (v. cap. Teatrul) se completează cu rubrici închinatе turneelor artistice și vizitelor în țara noastră a unor artiști greci, ca de exemplu: sculptorul I. Kossos, concertista Sofia Dudu², G. Melidis sau concertul dat la Brăila de violonistul Vasilios G.Pappazovici, premiat la Viena cu premiul Odeonului³, concertul cântăreții Barbi, la Teatrul Național, împreună cu Pappazovici „noul Paganini”⁴, concertul gitaristului D.Sardinskis, la București⁵.

Participarea comunității la manifestările culturale nu este totdeauna egală. La conferința lui Pisani, ținută la Ateneu, în 1890, cu subiectul „Poezia greacă în secolul al XIX-lea”, „publicul este puțin numeros, în prezența... a numai 2-3 greci”⁶. Conferința este apreciată de presa greacă, cu singura rezervă a absenței lui Papanigopulos, Valaoritis, Proveleghios, Sinodinos, Pareschos și a altor câțiva poeți, din evocarea lui Pisani.

7. Tipografiile

Este cunoscută activitatea tipografiilor grecești din București și Iași la începutul secolului al XIX-lea. Tipografia din Iași a tipărit între altele⁷, cântecele revoluționare ale lui Rigas, poeziile patriotice ale lui Coray, proclamațiile lui Ipsilanti și alte scrieri legate de marea mișcare a Eteriei. O mărturie din 1837⁸ vorbește despre o presă pentru tiparul în limba greacă modernă la Iași, care lucra alături de alte 11 prese (9 pentru limba română, una pentru limba rusă și una pentru limba franceză).

La București, un raport al Divanelor Țării Românești cerea Mitropolitului Neofit ca vechea tipografie grecească și românească de la Cișmeaua lui Mavrogheni (intemeiată de dr. Caracaș cu stolnicul Răducan Clinceanu și cu slugerul D. Topliceanu) să fie trecută

1. *Spectatorul*, 25/15 aug. 1860, p.98.
2. 341/13 apr. 1877, p.3; *Spectatorul* 26/22 aug. 1860, p.104. *Ibidem*, 27/19 sept. 1860, p.107. Sculptorul I.Kossos oferă Ministerului Instrucțiunii Publice două busturi de marmură, unul din marmură de Paros și celălalt din marmură de Pantelistos reprezentând pe Byron. Originalul acestuia din urmă a fost lucrat de sculptor la Londra, unde se află la palatul de cristal.
3. 52/1 Ian. 1889, p.3.
4. *Ibidem*, p.6.
5. 1456, 5/17 Ian. 1896, p.3.
6. 4327, 9/21 mai 1890, p.3.
7. N. Camariano, *Nouvelles informations sur la création et l'activité de la typographie grecque de Jassy (1812-1821)*. In: *Balkan Studies, Salonic, nr. 7*, 1966, p. 61-76.
8. *Bezuiconi Gh., Călători ruși în Moldova și Muntenia. București, 1947, p. 311-399, fragment din însemnările lui Anatole Demidov.*

„asupra lui Eliade”¹. În 1830, eforii acestei tipografii o vând lui Eliade Rădulescu, care „o modifică fundamental, potrivit vastelor lui planuri de activitate literară și culturală”². Noul proprietar nu rupe însă cu vechile tradiții și, între primele cărți pe care le editează este lucrarea de proporții a fostului proprietar, „iatrofilosoful C.Caracaș”³. Cele mai multe dintre cărțile grecești tipărite în deceniul al III-lea, apar în această tipografie, care după anul 1834 aparține și fraților Hristide”. Uneori se intitulează „Tipografia grecească a lui Eliade și a fraților Hristide”. Uneori adjectivul lipsește. În 1841, apare din nou Eliade singur⁴. După 1840, găsim cărți grecești tipărite la tipografiile românești din București (Tipografia Colegiului Național, Dor. P. Cucu, Copainig, Rădulescu, Romanov, August Ruof, Valbaum, Wiegand), la Tipografia Mitropoliei, care poartă numele de „Tipografia Statului numită Nifon”⁵ și, mai ales după 1860, la tipografia ziarelor grecești din București.

Odată cu înmulțirea publicațiilor, nevoia unei tipografii grecești devine din ce în ce mai presantă. Ziarele comunității grecești din București explică numeroasele greșeli de ortografie pentru care li se aduc reproșuri, ca fiind firești în condițiile de improvizație în care se lucrează. „Cum dar soarea noastră, a căreia parte elină se zeciuiește (zețuiește) și se lucrează de un băiat de 12 ani, român de nație, care nu cunoaște deloc limba elină și care coordonează literile mașinalmente... nu e de mirare că textele abundă în greșeli tipografice. Cât de mare era lipsa de lucrători tipografi, în general, se poate vedea și din faptul că redacția îl consideră pe acest copil ca fiind indispensabil: „și dacă din nenorocire, vom pierde vreodată conlucrarea acestui băiat și mezia (mijlocul) de a tipări soarea noastră în Tipografia Mitropoliei, vom fi obligați a întrerupe publicarea ei”⁶. Așadar, Tipografia Mitropoliei sau alte tipografii din București, nu puteau asigura o apariție regulată a unui ziar grecesc ci, cel mult, așa cum reiese din alte date, tipărirea câte unei cărți grecești, la câțiva ani odată. Așa se explică necesitatea pentru conducerea ziarului **Spectatorul** de a-l tipări într-o tipografie particulară, ce se va pune sub a noastră dreaptă direcțiune”⁷. Până să fie în posesia unei asemenea tipografii, redacția se mută des, chiar de două ori într-un an. În noiembrie 1860, se anunță că sediul redacției s-a mutat în str. Belvedere nr. 10, în casa Vlădichii Palada, în care este și litografia dlui Iosif Pernet⁸. Cu câteva luni în urmă, în iulie 1860, biroul **Spectatorului** se mutase în Ulița Boteanu 15⁹. În mai 1861, ziarul deplânge aceleași lipsuri care îi îngreunează tipărirea: „pe

1. C. Filitti, **Principatele Române**, p. 60.
2. D. Simionescu, **Din activitatea tipografică a Bucureștilor (1678-1830)**, București, p. 19.
3. **Τοπογραφία της Βλαχίας...** υπό Κυρίου ιατροφιλοσόφου Κ. Καρακάσα. București, Tip I.Eliade, 1830, 435 p.
4. *Ἡμερομέτρων/Emetrometru/*. București, în *Tipografia lui Eliade 1841*, 16 p. Text paralel.
5. D. Simionescu, **Ibidem**, pag. 19.
6. *Ὁ Θεατῆς - Spectatorul*, nr. 32 dtn 24 oct. 1860, p.127.
7. **Ibidem**.
8. **Ibidem**, nr. 34, 7 nov. 1860, p. 129.
9. **Ibidem**, nr. 20 dtn 2 iulie 1860, p. 87.

lângă dubla redacțiune (ziarul apare în text paralel) și a lipirii mijloacelor cerute, ne luptăm și cu dificultățile tipografiei și a lucrătorilor cari ignoră cu totul limba elină...”, la care se mai adaugă și „lipsa capitalurilor necesare și a abonaților”. În afară de Tipografia Mitropoliei, trecută în stăpânirea Statului, nu s-a putut apela decât la cunoscutul tipograf Rasidescu, „care înlesnindu-ne, a permit continuarea opului la tipografia D-sale și care, cu toate că este deocamdată necompletă pentru partea elină, însă în curând, vom aduce ameliorările necesarii”¹.

Nici o lună mai târziu, în iunie 1861, se constituie sub direcțiunea lui Antonios Tabakopulos, directorul ziarului 'Ο Θεατής - **Spectatorul**, Societatea Tipografiei grecești în București („Εταιρεία τῆς ἐν Βουκουρεστώ' Ελληνικῆς Τυπωγραφίας”), societate în comandită, cu reședința în București. Ziarul publică cele două articole ale statutelor, în care se face cunoscut că societatea are ca scop „a cumpăra un teas de imprimat și cu litere eline și de alte limbi, spre fondarea unei tipografii eline și de alte limbi”. Catalogul de abonați care începe a fi publicat în continuarea acestui anunț numără câteva nume de clerici și intelectuali români și greci din București². Se face un apel călduros pentru înscrierea acționarilor, arătându-se „utilitățile morale ce se produc în Principate din constituirea unei asemenea tipografii”. Nu se neglijează nici „utilitățile materiale”, precizându-se că numai tipărirea ziarului de două ori pe săptămână, produce un venit de 400 galbeni. Mai rentabilă încă va deveni atunci când se vor tipări și alte lucrări, „mai cu seamă în epoca aceasta, în care s-a introdus limba elină în gimnasiile țării”³. Nu e lipsită de interes paralela pe care o face acest articol între vechile mijloace ale tipografiei românești de până atunci și cele prezente. „De vre o câțiva ani nu erau aci decât două tipografii române și un jurnal sub redacțiunea lui Carcalechi, astăzi însă numărul tipografiilor, al organelor publice și al broșurilor periodice s-a multiplicat și toate prosperă”.

Mica tipografie **Spectatorul** - („'Ο Θεατής”) a fost înființată și a început să lucreze. În afară de ziarul cu același nume, se imprimau aici și diferite cărți în limbile greacă, franceză și română⁴. Sporirea volumului de lucru necesită angajarea unui personal corespunzător și, în 1862, se caută „doi compozitori (în grecește στοιχειοθέται - zețari) elini și un român. Se cere chiar să vină „din Grecia 2-3 compozitori”, care vor găsi aci „lucru abundent și regulat”.

Zece ani mai târziu, în 1873 găsim menționată tipografia ziarelor „Ἱρις”, „Σύλλογος” (1884), „Ἰστρος” (1888), „Πατρύς” (1894), și „Κ.ε.ω” (1898). Tipografia „Ἱρις” face cunoscut, în 1886, că s-a îmbogățit cu un număr mare de litere grecești și latine și cu 3 prese, putând astfel să execute orice fel de lucrări tipografice în diferite limbi, ziare, cărți, registre, anunțuri, programe etc.”⁵. Anunțurile sale sunt dintre cele

1. *Ibidem*, nr. 38 din 22 mai 1861, p. 142.
2. *Ibidem*, nr. 41 din 12 iun. 1861, p. 161.
3. *Ibidem*.
4. *Ibidem*, nr. 68 din 16 mart. 1862, p. 266.

mai promițătoare. Tipografia face cu „cel mai bun gust” și „în termene foarte scurte”, orice lucrare tipografică, orice scrieri, registre etc.” „în toate limbile europene și cu prețuri reduse”¹.

Tipografia ziarului „Κ.ε.ω”, care lucrează în ultimii ani ai secolului al XIX-lea, are mari dificultăți financiare², pentru care apelează la bunăvoința membrilor comunității. Anunță că publică traduceri diferite ale scrieri și cărți „în română, franceză, turcă și invers”³.

Pentru litografii, Paschidis recomandă, prin presă, în 1885, „Tipografia filelenului israelit Helios Grassiany, din str. Șelari”, care „invită publicul elen pentru orice lucrare litografică...”⁴.

De un prestigiu deosebit se bucură Ap. P. Antoniadis, directorul tipografiei **Buchetul** („Αυθοδέσμη”) socotit a fi unul dintre primii specialiști din România, pentru poligrafie”⁵.

8. Traducerile

În perioada studiată, deși lucrarea noastră se ocupă de a 2-a jumătate a sec. XIX-lea, pentru bibliografia cărții grecești și a traducerilor făcute de grecii din principate, am ales ca punct de plecare anul 1830, dată la care se oprește Bibliografia veche românească a lui Ion Bianu - Hodoș - Dan Simonescu, traduceri din clasicii greci sunt făcute, în general, de români⁶. Găsim totuși și câteva traduceri ale grecilor din România. Constantin Aristia traduce Iliada în 1837 și proiectează să o editeze în texte paralele (limba greacă și o limbă occidentală)⁶, dar nu reușește decât să-și reediteze traducerea în 1867. În 1876, un grec din Brăila, Cristodul I. Suliotis⁸, publică și el o traducere a Iliadei, pe care N. Iorga o socotea lipsită de orice valoare⁹. În 1884, prof. N.G. Dosios a publicat Hecuba lui Euripide, utilizând traducerea lui Sevastos Kyminites.

Majoritatea cărților traduse din limba greacă sunt cărți religioase (de ritual, moralizatoare, vieți de sfinți). Veniamin Costache, posesorul unei bogate biblioteci grecești, ocupă un loc important în istoria cul-

1. *Ibidem*.

2. *Iris*, nr. 631/13 iul. 1882, p.4.

3. *Kleio*, nr. 16 din 12 febr. 1898, p. 3.

4. *Ibidem*, nr. 26/24 febr. 1898, p.3.

5. *Syloghi*, 3040, 8/20 dec. 1885, p.4.

6. N. Iorga, *Nouvelles notes sur les relations entre Roumains et Grecs*, Bucarest, 1921, 14 p. (Extrait du „Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale”, VIII, nr. 1-3, 1921, p.10); am analizat acest captitol al culturii românești în lucrările: **Societatea românească și cultura greacă în sec. al XIX-lea (1821-1866) și Intelectualii români din Principate și cultura greacă (1821-1859)**.

7. *Ibidem*.

8. *Homer Cartea I-a, Iliada*, tradusă și adnotată în limba română de Cristodul I. Suliotts. Doctor în filozofie și litere. Licențiat în drept. Brăila, 1876, 170 p. Manuscrisul traducerii se găsește la secția de Manuscrise a Bibliotecii Acad. R.S.R. Autorul pare să fi avut formație juridică (v.C. Suliotts, *La Réforme judiciaire en Roumanie, Brăila, 1890*, 43 p.)

9. N. Iorga, *Nouvelles notes....* p.11.

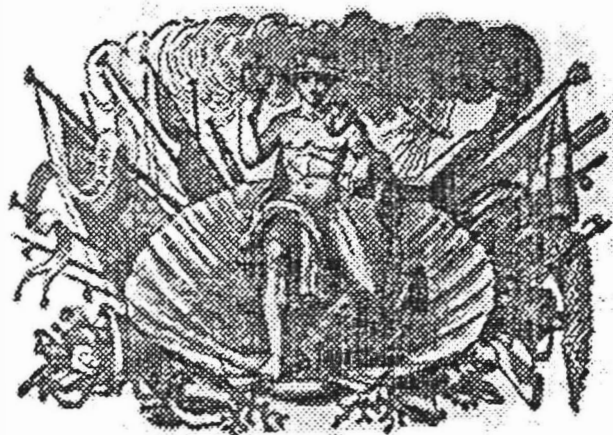
Ποίημα ποιηθέν διασε έκφωνηθή κατά την έν τή
 πόλει Γιουργέβω έωρτασθείσαν έκτέτειον ήμέραν τής
 ενώσεως τής Έπτανήσου μετά τής μητρος Έλλάδος και των
 άποβατηρίων τής Α. Μ. του Βασιλέως των Έλλή-
 νων ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ένκειν ήμωσ άδια-
 Σθεσίας του υντάκτου ρή έκφωνηθέν.

έν Γιουργέβω τή 18, Οκτωβρίου 1863.

ΔΕΔΟΥΛΩΜΕΝΟΣ ΕΛΛΗΝ.

Ήπειρος! τί βαρυθύμως, πώς μαστή χαράς σιναΐζεις;
 Θεσσαλία! τί όμοιωσ, έν χαρῃ κλίτοι, σφαδάζεις;

Poem recitat la serbarea inchinată unirii Eptanezului cu Grecia,
 la Giurgiu, 1863.

Ἄσμη ἐπὶ τῆς Ἡρωϊκῆς ἐκστρατείας
 τοῦ Ἡρώος τῶν Σταγῶν
 (Καλαμβάκας)
 Χ. ΠΕΤΡΟΥ.

Ἦ) Τὰ ὄπλα πάλιν λάβωμεν, ὡς παῖδας τῶν Ἑλλήνων!
 καὶ ἐν μέσῳ τῶν κινδύων,
 ἦ τὰν ἦ ἐπὶ τῶν.

Ἐνδόξως ἀποθάνωμεν ὑπὲρ ἐλευθερίας
 καλὸν ὑπὲρ Πατρίδος,
 καλὸν τὸ τελευτᾶν.

Τῷ Χατοῦ Πέτρου ἡ φωνὴ ἔς τὴν Καλαμβάκα κατέειπε.

(Ἦ) Ἡ ἀνατίκω τετραστάχος εἰσφορὴ ἀνήκει εἰς τὸν κώδικον τοῦ
 ἀοιδίου Ἀλεξάνδρου Σούτσου.

Gil Blas, tradus
in greacă de
Manuil Serghiadis →

ἹΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ
ΖΙΛΒΛΑ
ΣΑΝΤΙΑΑΝ

Παραφρασίσα ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ
εἰς τὴν Καθολικουμένην

ΠΑΡΑ
ΜΑΝΟΤΗΛ ΣΕΡΓΙΑΔΟΥ

ΤΟΥ ΚΑΜΗΝΑΡΗ

ΠΑΡ' ΟΥ

Ἐκ τῆς Ἐξεδόθη εἰς Τόμους ἑξ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ἘΝ ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙ' Ω. 1836.

Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Ἡλίου καὶ Χρησίδων.

Dedicație viteazului
Leonida A. Voulgaris ↓

Τῷ ΤΕΛΕΤΑΡΧῃ

ΤῶΝ ΕΝΑΡΧΗΓΩΝ ΤΟΥ ΔΕΡΦΟΥ ΑΙΩΝΙΩΣ

ΓΕΝΝΑΙΩ: ΛΕΩΝΙΔΑ Α. ΒΟΥΛΓΑΡΙ

ΙΠΠΟΥ ΚΑΙ ΑΤΛΑΝΤΙ

ΑΝΑΤΙΘΕΤΑΙ Τῷ ΔΕΡΦΟΤΑΡΧῃ.

ΛΟΓΟΣ

ΤΟΥ

ΠΟΙΗΤΟΥ ΚΑΙ ΡΗΤΟΡΟΣ ΒΟΥΛΕΥΤΟΥ

ΤΗΣ ΛΕΥΚΑΔΟΣ

Κ. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΟΥ.

DISCURSUL

POETULUI ȘI ORATORULUI

DEPUTAT DE LEUCADA

D. ARISTOTELE VALAORITU.

Ανατίθεται τῇ ἀξιολογῇ ἐν Βουλευταρίῳ
ἐπὶ τῶν Κρητικῶν Ἐπιτροπῆ.

Μακρυγιάννης ἐκδ. Θ. Α. Παριζίου.

ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙΟΝ

Ἐθνικῶν Τοκῶν Ἐπιτροπῆς

1867

turii românești din secolul al XIX-lea și cu deosebire în domeniul traducerilor. În 1831, tipărește la Iași „Funia întreită” și „Iubitorul de Înțelepciune”, traduse din limba greacă. În 1839, traduce „Drept slăvitoare învățătură”, utilizând versiunea greacă a lui Coray¹. Paharnicul Alex. Geanoglu Lesviodax dă o „Istorie bisericească” pe scurt, tradusă din limba greacă și completată cu unele informații scoase din condicile vechi ale Mitropoliei Ungrovlahiei. Tipărită la București, în 1845, cartea lui Lesviodax are în partea finală și fragmente grecești. O găsim menționată de Locusteanu în amintirile sale². Acesta notează că în biblioteca sa, care cuprinde „toate cărțile românești ieșite până la 1845”, se găsește și „o istorie universală, tradusă din limba elenă de cine nu mi aduc aminte, mi se pare, dacă memoria nu mă înșală, de un Lesviodache”. Cartea i-a fost utilă lui Locusteanu pentru întocmirea unui dicționar istoric, pe care singur îl caracterizează „foarte rudimentar și foarte incomplet”, un catavasier grecesc și românesc apare la Sibiu, în 1832³. În 1841, se tipărește la Iași Slujba cuvioasei Paraschiva, în limbile elenă și română, din inițiativa Arhimandritului Nicodim de la Trei Ierarhi⁴. Tipărirea de cărți bisericești se face și în colaborare cu profesori din Filipopoli⁵. Calendarul, tipărit de tipografia lui Eliade și a fraților Hristidis în 1837, este lucrat de Gherghios P. Constantinos, referendar de muzică și profesor de greacă modernă la Filipopoli. Între prenumerații din București se numără frații Hristidis, Andreas Apostolatos, profesor la școala alilodidactică din București și alți intelectuali greci din București. O carte foarte citită de clerul român a fost Arhieraticon, cuprinzând sfintele și dumnezeiești liturghii ale lui Ioan Hrisostomul („Ἀρχιερατικὸν περιέχων τὰς θείας καὶ ἱερᾶς λειτουργίας Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου”) apărută la Constantinopol în 1820, care i-a aparținut lui Filaret Stavropoleos Scriban în 1852. La sfârșitul volumului sunt adăugate 6 pagini caligrafiate, cu principalele „Rânduieli” de hirotonire, din acest volum, traduse de Ierodiaconul Ghermanos în 1858⁶. Probabil că redactarea acestui rezumat tradus i-a fost necesară autorului său din cauza dificultăților pe care acesta sau colegii săi le întâmpinau în lectura greacă. Cartea a fost tradusă în întregime în românește și tipărită în 1899.

Unele lucrări cu subiect politico-religios sunt anunțate cu interes

1. *Ibidem*, p.8.

2. N.B.Locusteanu, *Amintiri din trecut*, Craiova, 1896, p.46.

3. *Catavasier grecesc și românesc*. Tipărit în zilele Prea Înălțatului nostru Francisc Întâitul. Sibiu, În Tipografia lui Ioan, Bart, 1832, 272 p.

4. „Ἀκολουθία τῆς οὐσίας μητρὸς ἡμῶν Παρασκευῆς” Iași, 1841, 29 f. Text paralel.

5. „Μηνολόγιον παντοῦνον ἀκριβεστάτον”, Buc., 1837, Prefața din Filipopoli, 1 ian. 1834.

6. *Exemplarul descris se află la Biblioteca Academiei Române la cota III 6015*.

de presa greacă din București. Astfel, broșura lui N.Timoleon Vulgaris din Atena, apărută în 1860, popularizată de ziarul „Ο Θεατής”, este un apel la arme către „creștinismul amenințat din Orient”, adică popoarele balcanice¹.

Redactorii ziarelor grecești din România, ca și profesorii de la școlile comunităților grecești se străduiau să facă cunoscute publicului românesc lucrările apărute în limba greacă din țară sau din Grecia. De asemenea, ei traduceau pentru uzul compatrioților lor din România, lucrări literare și științifice, broșuri cu caracter actual, texte de lege și regulamente administrative.

Astfel, Sergiu Hagiade traduce din limba greacă „cercetări despre românii de dincolo de Dunăre². Discursul lui G.Papadopolu, intitulat „Elenismul între Valachi”³, aspru judecat de Sion din punct de vedere al informației istorice⁴, este tradus în românește de G. Tabacopulos, directorul ziarului **Spectatorul** - („Ο Θεατής”). Traducerea a fost sprijinită de Petrache Poenaru, care a dat o sumă de bani din partea Eforiei Instrucției Publice. De subliniat este faptul că presa greacă din București publică fragmente ale discursului⁵. O altă lucrare, a lui Ilie Fotino, intitulată „Tudor Vladimirescu și Alexandru Ipsilanti”, este tradusă în limba română de P. Georgescu în 1874 și primită cu mulțumire de presa timpului⁶, ca fiind menită „să completeze istoria revoluțiunii române de la 1821”.

De asemenea, o serie de broșuri românești, interesând și pe locuitorii greci, au fost traduse în limba greacă. Astfel, legea rurală a fost publicată după votarea ei, în text paralel român-grec, de A.Tabacopulos⁷. Planul de organizare a Dobrogei a fost tradus în limba rusă și în limba greacă. Anunțând apariția cărții lui G.Atanasiu „Despre cestiunea monastirească”, presa greacă își exprimă dorința de a o vedea tradusă și în limba elenă.

În perioada de care ne ocupăm, continuă traducerea grecești din limba franceză. Clasicii francezi sunt însă slab reprezentați.

În completările aduse bibliografiei Ghinis-Mexas, Nestor Camariano semnaleză traducerea făcută de Zaharia Mavrudis (semnată cu inițialele Z.M.) a tragediilor Semiramis și Brutus de Voltaire, în 1844⁸. Vom vedea la capitolul privind activitatea teatrală a comunității grecești din București că A.Konduris a publicat traducerea în limba greacă a lui Sganarelle în 1845. „Gil Blas de Santillane” de Le Sage, este parafrazată din limba franceză în greaca vorbită de Manuel Serghiadis și apare în 6 volume în anii 1836-37⁹. Un rezumat al cărții „Istoriile noilor eleni de la năvălirea turcilor până în zilele noastre” a fost tradus

1. *Theatts*, 22 aug. 1860, p.104.
2. Sergiu Hadiadi, *Cercetări despre Românii de dincolo de Dunăre. Traducere din limba greacă*. Craiova, 1857, V.Catalogul „*Biblioteca Donațiunea G.Missail*”, București, 1912, p.44. Este vorba de cartea lui Roja..
3. *Theatts*, 5/14 mart. 1860, p.19.
4. *Se reproduce informația din ziarul grec „Bizantis”.*
5. *Oriental latin*, 29/6 iul. 1874, p. 116.
6. *Theatts*, 75/26 iun. 1862, p. 292.
7. *Ibidem*, 25/ 15 aug. 1860, p. 99.
8. N.Camariano, *Câteva completări la bibliografia Ghinis-Mexas, Buc.*, p. 101.
9. *București, 1836-37, 6 vol*

din limba franceză în limba greacă de Anastasios G.Konstantas în 1838¹. „Patru cuvântări morale” sunt traduse din limba franceză în greaca vorbită de „răposatul vornicul Grigorie Romanitis și revăzută de Paharnicul Ioan Papazoglu”, la care colaborează și Mihail Hristidis. Același Papazoglu traduce „trei cuvinte din cele moralicești ale lui Marmontel”, apărută, în 1846 la Tipografia lui Zaharia Karkalechi.

În Occident, în Franța mai ales, apar în această epocă multe cărți despre evenimentele din Orient, pe care grecii din București le popularizează prin traduceri care se vând la biroul redacțional al diferitelor ziare ale comunității și prin publicarea de fragmente în presă. „Despre harta nouă a Europei” de Edmond About este tradusă din franceză în greacă și se vinde la biroul ziarului „Spectatorul” - („Ο Θεατής”). La fel „Istoria măcelurilor din Siria” de Ioan Colocotide.

9. Personalități ale epocii

Ioan Colocotide

Atât evoluția culturii române în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cât și nevoile programei analitice școlare au dirijat eforturile profesorilor greci din București către editarea clasicilor greci. Antologiile și edițiile adnotate cu caracter didactic sunt bogat reprezentate în activitatea profesorului de limba elenă de la Liceul Sf. Sava, Ioan Colocotide. În 1857, acesta publică fabulele lui Esop, cu epilogul fiecărei fabule în text paralel grec-român, dând în subsol ample explicații gramaticale și lexicale². În 1858, editează dialogurile lui Lucian, de asemenea cu note grecești și românești. În aceleași condiții publică în 1859 filipicele lui Demostene³ și prezintă viețile lui Temistocle și Aristide de Plutarh⁴, precum și Chiru Pedia și Memorabilele lui Xenofon⁵. Presa timpului apreciază traducerea lui Colocotide, pe care

1. A.G.Konstantas. *Bucureștii, 1838*, 447 p.

2. *Fabulele lui Esop, editate cu note grecești și românești, de Ioannis Kolokotidis, Profesorul de limba elenică în Gimnaziul Național pentru clasele începătoare. București, Tipografia Colegiului Național, 1859, 40 p. V. și Arhivele Statului București, Fond Mîn. Cult. Instr. Publ., Țara Rom. Dos. 277/1877 f.1. În cererea sa către Eforia Școalelor I.Colocotide spune: „Următor ordinului Onoratei Eforti ca să tipăresc pentru instrucția publică o Enciclopedie de autori elini, explicată prin note în limba elenă modernă și cea română, am început de la fabulele lui Esop, pe care le-am și tipărit. Acum sunt în lucrarea Dialogurilor lui Lucian și a gramaticii. Dar fiindcă o asemenea întreprindere nu se poate săvârși fără vreun ajutor, rog plecat pe Onorabila Eforie a binevoi să mă ajute la aceasta, luîndu-mi însăși din mai suszisa carte a fabulelor vre un număr și în același timp invitând și pe pensionatele de aici unde se urmează limba elenă...” Ibidem, fila 2: Eforia hotărăște cumpărarea a 100 de exemplare din...”*

3. *Demostene, Filipicele, editate cu note grecești și românești de Ioannis Kolokotidis, București, 1859, (apud Dianu, Catalogul, p. 313).*

4. *Plutarh, Temistocle și Aristide, de I.Kolokotidis, București, 1859 (apud Gârleanu, Catalogul).*

5. *Xenofon, Chiru Pedia și Memorabilele de I.Kolokotidis, București, 1859.*

le consideră „o operă serioasă și utilă” întreprinsă pentru ca „junimea română să aibă un mijloc înlesnitor la studierea limbii elene”¹. Crestomația elenă apare în 1860 și este reeditată în 1869², cuprinzând fragmente „din scrierile tipărite de Dl. Ioan Colocotide... Isocrat, Discurs către Demonic și Panegirice, Plutarh, Discursul lui Themistocle și Aristodem; Demosthene, Philipicile: Xenofon, Culegeri din Chiru Pedia”. În limba română a scris două manuale, o gramatică eleno-română³ și o sintaxă elenă, pentru care cunoaștem la fiecare din ele, câte două ediții.

După moartea prof. Colocotide, când soția sa a avut un lung proces de moștenire, în care consulatul grec nu i-a dat nici un sprijin, ziarele comunității i-au luat apărarea, în repetate rânduri⁴, exprimând o considerație deosebită față de memoria defunctului.

Epaminonda Frangudis

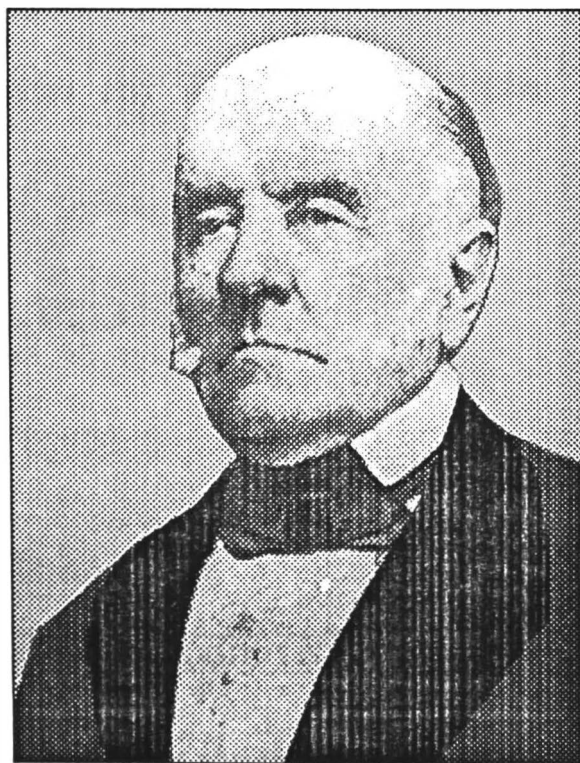
Profesor de limba și literatura elenă la pensionul Apostolatos⁵ din București în 1860, Epaminonda Frangudis a fost utilizat mai târziu ca translator⁶ la Ministerul Afacerilor Externe și interpret în procesul Zappa⁷. În 1861 predă limba greacă la Institutul D.A.Apostolatos. În anul 1874-75 este profesor la Institutul Urechia, apoi profesor de greacă la universitatea din București. Înainte de a se stabili în România, Frangudis a editat la Constantinopol periodicul *Θελξινών* în 1856-1857. Tot aici, el a publicat în 1847 un roman în stil epistolar, inspirat din luptele grecilor pentru independență⁸.

Cărțile sale tipărite la București, după 1860, au un caracter naționalist. Sunt omagii închinatе luptătorilor pentru libertate⁹, dis-

1. *Theatts*, 22 aug. 1860 p. 104.
2. *Ediția I a apărut în 1860, mențiunea făcută la ediția din 1868. V. Arhivele Statului, București, Fond Min. Culterlor și Instr. Publ. Țara Rom., Dos. nr. 55; b), 1860, f.1. August Treboniu Laurian raportează către Efortii Instrucțiunii publice, în legătură cu ajutorul ce trebuie dat lui I.Kolocotide, pentru tipărirea Crestomației elene. Ibidem, f.3, Eforia decide: 1) Crestomația se adoptă ca manual didactic pentru clasele gimnaziale; 2) Cartea se va tipări în tipografia Colegiului în 1000 ex., în socoteala autorului și prețul ei se va determina de Eforie; 3) Cartea se va vinde de către autor; 4) Kolocotide va plăti, conform cererii sale, la casa tipografiei, costul tiparului până în termen de 3 ani.*
3. *Gramatica eleno-română de I.Colocotide, profesor de limba și literatura elenă la liceul Sf.Sava. A doua ediție. București, 1865, 227. p.*
4. *Iris nr. 416/23 ian. 1879, p. 2-3; nr. 419/14 febr. 1879, p.2; nr. 451/8 oct. 1879, p.2.*
5. *Theatts*, 46/72 iul. 1876, p.184.
6. *În 1872 este în comisia de examinare a candidaților pentru postul de translator de limbă greacă de la Arhivele Statului. V.Doc. și manuscrise literare, I. București, Edit. Academiei, 1967, p.49.*
7. *Acte în procesul E.Zappa, București, 1894, p.16.*
8. *C.Th.Dimaras, Histoire de la Littérature néo-hellénique. Athènes p. 353: „roman romantique, de forme épistolaire dont le sujet est emprunté aux guerre de l'Indépendance”.*
9. *Cuântare panegirică despre cei ce au luptat pentru credință și patrie, București, 1863, 89 p.*

*Mircea și Vintilă,
fiii lui C.A.Rosetti*

Apostol Arsachi

ΑΦΙΕΡΩΣΙΣ.

ΛΑΜΠΡΩ ΦΩΤΙΑΔΗ

ΤΟΥ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΜΕΓΑΛΩ ΚΑΙ ΚΑΕΙΝΩ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΑΙΔΑΥΚΑΩΝ

ΙΕΡΩΝ.

Dedicatia lui L. Photiades

ΙΣΟΚΡΑΤΟΥΣ
ΠΡΟΣ ΔΗΜΟΝΙΚΟΝ
ΠΑΡΑΙΝΕΣΙΣ

xxi

ΙΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ.

Μετὰ

ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΡΩΜΑΝΙΚΩΝ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ.

Ἐκδοθέντες

ὄντες

ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΙΔΟΥ.

Καθηγητῶν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων ἐν τῇ Γραμματικῇ Βραχυστασίᾳ.

**Adoptată de Onor. Eforie a Instrucțiunii
publice ca carte didactică.**

Broșura a V-a.

București.

TIPOGRAFIA GIMNASIULUI NAȚIONALŪ.

1 8 5 9.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΧΡΗΣΤΟΜΑΘΕΙΑ

ΣΥΛΛΕΓΕΙΣΑ ΕΚ ΤΩΝ ΑΡΙΣΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΕΖΟΓΡΑΦΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΙΗΤΩΝ, ΚΑΙ

ΕΚΔΟΘΕΙΣΑ ΜΕΤΑ

ΡΩΜΑΝΙΚΩΝ ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ

ὑπὸ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΙΣΤΟΥ

Καθηγητοῦ τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων ἐν τῷ Γυμνασίῳ τοῦ
Ἁγίου Σάββα.

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

BUCURESCÎ.

Typografia Gymnasiului Național.

1860

Portretul lui Lambros Photiades în cartea lui N.G.Dosios

Dedicațiune

Memoriei

celui de pe urmă Elenist de origină
grăca în România modernă,
reposedatului

Epaminonda Francudi

fost profesor universitar, și decan al facultății de litere
de la Universitatea din București.

Dedicația lui N.G.Dosios pentru Epaminonda Francudi

ΛΟΓΟΣ

εις τὸ ἱερὸν καὶ ἀγιοτελὲς μνημόσυνον

ΤΩΝ ἘΝ ΚΡΗΤῃ.

ΥΠΕΡ ΗΙΣΤΕΡΩΣ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΔΟΣ ΠΕΣΟΥΝΤΩΝ.

ἐκφωνηθεὶς

ὑπὸ

ΕΝΑΜ Ι. ΦΡΑΓΚΟΥΔΗ,

ΤΗ ΚΖ' ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1866,

ἘΝ ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙΟΙΣ.

Ἐν Βαυαρσίαις, τοκοῦ τυπογραφίῳ
τῆς ἑὐβερνήσεως.

1867.

50

*Eraminonda I. Frankudi,
Discursus inchinat celor
câzuți în Creta*

ΔΙΣΣΠΟΥ

ΜΥΘΟΙ.

Μετὰ

ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΡΩΜΑΝΙΚΩΝ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ
ΕΚΔΟΘΕΝΤΕΣ.

ὑπὸ

ΙΩ. ΙΝΝΟΥ ΚΟ. ΙΟΚΟΤΙΔΟΥ.

Profesorul de limba Elenică în Gimnaziul Național.

PENTRU CLASELE ÎNCĂPĂTOARE

HUCUREȘTI.

Tipografia Collegiului Național.

1857.

**Miturile lui Esop.
Ediție de I. Colocotides**

cursuri panegirice la moartea unui conațional¹, în amintirea luptătorilor din Creta². Această din urmă lucrare este scrisă în text paralel grec-român. În „annotațiunile” de la sfârșitul cărții, în care dă notele biografice ale luptătorilor din Grecia, Frangudis aduce un omagiu călduros lui C.A. Rosetti și ziarului **Românul**, pentru „paragrafele pline de entuziasm, pe care le publică la adresa grecilor”³. Nu pierde nici o ocazie să-și arate recunoștința față de „pământul frățesc al Dacilor”⁴. Discursurile sale sunt apreciate de colegi și conaționali. La examenele de sfârșit de an ale Institutului Apostolatos, unde funcționa în 1861, a ținut un discurs pe care presa comunității l-a lăudat în termeni admirativi, spunând că a mișcat „până la lăcrămare inimile acelor care se interesează de problemele naționale”⁵. De aceleași aprecieri se bucură și în corpul didactic românesc, din moment ce îl vedem făcând parte, în 1876-1877, dintr-un distins colectiv de cancelarie, alături de Urechia, dr. Brânză, Bonifaciu Florescu, Bataille etc., la Institutul Urechia⁶.

Thoma Paschidis

O lungă și bogată activitate culturală are, în perioada 1860-1890, Thoma Paschidis⁷, profesor, director de pension și colaborator la ziarul **Spectatorul** (’Ο Θεατής), **Ipiros** (’Ηπειρος) și **Iris** (’Η’Ιρις).

Cărțile sale, atât cele în limba greacă, cât și cele apărute în limba română sau franceză au, în general, un conținut patriotic și istoricopolitic. Dintre lucrările românești, menționăm o descriere a României⁸ și un studiu asupra chestiunii Orientului⁹, care a apărut și în limba greacă¹⁰. Preocupările de istorie și politică națională ale lui Thoma Paschidis se reflectă într-o broșură în limba franceză intitulată „La question helléno-turque” și mai ales în articolele sale apărute în presa greacă din București. Găsim în publicațiile la care colaborează articole de politică internațională¹¹, polemici cu ziarele străine¹², articole edi-

1. *Cuvântare funebră pentru Ioannis Dimopulos*, București, 1863, 16 p. *Cuvântări funebre pentru Panaghiotis Triandafilidis*, București, 1873, 32 12 p. Text paralel grec-român.
2. *Cuvântare la sfântul parastas solemn al celor căzuți pentru credință și patrie în Creta*, București, 1867, 29 p. Text paralel grec-român.
3. Ep. Frangudis, *Ibidem*, p.27.
4. Ep. Frangudis, *Ibidem*, p.14-15.
5. *Theatis*, 46/17 iul. 1861, p.184.
6. *Anuarul Inst. Urechia*, București, 1876-1877, p.67.
7. *Paschidis era originar din Ianina. Și-a făcut studiile la celebra Școala Zostmea, unde a învățat cu Anastasios Sakellarios, Spiridon Manaris, Stephanos Rados etc. Studiile universitare le-a urmat la Școala de Filozofie din Neapole. V.Nestor Georgișis Θωμάς Πασχίδης în Ianina*, 1927, vol. I, p.46-49.
8. Paschidis, Th.A., *Dacia sau descriere synoptică în sbor a terrei Daco-Romanilor în Schitia poetică și politică*. În *Ceteata lui Bucur*, 1878, 52 p. *Cota Bibl. Acad.* I 104-146.
9. Paschidis, Th.A. *Chestiunea orientului*.
10. *Tò Ανατολικόν Ζήτημα καὶ ἡ λύσις αὐτοῦ*
11. *Ipiros*, 13/2 mai 1886, p. 1-2 (’Η εὐρωπαϊκὴ καὶ σαροκρατία καὶ ἡ ἐλληνικὴ ἐλευθεροκρατία).
12. *Ibidem*, 9/18 apr. 1886, p.1-2 (Polemici cu jurnalul italian „*Il Diritto*”).

toriale sau ocazionale¹, în care îmbină accentele patriotice² cu recunoștința față de ospitalitatea și înțelegerea găsite pe pământul României³, în care am obținut cele mai mari libertăți civile și politice (εις ἧν ἀπολαμβάνομεν μέγιστας ἀστυκὰς καὶ πολιτικὰς ἐλευθερίας).

Profesor și director al pensionatului elenic din str. Casarnei 42⁴, Th.Paschidis urmărește cu mult interes învățământul limbii grecești din țara noastră.

Îl nemulțumește faptul pe atâtor copii greci le „este rușine să fie numiți Eleni, deoarece nu știu limba părintească” („αἰσχυνόμενα νὰ λέγωνται Ἐλληνας, ἀφοῦ δὲν γινώσκουσι τὴν πατριὸν Γλώσσαν”)⁵. Trebuie să fi fost un distins pedagog. În scrisoarea deschisă a fostului său elev, Mircea C.A.Rosetti⁶, îi scrie de la Paris, în 1876: „Citind, îmi pare că aud vocea iubitului meu profesor de limbă greacă, în care a cântat Omer, a vorbit Demostene și a gândit Platon, limba limbilor, limba viitorului”. Se vede din această scrisoare și nota fanatică imprimată lecțiilor sale de profesorul grec. „Limba viitorului” exprimă un ideal al lui Paschidis, care mai îndrăzneț chiar decât Rigas, în această privință, imagina un stat balcanic a cărui limbă să fie elina⁷. Nu mai puțin exagerat ne pare atunci când, vorbind de Marseillaisa lui Rouget de Lisle, o numește „Thourios” al francezilor (auzisem doar că acesta din urmă este „Marseillesa” greacă). În preocupările sale lingvistice pare să fi intrat și comparatismul balcanic. În ziarul „Iris” se menționează o lucrare a lui Paschidis despre dialectul și caracterele albanezilor și înrudirea limbii române cu albaneza⁸. O carte a sa este intitulată Pelasgii, în limba greacă, albaneză și română („Οἱ Πελασγοί, Ἐλληνοὶ καὶ Ἀλβανοὶ καὶ Ρωμουνιστοί”). Nici nu puteau să lipsească referințele la popoarele balcanice într-un moment ca acesta de desăvârșire a luptelor pentru independență și de aprige revendicări teritoriale.

Pentru Bulgaria Paschidis are puternice sentimente de simpatie și declară că a scris mult despre această țară, în care a stat vreme îndelungată. Varna, pe care o numește „vechea Odessă a Moesiei”, este pentru el o poziție importantă a ortodoxiei grecești și într-una din lucrările sale vorbește despre activitatea prelaților greci din acest oraș⁹.

În poeziile sale despre Grecia¹⁰, Paschidis amintește formele superioare ale filelenismului occidental, lupta lui Byron alături de eroii independenței grecești, studiile lui Pouqueville, politica lui Gladstone,

1. *Ibidem*, 7/13 IV 1886, p.2-3.

2. *Iris*, nr. 401, p.3-4 (Scrisoare din Ianina către Zaharia Sardellis, din 15 sept. 1878).

3. *Ibidem*, nr. 354/1 aug. 1877, p.3 (Cuvântare ținută în gară, la București cu ocazia plecării a 140 de greci în patrie).

4. *Românul*, 27 ian. 1871, p.2.

5. *Iris*, nr. 336/27 febr. 1877, p.3.

6. *Ibidem*, nr. 305/22 iun. 1876, p.4.

7. *Theatts*, 12/7 mai 1860, p.46.

8. *Iris*, nr. 342/20 apr. 1877, p.4.

9. *Ἐκδρομὴ ἀφηγητικὴ εἰς Ὀδυσσὸν Μοίσιαν...*, București, 1885, 16 p.

10. *Ποίησεις ὑπὲρ Ἑλλάδος μετὰ περὶ ἑξαγοραφῶν ποιητικῶν*, București, 1885, 64 p. Exemplarul Academiei este dăruit de autor. Cota II 42-227.

filelenii americani¹. Nu lipsește nici menționarea entuziastului Victor Hugo², pe care îl citează în motto-urile puse în fruntea versurilor sale. Dintre savanții luminați ai noii Ellade, Paschidis îl admiră pe Evghenios Voulgaris³, prețiosul auxiliar al împărătesei Ecaterina în propaganda sa pentru lupta antiotomană. Fără îndoială că Epirul, în care s-a născut, ocupă un loc însemnat în preocupările sale. Publică cererea istorică a epiroților din 16 aprilie 1826⁴, îi închină versuri⁵ și amintește originea epirotă a lui Drosos Tsismitzi, creatorul grădinii din București cu același nume⁶.

În timpul șederii sale în Grecia în 1879, continuă să colaboreze la presa greacă din București⁷. În general, nu pierde ocazia de a-și exprima recunoștința, în numele întregii comunități grecești, față de poporul român. Personal, dedică lucrarea sa în limba română „Dacia sau descriere sinoptică în zbor a terrei Daco-Romanilor” unei doamne române care i-a dat adăpost în casa sa⁸.

În materie de literatură, în afară de poeziile mai sus menționate, Paschidis a scris și două piese fără valoare, inspirate din antichitatea greacă și ebraică, care îi oferă încă un prilej să utilizeze cu venerație un motto din Byron.

Un mic almanah, pe care îl editează la București în anul 1887, cuprinde un amplu istoric al Bucureștiului și mai ales prezintă date necunoscute nouă din alte izvoare, cu privire la comunitatea elenă din Capitală.

De altfel și comunitățile din alte orașe ale țării (Brăila, Galați, Râmnicul Sărat, Craiova, Câmpu Lung, Tecuci, Pitești) sunt amintite în cartea sa despre România. Nu lipsesc nici unele caracterizări interesante, însoțite de aprecieri istorice, ca de exemplu aceea privind comunitatea din Craiova. „Acolo (la Craiova) se află și niște coloni din Grecia, mai mult amalgamați cu elementul român, cu care totdeauna ne-am identificat în toate...” Ideea afinităților dintre cele două popoare este fundată de profesorul grec pe faptul că „elementul daco-latin cu elementul pelasgo-hellen sunt rubedenie veche, amândouă posedând virtuți civice culte, amândouă mândre pentru naționalitatea lor străveche”⁹. Referindu-se la „mica colonie elenă din Tecuci, Paschidis arată că există aici „niște rude ale eruditului Anastasiu Sakellariu, rude care au lăsat și în țară renume de bine-făcători, și în Grecia titlul de donatori”¹⁰. Amintind și comunitatea greacă din Pesta, a cărei frumoasă biserică o admiră, Paschidis observă că aici există „o colonie

1. *Ibidem*, p.18, 62, 63.

2. *Ibidem*, p.24, 31.

3. *Ibidem*, p. 61, 62.

4. *Iris*, Nr. 419/14 febr. 1879, p.31.

5. *Ποίησεις...*, p. 18.

6. *Ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους τῆς Χάριτος*, 1887, *București*, p.129.

7. *Iris*, nr. 428 (22 apr. 1879, p.4. *Corespondență din Atena*);
Iris, nr. 401/1878, p.3-4 (*Corespondență din Iantna*).

8. *Paschidis*, *Th.Ath.*, *Dacia ...* p.3.

9. *Paschidis*, *Th.Ath.*, *Dacia ...* p. 51.

10. *Ibidem*, p. 32.

numeroasă, compusă din greci și români (aromâni, probabil), cari trăiesc într-o bună armonie, nu ca în Brașov...”¹.

În sfârșit, Paschidis nu e absent față de problemele religioase². Articolul închinat sărbătorilor Paștelui³, apelul pentru vânzarea de broșuri religioase, apelul cu caracter religios împotriva învățătorului A. de V. sunt scrise cu multă convingere.

În 1890, la moartea sa, simpatia și admirația conaționalilor săi s-au manifestat prin tipărirea unei broșuri⁴, semnată de Gheorghios D.Hrisohoidis din Brăila.

Paschidis este prezent și în capitolul traducerilor. Ziarul menționează că acesta a tradus din grecește cartea „Din scrierile lui Eremit călătorul”⁵. Lucrarea lui N.Antipa⁶, închinată lui Napoleon III este tradusă în limba franceză tot de Paschidis. Admirația sa pentru Rigas s-a materializat prin retipărirea primei foi a Hărții Greciei făcută de acesta, cuprinzând Constantinopolul și împrejurimile sale.

---

1. *Ibidem*, p. 13.

2. 7/13 IV 1886, p.2-3.

3. 428/22 IV 1879, p.4.

4. 5/14 III 1860, p.18.

5. *Ibidem*, 49/7 aug. 1861, p. 196.

6. N.Antipas Τῆ αὐτοῦ μεγαλειότητι τῷ αὐτοκράτορι Ναπολεόντι τῷ Γω... Μετεφράσθη Γαλλισὰ ὑπο Α.Πασχίδου, Bucuresți, 1866, p.15.

D A C I A

DESCRIERE SYNOPTICA IN SBOR

TERREI DACO-ROMANILOR

IN

SCHITIA POETICA SI POLITICA

REGHERA SI IMPRINTA

A:

Thomas Athanasios Paschides

ANUL I-LE AL INDEPENDINTEI ROMANE

IN CETATEA LUI SBOR

Imprimaria de „L'ORIENT”

16, Calea Mogoșos, 75.

1878.

Η
ΒΑΣΙΛΙΣ ΔΩΡΟΘΕΑ

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ καὶ Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ

ΔΡΑΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ

Εἰς Πράξεις 5.

ΚΑΙ

Η ΙΕΦΘΑΪΣ

ΔΡΑΜΑ ΕΒΡΑΪΚΟΝ

Εἰς Πράξεις 4.

ὑμῶ

Θ. Α. ΠΑΣΧΙΔΟΥ

ΕΝ ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙΟΙΣ

—

ΤΥΠΟ ΔΙΟΡΓΡΑΦΕΙΟΝ ΔΩΡ. Π. ΚΟΥΚΟΥ.

1885

Două drame de Th.A.Paschides

II
ΔΕΙΝΟΠΑΘΟΥΣΑ ΕΛΛΑΣ.

ἢ
ΣΥΛΛΟΓΗ ΗΡΩΙΚΩΝ

καὶ

ΣΥΜΜΙΚΤΩΝ ΑΣΜΑΤΩΝ.

Στιχοῦργηθέντων μὲν

ὑπὸ

Κ. ΒΕΡΚΟΥ.

Ἐπεξεργασθέντων δὲ

ὑπὸ

Θ. Α. ΠΑΣΧΙΔΟΥ.

ΕΝ ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙΟΙΣ.

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΡΑΣΣΙΔΕΣΚΟΥ.

1864.

ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ
ΛΕΙΝΟΠΑΘΟΥΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

ὑπὸ
Θ. Α. Πασχίδου,
καὶ
ΠΟΙΚΙΛΑ ΤΙΝΑ ΑΣΜΑΤΙΑ.

ὑπὸ
Ν. Σ. Βαγγέλη.

Cântece eroice, de Th.A.Paschides și N.S.Vanghelis

**COMUNITĂȚI
GRECEȘTI
DIN ALTE ORAȘE**

CAPITOLUL II

COMUNITĂȚI GRECEȘTI DIN ALTE ORAȘE

---

1. Formarea comunităților grecești

În urma desființării fostelor raiale de pe linia Dunării prin Pacea de la Adrianopol (1829), precum și a eliberării comerțului de pe Dunăre, printre primele centre urbane care se dezvoltă în perioada regulamentară sunt **Brăila, Galați și Giurgiu**¹. Restabilirea legăturilor comerciale ale Angliei cu Turcia aveau ca centru, în 1836, Constantinopolul „cu ramificații care se întindeau până la Brăila și Galați pe de o parte, până în Egipt și Siria de alta”².

Domniile regulamentare dau o atenție deosebită acestor orașe. La 13 ianuarie 1836, Alexandru Ghica vizitează Brăila, declarând „*tot orașul cu portul ca antrepou*”. În nota guvernului muntean către consulatul Greciei la București, în care se comunică declararea de porto franc a Brăilei, i se cere să asigure publicitatea acestui fapt „*dans l'intérêt de ceux de ses nationaux qui font le commerce avec cette principauté*”³. La 1 mai, în același an, se acordă străinilor permisiunea de a avea case în Brăila⁴. Dintre străini, „*mai ales grecii se adună la Brăila*”. În 1838, ei cer să întocmească un „corp neguțătoresc”, o „deputație neguțătorească” și o „casă obștească”⁵. În ce privește orașul Giurgiu, „*încă din primul an al ministerului lui Mihalache Ghica fu desăvârșită mutarea, proiectată de la 1830, a capitalei județului Vlașca, de la Găești la Giurgiu*”⁷.

1. **Tratatul de Istoria României**, vol.III, București, 1964, p.984.
2. I.Filitti, **Domniile române sub Regulamentul Organic**, București, 1915.
3. **Documente privitoare la Brăila**, București, vol.I, p.27.
4. **Analele parlamentare**, VI, I, 159, apud Filitti, **Domniile**, p.222.
5. **Grecii veniți cu această ocazie erau „din Insulele Ionice, mai ales, v.N.Iorga, Istoria Românilor, VIII, p.386. Până în 1830, la Galați, proprietarii greci erau rari, un Gheorghe Grecul Moraitul, un Anagnoste Axentopol, iar pe la 1830, numai Hrtstodor Dimopol, Panait Candopol, Gavril Panicopol, Arghiropol, v.N.Iorga, Contribuții la istoria modernă a Galaților, București, 1932, p.238-39.**
6. N.Mocloiu, **Din istoria economică, politică și socială a orașului și județului Brăila în anii Unirii Principatelor**. În: „**Studii și articole de istorie**”, vol.V, București, 1936, p.467-477. Prima „deputație” e alcătuită din: C.Ipitiș, M.Baltaridi, I.Minovici, Ioan Faranga și Sali Aga. **Vezi Documente privitoare la Brăila**, vol.I, colecție îngrijită de Ing.Gh.T.Martnescu, București 1929, p.41-42.
7. I.Filitti, **Domniile române sub Regulamentul Organic**, București, 1915, p.25.

În nota guvernului muntean către consulatul Greciei la București în care se comunică declararea „Porto Franco” a Brăilei, i se cere să asigure publicitatea acestui fapt „dans l'intérêt de ceux de ses nationaux qui font le commerce avec cette principauté”.¹

În 1837, trei catagrafii ale orașului Brăila ne arată importanța elementului grecesc din acest oraș (360 greci, față de 6 italieni, 2 unguri, 2 armeni, 7 nemți, 18 evrei, 13 ruși, 5 bulgari, 3 basarabeni, 1 sârb, 2 polonezi)². După 1841, când grecii din Brăila erau în număr de 435, numărul lor a crescut vertiginos, ajungând la 4 238 în 1891 și 4 929 în 1899³.

După 1848 și mai ales în perioada formării statului național român, activitatea economică a Brăilei s-a intensificat și mai mult. Din 2162 de vase intrate în port în 1860, 952 erau grecești, 413 otomane, 174 engleze, 112 românești etc. Grigore Ghica, la întoarcerea de la Constantinopol (1849) este așteptat de Nicolae Șuțu la Galați, unde acesta avea misiunea „să culeagă în acest timp informații exacte despre situația acestui **important oraș și asupra necesităților comerțului**”⁴. Importanța elementului grecesc în Brăila și Galați reiese și din măsurile de poliție luate în 1869 în aceste orașe și în care se au în vedere „negustorii greci” și „comitetele grecești”. Ei sunt opriți de la „orice manifestație publică”. Primarul Galațiului, Rodocanachi, este acuzat că a tolerat ca Temistocle Solomos din acest oraș să trimită „corespondență tendențioasă lui Rangabé și jumalelor din Paris, material care este interceptat de austrieci și cauzează noi acuzații împotriva României”⁵.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, impulsul dat comerțului pe Dunăre prin dispozițiile tratatului de la Paris din 1856 (art.16)⁶ mărește simțitor activitatea porturilor din deltă – **Sulina și Tulcea** – și a portului **Constanța**⁷. În 1862, numărul corăbiilor care au trecut prin Sulina a fost de cca. 2 800, iar vapoarele – franceze, austriece, rusești și turcești – care au circulat între porturile dunărene, în număr de 200⁸. Principala ocupație a grecilor fiind comerțul, populația greacă

1. *Documente privitoare la Brăila, Buc., vol. I, pag. 27.*
2. *E.Vărtosu, Trei catagrafii pentru Brăila anulului 1837, p.17-18. Analele Brăilei, XI, nr.2-3/1939, p.17-18. De la această dată, spune E.Vărtosu, colonia grecească se va constitui într-o breaslă puternică de negustori, cunoscută de-a lungul secolului al XIX-lea sub denumirea de „Compania Neguțătorească” având legături strânse cu alte două centre puternice de la Brașov și Sibiu.*
3. *Gh.Mihăilescu, Populația Brăilei, An.Br.IV, 2-3, 1932, p.117.*
4. *Mémoires du prince N.Soutzo, Vienne, 1899, p.166.*
5. *Augustin Z.N.Pop, Catalogul corespondenței lui Mihail Kogălniceanu, București, 1959, p.191, Doc.881.*
6. *Collas, M.B.C., La Turquie en 1864, Paris, 1864, p.271; Patris, 1, 29/11 oct.1891, p.1-2. „La actuala buna transformare a Sulinei a contribuit mult și Comisia Europeană a Dunării creată prin Tratatul de la Paris”.*
7. *Kustendjé et Tchernavoda sont devenus la grande voie de passage des voyageurs à destination de Constantinople pendant l'été.v.Collas, op.cit., p.271.*
8. *Collas, M.B.C., op.cit., p.271.*

din porturile românești a crescut considerabil în acești ani. La Tulcea, în 1864, populația era de 30.000 de suflete, cei mai numeroși fiind greci, după care urmau bulgarii, rușii, românii etc.¹ La Sulina, elementul grec predomină (2500 din 6000 locuitori)². În 1866, când se ridică în acest oraș prima biserică, românii se separă de greci „cărora le lasă biserica veche”³. Un istoric grec al diasporei consideră „Veneția, Triestul, Sulina și Odessa, orașe mai mult grecești decât italienești, românești sau rusești”⁴.

La Constanța, construirea căii ferate Constanța-Cernavodă în 1858-60 și preluarea construcției portului de către o societate engleză, a determinat o mare afluență de muncitori⁵. În 1858, începe cu adevărat renașterea orașului – spune Manesis – și împreună cu aceasta și a elementului grecesc⁶. În 1873, Sambert, membru al Societății de Geografie de la Paris, vizitând orașul, a găsit 3-4 000 locuitori, dintre care 1 000 de greci, mici negustori⁷. În 1879, din 4 000 locuitori, predominau grecii, aproape toți comercianți⁸. Între 1878-1880, Constanța are primar grec, pe A.Alexandridis, care a fost ales și în 1882-1883. Alți primari greci ai Constanței în perioada studiată au fost: S.Schinas (1897-1899) și G.Menderkus (1904)⁹. Elementul grec este necesar la construirea marelui pod de la Cernavodă (1890-1895) și la marile lucrări ale portului (1895-1909).

În 1895, orașul are 10 419 locuitori, dintre care 2 519 români, 2 416 greci, etc. În 1900, numărul locuitorilor s-a ridicat la 12 725, dintre care: 9 165 români, 2 517 greci etc.¹⁰ La Galați, după catagrafia din 1885, grecii sunt în număr de 3 433 suflete¹¹, putând fi considerați 4 000 cu cei în tranzit veniți din Grecia liberă, „care odinioară se ridicau la 10 000”.

La Brăila, în 1889, sunt peste 10 000 greci, colonia greacă din România fiind la data aceasta cea mai mare dintre coloniile străine¹².

Până în 1900 comunitățile grecești nu funcționau ca persoane juridice. La semnarea tratatului comercial greco-român din 1900, „s-a

1. D'Hogguer, *Baronul, Informațiuni asupra Dobrogei*. București, 1879, p.19.
2. *Patris*, 1, 29/11 oct.1891, p.1-2.
3. C.C.Giurescu, *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărțile medievale și moderne*, p.21.
4. N.V. Tomadakis, *Η συμβολή των ελληνικών κοινότητων του εξωτερικού εις τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας*. Atena, 1953, p.8. v. și Mihaıl A. Dendia, *Αἱ ἐλληνικαὶ παροικίαι ἀνά τὸν κόσμον*, Athena, 1919, p.4: „Brăila și Galațiul, orașe mai mult grecești”.
5. S.Manesis, *op.cit.*, p.85.
6. Înainte de 1858, Papadopoulos-Vretos scria: „Constanța este astăzi un oraș mic, capitala regiunii Dobrogea, unde rezidă Aga Pașa, guvernatorul Varnei. Populația sa nu trece de 3 000, dintre care 500 sunt greci, ocupându-se cu comerțul de detalii”. Apud Manesis, *op.cit.*, p.84.
7. S.Manesis, *op.cit.*, p.97.
8. *Ibidem*.
9. *Ibidem*.
10. *Ibidem*.
11. *Istros*, I, nr.3, I.III 1887, p.34.
12. *Ellin*, 55/13 ian. 1889, p.1.

anexat la acesta un protocol, prin care, pentru prima oară, comunitățile din Brăila, Galați, Calafat, Mangalia, Constanța, Tulcea, Sulina și Giurgiu au fost recunoscute ca persoane juridice, morale și legale¹. Protocolul se referă în mod special la bisericile grecești și la școlile dependente de acestea ale comunităților. Prin protocol se recunoaște că: a) Comunitățile existau dinainte și funcționau prin semnătură; b) posedau avere proprie; c) erau de origine greacă².

2. Locul de origine al grecilor

După locul de origine, cei mai mulți din grecii din România sunt epiroți, macedoneni, chefaloniți și insulari. Epiroții, cei mai numeroși, dau numele de **Ipiros** ("Ἰπείρος) unui ziar al comunității din București. Poeziile lui N.G.Dosios sunt adeseori închinat Epirului, din care se trage. Un întreg volum al său de legende, rămas nepublicat, este intitulat „Material pentru folclorul epirot”³. „Discursul poetului și oratorului deputat de Leucada D.Aristotele Valaoritu”, tradus de Th.A.Paschidis, se vinde „pentru cretani și epiro-thessalioți”⁴. Directorul ziarului grec din Galați „Ἡ φωνὴ τῆς ἐλευθερίας”, Dimitrios Frangopoulos, scrie pe antetul publicației, alături de numele său, menționează „din Chefalonia”⁵. În general, ziarele comunității, referindu-se la diferiți compatrioți din România, nu uită să precizeze locul lor de origine. La Brăila, grecii imigrați erau insulari și „procentul majoritar l-au dat insulele Ionice”⁶.

La Galați, catagrafia din 1885, indică 3 433 greci, dintre care: 553 din Chefalonia, 378 din Ciclade, 133 din Itaca și Paxos; 84 din Speția, Paros și Hidra și numai 59 din Attica și Beoția⁷.

E.Vizantios (? pseudonimul lui E.Sarafidis), într-un studiu despre „Coloniile grecești din România”⁸, stabilește cam aceleași proporții. Cei mai mulți greci erau originari din insulele Ionice (Chefallonia și Itaka), iar ceilalți din Rumelia Orientală, Anhiolos și Mesemvria. Din restul Greciei, numărul cel mai mare l-a dat Epirul. Epiroții n-au format colonii, spune Vizantios, deoarece cu toată mulțimea lor sunt risipiți în toate colțurile României. „μὲ ὄλον τῶν τὸ πολυπληθὲς εἶναι εγκατασταρμένοι εἰς πάσαν γωνίαν τῆς Ρωμουνικῆς γῆς”⁹. Singurii veniți în grupuri și tot în grupuri părăsind țara, „lucrând în sezonul cald al anului, erau traci”.

1. S.Manesis, *op.cit.*, p.

2. *Ibidem*

3. *Mss.gr.1367, Bibl.Nat.Paris, p.200.*

4. *Λόγος τοῦ ποιητοῦ καὶ ρήτορος Βουλευτοῦ τῆς Λευκάδος κ. Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου, București, 1867, p.4-a a coverții.*

5. *I font tis eleftherias, 2, nr.15, sept.1885, p.4.*

6. Gh.Mihăilescu, *Populația Brăilei, Analele Brăilei, IV, 2-3/1932, p.117.*

7. *Istros, 1, nr.3,1 mart 1887, p.34.*

8. *Ethnos, 11, nr.1295, 14 martie 1921, p.1.*

9. *I font tis eleftherias, 2, 15 sept 1885, p.4.*

Menționarea locului de origine al grecilor din România este foarte frecventă.

Într-un catalog al prenumerațiilor ziarului gălățean „Ἡ φωνὴ τῆς ἐλευθερίας”, desigur mai puțin concludent, fiindcă presupune doar cititori intelectuali, găsim de asemenea cei mai mulți originari din Chefalonia (dintre care Gherasimos Carandinos, Hristos Antipas, Frangopulos etc.) 2 sunt din Andrios (E.D.Sigalas și Leonidas D.Sigalas). Ceialți sunt din Astrios, Peloponez, Mani, Constantinopol, Smirna, Hios (Pandelis Drosinos).

În alt catalog al aceleiași ziar, majoritatea e formată tot din chefaloniți: Foteinos Velisaratos, Har.Macris, G.Korvisianos, Dionisos Livaris, D.Sfaelos, Gheorghios Avgherinos, Zamarelos, Apostolos Analitis, Kondiaris etc. Din Hidra sunt: Gh.Spirlas și Parbaris, din Sparta, Perdiendis, din Epir, H.Kaloteios. Un mare număr sunt originari din Constantinopol.

Despre Ghionis, consulul grec care a întemeiat în 1858 institutul elen din Galați, se precizează că e „nobilul copil al eroicei Hidre”¹.

Un izvor mai sigur pentru stabilirea locului de origine al multor greci din România îl constituie cererile de naturalizare din Analele parlamentare, care menționează aproape întotdeauna acest element².

3. Relațiile cu patria de origine

Membrii comunităților grecești păstrează o permanentă și activă legătură cu Grecia, care se manifestă prin articolele și poeziile din presă închinată patriei, prin contribuțiile materiale, călătoriile și studiile făcute în Grecia, invitarea grecilor din patrie în orașele dunărene, celebrarea de slujbe și festivități în cinstea unor evenimente sau personalități din metropolă, grija ca programa analitică a școlilor comunităților să fie echivalentă cu cea din programa analitică grecească. Un rol important în păstrarea acestor legături cu țara de origine îl aveau, desigur, consulii greci din România. Misiunea consulilor era să supravegheze școlile și întreaga viață culturală a comunităților, colaborând cu șefii acestora³. De altfel relațiile locuitorilor greci cu consulul sunt, în general, bune. La plecarea în patrie⁴ a lui P.Mataranga, care a exercitat această funcție la Brăila aproape doi ani, presa îi aduce elogii și se bucură că acesta va tipări o broșură intitulată „21 de luni la Brăila”, în care prezintă această perioadă⁵. Se exprima dorința ca viitorul consul, Leonardos, „vechi funcționar” al Ministerului de Externe, să continue activitatea patriotică a predecesorului său⁶. Aprecieri favorabile se fac la adresa lui Sofoklis

1. *Syloghi*, 3297, 12/24 oct.1886, p.3.

2. *Analele parlamentare ale României*. Tom.VI, p.175.

3. *Ἰωάννης Λαμπρίδης, Αἱ ἄλληλα ἀποικία*, Atena, 1895.

4. *Mataranga era numit în Chtos. Syloghi*, 2963, 14/26 sept.1885, p.2.

5. *Syloghi*, 2960, 11/23 sept.1885, p.3.

6. *Ibidem*. *Leonardos fusese consul la Giurgiu. Ibidem*, 2947/27/18 sept.1885, p.3.

Rasti Petsaplis și a lui Kunduriotis¹. Foarte des însă, atitudinea nemulțumea pe membrii comunităților, care îi acuzau prin presă de dezinteres și lipsă de patriotism.

Unul dintre consulii „discuțați” de presa locală a fost St.Ghionis, care în 1858 înființa „Institutul ellin” din Galați, pentru care a inițiat și ridicarea unei clădiri speciale. Deși e atacat în legătură cu administrarea banilor de la membrii comunității în acest scop, Ghionis are meritul de a fi contribuit la dezvoltarea școlii gălățene și de a fi alcătuit „un tabel al proprietăților grecești din Moldova și al creșterii sale periodice, καὶ τῆς περιοδικῆς αὐτῆς αὐξήσεως². În Grecia, unde nu se cunoșteau nemulțumirile locale, Ghionis este socotit ca cel mai bun decât oricare altul pentru interesele elenismului „τὸ βέλπρον παντὸς ἄλλου τὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ συμφέροντα³”.

Grija metropolei pentru coloniile sale nu se manifestă numai prin activitatea corpului diplomatic. În 1886, publicistul grec, Tim.Filimon, vizitează Galațiul, biserica și școlile grecești, regretând lipsa unui centru național al numeroșilor greci din acest oraș⁴. La sugestia sa, ziarul local sprijină înființarea unui asemenea centru. Consideră însă descurajant cazul centrului de cultură din Brăila. După eforturile depuse pentru crearea în acest oraș a unui „Cabinet de lectură al Societății grecești a Filomuzelor” („Αναγνωστήριον τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλ.ο.μ.οῦσου Συλλόγου”) deschis din zori și până la miezul nopții, nu se găsesc cititori care să-l frecventeze⁵.

Aceeași situație este și la București, unde lăsând la o parte naufragiul „Centrului Elenic” („Ἑλληνικοῦ Κέντρου”) atât de promițător la început, se constată că nici la elegantul „Αναγνωστήριον” nu vine aproape nici un cititor⁶.

În cadrul unui adevărat schimb de experiență, comunitățile din România trimit și ele profesori de la liceele grecești în Grecia. Profesorul Al.Braun, de la liceul din Galați, vizitează Atena și își exprimă admirația pentru frumosul oraș, mulțumind pentru această călătorie directorilor săi, A.Petsalis și N.Politis în „Νέα Ἐφημερίδης” din Atena⁷. Președintele comunității grecești din Galați, Valsamakis, a făcut în 1888 o călătorie în Grecia și în Occident⁸. Un nepot al lui Valsamakis, din Grecia, tânărul Tipaldos Vasias, „fiul cunoscutului senator al Chefaloniei”, în drum spre Aix-en-Provence, unde studiază dreptul, s-a oprit câteva zile la Galați, la unchiul său⁹. Venirea în țară a unei scriitoare, Alexandra Papadopulos, este semnalată de presa greacă din România, care publică fragmente din opera acesteia¹⁰. Poetul P.Sino-

1. *Ibidem*, 3022, 19/1 dec.1885, p.3.

2. G.G.Papadopoulos, *Λόγος περὶ τῶν προγεγεστέρων ἑλλ. σχολείων*, p.32.

3. *Ibidem*.

4. *Sylloghi*, 3281, 24/6 oct.1886, p.3.

5. *Sylloghi*, 3281, 24/6 oct.1886, p.3.

6. *Ibidem*.

7. *Sylloghi*, 3565, 18/30 sept.1887, p.3.

8. *Ibidem*, 3734, 17/29 apr.1888, p.3.

9. *Ellin*, 23/16 sept.1888, p.2.

10. *Patris*, 2541, 18/30 sept.1899, p.3.

dinos vizitează Galațiul și recită în marea sală a școlii poeziile: „Η Κρήτη καὶ ὁ Κρίαρης”, „Ὁ Ἱεραπόστολος Σωμμερσβιλ”, „Παρὰ τὸν ποταμὸν Γαῦκον”. După serata dată în cinstea sa, Sinodinos a mulțumit comunității elene din acest oraș pentru primirea făcută¹.

Cu ocazia sărbătorilor naționale, ca de exemplu majoratul diadohului, în 1886, coloniile grecești trimiteau câte un membru care să le reprezinte la serbările din Atena. Astfel, G.Ghennadios e impuniternicit de comunitatea din Giurgiu să asiste la aceste serbări². În toate comunitățile grecești se organizează slujbe și festivități în cinstea acestui eveniment³. În presă, profesorii greci îi închină versuri⁴. La fel se procedează pentru ziua onomastică a regelui George I⁵. Ziarul Sylloghi reproduce din periodicul gălățean „Poșta” cuvintele lui Romulus Scriban, profesor de drept comercial și de istorie, rostite cu ocazia sărbătoririi a 25 de ani de domnie a regelui Greciei⁶.

Guvernul grec acordă membrilor comunităților grecești și chiar românilor, pentru merite deosebite, ordinul Mântuitorului, ca de exemplu: directorului șef al spitalului Xenocrat, Ștefănescu⁷, patriotului grec din Galați, Konstantinidis⁸, președintelui comunității elene din Sulina, Gherasimos Zervos⁹.

Comunitățile iau atitudine cu ocazia evenimentelor din țara lor. Grecii din Brăila, „aflând cele întâmplate în peninsula Haemus, care amenință grav interesele elenismului, s-au întrunit în 13 oct. 1885 și au hotărât că sunt gata de orice sacrificiu posibil pentru apărarea intereselor elenismului”¹⁰.

În 1891, grecii din România adresează senatului grec cererile lor de protest în legătură cu procesul ministrului Tricupis „Cererile comunităților grecești din România și Basarabia către Senatul grec, în legătură cu actul de acuzație împotriva ministrului Tricupis” (Ἀνάφορα τῶν ἐν Ρωμουνία καὶ Βασσαράβια Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων τῆν Βουλ.ἠν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοῦ ἐναντίον τοῦ ὑπουργείου Τρικούπη κατηγορητηρίου), care se tipărește în Galați. Volumul conține 14 rapoarte ale comunităților grecești din Brăila, Galați, Giurgiu, Turnu Măgurele, Tulcea, Constanța, Oltenița, Ismail, Caracal, Corabia, Roșiori, Sulina, Zimnicea, Tecuci și Rusciuc. Se indică numărul semnatarilor, care în total este de 3010 (cei mai numeroși la Brăila (1083), la Galați (746), la Sulina (255)).

Un capitol important al relațiilor dintre coloniile grecești și patrie îl constituie donațiile importante în bani pe care le fac acestea, pentru

1. *Patris*, I, nr.272.12/24 nov.1891, p.1.
2. *Sylloghi*, 3340, 4/16 dec.1886, p.3.
3. *Ibidem*, 3334, 27/9 dec.1886, p.3.
4. *Versurile lui Hr.G.Kaloteos*, *Sylloghi*, 3351, 18/30 XII 1886, p.1-2.
5. *Sylloghi*, 25/7 mai 1886, p.3.
6. *Ibidem*, 3900, 18/30 nov.1888, p.1-2.
7. *Ibidem*, 4276, 6/18 mart. 1890, p.2.
8. *Sylloghi*, 3923, 16/28 dec.1888, p.3. *Konstantinidis era socrul fostului consul Kunduriotts.*
9. *Patris*, I, 102, 9/21 apr.1891, p.3.
10. *Sylloghi*, 2992, 17/29 oct.1885, p.2.

sprrijinirea școlilor din Grecia sau a altor instituții de cultură. Astfel de donații stau la baza unor școli renumite ca „Zapeion” și „Arsakeion”. Societatea Literară grecească din Constantinopol se întreține din contribuțiile grecilor din diaspora, printre care sunt: Societatea Filomuzelilor și Societatea Filantropică din Brăila¹. Contribuția anuală de 100 lire turcești a lui Menelaos Negropontes, dată aceleiași Societăți Literare pentru școlile din Macedonia și Thracia, i-a atras calificativul de „Ευεργέτης τῶν ἀπώρων σχολ.εἴων”² (1872).

Tot atât de activi îi vedem pe greci și în participarea la viața politică și culturală a României. La 10 mai 1891, coloniile grecești serbează 25 de ani de domnie ai regelui Carol I la ambasada greacă din București³. Zappas prezintă regelui urările Comunității elene, în limba franceză⁴. Un ziarist grec, în trecere prin Galați, decrie aspecte din această zi de sărbătoare: „*Steagurile grecești și românești flutură în fața magazinelor, multe firme sunt scrise în grecește. Școala Venieris este împodobită cu steaguri, la fel și frumoasa biserică. Se aude vorbind grecește și se văd figuri grecești. Credeam că mă aflu într-un oraș pur grecesc*”⁵.

La moartea lui Ion Brătianu, în același an, ziarul **Patris** publică o poezie închinată acestuia și o scurtă scrisoare soției sale⁶.

Un moment interesant l-a constituit congresul studenților balcanici din septembrie 1891, care s-a ținut la Giurgiu. 200 de studenți din București și 50 din Iași au fost primiți în gara Giurgiu, împodobită cu steaguri românești, grecești, sârbești și bulgărești. În discursul ținut de Epureanu, s-a arătat că „*studenții vor să pună bazele marelui idei a confederației popoarelor din Peninsula Balcanică*”⁷.

Congresul a avut loc în sala „Imperială”, sub președinția lui Ieremia Gheorghiu, doctor în drept și student la filologie la Universitatea din Iași. Studenții greci au intrat purtând steagul lor galben și alb, în mijlocul aplauzelor. Manikatidis a citit scrisoarea prin care studenții greci își exprimau simpatia față de colegii lor români. Au intrat apoi studenții bulgari, Rados, președintele epitropiei grecești etc. Reprezentantul comunității grecești din Giurgiu a arătat în discursul său cât de mare era mândria coloniei de a-i primi pe studenții din patrie⁸. Ziarul **Patris** a publicat articolul lui Vintilă Rosetti închinat studenților greci, sârbi și bulgari⁹. Lucrările congresului au durat o săptămână după care studenții greci și români au vizitat Mănăstirea Argeș¹⁰.

1. *Tattana Stavrou, 'Ο ἐν Κωνσταντινούπολει Ἑλληνικός Φιλολογικός Σύλλογος, Athena, 1967, p.91.*
2. *Ibidem, p.73.*
3. *Patris, 1, 126, 10/22 mai 1891, p.2.*
4. *Ibidem, 1, 127, 12/24 mai 1891, p.2.*
5. *Ibidem, 1, 132, 12/24 mai 1891, p.1.*
6. *Ibidem, 1, 131, 17/29 mai 1891, p.3.*
7. *Patris, 1, 220, 8/20 sept. 1891, p.2.*
8. *Ibidem, p.1-2.*
9. *Ibidem, 1, 221, 10/22 sept. 1891, p.1.*
10. *Ibidem, 1, 225, 14/26 sept. 1891, p.2.*

4. Profesiile intelectualilor

Principalele profesii ale intelectualilor greci din România – cu excepția celor legate de activitatea economică¹ – sunt: **profesoratul, medicina și avocatura.**

Vom vedea la capitolul **Școala**, care au fost cei mai reprezentativi dintre profesorii comunităților. Dar în afară de Venieris, Dosios, Deimezis, Hrisochoidis sau Sporidis, erau și profesori particulari care dădeau lecții la domiciliu. Uneori, chiar profesorii titulari dădeau lecții acasă.

Din anunțurile ziarelor, aflăm câteva nume ale acestor profesori. Ioanis Gheorghiadis, doctor în Filologie la Universitatea din Iași, stabilit la Galați, unde era profesor la liceul românesc, dădea lecții de franceză, germană și greacă². G.E.Kostomiris, directorul Școlii comunității grecești, în 1885, informează prin presă „*pe cei interesați că primește în casa sa elevi orfani, de care va avea grijă pentru casă, hrană și lecții*”³. Fr.Drosinos, profesor de comerț la școala greacă „Τὸ Φῶς” din Brăila, predă „*stenografia perfectă, după metode noi, pentru comerț, agricultură, industrie etc.*”⁴. Nicolae Margaritiadis, profesor de greacă și franceză „*Ἐλληνὰ ἀριστοῦχον τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ διδασκαλείου*” anunță că a predat cu succes în Turcia și România⁵. O profesoară greacă, care a studiat la Zapeios, la Constantinopol și a predat 7 ani la o școală de fete din Bulgaria, caută post la școala de fete sau în familie⁶.

Mulți tineri greci din România își continuă studiile în Grecia sau în Străinătate. Theano Margaritopulos, fiica lui A.Margaritopulos din Giurgiu, și-a trecut cu succes examenele la Universitatea Națională din Atena, în 1897, fiind „*prima studentă elenă din România*”⁷.

Sylloghi publică anunțul lui Vl.Skordelis, profesor la liceul de fete Arsakeion din Atena, prin care face cunoscut că ajută eleve orfane să studieze la acest liceu, sau în altă școală⁸.

Kosmas Karaianopoulos, din Galați, a absolvit dentistica la Filadelfia, unde a studiat 3 ani. Și-a dat cu mult succes la București examenele practice în fața profesorilor Kalinderu și Șuțu și a dentistului Bozian, obținând permisiunea legală „*de a exercita dentistica în toată România*”⁹. Doctorul epirot Nikolaos Vasilakis își trece examenele, în aceleași condiții, obținând dreptul de a practica medicina generală în România¹⁰. Dr.Aristide Serfioti din Galați (născut în Grecia) a studiat

1. *Ellas*, 3, 10/22 nov.1894, p.3. *Tânăr elen, posedând limba română, cunoscând foarte bine ținerea registrelor, caută un serviciu, în care să lucreze seara ... pentru o remunerație modestă.*
2. *Iris*, 1877, p.
3. *Sylloghi*, 2933, 9/21 aug.1885, p.3.
4. *Patris*, 1523, 10/22 iulie 1896, p.3.
5. *Ibidem*, 1590, 22/4 iulie 1896, p.3.
6. *Patris*, 2203, 29/10 aug.1898, p.3.
7. *Patris*, 1894, 2/14 nov.1897, p.3.
8. *Sylloghi*, 3451, 26/8 mai, p.3. *De altfel în testamentul fondatorului acestui liceu, înrudit cu familia Lahovary, o clauză, valabilă până în zilele noastre, permite acestei familii să-și trimită fițele, gratuit, la liceul Arsakeion.*
9. *Patris*, 2280, 3/15 nov.1898, p.3.
10. *Patris*, 2066, 13/25 febr.1898, p.3.

medicina la München. În 1864 este epítrop și medic primar la spítalul filialei din Galați al epítropiei generale Sf.Spiridon din Iași. În 1877 a activat pentru înființarea unei sucursale a Crucii Roșii la Galați, iar în 1886 conduce spítalul civil și militar din acest oraș.¹

Încă din primii ani ai domniilor regulamentare, medicul carantinelor era un grec, Nicolae Mavros.

Și la Brăila, printre primii intelectuali greci sunt menționați doctorii. Epaminonda Iorgandopol (din 1834) a fost o personalitate influentă a orașului, autorul a numeroase rapoarte și directorul spítalului înființat în 1841². Rivalul său la conducerea spítalului, dr.Șt.Hepites, era „*medic, spițer, profesor, president al Maghistratului și membru al „deputăției emboricești”*”³. Spre deosebire de Iorgandopol, el scrie românește și are firmă românească la farmacia lui⁴. La Constanța, Thrasivulos Kefalas, originar din Chefallonia, a studiat medicina în Italia și s-a stabilit în 1865 la Constanța. Timp de trei ani, singurii doctori ai orașului au fost Kefalas, Papasaul și doi medici ai societății engleze⁵. Fiul lui Thrasivulos, Dimitrie Kefalas, a fost ca și tatăl său medic și farmacist⁶. I.Valindas din Kythnos a studiat la Atena și în Europa și s-a stabilit ca doctor la Varna, iar din anii 1872-74, la Constanța, unde a practicat medicina și farmacia până la adânci bătrânețe. A murit la Atena în 1900⁷.

La 1872, dr. Nicolaos Tsitsilianopoulos, care studiase medicina la Atena, s-a stabilit la Constanța, unde a practicat-o până în 1903. A avut o farmacie, împreună cu al doilea fiu al lui Kefalas, care făcuse „studii speciale la Constantinopol”⁸. Această precizare ne face să credem că predecesorii săi nu aveau o diplomă specială, pentru practicarea farmaciei, ci foloseau studiile lor de medicină. Alți medici greci din Constanța au fost G.Konghianos, Dimitrios G.Pappas, Nikolaos Riganis. Ahilleus Zisis, fiul comerciantului Zisis Epirotul, a devenit medic militar în 1865, fiind înaintat maior în 1903. S-a încetățenit la Constanța, unde a murit în 1919. A condus mulți ani spítalul civil și cel militar al orașului⁹. Nikolaos Nikoletopoulos din Sparta, a studiat la Atena și a lucrat ca doctor la Constanța din 1896 până în 1913, când s-a stabilit în Pireu. Ioanis Tolikas din Macedonia avea de asemenea studii la Atena. A fost medic la Tulcea și Tekir-Ghiol (1893-1920)¹⁰.

Dintre avocații greci din România, o poziție deosebită a avut Constantin Verkos, originar din Serres. Verkos a trăit 15 ani la Giurgiu, ca agent al Greciei (πράκτωρ τής Ελλάδος) și avocat și 3 ani la Ruscuc. Întorcându-se la Serres, către sfârșitul vieții a publicat aici o culegere de poezii. „Η δεινοπαθοῦσα” Ελλάς”, precum și diferite articole în mai multe ziare¹¹.

1. *Arhivele Stat. Galați. Colecția Dr.Aristide Serfioti.*

2. *N.Iorga, Cei dintâi ani în noua Brăilă românească (1832-1866), Buc., 1929, p.19.*

3. *Ibidem, p.19.*

4. *Ibidem.*

5. *S.Manesis, op. ct., p.96.*

6. *Ibidem.*

7. *Ibidem.*

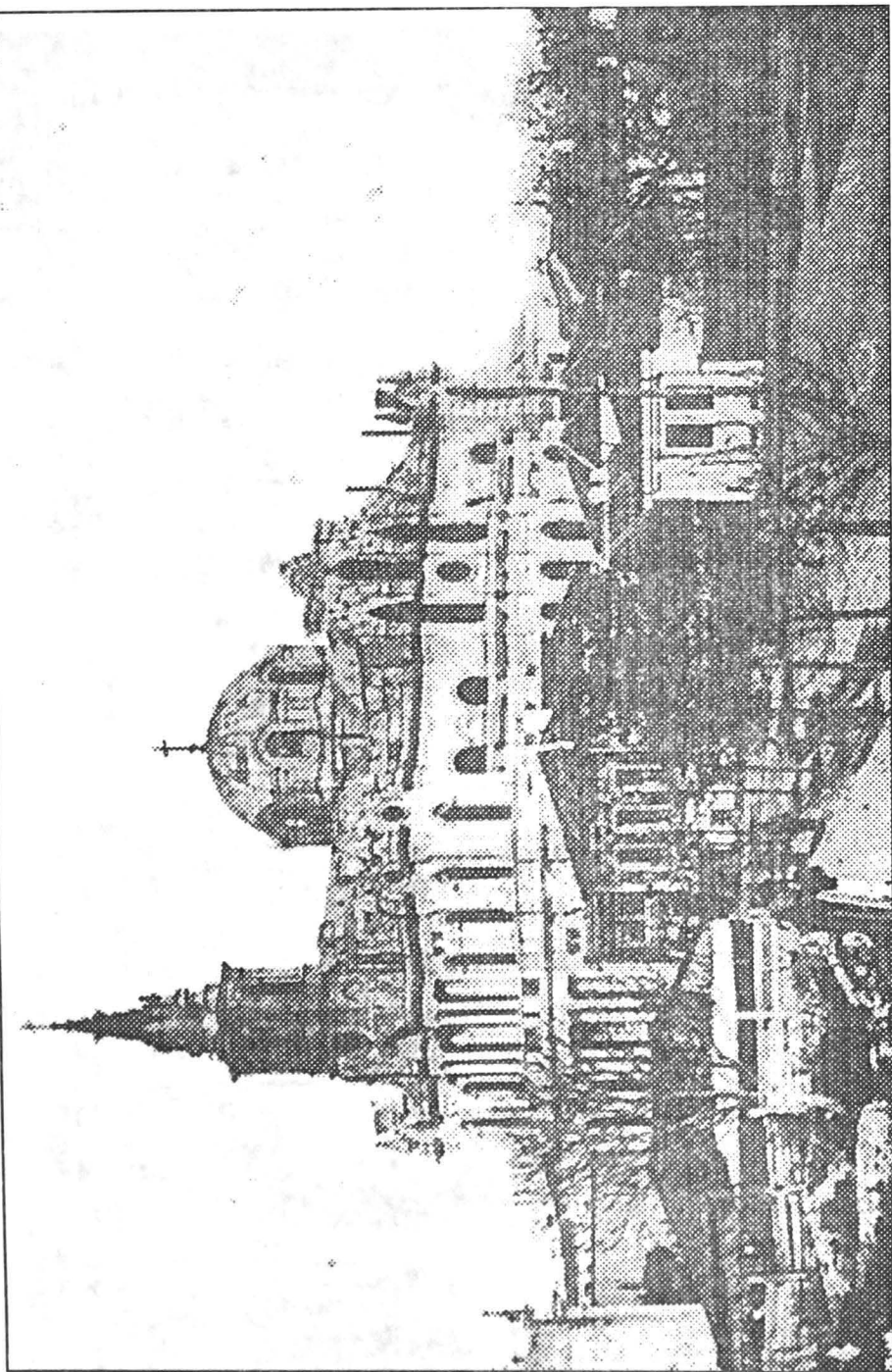
8. *S.Manesis, op. cit. p.96.*

9. *Ibidem.*

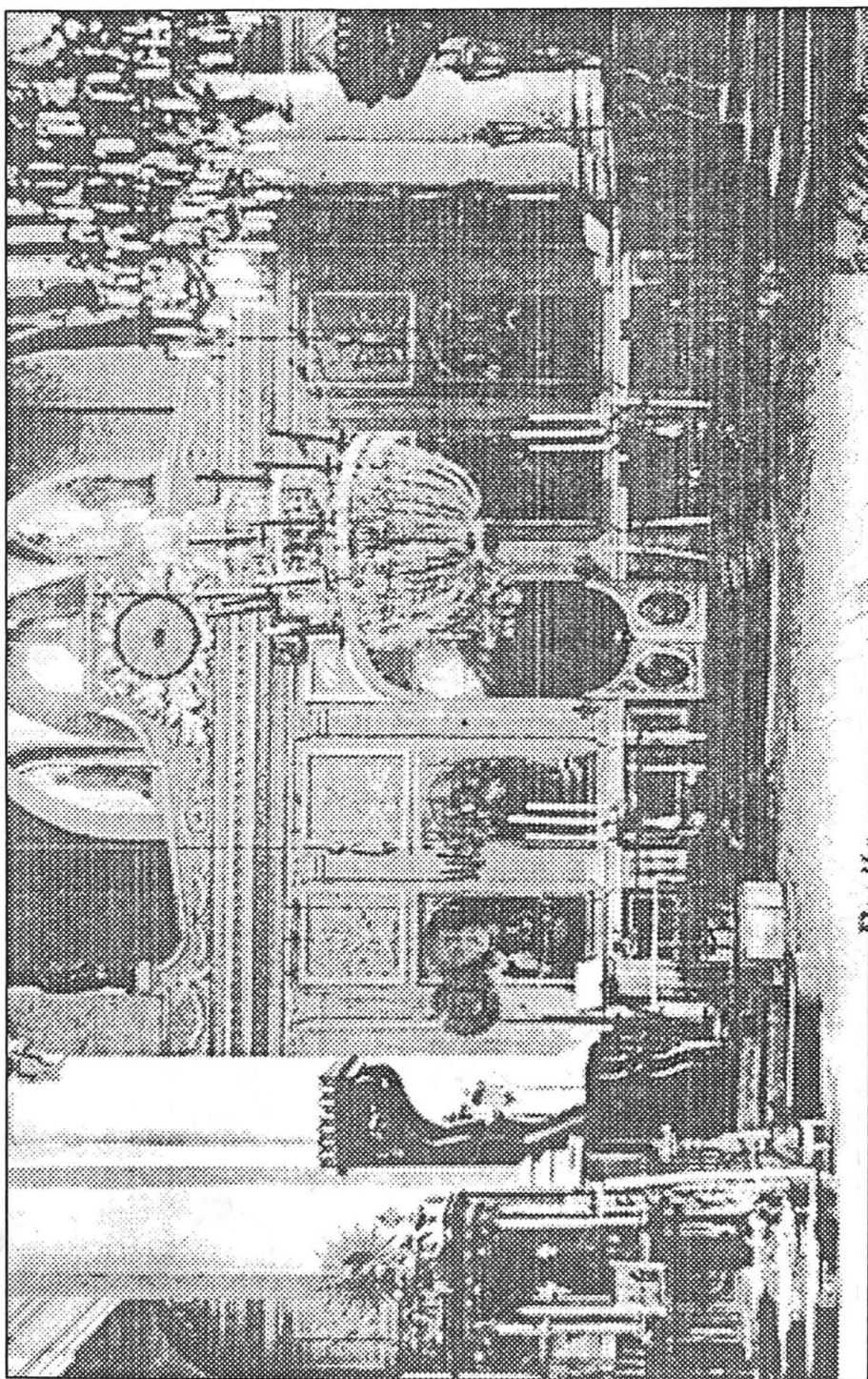
10. *Ibidem.*

11. *Iris, 441/29 iul. 1879, p.3.*

Biserica greacă din Brăila

Brăila. Interiorul Bisericii grecești

5. Bisericile

Brăila

Spre deosebire de situația înfloritoare a școlilor grecești, care apar în acest oraș mai devreme decât în oricare altul din orașele cu colonii grecești, biserica greacă se înființează la Brăila abia în 1872. Ca și în cazul comunității din București, până la crearea unei biserici proprii, grecii foloseau bisericile românești. În 1847, se face o biserică nouă „în mahalaua carantiniu”, în care preotul Simion, „un om vrednic și cu grijă de onoarea sa, e în război, la 1849, cu o parte din enoriași, mai mult greci”¹. Zidirea bisericii grecești începe în septembrie 1863, dată la care comunitatea elenă a căpătat un caracter oficial, fiind recunoscută de către domnitorul Alexandru Ioan Cuza prin decret domnesc². Regulamentul comunității³ enunța printre principalele obligații ale membrilor său în primul rând: Păstrarea și administrarea cheltuielii conașionalilor pentru construirea bisericii sale „Buna-vestirea Fecioarei Maria” (‘Ο Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκης). În al doilea și al treilea rând, erau prevăzute constituirea și administrarea fundațiilor filantropice și educative cerându-se în mod expres ca preoții bisericii și dascălii, precum și directorii și profesorii școlilor să fie membri ai Comunității⁴. Veniturile acestea aveau două surse: contribuțiile regulate ale membrilor și venitul bisericii⁵. În sfârșit, alte articole ale regulamentului prevedeau folosirea în exclusivitate a limbii grecești în biserică și caracterul acesteia din urmă de proprietate a Comunității grecești din Brăila. Sigiliul comunității avea ca efigie icoana Bunei Vestiri⁶.

Grija pentru biserică a comunității din Brăila se vede din efortul său permanent de a o înzestra cu un cor bun și cu dascăli care să cunoască muzica bizantină. Când unul din cântăreții bisericii, Mihailakis, a fost silit să plece în Grecia din cauza bolii, în 1887, epitropia l-a înlocuit cu Alexiadis, fost student al Școlii Teologice din Halkis, „experimentat muzician și apreciat profesor de religie în două licee de fete din Pera, apoi profesor de greacă la Constanța, Silistra și Brașov”⁷. În 1896 este ales ca dascăl „un renumit cunoscător al muzicii bizantine, Kiriakos Mavridos, care avusese o activitate foarte apreciată la Constantinopol și Patras”⁸.

Lipsa unui cor bun al bisericii este criticată de presa greacă cu ocazia sărbătorilor Paștelui, fiind socotită nedemnă de o biserică atât

1. N.Iorga, *Cet dintâi anti în noua Brăila românească...* p.20.
2. *Contribuțiuni pentru monografia orașului și județului Brăila*, 1929, p.47.
3. *Σχέδιον κανονισμού τῆς ἐν Βραϊλα ἐλληνικῆς Κοινότητος*, Brăila, 1890, 16 p.
4. *Ibidem*, p.5.
5. *Ibidem*, p.6.
6. *Ibidem*, p.15.
7. *Sylloghi*, 3540, 15/27 αυγ. 1887, p.3.
8. *Patris*, 1598, 3/15 Ιουλ. 1896, p.3.

de măreață ca cea greacă din Brăila (Γοσοῦτω μεγαλοπρεπή ὡς ὁ ἑλλη-
νικὸς τῆς Βραϊλ.α5¹). Presa este preocupată de „Introducerea muzicii
europene în biserica din Brăila”² și reproduce hotărârea epitropiei (în
1887) de a înzestra biserica Bunei Vestiri cu un cor. Acesta urma să
exerseze, seara, în sala școlii comunității, fiind format pentru Soprano
de 12 elevi mici; Primo, din Sp.Matarangas, G.Davis și G.Drosinos; Se-
condo, din Ef.Kanghlaris, V.Gheorghiadis și K.Dimos; Basso, din Sp.
Paxinos, N.Maragaritis, Ant. Katsaitis și P.Drosinos³. La sărbătoarea
Sf. Gherasim, „apărătorul insulei Chefalloniei”, s-a făcut în biserica
Bunei Vestiri o slujbă obișnuită cu toată strălucirea bisericească, ofe-
rind, ca în tot restul anului cu cheltuiala comerciantului și industria-
șului dl. Ioan Mila și Fiul (τὰς ἐκτάκτους δαπάνας τοῦ παρ' ἡμῶν ἐμπορίου
καὶ ἐργοστασιάρχου κ.Ίω. Μήλα καὶ Υἱοῦ⁴). Vizita îndelungată la Brăila
a unor prelați străini, ca arhimandritul Anthimos de la Mitropolia din
Filipopole, ne arată că biserica greacă din acest oraș se bucura de
mult prestigiu⁵. În 1899, ziua de 25 martie - sărbătoarea națională a
Greciei - a fost celebrată printr-o frumoasă slujbă, după care arhi-
mandritul Sofronios Pavlidis a ținut un discurs⁶. La fel de frumoasă a
fost slujba închinată luptătorilor din Creta, la care, printre steagurile
românești și grecești „flutura steagul cretan, provocând lacrimi de
bucurie celor prezenți”. După slujba religioasă, arhimandritul Sofro-
nios Pavlidis a oficiat „o slujbă măreață, în mijlocul unei tăceri adânci,
în fața epitropiei comunității, a imputernicitului consulului, M.Hriso-
veloni și a altor distinși conaționali”⁷.

Asemenea rezultate se obțineau cu destule eforturi din partea
epitropiei și a membrilor comunității, fiindcă adeseori trebuiau făcute
apeluri energice pentru strângerea fondurilor. Doctorul G.D. Kundu-
ris, membru în epitropie, ține o cuvântare în biserica „Bunavestirii” în
1898, în care atrage atenția comunității asupra „dificultăților econo-
mice” și arată că principalele sale venituri sunt sumele strânse în
biserica și contribuția anuală pe care fiecare din membrii înscrși și-a
luat obligația morală de a o plăti (οἱ δόσκοι τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ ἐτήσια
συνδρομή τὴν ἕκαστον τῶν ἐγγεγραμμένων μελ.ῶν ἀνέλ.αβε τὴν ἡθ.κὴν ὑπο-
γέωσιν νὰ πληρῶνῃ). Dintre cei 170 membri care contribuie anual, 40
se eschivează de la obligațiile lor. Or, numai pentru corul bisericii
trebuie 4000 franci pe an⁸. Totuși, un an mai târziu, tot G.D.
Kunduris, președintele comunității elene din Brăila, constată că „în ce
privește biserica, aceasta merge bine acum. Are și un cor de 4 voci, iar
contribuțiile sunt mai mari”⁹.

Tot în 1899, din dorința Epitropiei Comunității elene din Brăila,
a sosit la Brăila, venind din București, și a slujit liturgia în biserica

1. *Patris*, 1521, 28/9 apr., 1896, p.3.

2. *Sylloghi*, 3616, 19/1 dec. 1887, p.3.

3. *Apoikos*, I, nr. 1, 6 oct. 1887, p.4.

4. *Apoikos*, I, nr. 4, 20 oct./1887, p.4.

5. *Sylloghi*, 4269, 25 martie 1890, p.3.

6. *Patris*, 2399, 27/8 apr. 1899, p.2.

7. *Ibidem*, 2329, 5/17 ian. 1899, p.2.

8. *Ἑλληνική κοινότης Βραϊλα Λογοδοσία τῆς ἐπιτροπῆς*, Brăila 1900, p.31.

9. *Patris*, 2357, 6/18 febr. 1899, p.2.

comunității, Episcopul eparhiei Dunărea de Jos, Parthenios, împreună cu clerul orașului Brăila. După slujbă, episcopul a mers în casa lui Hr. Suliotis¹, unde a primit vizita multor membri marcanți ai coloniei și ai epitropiei. La banchet, a participat și primarul Brăilei, Sudiru, directorul consulatului elen, M.Z.Hrisoveleni și G.Kunduris, președintele comunității, care a ținut un toast în limba franceză².

Constanța

În martie 1866, o epitropie formată din 8 membri (patru din partea arhimandritului și patru din partea comunității) au inițiat strângerea fondurilor pentru construirea unei biserici grecești în Constanța. Ședința de constituire a fost condusă de mitropolitul Dionisios al Dristei. Tabelul prenumerațiilor este impresionant, căci, așa cum constată S.Manesis: „putem spune că biserica a fost ridicată prin contribuția tuturor grecilor din Europa”. Într-adevăr, sumele primite de epitropie erau date de grecii din Constanța (117,77 franci) București (168,64); Galați (152,87); Brăila (103,10); Ismail, Sulina, Tulcea, Giurgiu, Constantinopol (51,20); Londra (355,55); Manchester (119,51); Liverpool, Marsilia (103,4); Paris, Livorno, Roma, Neapole, Castellamaris, Trieste, Veneția, Messina (nu avem cifre), Corfu, Chefalonia, Siros, Atena etc.³ Biserica greacă din Constanța este prima biserică din oraș. Biserica catolică a fost înființată în 1872, cea armeană, în 1880, abia în 1895 se inaugurează prima biserică românească, iar în 1907, cea bulgară. Până atunci, toți creștinii din oraș mergeau la biserica greacă⁴. Din punct de vedere arhitectonic, biserica era simplă, având la intrare două frumoase reprezentări ale Mântuitorului. Preoții bisericii au fost: Papa-Pandelis și Papa-Dimos din Lipohovul Macedoniei, arhimandritul Filipos Tzulatis, menționat în registrul, din Chefalonia, Ioanis Vurlis din Tracia, Anthimos Alexiadis (1879), Atanasios Ghion din Tiron, Arhimandritul Paisios Eustratiadis din Ganohoros, Hristoforos Ktenas din Levkadia (1907-1913)⁵. Ioachim Anastasiadis (1882-1885)⁶, după ce slujește la biserica comunității din Constanța timp de 3 ani, este numit la Constantinopol, fiind regretat de toți membrii comunității.

Galați

Ca în toate orașele românești locuite de greci, și la Galați, cu ocazia sărbătorilor religioase sau naționale ale comunității se oficiază slujbe în bisericile românești⁷ până în 1866, când se întemeiază biserica greacă din Galați.

1. Traducătorul lui Homer, v.cap. Traduceri

2. *Ibidem*, 2442, 20/1 iul. 1899, p.3.

3. S.Manesis, *op.cit.*, p.88-89.

4. *Ibidem*, p.91.

5. S.Manesis, *op.cit.* p.91.

6. Sylloghi, 2911 din 12/24 iul. 1885, p.3.

7. În 1860 se oficiază o slujbă în cinstea zilei de 25 martie la biserica Sf. Nicolae. 'Ο θεατής - Spectatorul, 8, 10, apr.1860, p.3.

La 6 august 1866, când s-a pus piatra fundamentală a acestei biserici, cu hramul Schimbarea la față, episcopul de Ismail Melhisedec și arhimandritul Xiropotaminos au ținut cuvântări (publicate apoi de comunitate), în care se arăta semnificația evenimentului. Sfințirea bisericii s-a făcut la 6 august 1872 de către Melhisedec, care la această dată era episcop al Romanului¹. Clădirea s-a făcut prin subscripții din partea membrilor comunității, iar întreținerea bisericii era asigurată de aceleași subscripții, precum și de veniturile bisericești². Administrația bisericii, ca și aceea a școlilor comunității, erau conduse de un comitet de cinci persoane, ales de comunitatea elenă. La intrarea principală a bisericii, pe o placă de marmoră sunt gravate numele ctitorilor principali ai bisericii sau „fondatori” (ἱδρυται): Andreas Panas, Dimitrios Rodokanakis, Const. Sakomanos. Clădirile din prejurul bisericii erau destinate clericilor săi și școlii elene confesionale³. Biserica avea o proprietate care îi producea în 1891 un venit de 14.000 lei pe an.

Un preot cu mult prestigiu din Galați pare să fi fost Constantinos Krezias, judecând după cuvintele de laudă rostite la moartea sa de Dionisie Pilarinos, directorul școlilor comunității, și participarea la înmormântare a consulului grec Fontanas, a directorului Venieris cu profesorii școlii sale, precum și a redactorului ziarului local.

Biserica este vizitată în 1887, cu ocazia sărbătorilor Paștelui, de episcopul Dunării de Jos⁴. Ca și în cazul bisericii Bunavestire din Brăila, epitropia se străduiește să înfrumusețeze biserica Schimbarea la față, comandând în 1885 icoane la Constantinopol, „cunoscutului pictor S.Manglis”⁵. În 1899, comunitatea din Galați este felicitată de ziarul **Patris**, pentru angajarea cântărețului bisericesc de muzică bizantină, N.M.Papadopolis, „cunoscut în Turcia și Grecia”⁶.

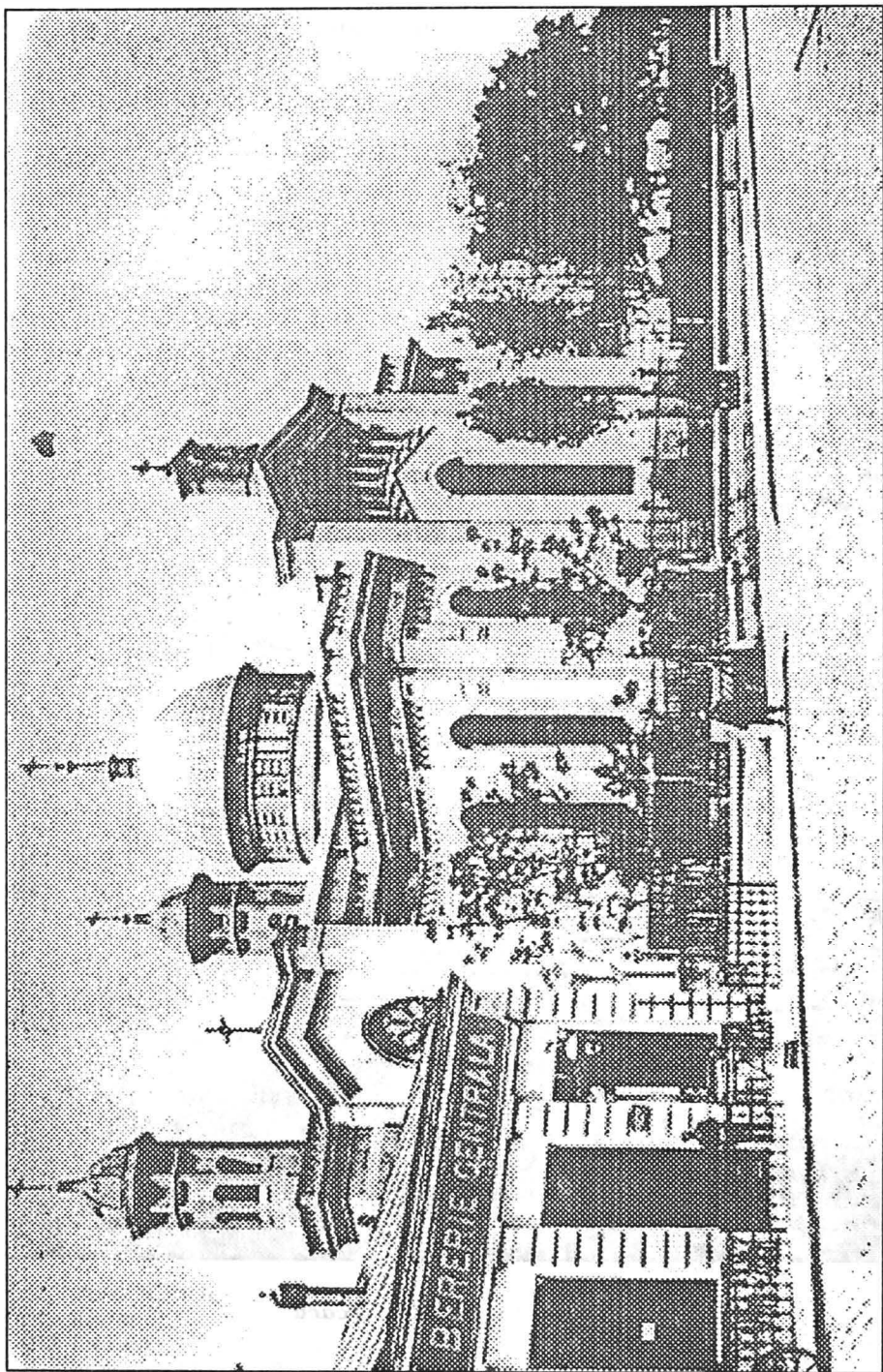
Giurgiu

Una dintre bisericile cele mai vechi ale comunităților grecești este biserica din Giurgiu. Fundația sa a fost așezată la 6 august 1863, la sărbătoarea „Schimbării la Față”, dându-i-se numele de „Bunavestire”. Construcția sa a durat 3 ani, iar la 12 decembrie 1866, de ziua Sf.Spiridon a fost inaugurată. Pentru construirea și împodobirea ei, s-au cheltuit cca. 80.000 franci. Biserica este spațioasă, frumos ornamentată și așezată în centul orașului pe strada Sf. Nicolae. Cei doi binefăcători ai comunității, Emm. Aziropulos și Petros Dimos, care au lăsat 20.000 franci comunității, sunt pomeniți în slujba de duminică și în toate sărbătorile⁷.

1. Moise N.Pacu, *Cartea județului Covurlui, părțile I și a II-a, Buc. 1891, p.132.*
2. **Ibidem.**
3. **Ibidem.**
4. *Syloghi, 3438, 9/21 apr. 1887, p.2.*
5. **Ibidem**, 3011, 8/20 nov. 1885, p.3.
6. *Patris, 2567, 19/31 oct. 1899, p.3.*
7. **Ibidem**, I, 211, 28/9 sep. 1891, p.1-2.

Costanța. Biserica greacă.

Galați. Biserica greacă.

6. Școlile

Brăila

Perioada 1830-1850, de organizare a școlilor naționale din România, la Brăila se caracterizează printr-o rivalitate a școlilor de stat cu școlile particulare grecești. Dificultățile financiare ale statului, în această primă fază, făceau imposibilă o bună organizare a școlii naționale și asigurarea ei cu profesori suficienți. Or în acest oraș-port, locuit în mare parte de străini - greci mai ales - și îndrumat către activități comerciale, o mare nevoie a învățământului era studiul limbilor. Curând după înființarea școlii naționale publice (1833), profesorul Ion Penescu propune Eforiei, în 1835, deschiderea unui pension cu limbile de predare greacă, franceză și română¹. În felul acesta, grecii care nu-și trimiteau copiii la școala publică, aveau posibilitatea să-i învețe la școala publică, pe lângă limba lor și limbile română și franceză². S-a trimis și anunțul - redactat în greacă și română - lui Ion Heliade Rădulescu, spre a fi publicat în **Curierul Românesc**. A rămas însă în stare de proiect și nevoia unor școli de limbi străine s-a simțit tot mai mult. Așa se explică marele număr de școli particulare, grecești sau de limbă greacă, din acest oraș. În 1833 erau la Brăila două școli grecești, iar în 1838 erau patru, nici una recunoscută la Eforie³. În 1840 sunt doar două școli particulare de greacă și franceză, iar în 1842, una singură de greacă, pentru că, între timp, organizarea cursurilor de limbi străine la școala națională publică atrăsese un mare număr de elevi. În 1842 urmau la școala națională 182 școlari la cursurile românești, 62 la cele grecești, 13 în clasele de elenă, 16 în cele de slavonă (rusă) și 11 în clasa de italiană⁴. În 1845, numărul elevilor de la toate cursurile scad, cu excepția celor de la greacă și elenă, care este chiar în ușoară creștere. Profesorii de greacă: Ion Theoharidis și Nenovici demisionează sau sunt înlocuiți. Zamani este acceptat de Eforie, cu toate că nu a terminat școala de la Atena⁵. În 1848, evenimentele revoluției închid școala, care s-a redeschis abia în 1854. Pentru limbile străine se fac eforturi speciale încă din 1851. Deputăția mercantilă și comitetul de inspecție angajează profesori particulari de limbi străine, până la deschiderea oficială a cursurilor de limbă. Cu toate măsurile luate în acest sens în 1855-1858, nici în

1. Radu Pertanu, **Istoria școalelor din orașul și județul Brăila, 1832-1864**, București, 1941, p.109.
2. Într-o expunere de motive, Ion Penescu arată că pentru nevoile comerțului, greaca și italiana au întâietate, franceza nefiind decât o limbă politică și diplomatică. V.Martnescu Ing. Gh.T. **Note privitoare la activitatea culturală a lui Ion Penescu**, *Analele Brăilei II*, nr. 4, 1930, p.26-34.
3. Radu Pertanu, *op. cit.*, p.112.
4. R.Pertanu, *op.cit.*, p.27.
5. *Ibidem*, p.73.

1859 cursurile de limbi străine nu figurează încă oficial¹. În 1862, memoriile Municipalityii către Eforie atrag atenția, pe un ton exasperat, asupra necesității acestor cursuri într-un oraș-port și arată că ele există la Ploiești, care nu este port. Ca argument hotărâtor, Municipalityatea se obligă să le plătească ea, dacă Ministerul nu are fonduri². În acest an s-au adăugat 2 clase la școala primară, în care se predă: greaca modernă, italiana și franceza³.

Amprinta pusă de greci școlii naționale din Brăila se datorește nu numai numărului lor, ci mai ales faptului că ei contribuiseră în cea mai mare măsură la procurarea fondurilor necesare pentru întemeierea ei⁴. Până și terenul pe care fusese ridicată era proprietatea Serdarului Atanasie Xenocrat. În 27 ianuarie 1840, grecii se plâng că la școala publică nu se fac lecțiile în limba lor și admit „vlahica” numai pentru nevoile de comerț (ἐμπορικὴ οὐσίη)⁵.

Avatarurile școlii naționale au ca o consecință directă menținerea școlilor particulare grecești, care sunt în număr de 9 între anii 1842-1844. C.Stavridis, care avusese și înainte o școală particulară, obține aprobarea Eforiei în 1844 și deschide un pension cu învățatură greacă, italiană și franceză. În 1845, erau 6 școli particulare și două pensioane. „Institutul de domnișoare”, sub direcția doamnei Marasghida, obține autorizația Eforiei în 1846⁶. În 1847, Rafael Cervati deschide împreună cu Ion Colocotidis un institut de băieți. Dintre profesorii de greacă din 1848, cei mai activi sunt: C.Zamani, Nicolae Ștefan (de naționalitate bulgară), Dumitru Alexandridis (grec, născut la Constantinopol), Ion Caravia (grec, născut în Italia), Ion Camburi-Psariano, care avusese școala lui cu câțiva ani mai devreme⁷. La un nivel foarte coborât, în mahalalele orașului, existau învățători particulari, care predau scrisul și cititul în română, greacă și sârbă, fără autorizație și fără a urma programele Eforiei (profesorii Avramidis, Vâlcu, Zulian). Unul dintre ei, Avramidis, obține în 1850 autorizația Eforiei pentru deschiderea unei școli particulare pentru limbile română și greacă⁸.

-
1. *Ibidem*, p.75. Membrii deputăției corpului mercantil din Brăila care semnează aceste memorii, sunt în număr de 21, toți greci. v. Atanasie Popescu, *Liceul „N.Bălcescu” din Brăila*. Brăila, 1937, p.10. De la această dată (1837) colonia greacă se va constitui într-o breaslă puternică de negustori, cunoscută de-a-lungul secolului al XIX-lea sub denumirea de „Compania Negustorească”, având legături strânse cu alte două centre comerciale puternice de la Brașov și Sibiu.
  2. Vezi I.Vărtosu, *Trei catagrafii pentru Brăila anulului 1837*, în *Analele Brăilei*, XI, nr.2-3.1939, p.17- 18.
  3. R.Perianu, *op.cit.*, p.75.
  4. A.Popescu, *op. cit.*, p.10.
  5. N.Iorga, *Cei dintâi ani în noua Brăila românească (1832-66)*. București, 1929, p.23.
  6. *Ibidem*, p.23 și 68.
  7. R.Perianu, *op.cit.*, p.114.
  8. *Ibidem*, p.119-120.

După tulburările anilor revoluționari, criteriul politic juca, desigur, un rol important și recomandarea Cărmuirii Brăilei precizează că „Avramidis nu a luat parte la trecutele evenimente”¹. O scurtă durată a avut pensionul de băieți al lui Anton Tabacopoulos², între anii 1853-1855, desființat în împrejurările create de războiul Crimeei.

În 1855, la Brăila existau 12 școli particulare (dintre care 3 pensionare), însumând 595 școlari, în timp ce școala națională nu avea decât 229 școlari. În 1863, școlile particulare din Brăila inspirau îngrijorare - spune Radu Perianu - căci erau foarte multe, față de școlile naționale. Multe din ele funcționau neautorizat, iar studiile se predau mai ales în grecește. Stavridis, care fusese plecat pentru trei ani în Grecia, la întoarcerea în țară a deschis o școală comercială, în temeiul vechii autorizații pe care o avusese pentru școala primară. Pensionul Mariei Atanasiu, care funcționa din 1861³, este defavorizat prin înființarea unui pension de către un grec, Serian, venit din Constantinopol, care îi ia elevele⁴. La școala lui Camburi-Psariano⁵, limba română se învăța ca o limbă străină.

Repetatele rapoarte defavorabile ale inspectorilor Eforiei, pe de o parte și dezvoltarea școlii naționale, pe de altă parte, au determinat o bruscă scădere a numărului școlilor particulare grecești, după 1863. Intervenția Statului devine hotărâtoare, atât la întemeierea școlilor, cât și la formarea corpului didactic și la alcătuirea programei analitice. În 1863, la concursul pentru catedra de limba greacă de la gimnaziul comercial, s-au înscris: I.C.Camburis, Cristu Nicolai de Stănciulescu, C.G.Stavridis și Harilaos Dimopoulos. Acesta din urmă, pentru justificarea pregătirii sale, a declarat că a avut o autorizație pentru deschiderea unei școli grecești și că a scris o colecție de poezii moderne, în 1856, la Atena și o comedie în trei acte, în 1860, la Constantinopol⁶. Ridicarea nivelului la cursurile de limbi oficiale atrage și pe aceea a cursurilor particulare. Nemaifiind atât de necesare, școlile grecești nu mai sunt subvenționate cu atâta elan de bogații negustori greci. Testamentul arhimandritului Hrisant Horezeanu, prin care acesta delega pe nepotul său, pitarul Stamate Penetis, în 1852, să înființeze un pension de fete în acareturile sale din Brăila⁷, nu este executat decât după 14 ani! În 1859, Doamna Elena Cuza, fiind în vizită la Brăila, donează 50.000 galbeni, anual, iar după aceasta, Adunarea Legislativă a țării votează un ajutor de 2000 galbeni pentru înființarea acestui pension de fete⁸, care va purta numele de „Familia Penetis” Clădirea ridicată pentru această școală a fost gata numai în 1866.

1. R.Perianu, *op. cit.*, p.120.
2. Pe Tabacopoulos îl regăsim, după 1860, la București, unde ține un curs de greacă la Școala Sf.Sava și conduce ziarul - *Spectatorul*, în 1860.
3. R.Perianu, *op. cit.*, p.125.
4. N.Iorga, *op.cit.*, p.26.
5. R.Perianu, *op. cit.*, p.126.
6. R.Perianu, *op. cit.*, p.84. Rivalitatea cu Dimopoulos, la acest concurs, l-a determinat chiar pe Stavridis să publice un pamflet intitulat „Critica stilului și erorilor gramaticale ale istoriei Bulgariei de H.Dimopoulos”. v.R.Perianu, *op.cit.*, p.105. H.Dimopoulos a funcționat între anii 1863-1871.
7. *Ibidem*, p.84.
8. I.Vărtosu, *Hrisant Penetis, fondatorul pensionului de fete din Brăila*. În: *Analele Brăilei*, XII, nr.1-2/1940, p.7.

În deceniile al șaptelea și al optulea, școlile particulare grecești încep să se organizeze sistematic, după norme precise ale comunității, în acord cu cele ale Ministerului Învățământului. În mai 1884, conducerea Comunității elene decide constituirea unei Epitropii a școlilor, purtând titlul de 'Εφορευτική καὶ Ἐκπαιδευτική Επιτροπή τῶν Σχολῶν'¹. Profesorii sunt adeseori doctori în filozofie sau litere² și au o activitate publicistică (v.Deimezis, Sfaelos Hrisochoidis, Dimopoulos). Controlul școlilor este asigurat de inspectori și de participarea organelor Ministerului Învățământului la examenele de sfârșit de an³. Presa greacă este și ea prezentă la aceste examene, relatând cu detalii desfășurarea lor.

Principalele școli grecești care au funcționat la Brăila sunt:

– **Școala de băieți**, înființată în 1869 de farmaciștii din oraș. Funcționează între anii 1869-1886. Din cauza lipsei de mijloace, a fost închisă între 1886-1894. Redeschiderea ei, în 1898, s-a datorat inițiativei și energiei epitropiei comunității, formată din: F.Frangopulos, Ioan Katzika, G.Kotis și Papanicolaos⁴.

– **Școala preotului Flampolli**, menționată în anul 1877⁵.

– **Institutul elen**, condus aproape de la întemeiere (1882) de G.D.Hrisochoidis (1883), „care se distinge întotdeauna prin îndeplinirea strictă a obligațiilor sale și patriotismul său, printre apostolii cultivării morale și spirituale”⁶. În 1887, reporterul ziarului bucureștean declară că starea înfloritoare a școlii a întrecut așteptările sale. Biblioteca e impunătoare, iar internatul „rivalizează cu cele mai bune licee din Geneva și întreaga Europă”⁷. Eforii școlii în 1885 erau: D.Chrisoveloni, A.Theofilato, A.Carandino, dr.D.Eustratiadi, dr.D.Kunduri, dr.D. Gardei, O.Stathato, F.Frangopulo și I.Vlassopulo⁸.

– **Școala de fete** a comunității grecești se înființează în 1882 și este condusă între 1882-1885 de Polixenia Lampadopoulos. La începutul anului școlar 1884-1885 se introduc unele reforme în organizarea școlii. Limba franceză este socotită foarte necesară, mai ales pentru elevele sărace, care practicând croitoria, de exemplu, vor avea nevoie de jurnale de modă scrise în această limbă. De altfel, cei doi profesori de franceză, Rossi și De Laprise, cer sume foarte modeste, ceea ce contribuie la hotărârea epitropiei de a înmulți orele de franceză. O altă măsură preconizată de această reformă este înființarea u-

1. 'Ελληνική Κοινότης Βραΐλας. Τὰ ὑπὸ τῆς κοινότητος πεπραγμένα. Ἀπὸ τῆς 1-ης Μαΐου 1883 μέχρι τῆς 3-ης Αὐγούστου 1886. Βραΐλα, 1886, p.13.
2. Patris, 21/1 sept. 1886, p.3. Ioanis Tsaktantis, de la Inst. „Fos” este doctor de la Universitate. Sylloghi, nr. 3214 din 9/21 iul. 1886, p.3. P.Spetteris, dr. în filozofie, Mihail Sporidis, licențiat în teologie.
3. Eptros, 29/26 iun. 1886, p.6.
4. Patris, nr. 2287, 11/23 nov. 1898, p.3.
5. Iris, nr. 338/15 mart. 1877, p.
6. Sylloghi, nr. 3289, 3/15 oct. 1886, p.3.
7. Ibidem, nr. 3289, 3/15 oct. 1886, p.3.
8. Regulamentul și programul general al Institutului Privat Elen din Brăila G.D.Hrisochidīs, Brăila, 1885, 54 p.

nui atelier pentru folosul școlii, care ar aduce pe lângă profitul material și unul moral, contribuind la educația elevilor pregătindu-le și pentru viața practică¹. Raportul epitropiei pentru anul 1884-1885 menționează 228 eleve la această școală, iar pentru 1885-1886, 255 eleve. O contribuție importantă, alături de directoare, pentru bunul mers al școlii, au avut profesoarele Maria Iliadis și Ecaterina Akos, cărora epitropia le aduce mulțumiri publice. Directoarei i se aduc mulțumiri pentru excelentul său sistem pedagogic, incomparabilă sa fermitate și virtute. Se deploră plecarea ei de la conducerea școlii în 1886².

Institutul „Τὸ Φῶς” („Lumina”) se înființează în 1886. E condus de P.Spetzieris, originar din Chefalonia și M.Sporidis, din Missolonghi, care comunică în anunțul de deschidere a școlii că îndeplinesc toate condițiile cerute de legile românești și grecești. Corpul didactic este format din următorii profesori: P.Spetzieris, matematici; G.Laprise, franceza; M.Sporidis, greacă și religie; C.Mayer, germana; Z.Deimezis, dexterități; Mairin, engleza; Gulliotis, româna; G.Moliati, italiana; H.Kaloteos, greaca; Dimitrescu, română; A.Gheorghiadis, greaca; Raimond, franceza și germana³

Un an mai târziu, institutul anunță reforme în organizarea învățământului limbilor străine, introducerea geografiei franceze și obligația pentru elevi „să facă conversație franceză” sub supravegherea unor pedagogi speciali⁴. În 1887 și 1888 se publică regulamentul școlii în texte paralele român și grec⁵. Din regulamentul tipărit al școlii, condusă în 1890 de A.Ieroclis, doctor în filologie, aflăm care era organizarea sa la acea dată. Institutul era format dintr-o școală primară de 6 clase și un gimnaziu, cuprinzând trei clase gimnaziale cu secție comercială. Elevii erau interni, semi-interni și externi. Ei plăteau, respectiv, 1000, 600 și, respectiv 300 franci pe an. Limbile elenă, română, franceză și germană erau obligatorii. Engleza și italiana se predau cu „plată deosebită”, iar latina se preda celor care vroiau să urmeze studii clasice. În limba română se învățau: gramatica, geografia și istoria națională. La greacă, se făcea multă gramatică neogrecă și texte din clasicii greci iar la franceză, „Lectures graduées”. „Méthode d'Ahn” și autorii clasici⁶.

Școala de băieți a societății filantropice „Hermes” a Comunității Grecești din Brăila are de asemenea un regulament tipărit, din anul 1887, când este reorganizată pe baze noi⁷. Ea era formată din:

1. *Ελληνική Κοινότης Βραϊλας, Brăila, 1886, p.14.*
2. *Ibidem, p.16. Epitropia școlilor e formată din: D.Hrtsovelonis, Andreas G.Karandinos, Mihail K.Ghionis, Ant. N.Theoflatos.*
3. *Sylloghi, nr. 3254, 24/5 sept. 1886, p.4.*
4. *Ibidem, nr. 3527, 30/11 aug. 1887, p.3.*
5. *Regulamentul și Programul Secțiunilor Institutului privat din Brăila „Lumina” Brăila, 1887, 32 p. și Regulamentul și programul Brăila, 1888, 28 p.*
6. *Regulament al Institutului privat din Brăila „Lumina”, Brăila, 1890, 34 p.*
7. *Sylloghi, 3534, 8/20 aug. 1887.*

cursul primar (3 clase), cursul pregimnazial (3 clase), cursul gimnazial (1 clasă), cursul comercial și se învățau limbile: română, franceză și germană. Epitropia era formată din: Z.Demezis, P.Violatos, I.Millas, A.Embiricos și K.Stathatos, școala era subvenționată de prenumerați anuali, cărora epitropia le aduce mulțumiri prin presă¹ iar profesori erau:² A.Deimezis, director, preda matematici generale; H.Kaloteos, limba greacă; I.Spehis, fizico-matematici; G.Kiriakos, limba greacă și caligrafia; preotul Daniil, religia; Laprise, limba franceză.

Epitropia școlii era formată din: P.K.Platis, președinte, și membrii: P.Kavadias, M.Darios, A.Kamulis, V.Theologhidis, M.Drosinos și T.K.Sukas. Epitropia generală a școlilor comunității era formată din: Z.Deimezis, D.E.Livadas, P.Destunis și A.Kunduris³.

– Școala particulară „Πρόδοξ” (Progresul) a fost înființată în 1889 de P.Dongas și K.Papazahariu, doctori în fizico-matematici din Germania și de la Paris⁴. Școala a funcționat până în 1898, fiind formată din trei cursuri: primar, gimnazial și comercial. Profesori erau: **Sofronios Pavlidis**, arhimandrit și paroh al bisericii grecești din Brăila, pentru religie; **P.Dongas**, fizico-matematici și germană; **K.Papazahariu**, aceleași materii; **Konstantinos Nestoridis** fost „γυμνασιάρχης” în Grecia, preda greaca și istoria; **George Ștefănescu și Ștefan Bucur**, limba română, **Benjamin Jacard**, franceză; **Joseph Stegman**, germana; **Lucien Gras**, franceza, **Theologos Lambrinos**, stenografia în limbile română și franceză; **Constantinos Anagnostopoulos**, absolvent din Atena, pedagog; **Gherasimos Mengulas**, absolvent al școlii „Ριζαρείος”, preda religia și greaca; **Ioannis Garbolas și Nikolaos Garbolas**, absolvenți ai „Μεγώλης του Γένους Σχολής”, din Constantinopol, profesori de greacă; **Hristos Konstantinidis**, pedagog, cunoscând franceza⁵. În 1899, este numit la această școală Nikolaos Papadiamantopoulos, doctor în filologie din Atena⁶. O cancelarie atât de numeroasă era desigur necesară, dacă ținem seamă de programa analitică a secției comerciale. Ea prevedea pentru anul I următoarele materii: greaca, aritmetica comercială în germană și greacă; geografia comercială în germană și greacă; stenografia în română și greacă; algebra în franceză și greacă; geometria, fizica, germana și corespondența germană; istoria generală, în franceză; istoria greacă. În anul II se preda și istoria comerțului în franceză și chimia pentru industrie și comerț, în germană și greacă⁷.

1. *Sylloghi*, nr. 3109, 6/18 martie 1886, p.3. În capul listei figurează A. Leonardos, consulul Greciei
2. *Ibidem*, nr. 3548, 26/7 sept. 1887, p.3.
3. *Ibidem*. În legătură cu activitatea lui Delmezis, se subliniază patriotismul și nobilul zel cu care *προσήλθεν υπέρμαχος και συνήγορος τής σχολής ταύτης*
4. *Patris*, 2126, 29/11 mai 1889, p.3.
5. *Patris*, 2194, 18/30 iul. 1898, p.3.
6. *Ibidem*, 2400, 28/9 apr.1899, p.3.
7. *Ibidem*, 2484, 11/23 iul. 1899, p.3.

În 1899, se proiecta contopirea școlii comunității din Brăila cu această școală particulară a lui Dongas și Papazahariu (Progresul), contopire socotită foarte utilă de presa timpului¹.

În 1894 se redeschide, sub conducerea lui Ștefan Gheorghiadis, fostul director al școlii² dinainte de deshiderea ei (1886), școala de băieți din Brăila, înființată în 1869.

În ultimele două decenii se înmulțesc școlile de fete ale comunității grecești din Brăila. În 1897, se înființează institutul elen de fete „Școala nouă”, autorizată de Ministerul Instrucțiunii Publice, sub direcțiunea Dnei Penelopa Defteru, în care se învățau, în afară de limbile română, franceză și greacă, limba germană și pianul³.

Școala de fete, condusă de Iulia Anarghiros, își începe cursurile în anul 1883⁴. Eforii sunt: A.Embirikos, D.Zavos, Gher.Travlos, Kl. Papazoglis, Emm.C.Ghikas⁵. La examenele de sfârșit de an din 1885, se remarcă excelenta metodă cu care au fost predate limba greacă, geografia și istoria⁶. În clasele mici, cursurile sunt mixte. Lecțiile de pian sunt predate de prof.Balatti, germana și franceza de Elise Schlinder, elvețiană⁷.

În 1897 și 1898, găsim menționat **pensionul de fete** al Dnei. E-vridiki K.Pandzidis, care are și cursuri de franceză și pian⁸.

În 1892, funcționa **Institutul Elizei H.Dimopoulos**, născută Triten, intitulat: Institutul Elvețian de fete din Brăila⁹.

În 1898, apare în presă¹⁰ „Programa examenelor generale anuale la școala de băieți din Brăila” condusă de Harilaos Dimopoulos, școală pe care o găsim și în 1910, în Catalogul Școlilor particulare.

Galați

Printre primele școli grecești menționate la Galați, dinainte de 1857, sunt: institutul elen al bătrânului profesor Cumbaris și institutele Mitropoulos și Tetzis care a funcționat până în 1885¹¹, fiind înființat în 1882¹². Directorul I.Tetzis era „un om învățat, având calitățile cerute pentru această misiune”¹³. În 1886, subdirector era Rosenfeld. Preda la acest liceu și profesorul I.Cumbaris. Acesta înființase în 1847-48 prima școală particulară, care „mai bine de zece ani a fost foarte utilă culturii grecești”¹⁴.

1. *Ibidem*, 2333, 12/24 ian.1899, p.3.

2. *Ellas*, nr.5, 17/29 nov.1894.

3. *Patris*, 2333, 12/24 ian.1899, p.3.

4. *Sylloghi*, 3257, 27/8 sept.1886, p.3.

5. *Ibidem*, 2947, 27/8 sept.1885, p.3.

6. *Ibidem*, 2906, 6/18 iul.1885, p.3.

7. *Ibidem*, 3214, 9/21 iul.1886, p.3.

8. *Patris*, 1935, 27/8 sept.1897, p.3.; 2227, 289 sept.1898, p.3.

9. *Κανονισμός τῆς ἐν Βραϊλαῖ Ἐλβετικῆς Σχολῆς Ἑθλέων...*, Brăila, 1892, 16 p.

10. *Πατρίς*, 2157, 3/5 ian.1898, p.3.

11. *Pacu, Cartea județului Covurlui, București, 1891, vol.I., p.183.*

12. *Sylloghi*, 3298, 14/26 oct.1886, p.3.

13. *Sylloghi*, 3298, 14/26 oct.1886, p.3.

14. *Ibidem*.

Cea mai cunoscută dintre școlile grecești gălățene a fost **Institutul elen (Ecpedevtirion ellinicon) Venieris**. Înființat în luna septembrie 1857, el a fost condus timp de aproape 40 de ani de Anastasie Venieris. Școala avea trei secții: primară, comercială și liceală. La serbarea jubileului de 25 de ani, în 1882, bilanțul școlii era următorul: în această perioadă, fusese frecventată de 4358 elevi, dintre care: 2743 greci, 693 evrei, 647 români, 96 bulgari, 44 germani, 36 francezi, 25 sârbi, 20 armeni, 19 ruși, 14 unguri, 8 englezi, 7 italieni, 4 boemi și 2 danezi. Pe ani, frecvența a fost: 60 în 1858; 122 în 1859; 131 în 1860; 134 în 1861; 146 în 1862; 145 în 1863; 111 în 1864; 161 în 1865; 162 în 1866; 179 în 1867; 194 în 1868; 209 în 1869; 202 în 1875; 169 în 1876; 192 în 1877; 168 în 1878; 204 în 1879; 216 în 1880; 207 în 1881 și 218 în 1882¹. Așa dar constatăm, în general, o permanentă creștere a numărului elevilor, cu o singură scădere, înregistrată în 1876-1878, după care însă, la încheierea păcii, se revine la normal și la aceeași linie ascendentă.

În 1889/90, după 33 de ani de existență, școala a fost frecventată de 150 elevi, având 20 profesori și pedagogi. Studiile se predau mai mult în limba greacă. Începând din 1884, programul și regulamentul școlii sunt tipărite aproape în fiecare an. În 1893, la direcția școlii este numit Ioan.A.Fumagalli, cunoscutul profesor de fizico-matematici. El inițiază o serie de transformări practice ale școlii, care – spune Fumagalli – vor face din Institutul Elin „Venieris” „*cel dintâi din institutetele private, precum prea învățatul C.Tocilescu a binevoit a se exprima în condica școlii*”². În 1893, epitropia școlii era formată din: S.Karavias, M.Hrisovelonis, K.Stavridis, P.Akatos și H.Zafiratos. Renumele școlii se datora mai ales profesorilor cu totul excepționali care predau aici. Diferitele manifestări culturale și artistice ale școlii uimeau asistența prin calitatea lor, contribuind de asemenea la buna reputație a liceului. În 1887, la cea de-a 29-a serbare școlară, care avea loc de ziua directorului, au fost recitate de elevi 12 felicitări în toate limbile care se învățau în școală, adică: română, greacă, franceză, italiană și engleză³. Corul școlii obține mari succese⁴. Examenele sunt un prilej de laude aduse în presă și în discursuri. Școala invită regulat „publicul din România” să asiste⁵.

1. *Statistica e dată de Pacu, op.cit., p.183.*
2. *Κανονισμός του ἐν Γαλατζίου Ἑλληνικοῦ Ἐκπαιδευτηρίου, Galați, 1893, p.5; Fumagalli era profesor la pensionul „Venieris” din 1885, când cancelaria școlii era formată din: Nicolaos G.Dosios, Ioanis A.Fumagalli, Paxios Gherakakis, C.I.Dakopulos, Mihail L.Vistias, Stefanos Lefakis, Athanasios Papadimitriu, D.G.Daskopulos (fost profesor de franceză la București), Nikolaos Venieris (probabil fratele lui Atanasie), Theodoros Lefakis, Oikonomidis, Iakobos I.Sardis. Vezi **Syloghi**, 2922-17/29 oct.1885, p.4. și **Ibidem**, nr.3030, 27/9 dec.1885, p.3. Dosios, A.Venieris, A.Papadimitriu și M.Hrisovelonis sunt membri ai societății filene din Amsterdam, prezidată de A.R.Rangabé din Atena.*
3. **Syloghi**, 3380, 25/6 febr.1887, p.3. și **ibidem**, 3542. 19/31 aug.1887.
4. **Ibidem**, 3401, 21/5 mart. 1887, p.3.
5. **Ibidem**, 3192, 11/23 iun. 1886, p.3.

Faima școlii îi atrage și numeroși elevi din alte localități. din Craiova, de exemplu, ai căror părinți mulțumesc prin presă direcțiunii pentru educația primită de fiii lor¹. Profesorii sunt aceeași, decenii întregi și au o pregătire și o metodă deosebit de bune. Ei sunt solicitați și de alte școli, la care predau paralel cu pensionul „Venieris”. I. Fumagalli e profesor de fizico-matematici și chimie la „Venieris” și de matematici la Școala de marină, unde, înainte de 1887 predă și limba italiană. Fumagalli a tipărit în folosul elevilor multe manuale „*litografiate cu mult gust*”². D.G. Dascopulos predă franceza și la școala catolică³. Savañți ca N.G. Dosios și Demostene Russo predau, cel dintâi greaca și filozofia, iar D. Russo, greaca, latina, germana și filozofia. Activitatea ca profesor la acest pension al lui D. Russo reprezintă primii săi ani de carieră, la reîntoarcerea din Germania (1894). Atunci a publicat prima sa lucrare.

Un an după inaugurarea pensionului „Venieris”, în 1858, se înființează la Galați Institutul Comercial Elen, aprobat de guvernul principatului⁴. Regulamentul prevede ca aplicarea sa să fie încredințată unei Comisii permanente iar până la constituirea Comisiei, persoana indicată pentru orice fel de lămuriri este secretarul Institutului, C. Zamani⁵. În regulamentul din 1859, școala se intitulează „Ellinikon Ecpedevtirion”, ne mai menționându-se și caracterul comercial al său. Se precizează că regulamentul este alcătuit după regulamentele institutelor publice și particulare din Franța și Grecia. Se arată de asemenea că Institutul Elen a luat dezvoltare în primul an de funcționare și că regulamentul a trebuit să fie remaniat în consecință, „*folosindu-se lucrările și sfaturile oamenilor luminați, care și-au cheltuit o viață întreagă studiind cele mai bune sisteme de educație*”⁶. Școala are trei secții: școala primară (3 clase); școala secundară (3 clase) și gimnaziu (4 clase). Se învață greaca, româna, franceza, germana și italiana, se predă istoria Principatelor și aceea a Greciei⁷. Ca profesori la această școală sunt pomeniți: Trauchaud, Neumeister, C.I. Vizo, C.D. Croscelli, C.A. Venier, C.M. Baer, C.Ed. Gillet, C.N. Kolonellos, după cum se observă niciunul nefiind român⁸.

În 1860, directorul școlii este consulul grec, Gioni⁹. Tabloul situației școlare pentru anul 1859-1860 și discursurile de la împărțirea

1. *Sylloghi*, 3783, 22/4 iul. 1888, p.3.
2. *Ibidem*, 3596, 25/6 nov. 1887, p.3; nr. 3542/19/31 aug. 1887, p.3.
3. *Ibidem*, 3564, 17/29 sept. 1887, p.3.
4. *Κανονισμός του έν Γαλατσίω της Μολδαβίας ελληνικού έμπορικου εκπαιδευτηρίου*, 1858, p.1. Aprobarea guvernului și comunicările Ministerului Instrucțiunii Publice și a Cultelor sunt din 1857.
5. *Ibidem*, p.5.
6. *Kanonismos tou en Galatsio Ekpedeutirionu*, Galați, 1859, p.2-3.
7. *Ibidem*, p.7. și urm.
8. *Vezi N.Iorga „Alte note despre cultura și viața socială românească sub vechiul regim (Extras din Analele Academiei Române)*, S.II, LXXXIX, (Mem. secț. Ist.) București, Sococ & Sfetea, 1916, p.25.
9. *Ο Θεατής - Spectatorul*, nr.8, 10 apr. 1860, p.32. La încheierea primului an de cursuri, în 1859, discursurile, la serbarea școlară, sunt rostite de Șt. Ghionis și C.Zamanli. Informație primită de la prof. Hincu, Biblioteca „V.A.Ureche” din Galați.

premiilor sunt trimise redacției ziarului 'Ο Θεατής/Spectatorul, spre a ilustra activitatea acestui institut. Rezultatele satisfăcătoare ale primilor doi ani de studii determină guvernul grec să hotărască „ca bacalauratele lui să aibă aceeași valoare în viitor cu ale gimnaziilor regale din Ellada”. În septembrie 1860, directorul școlii este¹ Parisiade, iar profesor de franceză, Henri Mathieu. Bunul mers al școlii face ca în 1861 grecii din Galați și Brăila să decidă „a edifica prin acțiuni, în Galați, un stabiliment măreț pentru usul gimnasiului ellin și pentru acest scop s-au cumpărat îndată acțiuni de o valoare mai mare de 12.000 galbeni”².

În 1865 se înființează **Școala confesională elină de băieți**, întreținută de comunitatea elenă și destinată mai ales copiilor săraci. Școala era așezată în curtea bisericii comunității. Avea un curs primar de 4 clase și 7 profesori, dintre care 3 de limba greacă, 2 de română, 1 de franceză și 1 de germană. Numărul elevilor variază între 120-150; cei mai mulți fiind în clasele I și a II-a.

În anul 1889/90, școala era frecventată de: 46 elevi în cl.I, 33 în cl. a II-a, 29 în cl. a III-a și 14 în clasa a IV-a³.

În iulie 1861, presa greacă din capitală anunță înființarea unui **institut de fete în Galați**, sub conducerea Sevastiei Vlahuță, născută Vlădoianu. Ziarul o recomandă „ca o persoană ce posedă toate calitățile de onestitate și capacitate și care pot garanta reemînția scopului propus și a justifica confidența părinților”⁴.

Școala confesională elenă de fete este înființată și întreținută de comunitatea elenă la 1884, are patru clase primare cu cca 100-120 elevi și cinci profesori: doi de greacă, unul de română, unul de franceză și unul de lucru de mână. (Cât de necesară era înființarea unei școli a comunității, se vede din faptul că la Notre-Dame de Sion învățau 48 de eleve de naționalitate greacă, față de 82 românce, 22 israelite, 19 germane, 17 franceze, 12 italiene, 7 poloneze, 3 bulgăroaice, 3 armenice, 2 poloneze, o englezoaică și 1 rusoaică)⁵.

Institutul elin de fete (Ecpedevtirion corasion) este înființat la 2 octombrie 1881 și condus de Aglaia Levides. Școala avea două secții: una primară cu 4 clase și alta, secundară, cu 3 clase. De la înființare până în 1890, a fost frecventată de 345 eleve (dintre care 180 de naționalitate greacă, 95 românce etc.), toate „din diferite părți ale României și Bulgariei”⁶. În 1889/90, școala a avut numai 77 eleve, dintre care 63 în secția primară și 14 în cea secundară. Personalul didactic era format din 12 persoane.

În 1885, pensionul s-a instalat în casa spațioasă a lui Od. Negropontis⁷. În fiecare an, se desfășurau, într-un cadru elegant, frumoasele serbări școlare, la care se reprezentau piese franceze, se recitau po-

1. *Ibidem*, 27/19 sept., 1860, p.107.

2. *Ibidem*, 38/22 mai 1861, p.150.

3. Pacu, *op.cit.*, p.184.

4. *Ο Θεατής* – Spectatorul, nr.44/3 iul. 1861, p.174.

5. Pacu, *op.cit.*, p.187-188.

6. *Ibidem*.

7. *Syloght*, 3011, 8/20 nov.1885, p.3.

ezi grecești, iar corul intona marșul național grec¹. La examenele de sfârșit de an din iulie 1886, profesorii examinatori sunt: N.G. Dosios, pentru religie și greacă, dra. Misir, pentru română și domnișoarele Greulich, pentru germană și franceză². În 1887, într-un anunț referitor la examene, școala este intitulată „liceul de fete greco-francez din Galați”³.

Școala lui H.P.Mitropulos (doctor în filozofie) este menționată înainte de 1857 și apare și în 1872, cu ocazia unui discurs al directorului, purtând titlul de „Ellinikon Lykeion”⁴. În 1877, acest liceu este amintit de presa greacă împreună cu Institutul lui Venieris și ambele caracterizate ca fiind „atât de cunoscute și aducând atâta binefacere elenismului din România”⁵.

În septembrie 1887, se inaugurează, cu mult fast, **Liceul de fete al comunității grecești** din Galați, sub conducerea Mariei Volos. Evenimentul fusese anunțat în presă⁶. Pe fațada școlii erau atârinate steaguri și portretele regilor Greciei și României, al diadohului și ale luptătorilor greci. Inaugurarea a început cu o slujbă religioasă, imnul național grec și discursul directorului⁷.

Școala greacă „Athena”, condusă de Dionisos Pilarinos, apare în anii '90, probabil în 1895⁸. În 1897 este intitulată „Ellinikon ekpedevtirion Fos-Athena” și este condusă tot de Pilarinos. Școala de fete este condusă de Aglaja Levidis, care prin căsătorie, poartă numele de Pilarinos⁹. Tot în 1897, funcționa școala de fete Καδραμύτση¹⁰, care avea o secție pregătitoare și o secție superioară. Fiecare secție era formată din 4 clase. Învățarea limbilor greacă și română se făcea după programul ministerele Educației din Grecia și România. Franceza și germana se predau de către profesori și profesoare recunoscute de guvern. Acei dintre elevi care doresc să fie examinați în limba română la școlile de stat „trebuie să declare acest lucru la înscrierea lor”, directoarea școlii fiind Ana P.Kardamitsi. În 1898 apare și pensionul de fete condus de Angheliki A.Drikulis, cu o cancelarie formată din profesori greci, francezi, germani și români. La religie predă domnișoara Garbolas, la fizico-matematici, prof. Garbolas. Profesorul A.Coutan și dra. H. De-Bois predau franceza, K.A. Vutsinas, greaca, Ph. Triandafillides, franceza, pianul și dansul, Drele A.Mihail, româna. M.Biber, germana și Köber se ocupa de grădiniță. Desenul, gimnastica și greaca erau predate de A.Drikulis, franceza de M.Millet.¹¹

1. *Ibidem*, 3042/11/23 dec.1885, p.3.
2. *Sylloghi*, 3204, 25/7 iul. 1886, p.3.
3. *Sylloghi*, 3480, 3/15 iun. 1887, p.3.
4. K.P.Mitropulos, *Omilia kata tin enarxin ton exetaseon*, Galați, 1872, 13 p.
5. *Iris*, 356, 15 aug., 1877, p.3.
6. *Sylloghi*, 3438, 9/21 apr.1887, p.3.M.Volos fusese directoarea grădiniței de copii, vezi *Apoikos*, 1, nr.3, 13 oct.1887, p.4.
7. *Ibidem*, 3553, 2/14 sept.1887, p.3.
8. *Patris*, 1574, 4/16 iun. 1896, p.3.
9. *To vima*, 17, 12/24 iun. 1897, p.3.
10. *Patris*, 1938, 31/12 sept. 1897, p.3. Școala era recunoscută de guvern cu adresa nr. 9575/9 nov. 1896.
11. *Ibidem*, 2215, 13/25 aug. 1898, p.3.

Prinul cercetător al școlilor comunității grecești din Constanța, doctorul Hector Sarafidis¹, plasează începutul lor în 1867², dată la care găsește menționate cheltuielile comunității făcute pentru procurarea materialului școlar și pentru plata profesorului - probabil Arhimandritul Tzulatis³. De aceeași părere este și ultimul cercetător al comunității grecești din marele nostru port, fost profesor în acest oraș, Stavros Manesis⁴. Principalul izvor pe care se întemeiază amândoi este un registru de cheltuieli al comunității. În aprilie 1868, registrul exprimă grija comunității pentru mărirea școlii și stabilirea unei epitropii speciale, școlare, formată din Konstantinos Papasaul⁵, medicul carantinei, M. Iliadis și N. Tsukatos. Paralel cu această activitate a epitropiei, existau și la Constanța - ca și la Brăila - mici școli neautorizate ca, de exemplu, școala învățătoarei bulgare Kalipsos, originară din Tulcea, în care învățau copiii greci⁶. De asemenea, către 1868, funcționa o școală în care preda noțiuni elementare soția consulului grec de atunci, Stekulis. Cea dintâi era o școală de băieți, în timp ce aceasta era mixtă. O altă școală, a societății engleze Baker, a fost înființată pentru folosul copiilor salariaților, în majoritate greci. Școala a fost condusă între anii 1871-1877 de Dionisios Kontogeorgis. Cursurile sale erau urmate și de elevi bulgari, care nu aveau școală proprie, precum și de elevi de alte naționalități⁷.

Deoarece Dionisios Kondogheorghis, ca salariat al societății engleze, nu avea dreptul să predea și altă limbă în afară de cele două din program, el a organizat și o școală proprie, vizavi de cea dintâi, în care preda și tatăl său, Panos Kondogheorghis, fost profesor la Academia Ioniană. În această școală se învăța engleza, franceza și greaca⁸. Sarafidis a scris articolul său închinat istoricului comunității în amin-tirea cursurilor pe care le-a urmat aici în 1882-1885.

În 1869, se procedează la găsirea de noi fonduri, între altele pentru „promovarea și susținerea școlii”. În 1875, sub președinția lui Gheorghios Karidis, se ridică prima clădire de piatră, în care funcționează numai școala publică de fete și de băieți⁹. Cursurile erau predate de dascălii: Aristidis, Nicolaidis, Ghianulatos și Psihulis. Cel din urmă avea și o școală proprie, pe care a păstrat-o în continuare până la o dată când comunitatea, cerând să existe o singură școală, Psihu-

1. E.Sarafidis, *Istorkon ton ellinikon sholon tis Koinotitos Konstantzis*, In: *Ethnos*, Buc., 10 ian. 1937, p. 1. și din 17 ian. 1937, p. 1.
2. *Ibidem*. (Sarafidis)
3. S.Manesis *il adaugă și pe Papa Pandelis*, v.op.cit., p. 92.
4. Stavros Manesis, *I Elliniki koinotis Konstantzis Roumanias*, (Mélanges Merlier, II, Athènes, 1956), p. 75-116.
5. Dr. Papasaul, *primul medic grec venit în Dobrogea, fusese trimis de Comisia internațională din Turcia pentru controlul pelerinajului de la Meca, spre a se evita epidemiile*. V.E.Sarafidi, *Istoricul medico-farmaceutic al orașului Constanța*. „Analele Dobrogei”, IX, 1928, p.5.
6. E.Sarafidis, *Istorkon*, p.1.
7. *Ibidem*.
8. Sarafidis, *Istorkon*... p.1; și S.Manesis, op. cit. p. 92.
9. S.Manesis, op. cit.

lis a rămas doar dascăl la școala publică¹. Sarafidis subliniază marile progrese realizate la Constanța, în privința școlii, în numai opt ani. De la cămăruțele mizere, în care preda arhimandritul Tzulatis, se ajunge în câțiva ani la o școală încăpătoare și sănătoasă, cu un corp didactic constituit.

În timpul războiului din 1877-78, școala a fost închisă din cauză că locuitorii au părăsit orașul. În 1879, s-a redeschis cu profesorii: Ioanis Vurlis și Anthimos Alexiadis. Acel care a organizat școala și a ridicat-o ca nivel didactic, este Antonios Economos, doctor în filologie. Profesorii școlii erau: Litsutsis și Dimakopulos; numărul elevilor, 100. Mulți dintre acești elevi învățau apoi la gimnazii și la Universitate. Economos a condus școala din 1811 până în 1885, când a fost numit profesor la Salonic², unde a făcut o carieră strălucită. În 1887, crescând numărul elevilor, prin mărirea comunității grecești, clădirii i s-a adăugat încă o aripă în partea de sud³. După plecarea lui Economos⁴, director a fost Kiliopulos. Școala avea trei profesori și 120 elevi. Se învăța și limba română. În 1889-1890, a fost condusă de Plithinidis, în 1891-1896, de G.Kuzos, în 1897-1900 de Diogenis Hariton. La această dată, sunt 300 elevi. Școala s-a închis în 1905-1906.

Constanța. Școala

7. Cultura

Societatea „Elpis“

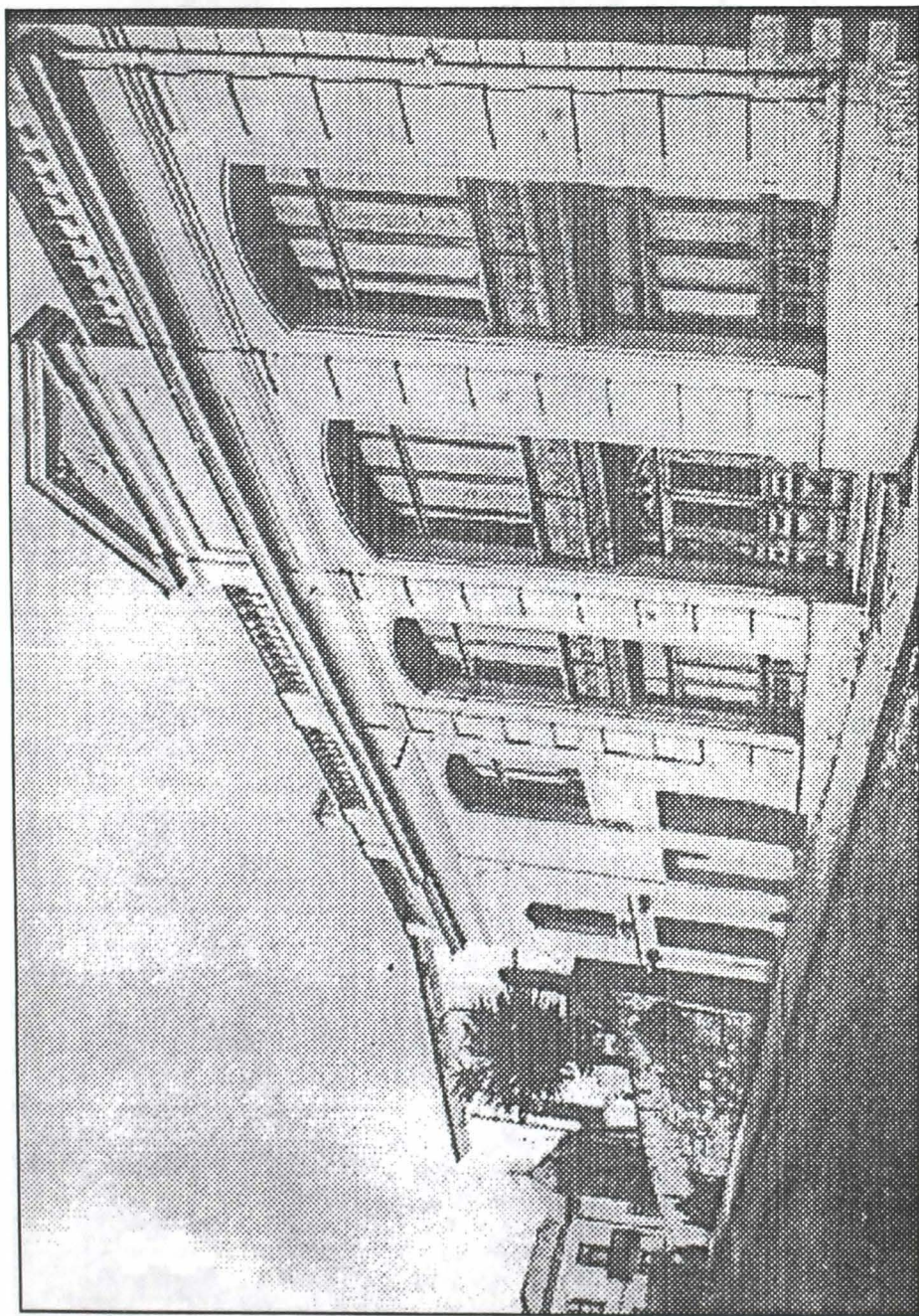
Un rol important în viața culturală a comunității din Constanța l-a avut societatea „Elpis“, înființată la 24 septembrie 1890. Lipsa unui club al grecilor din acest oraș i-a determinat pe tineri să fondeze „o societate cu cabinet de lectură“. Scopul lor era să aibă un loc în care „să petreacă cu plăcere pauza de o oră“ pe care o aveau între cursuri, „lucru care îi va bucura și pe ceilalți“, căci prin aceste lecturi vor „deveni mai utili celor din jur“⁵. Era condusă de o epitropie formată din 5 membri: Harilaos Psaravtis, Eleftheros Giovanoglu, Panaghiotis Kulumundras, Menelaos Triandafilos și Gheorghios Ruzos, redactorii registrului. Într-un act din 8.III.1900, se expune scopul societății, după cum urmează: Art. 1) Societatea are ca scop: a) strângerea legăturilor dintre locuitorii greci; b) transmiterea cunoștințelor practice și folositoare membrilor săi; c) să se dea ajutor moral și material școlilor grecești din oraș; d) să se dea orice ajutor posibil celor care suferă pe nedrept, indiferent de naționalitate, religie și rasă⁶.

Numărul membrilor societății a crescut. La început, se întreține prin prenumerații și donatori, prin împrumuturi fără dobândă ale membrilor săi și prin cumpărarea acțiunilor Băncii Naționale a Greciei. În 1894, suma strânsă în folosul societății era de 787,45 franci, iar în 1911, de 22.169,40 franci. În 1896, sărbătorirea împlinirii a 6 ani de la înființarea societății s-a făcut la biserica greacă și la școala de fete din localitate¹. În 1898, societatea a primit și o sală proprie cu o scenă de teatru, care se închiria pentru reprezentații, coruri, jocuri etc. Sala a fost clădită după planul arhitectului francez Piver și s-a inaugurat la 20 decembrie 1898.

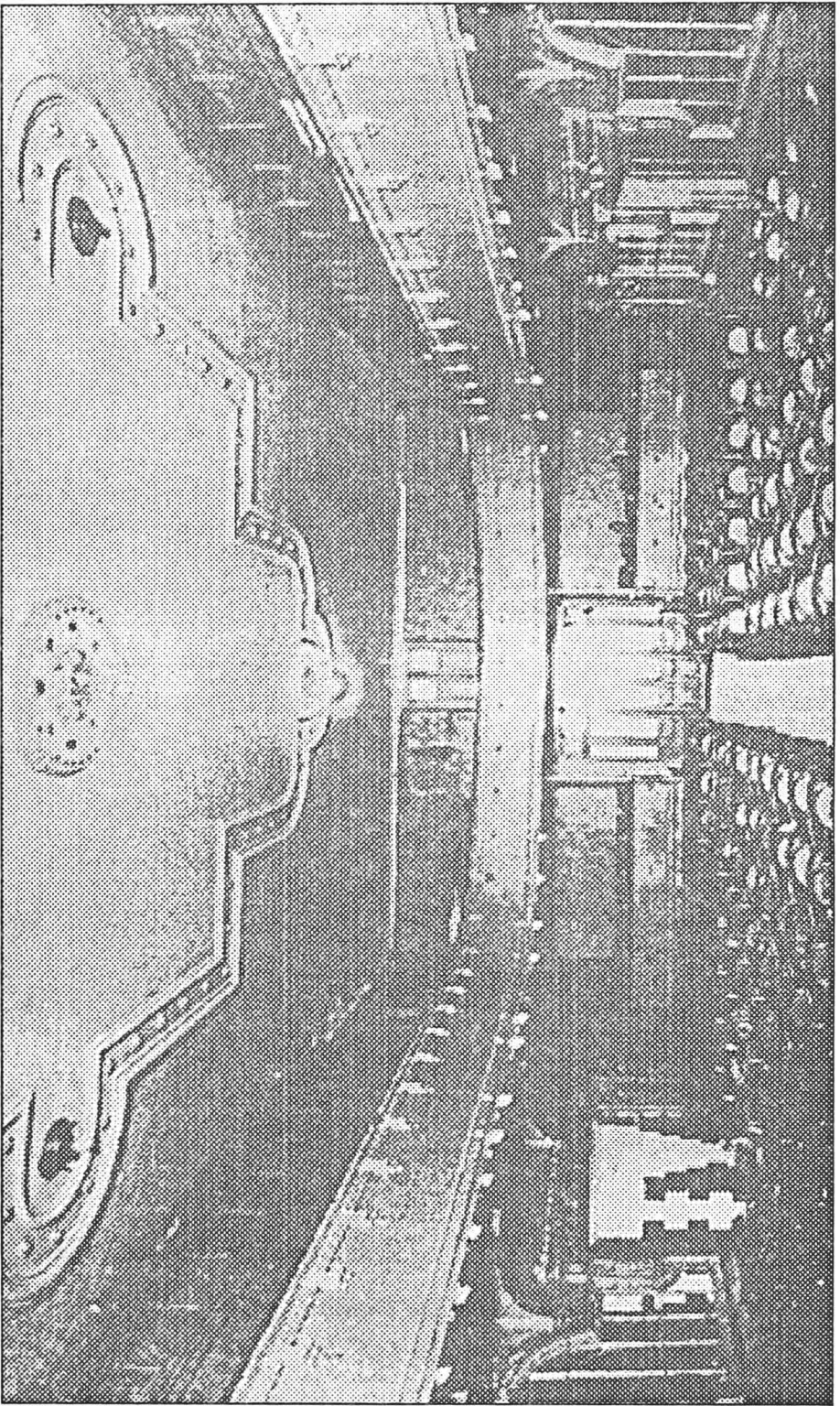

Constantin Aristias

1. *E.Sarafidis, apud S.Manesis, op. cit.*
2. *E.Sarafidis, Istorikon...*
3. *S.Manesis, op. cit.*
4. *E.Sarafidis, Ibidem.*
5. *Stavros Manesis, op. cit., p. 103.*
6. *Ibidem.*

Constanța. Fațada teatrului „Elpis”

Constanța. Teatrul „Elpis”, interior.

Ca și în cazul altor genuri literare sau științifice, traducerea dramatică din Principate au utilizat în secolul al XVIII-lea textele grecești. Piesele lui Metastasio, de exemplu, cu excepția traducerii lui Temistocle de I. Budai-Deleanu, au fost traduse la noi după modele grecești¹. În timpul Regulamentului Organic, activitatea teatrală în limba greacă din București este legată de numele lui C. Aristia. Împreună cu elevii săi de la Sf. Sava a pus în scenă tragediile Iulius Brutus și Oreste de Alfieri în limba greacă și Zaira lui Voltaire în limba franceză². Este foarte probabil că și la reprezentațiile pe care le organizează în casa vornicului Nicolae Ghica³ cu copiii acestuia pune în scenă și piese grecești. Repertoriul clasic mai cunoaște în 1844 traducerea greacă a pieselor lui Voltaire, Brutus și Semiramis, publicate la București de Zaharia Mavroudis (identificarea acestuia, care semnează Z.M. a fost făcută de Nestor Camariano⁴). Molière își păstrează actualitatea pe scena bucureșteană și în lectura epocii, chiar în perioada decadenței teatrului⁵, în care abundă piesele ușoare și vodevilurile. Așa se explică traducerea lui Sganarelle de către A. Konduris în 1845⁶. S-ar părea că piesa „Furiosul”, care figurează în repertoriul teatrelor din Craiova în anii 1851-1852 și al cărui autor nu se cunoaște, ar fi o prelucrare din limba greacă a lui Costache Caragiale⁷.

După Unire, informațiile pe care le culegem din presa bucureșteană greacă cu privire la reprezentațiile teatrului grec, deși sporadice, sunt foarte interesante. La o reprezentație a dramei „Ο Διόκοσ” în grădina Belvedere din București, pare să fi fost o afluență destul de mare, deși „nu așa de considerabilă ca în celelalte două reprezentațiuni eline” (pe care nu le cunoaștem). Redactorul notează „cu mare mulțumire că unii din bătrânii notabili ai țării nu lipsesc a încurajia tot ce este frumos și, mai cu seamă, Domnu C. Cantacuzino, bărbat nobil din natură, care a stat și Caimacam al Prințipatului ... este unul din cei mai aplecați și entuziaști spectatori ai dramelor eline”⁸. Aceasta ne arată că repertoriul teatrului grecesc se bucura de oarecare periodicitate și, mai ales, că în afară de publicul comunității, mai asistau la aceste reprezentații și o categorie de oameni de cultură, cunoscători ai limbii grecești, din familiile românești sau românizate.

1. Ion-Horia Rădulescu, **Contribuțiuni la istoria teatrului din Muntenia (1833-1853)**. *Inst. de Ist. Lit. și de Folclor*, 1935, p. 15.
2. A. Camariano, **Le théâtre grec, à Bucarest, au début du XIX-e siècle**, Bucharest, 1943, *Balcanta*, VI, p. 414, v. și C. Th. Dimaras, **Notes sur la présence de Voltaire en Grèce**, in *Transactions of the second international congress on the Enlightenment*, I, Geneva, 1967, p. 444: de 1820 à 1863 onze titres de tragédies grecques (de Voltaire) figurent dans la bibliographie grecque.
3. Filitti, **Principatele Române**, p. 59.
4. A. Camariano, **op.cit.**, p. 13.
5. Ion-Horia Rădulescu, **op.cit.**, p. 13.
6. Sganarelle ou le cocu imaginaire București, 1845, 70 p.
7. Ion-Horia Rădulescu, **op.cit.**, p. 71.
8. „Ο Θεατής” – Spectatorul”, nr. 46/17 iul. 1861, p. 184.

Teatrul Național include adesea în repertoriul său piese inspirate din lupta eroică a poporului grec. Astfel, în 1867, se reprezintă în beneficiul artiștilor neangajați piesa „Umbrele eroilor eleni”, melodramă în 3 acte cu un tablou și o Apoteoză. În aceeași lună se dă o a doua reprezentație a acestei piese¹.

Existau teatre locale, ca de exemplu Θέατρον Γαλαζίου, care dădea în 1872 drama în trei acte: „Οί δυο Λόγιοι”² sau o trupă din Brăila, a lui Critolan Callienzis, care cerea în același an autorizația să reprezinte „Orfana din Samos” sau „Triumful virtuții” în folosul Societății „Η εὐνοιας” pentru ajutorarea celor săraci³.

După 1870, activitatea dramatică grecească pe pământul românesc se completează cu turneele diferitelor trupe venite din Grecia pentru 2-3 luni. În 1876, Societatea dramatică elenă „Orfeus” condusă de G.Peridos, a dat numeroase reprezentații – timp de trei luni – la Turnu Măgurele, Brăila și Galați⁴. Ni se dau numele artiștilor, dar nu și titlurile pieselor jucate. În schimb, pentru societatea dramatică „Menandros” avem mai multe informații, atât în ce privește locul în care s-au dat spectacolele, cât și conținutul lor. Această societate, condusă de Dnii Veronis și Vasiliadis, și-a început activitatea la 10 iulie 1877, la București, în fosta grădină israelită Văcărești, transformată în „Teatrul elin”, având intenția să dea douăzeci de spectacole. Probabil că asemenea reprezentații deveniseră o raritate în București, căci anunțul subliniază interesul unor „spectacole eline, care cu greu apar în străinătate”. Se adaugă mai departe, „limba greacă și teatrul grec sînt cuvinte fermecătoare care n-au rival nicăieri în lume”⁵. În prima jumătate a lunii august a aceluiași an, Societatea dramatică „Menandros” își dă reprezentațiile în grădina marelui han „Dacia”, cu mult succes⁶. La sfârșitul lunii august, spectacolele acestei societăți se dau în Grădina Union Suisse, reprezentându-se piesa eroică „În ajunul redeșteptării elene”⁷. Doi ani mai târziu, în 1879 ne vizitează țara Societatea dramatică greacă a lui Alexiadis, care se bucură de asemenea de un mare succes⁸. La grădina hanului „Dacia”, o interesantă și susținută activitate are popularul actor I.D.Ionescu, directorul teatrului⁹. El a început spectacolele la 16 mai 1877, anunțând că va cânta în limba greacă diferite cântece grecești, de trei ori pe săptămână¹⁰.

Activitatea lui Mihail Pascali este urmărită cu mult interes de comunitatea elenă din București. În februarie 1877, acesta reprezintă drama „Οί τρεις Σωματοφύλακες” la Teatrul Național¹¹. În martie același

1. *Românul*, 29 apr. 1867, p.3.
2. *Arhivele Statului Galați. Ds.55/1872.*
3. *Arhivele Statului Galați. Ibidem.*
4. *Iris*, 25 aug.1876, p.3.
5. *Ibidem*, 13 iul.1877, p.3.
6. *Ibidem*, 1 aug.1877, p.3.
7. *Ibidem*, 15 aug.1877, p.4.
8. *Ibidem*, 23 ian.1879, p.3.
9. *Ibidem*, 13 iul. 1877, p.2.
10. *Ibidem*, 16 mai 1877.
11. *Ibidem*, 17 febr.1877.

an, joacă în piesa „Cele două orfeline”, iar o parte a trupei sale dă la Giurgiu câteva spectacole, între care comedia de satiră politică a lui A.Paparrigopulos „Ἐκλογὴ Συζύγου” (Alegerea soțului)¹. În toamna acestui an se reprezintă comedia lui Paparrigopulos și la București, la teatrul Dacia. Traducerea piesei în românește a fost făcută de Z.P.Sardellis și regia de M.Pascali. Este vorba de o piesă cu mare vogă la acea dată, căci se juca nu numai la Teatrul Național și la Dacia, dar și în Grecia, Italia și Franța (la Paris și Marsilia). La Teatrul Național din București se juca în continuare de o săptămână, la cererea publicului. În timpul verii, spectacolele teatrale se puteau ține în grădini, ceea ce a contribuit mult la îmbogățirea activității dramatice bucureștene. Familia cunoscutului ziarist grec Z.Sardellis participă la această activitate și prin reprezentanții tinerei generații. La teatrul condus de Pascali din grădina „Guichard”, în drama „Grijile unei femei”, joacă și fetița Angelica Z.Sardellis, în vârstă de 6 ani „cu un neobișnuit curaj pentru această vârstă”. În repertoriul Teatrului Național, Pascali înscrie și piesa „Ἐλευθέρους” (Cei liberi), în care sunt prezentate luptele confederației sulioț impotriva lui Ali Pașa. Piesa făcuse multă „vălvă la Paris cu trei ani în urmă”. Tema se bucurase de mare succes în repertoriul anilor din preajma revoluției eteriste, după cum o dovedește și presa franceză contemporană. Piesele inspirate din lupta de eliberare a poporului grec sunt primite, cum e și firesc, cu mult entuziasm de comunitatea greacă. Melodrama „Markos Boțaris” se joacă la Teatrul Hipodromului în fața „unei mulțimi de spectatori nemai-văzută”. Entuziasmul a devenit indescriptibil când actorul Ionescu, ținând steagul elen și îmbrăcat în fustanelă a cântat în limba greacă „τὸν θούριον τοῦ Τανταλίδου”. Spectatorii l-au bisat și entuziasmul a devenit foarte mare, „mai ales când dl.C.Caragiali împreună cu I.Ionescu au cântat în limba elină „ὦ λυγυρόν καὶ κοπερόν παθίμου” (sabia mea mlădioasă și tăioasă) reluând în traducerea românească a lui C.Caragiali, cu toți în cor”⁶. La același teatru se reprezintă din nou piesa „Ὁ Δάκος”, în care membrii comunității elene din București – se spune în anunț – aveau „să regăsească patria”, Diakos, eroul luptelor din 1821, fiind „un Leonida al noii Ellade și primul ei martir în aceste Termopile”⁷.

1. *Ibidem*, 1 oct.1879, p.2.

2. *Ibidem*.

3. *Ibidem*, 15 aug.1877, p.4.

4. *Ibidem*, 14 ian.1877, p.4.

5. v. Ἑλένης Σ. Καραιζάς, *Τὸ παρισίνο περιοδικὸ «Γλοβὲ» καὶ ἡ ἐλληνικὴ ἐπανάσταση*, in «*Hompage Merlier*», Athènes, 1958, p.55-82.

v. Αγγ. Φενερλίης-Παναγιωτόπουλος, *Τὸ θεατρικὸ ἔργο «Σουλῶτες» 1799-1827*, Αθήνα, 1965. Ἰν.: Ἐρασισηΐς Γ; Ἀνάτυπο αε.63, Τεύχος 51 15/16, p/157-169.

6. *Ibidem*, 28 apr.1877, p.2.

7. *Ibidem*, 6 mai 1877, p.4.

În 1878 și 1879, găsim menționată în continuare activitatea lui Ionescu la hanul Dacia¹ și a lui M.Pascali la Teatrul Național². Grecii din București nu puteau rămâne indiferenți la faptul că I.Ionescu a dat în ziua de Sf.Constantin un spectacol în cinstea diadohului elen, Constantin³. „Acest mic și frumos teatru (al lui Ionescu), pe care l-au ridicat generozitatea proprietarului său, Dl.Lambros și grija Dlui Ionescu, este plin în fiecare seară. Varietatea spectacolelor atrage publicul”⁴. Tot Ionescu inițiază recitalele doamnei Landarh la Orfeu, care are „o voce curată, puternică și foarte dulce; cântă în grecește, în limba „katharevousa”, fiindcă a trăit la Atena și este grecoaică după mamă”⁵.

Un spectacol mai ciudat pare să fi fost cel dat în sala teatrului Bossel, în 1886, cu care ocazie publicul a asistat la „o reprezentație fantasmagorică a diferitelor locuri grecești și altor tablouri istorice, de către dl.Nicolaide, la care sala era plină de lume”⁶. În același an, se prezintă în sala Orfeu, de către trupa lui Caragiale, piesa într-un act **Jurământul lui Coroneus** în Creta („Ὁ Ὀρκος τοῦ Κορωνάου ἐν Κρήτῃ”) și piesa în trei acte Orb și salit („Ὀρφλὸς καὶ Χρωκόπος”)⁷. Tot la teatrul Caragiale se dă „Eroina din Epir”, cu Elena Caragiale și Aurelia G. Caragiale în distribuție⁸. Elena Caragiale dă și un spectacol în românește cu „Moartea lui Marcu Botzaris”, la teatrul Dacia⁹. În reclama făcută spectacolului, se spune că „dl.Th.Pashidis va recita în limba greacă „Imnul Libertății”¹⁰.

În martie 1888, se fac mari pregătiri pentru sosirea trupei „Panellinion”, condusă de Alexiadis¹¹. Conducerea comunității grecești din București, negăsind seri libere nici la sala Teatrului Național, nici la aceea a Teatrului Bulevardului, a închiriat sala Dacia pentru reprezentațiile acestei trupei¹². Formată din 25 de persoane, trupa lui Alexiadis este – după presa greacă din Capitală – „renumită în tot Orientul”.

Își începe spectacolele cu „Artemidis” și „Dimoprasia”, comedie într-un act¹³. O cronică a acestei prime reprezentații comentează admirativ interpretarea Ecaterinei Veronis în rolul Artemizei și a lui Th. Petalas în acel al lui Armand¹⁴. Tot în martie 1888, trupa dă un spectacol cu „Othello” și cu drama foarte populară Iosias Grănicerul („Iω-

1. *Ibidem*, 5 nov.1878, p.3.

2. *Ibidem*, 12 aug.1878, p.4.

3. *Ibidem*, 28 apr.1877, p.2.

4. *Ibidem*, 14 febr.1879, p.3.

5. *Ibidem*, 8 aug.1880, p.2.

6. *Sylloghi*, 3349, 16/28 dec.1886, p.3.

7. *Ibidem*, 3093, 15/27 febr.1886, p.3.

8. *Ibidem*, 3116, 14/26 mart.1886, p.3.

9. *Ibidem*, 3043, 12/24 dec.1885, p.3. „Numele eroului a electrizat publicul elen”, vezi *Ibidem*, 3045, 14/26 dec.1885, p.3.

10. *Sylloghi*, 3043, 12/24 dec.1885.

11. Al doilea turneu al trupei, în România.

12. *Ibidem*, 3705, 13/25 mart.1888, p.3.

13. *Sylloghi*, 3707, 16/28 mart.1888, p.3.

14. *Ibidem*, 3709, 18/30 mart.1888, p.3.

σας ὁ Ἀκτοφύλαξ")¹. În ziua sărbătorii naționale, 25 martie, se dă spectacolul „Rigas Ferreos”², împreună cu două comedii, dintre care una intitulată „Pantalonul roșu”³. Această seară fiind cea din urmă reprezentare a trupei Alexiadis la București. La mijlocul spectacolului i s-a dat directorului său o coroană de lauri, pe care scria cu litere de aur: „Artistului D.Alexiadis, Epiroții din București”. Coroana era dusă, din partea epiroților, de prof.S.Papazoglu. S-a recitat apoi din Ajunul („Παραμονή”) de Rangabé. Trupa a cântat „Epirothessalia” în entuziasmul general⁴. Ziarul „Silloghi” a publicat în întregime salutul adresat comunității de D.Alexiadis⁵. În declarațiile sale, directorul trupei își manifestă mulțumirea de a fi făcut turneul său în România în condiții atât de bune⁶.

La **Galați**, trupa Alexiadis a dat două reprezentații cu cunoscute drame franceze. Apeierile făcute jocului lui Alexiadis sunt la superlativ. Arta și naturațea sa sunt greu de găsit „la cele mai renumite teatre europene”. Alți actori care s-au distins sunt Theodorios Petalas și Ecaterina Vrionis. Presa locală cere însă trupei „să dea o serată grecească și națională, deoarece de aceasta cel mai mult sintem însetați”⁷.

La **Brăila**, trupa lui Alexiadis a avut un mare succes în aprilie 1888. „Pe scena micului teatru al orașului – comentează ziarele – nu se auzise de mult limba greacă”⁸. Trupa a jucat în acest oraș piesele **Crima subterană** („Τὸ ἐν ὑποβασίᾳ ἔγκλημα”), **Hamalul** („Ἀχθοφόρος”), **Judecata celebră** („Διάσημος Δίκη”), opere ale școlii „ἐπ’ ἀγαθῶ τῆς κοινῶνίας ἀδαχθέντα”, care au făcut publicului o impresie excelentă. În 1887, teatrul grec **Neos Menandros** („Νέος Μένανδρος”) a dat în sala Ralli, în scop filantropic, spectacolul „Ἡ Εἰμαρμένη καὶ ὁ Λαχνὸς”⁹. În 5 iulie 1887, își începe spectacolele la Brăila teatrul lui Mihail Dareios¹⁰.

În iunie 1888 i se face o primire deosebit de călduroasă dramaturgului Const.S.Pervelis, în sala Ralli. Tot atunci se reprezintă și una din piesele sale „foarte interesantă din toate punctele de vedere, intitulată „Ἀδελφὸς ἔραστῆς”. Autorul a primit felicitări entuziaste pentru talentul său dramatic din partea actorilor români și străini prezenți în sală¹¹. Ziarul publicase încă din primăvară comentarii la piesele lui Pervelis – grec din Odesa – intitulate Dramaturgul („Ὁ Δραματοουργὸς”), Visul („Τὸ Ὀνειρον”) și „Ἡ Γιαννούλα”¹². Aceasta din urmă, o piesă în 5 acte, s-a dat în 1891 la teatrul hanului Dacia, apreciată de critica con-

1. *Ibidem*, 3711, 20/1/apr.1888, p.3.

2. *Ibidem*, 3712, 22/3 apr.1888, p.3.

3. *Ibidem*, 3715, 25/6 apr.1888, p.3.

4. *Ibidem*.

5. *Ibidem*.

6. *Ibidem*, 3730, 13/25 apr.1888, p.2-3.

7. *Sylloghi*, 3726, 8/20 apr.1888, p.3.

8. *Sylloghi*, 3724, 6/18 apr.1888, p.3.

9. *Ibidem*, 3400, 20/4 mart.1887, p.3.

10. *Ibidem*, 3406, 27/11 mart.1887, p.3.

11. *Sylloghi*, 3767, 1/13 iun.1888, p.3.

temporană ca „fiind cu adevărat cea mai bună, din ansamblul operei lui Pervelis”¹.

Dar spectacolele cu piese grecești – clasice sau moderne – nu se dădeau numai de către trupele grecești, ci și de către teatrul românesc, piesele fiind traduse în limba română. La teatrul Dacia se reprezintă drama „Athanasios Diakos”², iar studenții Universității din București dau un spectacol cu **Antigona** lui Sofocle, tradusă din greacă de Dragomirescu³.

Societatea dramatică Isaios anunță la Galați, în 1894, o serie de spectacole cu actorii: Maria Isaios, Olga Hristidis și Nicolaos Kokkos. În repertoriu este „cea mai bună lucrare a cunoscutului romancier Georges Ohnet”: **Maitre de forges** („Αρχισιδηρουργός”) și **Bal Mascat** („Χορός Μετημφερισμένων”). Olga Hristidis, absolventă a conservatorului „Odeon” din Atena, va cânta monologuri din operete italiene „Roberto il Diavolo” și „Gran Via”⁴.

Între 1895-1899, trupa dramatică a Evangheliei Paraschevopoulos din Atena face mai multe turnee în România⁵. În primul turneu din 1895, se oprește întâi la Varna. Apoi anunță 10 sepctacole la București, dintre care: „Faustas”, de profesorul și scriitorul M.Vernardaki, „Frou-Frou”, „Dama cu camelii”, „Adrienne Lecouvreur”, „Αρχισιδηρουργός”, „Meropa”, „Midia” etc.⁶ În 1897, trupa este menționată cu piesa **Copilul de suflet** („Η ψυχοκόρη”) „frumoasa dramă idilică”, în care joacă: Ev. Paraschevopoulos, El. Kumariotis, Fot. Zaharopoulos, D.Georgeakopoulos, Evangh. Kumariotis, E.Lamaumis, Arist. Ioanidis, St. Zaharopoulos. Aceeași trupă dă o reprezentație extraordinară, prezidată de D.Valsamakis, cu piesa **Moș Liardos** („Μπάριμπα Λιάδος”) sau Sfârșitul Marulei („Τὸ τέλος τῆς Μαρούλας”)⁷. Al doilea turneu din 1899 este primit extrem de călduros. Ziarele grecești din România subliniază nevoia de teatru grec pentru colonia greacă, care e dornică să audă limba țării și să păstreze legătura spirituală cu patria⁸. De data aceasta, par să lipsească din repertoriu piesele clasice. Titlurile citate de ziar sunt: **Nunta lui Zouzouki** și **Talmeș-Balmeș** („Μαλλιά-Κουβάρια”) de „cunoscutul scriitor Lascaris”⁹. În sala Dacia, își începe spectacolele în mai 1899 și reprezintă cu mult succes **Iubitul clobăniței** („Αγαπητικός τῆς Βοσκοπούλας”) și **O noapte în Creta** („Ὁλονυχτιά τῆς Κρήτης”), după care s-au cântat cele două imnuri naționale, grec și român¹⁰. Trupa a reprezentat și „strălucita farsă” a lui Persiados,

1. *Patris*, 68, 27/11 mart. 1891, p.3.

2. *Sylloghi*, 3769, 4/16 ian. 1888, p.3.

3. *Patris*, 1, nr. 32, 13/25 ian. 1891, p.2.

4. *Ellas*, 10, 4/16 dec. 1894, p.3.

5. *În 1891 trupa avusese mare succes la Brăila și Galați, v.Patris 1, 115, 26/8 mai 1891, p.3.*

6. *Ellas*, 18, 5/17 ian. 1895, p.3.

7. *Patris*, 1980, 21/1 nov. 1897, p.3.

8. *Patris*, 2423, 27/9 mai, 1899, p.3.

9. **Ibidem.**

10. *Patris*, 2419, 21/3 mai 1899, p.3.

intitulată „Γκόλφω”, precum și drama „Φρόνη” a excelentului dramaturg italian Castelvechio, despre care cronică greacă din București spune că are, „precum se știe, un subiect grecesc, înfățișând pe scenă, cu mult talent dramatic, renumita ședință a Areopagului în care cunoscutul Frinis solicita acesteia prin avocatul său Yperidos „vâ ἐκδώσω αἰθωρακὴν ἀπόφασιν” (să-l absolve).¹

Trupa a reprezentat și comedia „Τὰ Μπεμπέ”². Spectacolul de adio s-a dat cu o comedie de Molière „Ο κύριος Ἀγαθόπουλος”, tradusă de P. Soutzos. În rolurile principale au jucat: comicul N.Paraschevopulos și directoarea, Ecaterina Paraschevopulos, în rolul fiicei sale. În partea a doua a spectacolului s-a dat renumita „Barcarolă” (?).

În vara aceluiași an, trupa Tavularis a reprezentat la București comedia greacă „Η Λύρα τού Γέρο-Νικόλα”, cu I.Karakolas în rolul principal. După comedie, Andreas Filipidis și Hariklia Tavularis au cântat melodii din opereta „Candidatul”³.

Alte piese reprezentate de trupa Tavularis la București au fost „Sclava” și „Esmé” de Persiados și drama „Suzana” (ή Σωσσάνα)⁴.

La Brăila, teatrul Tavularis a dat „Cele două orfeline” și „Othello” de Shakespeare (în sala Ralli), cu directorul trupei în rolul principal. După piesă, s-a cântat duetul din „Φιοψηφίου Βουλ.ευτου”⁵, în care s-au distins soții Tavularis și actorul Filippidis⁶. Trupa a mai reprezentat **Amfitrion** de Molière⁷ și **Nlobe**, frumoasa dramă a englezului Pawlton⁸. La ultima reprezentație, publicul a fost entuziasmat de creația lui Tavularis în drama comico-tragică engleză **Este nebună** („Εἰ-να τρελλή”). La sfârșit, s-a dat comedia grecească „Μαργαρώ ή Μεν-δάουσα”⁹.

O altă trupă dramatică foarte activă a fost aceea a lui Emanuel Loranos, intitulată „Sofoklis”, al cărui turneu în Capitală este menționat prima oară în 1882. Din ce în ce mai rare, mai ales în Capitală, aceste ocazii sunt salutate cu entuziasm. Presa greacă din București reflectă nostalgia pe care o trezesc asemenea piese, amintind elenilor din străinătate că „sunt urmașii bărbaților iluștri ai lumii și copiii pământului celui mai vechi al lumii”¹⁰. În 1898, trupa Sofoklis a jucat minunata dramă „Galileos Galilei”, mai multe comedii grecești¹¹, piesa alegorică într-un act „Grecia și autonomia Cretei”, „Amfitrion” de Molière¹², piesa poetului grec Th. Orfanidis „Πατρίς και Ερως”, „Η Δαλα-

1. *Ibidem*, 2420, 22/4 mai 1899, p.3.

2. *Ibidem*, 2429, 4/16 mai 1899, p.3.

3. *Patris*, 2464, 17/29 iul.1899, p.3.

4. *Ibidem*, 2464, 17/29, iul.1899, p.3.

5. *Ibidem*, 2479, 6/18 iul.1899, p.3.

6. *Ibidem*, 2485, 13/25 iul.1899, p.3.

7. *Ibidem*, 2490, 18/30 iul.1899, p.3.

8. *Patris*, 2491, 20/1 aug.1899, p.3.

9. *Ibidem*, 2497, 27/9 aug.1899, p.3.

10. *Ibidem*, 23 nov.1882, p.2.

11. *Ibidem*, 2427, 1/13 mai 1899, p.3.

12. *Ibidem*, 2293, 18/30 nov.1898, p.3.

δᾶ", în 4 acte, „Lebăda din Dalmația“ (Ο κύκνος τῆς Δαλματίας) de dramaturgul francez Octave Feuillet „Avocat și artiști“ (Δικηγόρος καὶ Ἡθοποιοί)¹.

Societatea culturală „Elpis“ din Constanța a contribuit mult la dezvoltarea teatrului din acest oraș, datorită sălii spațioase pe care a construit-o. Chiar într-o perioadă de „criză economică“, presa înregistrează „un mare număr de spectatori veniți în această clădire, recent ridicată, unde în afară de lecturi se admit și seri corale și reprezentații teatrale“². Ziarul semnalează și prezența spectatorilor români, care „onorează scena greacă“³. Trupa condusă de N.Kardovillis și de soția sa, Atena Kardovillis, a dat câteva spectacole cu un public numeros. Dintre actori se disting: Pandopulos, frații Lorandos, Mavrochefalos, Halkiopulos, Thomaidis și soțiile acestora⁴.

În 1899, este fondată o anexă a Societății „Elpis“, intitulată „Societatea liricodramatică“ a artiștilor amatori, condusă de Aristidis Stratis, element foarte activ în dezvoltarea teatrului grec din Constanța⁵. Trupa Evangheliei Paraschevopulos dă spectacole în această sală în 1899⁶ și în 1902⁷. Trupa Tavularis, care fusese în România în 1899, dă o serie de spectacole la Constanța între 1902-1910. Multe alte trupe grecești vizitează orașul în anii care preced războiul (Th. Profantis, Aperghis, Marica Kotopulos etc.)⁸.

La Brăila în 1886 vin într-o săptămână trei trupe. Teatrul „Νέος Μένανδρος“ a dat un spectacol foarte reușit în 12 iunie 1886⁹, trupa G.Pandopulos, în 16 iunie, a reprezentat „Victoria lui Leonida“. La acest spectacol, Athanasios Matkovidis a recitat din „Παραμονή“ de Rangabé și actorul Venturas a recitat „Canaris“ de Parashos¹⁰. Teatrul lui Sfikas a jucat tragedia „Lucrezia Borgia“ în 15 iunie 1886¹¹. O atât de bogată activitate teatrală a determinat și o cronică dramatică corespunzătoare, care face nu numai critica jocului, dar enunță și principii dramatice. „Între condițiile pe care trebuie să le îndeplinească teatrul grec - scrie Silloghi - este și alegerea comediilor potrivite cu epoca, cu comunitatea și cu înalta misiune pe care înțelegem să o aibă teatrele eline care vizitează coloniile grecești, în afara Greciei, mai ales pe cele din România, în care trupele dramatice reprezintă nu numai cele mai

1. *Ibidem*, 2293, 18/30 nov.1898, p.3.

2. *Ibidem*, 24/6 dec.1898, p.3.

3. *Ibidem*, 2416, 16/28 apr.1899, p.3.

4. *Patris*, 2416, 16/28 apr.1899, p.3.

5. *Ibidem*, 1940, 3/15 sept.1897, p.3.

6. *S.Manests*, *op.cit.*

7. *Patris*, 2416, 16/28 apr.1899, p.3.

8. *S.Manests*, *op.cit.* Vorbind despre *Evanghelia Paraschevopulos*, autorul spune „vechea mare tragediană“.

9. *Sylloghi*, 3193, 12/24 iun.1886, p.3.

10. *Patris*, 1585, 16/28 iun.1886, p.3.

11. *Sylloghi*, 3196, 15/7 iun.1886, p.3. Nu știm dacă e vorba de tragedia în 5 acte a lui Pichat, menționată de ziarul parizian „Le Globe“ (v.Elenis S.Karatza, în *Hommage Merlier*, p. 55-82).

bune și cele mai moderne producții străine, aranjate cu grijă în limba și graiurile (? expresiile) locului, dar ambiționează în primul rând să mărească pe scenă tema națională „ἔχοντα καὶ ὑπὸ Ρουμούνων ἐπὶ τούτω συγγραφόμενα”. Iată deci că spiritul critic al membrilor comunității înregistrează regresul repertoriului teatral, care de la piesele cu conținut patriotic sau de la cele al clasicii, a trecut la lucrări minore și nesemnificative.

În 1890, directorul trupei dramatice, I.Karaghianis, mulțumește, prin presă, grecilor din Brăila și Galați pentru simpatia și sprijinul arătate trupei sale¹.

Două trupe sunt menționate doar la **Galați**. Trupa Veronis, care reprezintă „principesa din Bagdad” de Alex. Dumas Fiul. La sfârșitul actului II, publicul a chemat-o pe scenă pe Ecaterina Veronis, oferindu-i un buchet splendid, pe care i l-a dat o elevă a pensionului de fete, Hrisi Xantopulos². Cele mai numeroase și mai favorabile cronici dramatice din presa greacă sunt închinete tragediei Ecaterina Veronis³. Unul din articole este semnat de G.D.Hrisochoidis⁴. Din 1896, actrița este directoarea teatrului „Θέσσοϛ Ἀθηνῶν”⁵. Din trupa ei fac parte: Gheorghios Petridis, Har. Lorandos, Smaranda Veronis, N.Kokkos. Se dă un spectacol în folosul „Societății de ajutor reciproc”, în martie 1896.⁶ Ziarul cere o cât mai bună participare a comunității grecești la acest spectacol, invocând dragostea de patrie și amintirea fondatorului asociației teatrale, Sofoklis Petsalis. Cele mai importante piese din repertoriul trupei erau: „Adrienne Lecouvreur”, „Fausta” de Vernardaki, „Dionisia” de Alex. Dumas Fiul⁷, „Principesa din Bagdad” de același autor în traducerea lui N.Metaxa din Bosfor⁸, și comedii **Iani pleacă la război** („Ο Γιάννης πάει στὸν πόλεμον”) și **Iani vine de la război** („Ο Γιάννης ἔρχεται ἀπὸ τὸν πόλεμον), de P.Souris⁹.

Trupa Pandopulos reprezintă la teatrul Alcazar piesele **Căutați servitorul** („Ζητείται θηρέτης”) și **Lira lui Moș Nicola** („Λύρα τοῦ Γέρο Νικόλα”). Apariția tânărului Pandopulos a produs senzație, căci - spune cronicarul dramatic - acesta seamănă atât de mult cu bătrânul Pandopulos, încât, pentru o clipă, spectatorii au crezut că-l au în față pe celebrul comic elen.¹⁰

-
1. *Syloghi*, 4267, 23/7 mart.1890, p.3.
  2. *Patris*, 1545, 17/29 mart.1896, p.3.
  3. *Ibidem*, 1493, 21/4 mart.1896, p.3.
  4. *Ibidem*, 2113, 12/24 apr.1898, p.3.
  5. *Ibidem*, 1500, 29/12 mart.1896, p.3.
  6. *Ibidem*.
  7. *Ibidem*, 1493, 21/4 mart.1896, p.3.
  8. *Ibidem*, 2113, 12.24 apr.1898, p.3.
  9. *Patris*, 2113, 12/24 apr.1898, p.3.
  10. *Ibidem*, 1981, 22/3 nov.1897, p.3.

8. Tipografiile

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, printre primele tipografii care editează cărți grecești, sunt: **Monferrato** la Brăila și Galați, **Till** la Galați și **Unirea** ("Ενωσις) la Brăila.

La tipografia **Monferrato** din Galați, apar primele cărți grecești tipărite în acest oraș¹, și anume, Regulamentul școlii grecești înființată în 1857. Cuvântările rostite de episcopul Melhisedek și arhimandritul Evghenios Kiropotaminos la punerea pietrii fundamentale a bisericii Comunității elene (1866) și traducerea lui Constant Lichiardopol a Istoriei lui Ioachim Murat, de Leonard Galoi (1866).

Tipografia **Monferrato** din Brăila, a doua tipografie a orașului, s-a înființat în 1848, ca sucursală a tipografiei **Monferrato** din Galați². Aici se tipărește „în ultimele zile ale guvernului revoluționar, o gazetă în limbile **română și greacă** cu titlul **Mercur**”. În „Programa” ziarului, directorul, Francisc Monferrato, spune: „Toți simt că Brăila, prin postura sa geografică și comercială, prin popurâciunea sa, reclamă tare o foaie periodică, care să iasă parte în altă limbă comună între locuitorii din această cetate și între mulți din alte cetăți ale noastre”⁴. Am văzut că această „limbă comună” era greaca și alegerea ei se explică „prin popurâciunea” orașului, care se caracterizează printr-un mare procent de greci.

La tipografia **Till**, din Galați, se editează, în 1863⁵ **Parafraza Iliadelui Omer**, în versuri, de Ioanis A.Kyris, elev în clasa a 2-a a Școlii grecești din Galați.

Tipografia „**Unirea**”⁶ din Brăila publică comedia “Τῶν γερόντων τὸ μᾶθημα” de Harilaos Dimopoulos (1863) și lucrarea sa despre istoria popoarelor din răsărit (1866). În deceniul al VII-lea, majoritatea cărților grecești din Brăila apar în tipografia „Triangului”, creată în 1858 de Pericle Pestemaltzioglu, care a avut o activitate de 60 de ani. Aici se tipărește cartea lui H.Dimopoulos „Viața militară în Grecia” („Η στρατιωτικὴ ζωὴ ἐν Ἑλλάδι”), în 1870, „Floricele și cântecele” („Ἀνθόλογα καὶ ᾠδαί”), de Cleanthos Pappazoglis, în 1871, Cuvântările arhimandritului Grigorie Gogos la parastasul lui Dimitrios Economos, în 1871 și la acel al lui Constantin Antippa, în 1872, Darea de seamă a societății filantropice **Hermes**, în 1872 etc. În ultimii ani ai acestui deceniu, tipografia ia numele proprietarului său. De la această dată, aproape toate cărțile grecești din Brăila sunt tipărite numai la Pericle Pestemaltzioglu. Câteva excepții: cartea lui Dimitrios Kokkos „Dezar-

1. Pontkos, 1, nr. 1, 15 febr. 1893, p.2.

2. I.Ganea, *Din istoria tipografiei...*, p.262.

3. *Ibidem*.

4. *Ibidem*.

5. C.Dimaras indică anul 1864. Poate un alt traja?

6. Proprietarii tipografiei erau: Din Brăileanu și I.Boerescu. La începutul activității sale, când purta numele de tipografia Brăileanu, a tipărit (1861) o foaie volantă „în care este vorba de daniile lui Penetis Zumalt pentru înființarea de școli în Brăila”, vezi I.Ganea, *op.cit.*, p. 264.

marea Greciei" („Αφορλασμός τής Ἑλλάδος"), care apare în 1887 la tipografia D.Nicolaescu, aceea a lui Marinos Ghiannakis „Renumitul bandit Vassos Tremondanas" („Ο περιβόητος Λήστροαρχος Βάσσοσ Τρεμοντάνας"), în 1888, la tipo-litografia Bălășescu, „Amintiri de luptă ale corporalului rezervist" („Πολεμικὰ Ἀναμνήσεις Ἐφέδρου δεκανέωσ"), în 1898, la Tipografia Generală „Διεθνές", Const.P.Nicolau.

La Galați, sunt mai multe tipografii care editează cărți grecești. În 1872, Dialogul greco-român, de Pericle Mihailidi apare la Otto Bielig. Alte dialoguri greco-române sunt tipărite, în 1879, la Tipografia „Generală" Const.P.Nicolau; „Noua metodă practică pentru învățarea limbii române" de I.K.Gheorghide apare la Noua Tipografie „Dacia", în 1881, ca și „Întâmplările englezului Carver" de Gh.N.Nicolaidis și primul volum al Bibliotecii de popularizare a clasicii, scoasă de N.G.Dosios, în 1884. „Elementele de chimie generală" de I.A.Fumagali, sunt tipărite la tipografia I.Senk, în 1887, „Cântecele lirice ale lui Anacreon" de Mihai Gregoriady Bonacchi, la Tipografia „Cooperativa", în 1889, altele la tipografia Nebunelli și tipo-foto-litografia modernă „Antoniady" (1897). La Constanța, apare în 1889, cartea lui Alexandros S.Theodoridis: „Ορφεύσ ἡ ποιήσεις διάφοροι" la tipografia Dimitrie Nicolaescu.

Tiparul grec nu mai întâmpina deci dificultățile din 1860, când presa bucureșteană cerea zețari din Grecia și utiliza băieți de vârstă școlară pentru nevoile tipografiei. Atât tipografiile cu proprietari greci, cât și cele aparținând românilor asigură în aceste orașe tipărirea în condiții bune a lucrărilor grecești.

Principalele categorii de cărți editate de membrii comunităților grecești din provincie sunt: manuale, gramatici, dialoguri, metode pentru învățarea limbii grecești, manuale de științe, antologii, cărți destinate școlilor, regulamentele de organizare a școlilor, a comunității și a diferitelor societăți, cuvântările ocazionale ale prelaților și profesorilor comunităților, cărți de literatură (în general cu conținut patriotic), cărți de istorie balcanică și traduceri ale unor lucrări occidentale.

Din prima categorie, a **manualelor pentru învățarea limbilor greacă și română**, amintim: la **Galați**, Dialogul greco-român al lui Pericle Mihailidi, care are ca scop „a învăța cu înlesnire limba greacă și fără profesor" (1872), „Methodu de Ollendorfu, aplicat în limba vorbitoare elenă, spre a o învăța românii în câteva luni, cu o introducere gramaticală", de G.Pambukis (1872), „Dialoguri româno-grecești pentru învățarea rapidă a limbii române", a cărei ediție a șaptea apare în 1879, „Noua metodă practică pentru învățământul repede al limbii române", prelucrată după Dr.F.Ahn de I.K.Georgiade, elev al liceului național din Iași, în 1881 (cu sindromiți în Sulina, Brăila și Iași); „Manual de dialoguri greco-române, conținând îndrumările necesare pentru o bună pronunțare a limbii române, în folosul grecilor" de Noel Omit. La **Brăila**: „Metoda didactică pentru învățarea limbilor greacă și română", de Sarassoglu, profesor de greacă, în 1870. Dintre **cărțile didactice**, amintim la **Galați**, interpretările clasicii greci (Parafraza Iliadei de A.Kyrieris, în 1863) și Γυμνασιακὴ Βιβλιοθήκη, de N.G. Do-

sios, în 1884. „Elementele de chimie generală” după sistemele lui K. Wortz, Roscoe și Regnault, de I.A.Fumagali, în 1887. **La Brăila**, cartea lui Andreas Dallaportas „Despre știința greacă” (1870).

Regulamentele școlilor, comunităților și societăților formează categoria cea mai bogată a cărții grecești din această perioadă. La Galați, regulamentul Institutului elen apare în 1858 și 1859, iar acel al Școlii Venieris, în 1884, 1885, 1886, 1887 și 1888. Regulamentul societății „Hermes” este tipărit în 1897, acel al comunității grecești din Galați, în 1899. Programă analitică a școlilor comunității din Galați apare în 1885-1886.

La Brăila: Darea de seamă a societății filantropice „Hermes”, în 1872, aceea a comunității grecești din Brăila, în 1886, Regulamentul școlii de băieți a societății „Hermes”, în 1887, acel al școlii de fete a comunității, în 1887, Regulamentul societății pentru ajutorarea săracilor „Πρόνοια” din Buzău apare tot la Brăila, în 1888, Regulamentul Institutului Privat „Lumina”, în 1890, Regulamentul Societății de Ajutor Reciproc a Societății Filomuzelor din Brăila, în 1890, Schema regulamentului comunității grecești din Brăila, în 1890, Darea de seamă a Societății filomuzelor, în 1893, Darea de seamă a epitropiei comunității elene din Brăila, în 1900.

La Galați, cuvântările episcopului Melhisedec și arhimandritului Xeropotaminos la punerea pietrei fundamentale a bisericii Comunității elene sunt tipărite în 1866.

La Brăila, Discursul funebru al lui Eusebie Pană pentru răposata Maria, fiica primului mare clucer al Țării Românești, Ioan Skifas, în 1847, cuvântările arhimandritului Grigore Gogos, pentru Dimitrios Economos (1871), Const.Antippa (1872) și despre femeile grece (1872), Discursurile lui Zanetakis Deimezis, editate în 1885 și 1886, cuvântarea funebă a lui Nicolaos P.Konstantatos pentru soția sa (1887), aceea a arhimandritului Sofronios Pavlidis, închinată sărbătorii Sf. Gherasim apărătorul insulei Chefallonia, în 1890, discursul lui G.D. Hrisochoidis la moartea lui Thomas Paschidis, în 1890, „Cununa de lauri pe mormântul eroului a două lumi, generalul Iosif Garibaldi” („Ἡ δαφνοδέσμη ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἥρωος τῶν δύο κόσμων στρατιωτοῦ Ἰωσήφ Γαριβάλδου”) de Spiridonos E.Kavalas, în 1898.

Dintre cărțile de literatură cu conținut patriotic, istoric sau folcloric, amintim poemul „Renașterea” de Asteriade Makedonos, închinat familiilor care suferă, din Creta, „τῶν πασχουσῶν οἰκογενειῶν τῆς Κρήτης” (Galați, 1867); „Expediția din Calabakas sau epizod istoric din luptele dintre greci și turci”, în 1854, în Epir și Thessalia, de P.P.Kavasiadis (Galați, 1880); „Considerații asupra națiunilor răsăritene, Bulgariei și antecedente slave ale lor” („Ἐπιθεώρησις τῶν Ανατολικῶν Ἐθνῶν Β. Βουλγαροὶ καὶ τούτων προηγούμενα των σλαβικῶν”) de Harilaos Dimopoulos (Brăila, 1866). Această carte constituie volumul II al unei lucrări mai vaste „Istoria Bulgarilor”, din care nu a fost găsit volumul I; „Viața militară a Greciei” de Harilaos Dimopoulos (Brăila, 1870); „Renunțul bandit Vassos Tremondanas (Brăila, 1888).

9. Presa

În afară de cele 15 periodice grecești care au apărut la București, în orașele de provincie s-au editat alte 11 ziare grecești, după cum urmează:

La Brăila, Mercurul (**ο'Ερμής**), în 1848, din care nu s-a păstrat nici un exemplar, fiind cunoscut doar din „Programa” tipărită cu ocazia apariției lui¹ (**ο'Ερμής Mercurul**, cotidian în text paralel, în 1880 și 1900-1901, din care se păstrează doar 2 exemplare la Biblioteca Academiei; **Istros**, în 1887; **Ελλην**, ziar comercial, filologic și cu știri, în 1888-89. **Αποικος** săptămânal, sub conducerea lui A.N.Verichios, în 1887; **Vocea libertății** (**Η φωνή της ελευθερίας**) în 1884-86 a fost unul din ziarele grecești brăilene dintre cele mai citite² al cărui redactor era Dimitrios N.Frangopulos.

Săptămânalul satiric „Maimuța” („Μαίμου”) a apărut în 1895. Presa bucureșteană comunică, în 1894, că „Metaxas Lascaratos, literat grec, în trecere prin București, intenționează să editeze la Brăila ziarul satiric „Μαίμου”³. „Viitorul” („Τὸ Μέλλον”) apărea la Brăila în 1898.

Ziarul „Σύλλογοι”, important cotidian al comunităților grecești din România, a apărut un an la București, în 1872, iar în anii următori, la Brăila și Galați, din 1873-1893, deci timp de 21 de ani. Într-o polemică cu ziarul „Νεολόγος” din Constantinopol, Sylloghi răspunde la acuzația acestuia că „*nu se ocupă de nevoile interne ale comunității grecești din București*”, arătând că „*a activat din toate puterile, nu numai cu cuvântul, dar și cu fapta, pentru tot ce era necesar și util în coloniile grecești din România, fie pentru înființarea de școli, societăți, asociații filantropice sau clădire de biserică*”⁴. Mai favorizat de confrății din Constantinopol, ziarul „Emigrantul” („Αποικος”) mulțumește redacției „Νεολόγος”, pentru laudele ce i le-a adus. De altfel, presa din Atena este în general favorabilă și ziarul „Πατρίς” mulțumește periodicelor: *Η Έστία*, *Τὸ Ἄστυ*, *Η Εφημερίς* și *Η Παύλαγενεσία* din Atena pentru elogiile lor. *Η Έστία* consideră „Πατρίς” ca fiind „*una din cele mai bune publicații grecești din străinătate*”. La Galați, apare „Ποντικός”, săptămânal, în 1893, iar la Giurgiu, *Kosmos*, în 1879.

În afară de știrile curente de politică internă și externă, ziarele grecești din România publică articole editoriale închinat evenimenten-

1. I.Ganea, *op.cit.*, p.262.

2. *Sylloghi* 2, 22/4 dec. 1885, p.4 și 23/5 dec. 1885, p.4.

3. *Sylloghi* 10/4-16 dec. 1894, p.3.

4. *Sylloghi*, 3232/30/11 aug. 1886, p.3.

tului zilei – din Grecia sau România – scurte eseuri istorice, cronici teatrale și bibliografice, dar mai ales articole legate de viața comunităților grecești în general și a celor din România, în special.

Din această din urmă categorie fac parte numeroase evocări ale „Elenismului în România”¹, articole despre „diaspora” greacă², istoricul coloniilor grecești din România³, despre „medicii greci în România”⁴, despre colaborarea româno-greacă din 1821, „Viața spirituală a elementului grec din România”⁵, „Școala greacă la Galați”⁶, școlile grecești din Constanța⁷, „O privire asupra școlilor (comunității)”⁸ și articolul lui Demostene Russo despre „Tiparul grec în România”⁹. Cu un conținut patriotic și de înaltă ținută morală, aceste articole, semnate în general de profesori cunoscuți ai comunității (Deimezis, Sfaelos, Paschidis, Dosios), recomandă conașionalilor lor unire și înțelegere, militând pentru „strângerea legăturilor dintre comunitățile grecești”¹⁰. Se caută remedii în problemele bisericești sau școlare, se dau de exemplu coloniile fruntașe și se subliniază meritul acelora care, nici în momentele de criză economică, „nu și-au întrerupt viața culturală”¹¹.

Pentru a asigura respectarea legilor țării de către membrii comunității, presa reproduce textele de lege recent apărute. Astfel, sub titlul „Pentru comunitățile grecești din România și școlile grecești”, se reproduc în 3 numere ale ziarului **Patris** principalele paragrafe ale legii de funcționare a școlilor străine și ale regulamentelor respective¹².

Foarte numeroase sunt poeziile publicate în ziarele grecești semnate mai ales de F.Drosinos, Th.Paschidis, V.Paximadis, Kl.Violatos, Kaloteos, Z.Deimezis. Adesea sunt închinare orașelor românești pe care le locuiesc (Τὴ ἡ πόλις Βραχίλα) de F.Drosinos¹³ sau locul lor de origine (Ἡ Χώρα πρὸς τὴν Ἐλλάδα), de P.Drosinos¹⁴, „Ἐλλάς”, de Miliarexis din Turnu-Măgurele¹⁵, multe poezii dedicate Epirului¹⁶, de N. Tziakos, Ἡ Ροιμέλια, de M.L.Delivakalis, rumeliotul¹⁷, Ἰθάκη de N.A. Dragu-

1. *Sylloghi* 1453, 1/13 ian. 1896, p.3.
2. *Articolul lui Deimezis „Despre coloniile grecești din străinătate”, în Sylloghi, 3015, 12/24 nov. 1885, p.3.*
3. *Patris, 1 nr.230, 21/3 oct. 1891 p.1-2. Vezi și Patris, 1, 211, 28/9 sept. 1891, p.1-2.*
4. *Patris, 2387, 13/25 martie 1899, p.3, „Ἡ ἱατρικὴ ἐν Ρωμουνα πρὸ τοῦ Ἰθ’ αἰῶνος”. Continuarea în numerele din 14/26 și 17/29 mart.*
5. *Sylloghi, 3297, 12/24 oct. 1886, p.3.*
6. *Articol semnat de St.Ghionl, în Ἡ Ἰπύς, 631/13 iul. 1882, p.1-2.*
7. *To Vima, 29, 26/8 iul. 1897, p.3.*
8. *Articolul lui Z.Deimezis, în Patris, 167, 3/15 iul. 1891, p.1-2.*
9. *Patris, 2612, 12/24 dec. 1899, p.3-3A.*
10. *Patris, 1960, 27/9 oct. 1897, p.3. Articolul lui Sfaelos cu acest titlu.*
11. *Sylloghi, 3564, 17/29 sept. 1887, p.3.*
12. *Patris, 2411, 10/22 apr. 1899, p.2; 2416, 16/28 apr. 1899, p.2; 2426, 28/10 mai 1899, p.3.*
13. *Sylloghi, 3254, 24/5 sept. 1886.*
14. *Sylloghi 3, 26 ian. 1886, p.3.*
15. *Idem, 2, nr.22/4 dec. 1885, p.2-3.*
16. *Sylloghi, 2922 – 17/29 oct. 1885, p.3.*
17. *Idem, 2977 – 22/11 oct. 1885, p.3.*

lis¹. Alte poezii au caracter ocazional (la moartea unei notabilități, a unui coleg)², liric sau de evocare istorică („Ultimul Paleolog” de Th. Paschidis)³.

În câteva rânduri, găsim versuri de Gustave Laffon, consulul Franței la Adrianopole, trimise ziarului *Sylloghi*⁴. „Σύχοι φιλέλληνοσ πρὸσ τὴν Κρήτην” este o poezie grecească a profesorului G.C.Richards de la Oxford⁵.

10. Traducerile

Membrii comunităților din România participă la editarea cărților grecești din țară, din Grecia și Rusia (Odessa)⁶. Presa din România face și înscrieri de prenumerați. Istoria Greciei, de Spiridon Lambros⁷ și Istoria poporului grec de Pappariopoulos⁸ sunt tipărite și cu sprijinul prenumeraților greci din România. Editorul cărții lui Pappariopoulos, Anestis Konstantinidis, este numit în anunț „un Didot al Greciei contemporane”. Alte cărți cu prenumerați din România sunt: „Istoria universală” și „Istoria grecească”, fiecare în câte 2 volume, de Socratis Tsivanopoulos, fost profesor la Universitatea din Atena. Subscrierile se fac, în București, la Socec sau la redacția ziarului *Sylloghi*, la Brăila, la Bernhardt sau la Gheroghianis.

Cărțile, odată apărute, erau puse imediat în vânzare la depozitele din București, Constanța, Brăila și Galați. La Galați, librăria lui Gheroghianis a aprovizionat câteva decenii comunitățile grecești, fiind permanent la curent cu producția editorială din patrie, în cele mai variate sectoare. Filologia greacă e reprezentată de Gramatica lui P.G. Petrachidis, apărută la Constantinopol în 1886⁹ și de Dicționarul scurt al lui A.E.Smitidis, îmbunătățit și adăugat de A.N.Ghiannaris¹⁰. Istoria, în afară de cărțile cu prenumerați amintite mai sus, este reprezentată de publicațiile: „Mitologia greacă” („Ελληνική μυθολογία”) de Harilaos P.Kalaisakis (Atena)¹¹; Patrologia scriitorilor bizantini¹², lucrările lui Sathas¹³ și Buletinul bizantin („Τὸ βυζαντινὸν δελτίον”), condus de K.Krumbacher¹⁴. Pentru copii, se recomanda „Panorama

1. *Ibidem*, 2907 – 7/19 iul. 1885, p.3.
2. Poezie la moartea drului D.Eustratiadis, *Sylloghi*, 3423, 19/31 martie 1887, p.3.
3. *Ibidem*, 84, 6 oct. 1886, p.2-3.
4. *Sylloghi*, 2908, 9/21 iul. 1885, p.3. Poezila
5. *Paris*, 2432, 7/19 mai 1899, p.3.
6. *Hronologia istoriki, filoponithesa ipo Kiriakon Martirion ton Thessalonikeos*, Odessa, 1836, 380 p. Are subscriitori din Galați și Chișinău.
7. *Sylloghi*, 2980, 3/15 oct. 1885, p.2.
8. *Ibidem*, 3017, 14/26 nov. 1885, p.2.
9. *Ibidem*, 3226, 23/4 aug. 1885, p.3.
10. *Ibidem*, 3583, 9/21 oct. 1887, p.3.
11. *Sylloghi*, 3160, 1/13 mai 1886, p.3.
12. *I.Iris*, nr.438, 8 iul. 1879, p.3.
13. *Ibidem*, nr. 404, 15 oct. 1878, p.2.
14. *Kleio*, nr. 22, 19 febr. 1889, p.3.

modernă pentru copii” („Νεώτατον παιδικὸν πανόραμα”), ilustrată, editată la Constantinopol¹. În sectorul geografiei istorice, se anunță apariția unei hărți a peninsulei grecești² și o nouă ediție a Atlasului războiului pentru independența Greciei, de Ioan Petrof din Moscova³. Se recomandă cititorilor: Lexiconul enciclopedic⁴, alcătuit sub îngrijirea lui N.G.Politis (Atena), „Foteinos”⁵, ultima operă a lui Aristoteles Valaoritis, Lexiconul istoric și geografic de St.Vutaris, în 11 volume⁶, Filologia greacă modernă de Alex. Perdikidis (Atena)⁷.

De o mare publicitate se bucură opera lui Kleo Rangabé, agentul politic al Greciei la Sofia. Piesa acestuia „Ἡράκλειος” este comentată de presa greacă din România, care publică o cronică de Ep.Frangudis⁸ și fragmente din ea⁹. Ziarul Sylloghi informează cititorii că „Revue Littéraire” din Paris a analizat „cu multă autoritate piesa Iraklios”¹⁰, care de altfel a fost tradusă și în maghiară. Atât această piesă, cât și comedia lui Rangabé „Τὸ πῦρ ὑπὸ τὴν Αἰθάλην”¹¹, s-au vândut la Librăria Ioanițiu din București¹².

Traducerile în limba greacă din literatura occidentală sunt bogat reprezentate în anunțurile presei grecești din România: „Paradisul pierdut” de Milton, tradus la Londra de Alexandros E.Kasdaglis, este ilustrat de Gustave Doré¹³. Tratatul de Finanțe al lui Joseph Garnier a fost tradus de Hr. Zappas¹⁴. Shakespeare, Milton, Dante, Goethe, Camoëns, Calderon, Molière, Hugo etc. vor fi editați de Wilhelm Bart și Aristoteles P.Kurtidios la Atena, într-o „Bibliotecă grecească” de popularizare¹⁵. Traducerea în românește a dramei lui Dakopulos „Σέξτος καὶ Ἐνετός” este anunțată în 1888¹⁶. „Σύγγραμμα πολιτικοκοινωνικόν”, publicată de același autor în 1896, s-a tradus în limba franceză în 1896, de către „cunoscutul publicist Jean Allemane din Paris și se vinde la redacția ziarului „Το Βῆμα”. Cartea se va traduce și în limbile română și ebraică¹⁷.

1. *Sylloghi*, 3361, 1/13 ian. 1887, p.4.
2. *Ibidem*, 3596, 25/6 nov. 1887, p.3.
3. *Ibidem*, 4512, 20/2 mai 1890, p.3.
4. *Sylloghi*, 3909, 29/11 mai 1891, p.3.
5. *Patris*, 116, 28/10 mai 1891, p.3.
6. *Ellas*, 10, 4/16 dec. 1894, p.3.
7. *Ibidem*, 11, 8/20 dec. 1894, p.3.
8. *Sylloghi*, 3020, 17/29 nov. 1885, p.2-3.
9. *Sylloghi*, 3108, 5/17 mart. 1886, p.3.
10. *Ibidem*, 3519, 19/31 iul. 1897, p.2-3.
11. *Ibidem*, 3519, 19/31 iul. 1897, p.2-3.
Ibidem, 3376, 21/2 febr. 1887, p.3.
12. *Sylloghi*, 2934, 10/22 aug. 1885, p.3.
13. *Sylloghi*, 2934, 10/22 aug. 1885, p.3.
Sylloghi, 3109, 6/18 mart. 1886, p.3.
14. *Ibidem*, 3380, 25/6 febr. 1887, p.3.
15. *Ibidem*, 3582, 8/20 1887, p.3.
16. *Ellin*, 23/16 sept. 1888, p.2.
17. *To Vima*, nr. 7, 31/12 iun. 1897, p.3.

„Istoria măcelurilor din Siria“ de François Lenormant, pe care a tradus-o din franceză dna Cleopatra A. Tabacopulos, soția directorului acestui ziar, ea însăși ziaristă. Povestirile lui Bocaccio sunt interpretate din traducerea franceză a lui Sabatier, în 1863, la Brăila¹.

Tot la Brăila, I.N.Kutzalexis a tradus lucrarea lui A.de Lamartine „Jean Jacques Rousseau, falsificatorul contractului social” („Ἰ.Ι. Ρουσσώ τὸ ψεύδες τοῦ κοινωνικοῦ συντάλλαγμα”), în 1888.

La Galați, Constantin Lichiardopulos a tradus din franceză, în 1866, „Istoria lui Ioachim Murat“ de Léonard Galloi, care s-a tipărit cu concursul prenumeraților. Autorul a dăruit un exemplar „Τῷ ἑλλητικῷ ἀγαγωστηρίῳ Γαλατοῦ” (Cabinetul de lectură din Galați²). Tot din limba franceză a tradus și N.G.Nikolaidis „Studii istorice. Întâmplările englezului Carver”, în 1881. Dimitrie Kapaxidis a tradus din germană drama comico-tragică în 4 acte „Ștregarul satului” de Richard Voss. Cartea lui Henry Houssaye „Ἀθήναι, Ρώμη, Παρίσι” în traducerea greacă, se bucură de o deosebită prețuire, apărând fragmentar în câteva numere ale ziarului „I Iris”³. Cartea lui K.H.Dakopulos apărută în limba greacă la Atena în 1896, tradusă la Paris de Jean Allemane, se vinde la Brăila și la București (redacția ziarului „Patris”) și este tradusă la București în limbile română și ebraică.

„Biblioteca Marsalis” din Odesa este o interesantă colecție de popularizare. În numerele 17 și 18, de exemplu, apar „Istoria elenismului macedonean” de istoricul german Drausen, în traducerea profesorului universitar I.Pandazidis și primul volum al lucrării lui Whitney și Jolly „Lecturi despre începuturile generale ale lingvisticii comparate”. Tot în limba germană, a fost tradusă de N.Politis lucrarea „Ἐλλάς”, editată în Germania de istoricul Iacob Falke „cu colaborarea altor excelenți artiști, mai ales a fiului filelenului Tiersch”. Lucrarea este în 25-30 fascicule și se tipărește cu prenumerații⁴.

Romanul lui Pierre Mael „Micul inger” a fost tradus de profesorul de limba franceză de la Yalta, H.D.Kurtidis⁶, ca și „παδικὴ δρᾶματῶν καὶ κωμῶδῶν” apărută la Constantinopol. Traducerea din Jules Verne și A.Lory „Ὁ ναύαγος τῆς κυνθῶς” făcută tot de A.P.Kurtidis și publicată mai întâi în periodicul atenian „Ἡ Ἑστῶ”, se găsește într-o ediție ilustrată la Librăria Gheorghianis din Galați. Ziarul Sylloghi subliniază, cu această ocazie, caracterul instructiv al scrisorilor lui Jules Verne⁷. Un alt profesor de franceză, de la Atena, K.Barbatis, a publicat în 1885 Manualul verbelor neregulate franceze⁸. Hrestomația franceză pentru școli a apărut de asemenea la Atena⁹. Nu lipsește nici traducerea în turcă - publicată în fascicule - a Iliadei și Odiseii, scrisă de

1. *Ibidem*, nr. 68/16 mart. 1862, p.266.
2. Exemplarul se află la Bibl. V.A.Ureche din Galați, cota F.G. II-201.
3. *Iris*, 424/25 mart. 1879, p.3.
4. *Patris*, 2068, 15/27 febr. 1898, p.3.
5. *Sylloghi*, 3000, 26/7 nov. 1885, p.2-3.
6. *Patris*, 2162, 9/24 iun. 1898, p.3.
7. *Sylloghi*, 3273, 14/26 sept. 1886, p.4.
8. *Sylloghi*, 2934, 10/22 aug. 1885, p.3.
9. *Ibidem*.

albanezul de limbă greacă Naum Bei Fraseris, funcționar superior în Ministerul Culturii Publice din Turcia¹.

Ziarele grecești din România informează publicul cititor despre activitatea în occident a unor oameni de cultură și diplomați greci și despre ecoul lor în presa occidentală. Se anunță astfel participarea lui D.Bikelas² la revista Societății de Istoria diplomației de la Paris^{2 bu} și critica favorabilă făcută de revista engleză „L'Academy” a ultimului său studiu, publicat de revista Sylloghi sub titlul: „Τὸ ἔργον καὶ οἱ πόθοι τῆς Ἐλλ.ἀδος ἐν τῷ ἀνατολικῷ”³. Se înregistrează sosirea la București, venirea de la Paris, Viena și Pesta a cunoscutului președinte al societății „Elinismos”, Neoklis Kazazis, profesor la Universitatea Națională din Atena, fost director al poștelor. Călătoriile sale în străinătate au ca scop studierea situației grecilor și întărirea sentimentului național al lor⁴.

Procurarea acestor cărți de către membrii comunităților, făcându-se până în 1887 mai ales prin librăria Gheroghianis din Galați⁵, un catalog⁶, al acestei librării, din 1885, ne poate completa tabloul preocupărilor livrești ale acestora. Găsim în catalog: **Istoria lui Scanderbeg, Istoria renașterii grecești, Dialoguri eline-grecești și eline-italienești, O metodă greco-română, Dialoguri greco-române**, piesele de mare succes contemporan: „Athanasios Diakos” și „Markos Botzaris”⁷, cartea lui Emmanuel Roidis, „Papessa Ioana”⁸, poemele lui Zalokostas, lucrările lui Al.P.Rangabe, traduceri din clasicii francezi etc.

La moartea activului Ctin. Gheroghianis, în 1888, biblioteca sa s-a vândut la Galați în librăria lui Thoma Eliadis⁹. Agenția cărților, ziarelor și revistelor grecești din Galați anunță că face înscrieri pentru orice produs al publicisticii grecești fără nici o altă formalitate specială („ἄνευ οὐδεμιᾶς ἰδιαιτέρας προμυθείας”) pentru toată România, Bulgaria, Serbia și Basarabia¹⁰. Agenția a fost înființată de Panaghiotis Hristodoulos, care avea în 1890 „singura librărie grecească din România”¹¹. În 1896 însă, la Brăila mai funcționează o importantă librărie grecească, și anume, aceea a lui Kostomiris¹².

1. *Ibidem*, 3140, 9/21 apr. 1886, p.3.

2. *Ibidem*, 3368/ 6/18 febr. 1887, p.3.

Pentru caracterizarea operei lui Bikelas și poziția sa în istoriografia greacă, v.E.Stănescu, *Le XI-e siècle byzantin. Evolution d'une image historique au XVI-e-XIX-e siècles. R.e.s.e.e.*, 6, nr. 1, 1968, p.109.

3. *Ibidem*, 3095, 18/2 mart. 1886, p.3.

4. *Patris*, 2243, 18/30 sept. 1898, p.3: Kazazis a scris între altele un studiu intitulat „*Grecs et Bulgares au XIX-e et XX-e siècles*”, Paris 1907, p.82.

5. *Sylloghi*, 3739, 23 (5 mai 1888, p.2. despre Gheroghianis): „corespondentul aproape al tuturor ziarelor și cărților grecești în România”.

6. *Ibidem*, 2947, 27/8 sept. 1885, p.4.

7. *Eroul grec* a inspirat și o nuvelă publicată în ziarul din 1886 (numerele 1-21): „*Ο Τάφος του Μάρκου Βότσαρη*” tradusă din limba franceză de G.Pilavakis.

8. Roidis a trăit un timp în România, în 1855, V.C.Dimaras, *Histoire de la Littérature néo-hellénique*, Athènes, 1965, p. 357.

9. *Sylloghi*, 3799, 13/25 iul. 1888, p.3.

10. *Ibidem*, 3788, 29/11 iul. 1888, p.3.

11. *Ibidem*, 4312, 20/2 mai 1890, p.3.

12. *Patris*, 1453, 1/13 ian. 1896, p.4.

ΓΑΡΣΙΑΣ

Ο ΕΚ ΝΑΥΒΑΡΡΑΣ

ἢ

Ο ΖΗΛΟΥΤΥΠΟΣ ΗΓΕΜΩΝ.

ΚΩΜΩΔΙΑ ΗΡΩΙΚΗ,

ΕΙΣ ΠΕΝΤΕ ΠΡΑΞΕΙΣ ΔΙΗΡΗΜΕΝΗ,

συντεθεῖσα Γαλλίῃ

παρὰ τοῦ

Κ. ΜΟΛΙΕΡΟΥ;

Μεταφρασθεῖσα δὲ εἰς τὴν ἀπλοῦς Ἀθηναϊκὴν διάλεκτον

παρὰ

Ν. Δ. Γ.

ΕΝ ΙΑΣΙΩ.

Ἐκ τῆς Τυπογραφικῆς Ἀλβίνας.

—
1845.

N. G. DOSSIOS, DOCTOR ÎN LITERE

STUDIÏ GRECO-ROMÂNE

PARTEA I

CLASICISMUL ÎN PRINCIPATELE ROMÂNE

în secolele XVII, XVIII și la începutul secolului al XIX-lea.

PARTEA II va cuprinde: Inscripțiile grecești păstrate în capitala Moldovei, texte originale cu traducere în românește. PARTEA III: Manuscrisurile grecești din biblioteca centrală din Iași. PARTEA IV: Elementele grecești în limba română. PARTEA V: Tipografiile grecești în Principatele Române de odinioară. PARTEA VI: Notițe literare și registre.

MOTTO: „Vavens un timp...și care pute nu e departe... când se va discuta legenda cum e! epoca așa de să faziote!, n'a adus de cătrele pentru neamul românesc și atunci se va spreca adăvăratul merit a profesorilor greci, care au predat în Academia Domestici din București și Iași, care au fost apostolii al Clasicismul și prin armare propagatorii culturii și civilizației în România de odinoră.” (Pagina din arhivă).

„El (Grecii) ad un privilegiu, cum și scribele lor: El se naturalizează în ori-ce parte, și vorbete lor în ori-ce limbă”.

I. Eftandi.

(În vocabularul de vorbă străine în limba română pag. 19).

1 A Ș I

TIPOGRAFIA „DACIA” P. ILIESCU & D. GROSSU

1901

N.G.Dossios, primele studii greco-române.

12. Personalități ale epocii

Nicolaos C.Dosios

Un activ publicist, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, este învățatul grec Nicolaos G.Dosios. Doctor în litere la Zürich, N.Dosios a avut o lungă carieră didactică la Galați, unde a predat la școala greacă între 1882-1894 și la Iași de la 1894-1904¹. În capitala Moldovei a fost profesor la Școala Comercială Superioară și la Seminarul „Veniamin”. Atât experiența didactică din țară, cât și șederea sa în străinătate, între 1911-1914, la Marsilia, Aix-en-Provence, Paris² și Geneva, unde a asistat la cursurile de limbi străine, l-au ajutat să-și formeze o concepție didactică originală, pe care a expus-o în unele scrieri ale sale.

Membru al societății filelene din Amsterdam, prieten cu Karl Krumbacher, cu care are discuții filologice pe tema limbii „καθαρεύουσα”, N.Dosios desfășoară o activitate care depășește cu mult pe aceea a altor profesori greci din București. Faptul că publică și numeroase lucrări în limba română, iar cărțile sale sunt tipărite în București, Iași, Galați și Brașov, îi asigură de asemenea o participare importantă la viața noastră culturală.

După ce își dă teza de doctorat la Zürich (1879)³ și publică tot în limba germană alte două studii⁴, N.G.Dosios se stabilește în România. Preocupat de modul în care se desfășoară aici studiul limbii și literaturii grecești, prof. Dosios caută să trezească în mințile cititorilor săi interesul pentru cunoașterea clasicilor greci și a limbii neolene.

Reeditează în 1884, Ecuba lui Euripide în versiunea lui Sevastos Kyminites⁵, reinnoind comentariile și notele. În același an inițiază publicarea unei mici colecții „Biblioteca de studiu” („Γυμνασιακή Βιβλιοθήκη”), menită să pună la îndemâna cititorilor prezentarea succintă a clasicilor greci. Primul volum, editat de Dosios, cuprinde o introducere în opera lui Homer și a lui Tucidide. Prima parte va fi retipărită la Brașov în 1895, în traducere românească (Chestiunea omerică). Tot în 1884, Dosios publică două discursuri cu conținut pedagogic, ținute cu ocazia serbărilor școlare de la liceul grec din Galați, unde era profesor.

1. N.G.Dosios, *Chestii școlare. Limbile străine, Iași, Inst. de arte grafice N.V.Ștefanu & Co. 1915, 5 p.*
2. În 1915 s-a stabilit definitiv la Paris.
3. *Beiträge zur neugriechischen Wortbildungslehre. Teză de doctorat Zürich, 1879, p. 66.*
4. *Einige Belspiele neugriechischer Volksetymologie. Separater Abdruck von Bezenberger's Zeitschrift zur Kunde der indogerm. Sprachen II B 4; Der Aberglaube bei den heutigen Griechen, Freiburg, t. B.1878, 23 pag. (a doua ediție la Galați, în 1894).*
5. N.G. Dosios tipărise Hecuba lui Euripide, ca fiind o versiune a lui Lambros Photiadis. Ulterior, în memoriile sale în manuscris, păstrate la Biblioteca Națională din Paris (Suppl. gr. ms. 1367), el arată că a făcut o confuzie între Eustatie Lambros - copistul manuscrisului - și Lambros Fotiades. Traducerea Hecubei a fost făcută de Sevastos Kyminites.

În anii 1887-1888, scoate revista literară „Istros” în Galați, Brăila și București, în care scrie numeroase articole. O nuvelă epirotă „Victimele lui Vaghias” („Τὰ θύματα τοῦ Βάγια”) (Ἰωάννινα 1817-1821), apărută în Istros și editată ca extras în 1888, trebuie să fi avut o mare circulație, judecând după lista librărilor care o vindeau în România, Grecia și Turcia, listă ce se află la sfârșitul cărții. (Menționăm că la Corfu se găsea librăria „Ὁ κάδμος” a unui anume E.Dosios).

Într-un catalog de bibliotecă publicat de revista Societății filelene din Amsterdam (1889), găsim menționată încă o lucrare pedagogică a învățatului grec „Cuvântare despre școlile experimentale” (Περὶ πρακτικῶν σχολῶν Λόγος ἐν Βουκουρεσσίαις, 1886, 4°). Tot în această revistă este publicat un articol al lui N.Dosios despre coloniile Greciei antice și moderne. Cât erau de apreciate studiile profesorului Dosios, se poate vedea și din darea de seamă a Adunării generale a Societății filelene din Amsterdam. Vorbind de activitatea societății, se spune aici că revista pe care o editează, se bucură de colaborarea unor învățați din Țările de Jos și din străinătate, dintre care „e suficient să se numească profesorii Kern, Dosios, Boltz, Salvatori și Farmacopulos”... care au dat numeroase „articole remarcabile”.

Un studiu din 1896, scris la Iași și publicat în „Vizantinskito Vremennika” 1896, iar ca extras în 1897, la S.Petersburg, analizează un poem parenetic anonim în hexametri în comparație cu versiunile lui Boissonade și Bergh. În anexă se transcrie acest fragment din Codex miscellaneus Janninanus.²

După 1900, scrierile lui Dosios din România apar aproape numai în limba română. Cunoscutele „Studii greco-române din 1901”, ca și broșura sa „Chestii școlare. Limbile străine” din 1915 expun, între altele, punctul său de vedere în problema studiului limbii grecești.

Principiile filologice enunțate de Societatea filelenă de la Amsterdam în această controversată problemă, sunt adoptate de profesorul grec, care cere, în școli și mai ales în seminarii, limba greacă să fie predată ca o limbă vie, iar nici de cum ca o limbă moartă³. „În multe din liceele clasice, scrie Dosios, limba elină se predă după o pronunțare, care în realitate n-a existat niciodată. Noi credem că Onor. Minister al Cultelor și Instrucțiunii Publice ar trebui să impună pronunțarea națională, sau modernă, la toate școalele, în cari se predă limba elină”. Este, cu alte cuvinte, norma stabilită de adunarea generală a

-
1. *Revue de la Société Philhellène d'Amsterdam*, /1889/, p.73.
  2. *Codicele se află acum la Biblioteca Națională, Paris, (mss. gr. 1349). Textul a fost identificat de Edit. Kurz, în Byz.Zeitschrift, VI, 1897, pp. 445-446, într-o recenzie aspră făcută articolului lui Dosios, V.Astruc-Concasty, Catalogue supplément grec, Paris, 1960, p. 669.*
  3. *Revue de la Société philhellène d'Amsterdam*, p. 71 „que l'étude de la langue hellénique, restreinte presque toujours jusqu'à présent à l'ancienne langue, et faussement traitée comme celle d'une langue morte, doit être réformée en ce sens qu'on traite désormais la langue hellénique comme toutes les autres langues vivantes”.

Societății amintite, care spune: „que la prononciation du grec suivie presque généralement depuis le 17-ème siècle, manque de système, rend la langue inintelligible pour les différents peuples entr'eux et surtout pour les Grecs eux-mêmes, et doit son origine à une savante fantaisie de cabinet d'étude” și recomandă „une seule et conforme prononciation de la langue vivante des Grecs eux-mêmes, doit être introduite partout dans l'enseignement”.

În anii petrecuți la Paris, Dosios a publicat o serie de poezii patriotice în ziarele „Νέα Ημέρα” și „Φιλελεύθερος” din Paris, pe care le-a transcris, împreună cu altele inedite în câteva volume manuscrise pe care le-a donat Bibliotecii Naționale din Paris și Bibliotecii „Ernest Lavisse” de la Sorbona. Volumul I poartă titlul de „Flori și frunze” („Ανθη καὶ Φύλλα”)¹, Culegere poetică (1872-1917). Cu prolog și autobiografie. Volumul al II-lea² are același titlu, cu deosebirea că subtitlul este „Culegere lirică”. Autorul semnează cu numele de „Νούσια Γιαννώτης”. Celelalte volume, al căror sumar este indicat în vol. I, nu pot fi găsite.

În prologul și autobiografia din volumul I, găsim o serie de date privitoare la anii de studii ai lui Dosios în Grecia și Germania și la activitatea sa publicistică și didactică din România. În afară de colaborarea sa la ziarele grecești din România („Ἡ Ἱρις”, „Σύλλογοι”, „Πατρις”), Dosios spune că a fost corespondentul ziarului „Νεόλογος” din Constantinopol și „Ἐσπέρα” (1882-1887) revistă ilustrată care apărea la Lipsca. Dintre ziarele românești la care a colaborat, Dosios amintește „Evenimentul”, „Opinia” și „Arhiva” din Iași.

În 1905, pregătindu-se pentru o catedră de lingvistică, care trebuia să se înființeze la Iași³, Dosios, „etern student” (cum singur o remarcă), audiază la Sorbona cursurile de lingvistică ale Școlii practice de Înalte Studii”. În 1911, după ce predă trei ani germana la Seminarul Ventamin din Iași, Dosios urmează cursurile Facultății de Drept din acest oraș și publică, în românește, un studiu despre „Justiția în Principatele Dunărene”.

Plecarea sa definitivă în Franța, i-a întrerupt o serie de studii interesante pe care le începuse, ca de exemplu: „Elementele grecești din limba română” și „Tipografiile grecești din Principate”.

În timpul războaielor balcanice, Dosios a editat la Paris un ziar „La Confédération Balkanique”⁴.

Poeziile din acest volum manuscris - în număr de 119 - au toate mențiuni din care reiese dacă au fost sau nu publicate, unde au apărut acestea din urmă, orașul în care au fost scrise (Iași, Galați, București, Ianina, Freiburg, Zürich, Oxford, Aix-en-Provence, Paris etc.), precum și pseudonimul folosit („Ἀρίων”, „Τριαντάφυλλος Ἀμάραντος” sau „Νούσια Γιαννώτης”).

1. *Mss. gr. 1367, Biblioteca Națională Paris.*
2. *Br. 174.27, St. 31, Bibl. „Ernest Lavisse” - Sorbona. Exemplarul este dăruit lui Hubert Pernot, în febr. 1918.*
3. *Catedra nu s-a mai înființat atunci.*
4. *La Confédération Balkanique. Revue mensuelle illustrée. Paris, 1915. Impr. Levé, 8 pages in 8°.*

Din însemnările sale, Dosios apare foarte preocupat de editarea unor legende epirote pe care le cunoaștea de la bunica sa și le scrisese într-un volum manuscris, intitulat „Ἔλλη πρὸς συγγραφὴν Ἑπειρωτικῆς Λαογραφίας”. Vrând să salveze acest manuscris, în anii războiului, când Parisul era bombardat, le-a dus la Limoges, în aprilie 1918, unde s-au pierdut ulterior. În culegerea pe care am prezentat-o, Dosios a scris o parte din acest material folcloric epirot, care probabil ar putea interesa pe folcloriștii greci.

ΕΥΡΥΠΙΔΟΥ ΕΚΑΒΗ

ΜΕΤΑ ΨΥΧΑΓΩΓΙΑΣ ΕΞ ΙΔΙΟΓΡΑΦΟΥ

ΛΑΜΠΡΟΥ ΤΟΥ ΦΩΤΙΑΔΟΥ

καὶ

ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΕΞΗΓΗΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΙΩΝ ΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ

ΥΠΟ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Γ. ΔΟΣΙΟΥ Δ. Φ.

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΩΝ ΑΝΩΤΕΡΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΑΚΩΝ ΤΑΞΕΩΝ ΤΟΥ
ΕΝ ΓΑΛΛΙΩΙ ΔΕΛΦΙΝΙΚΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΗΡΙΟΥ.

(Μετ' εικόνας τοῦ Λάμπρου Φωτιάδου).

ΕΝ ΓΑΛΛΙΩΙ

ΕΚ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ „ΔΑΚΙΣ”

1884.

Ediție Euripide, de N.G.Dossios, dedicată lui Lambros Photiades.

ΤΑ ΘΥΜΑΤΑ

ΤΟΥ

Β Α Γ Ι Α

(Ἰστορία 1817 - 1921)

ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΝ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΝ ΔΙΗΓΗΜΑ

Ἰσ:

Ν. Γ. ΔΟΣΣΙΟΥ Δ. Φ

Ἰστορία

Ἀνατύπαις ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «ΙΣΤΡΟΣ».

CONCLUZII

ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙΟΝ

ΥΠΟΔΙΟΤΗΤΡΑ ΒΕΤΟΝ «ΣΤΡΑΤΟΠΟΛΙΣ», ΟΔΟΣ ΚΟΥΒΑΤΣΙ, ΔΡΗΜ. 30.

1888.

CONCLUZII

CONCLUZII

Comunitățile grecești din România au fost recunoscute oficial de Domnitorul Alexandru Ioan Cuza în 1860, dată care marchează o etapă importantă în dezvoltarea lor culturală. După 1860, încep să se înființeze majoritatea școlilor și bisericilor comunităților grecești din România. Activitatea tipografică greacă, care până la această dată (1830-1860) reflectă un „sfârșit de epocă”, după 1860 se cristalizează în noile sale forme, reduse dar definite. Cele 150 de cărți și 26 periodice tipărite acum, scrise pentru uzul comunităților de membrii ei, sunt legate de viața coloniilor grecești din România.

Cu mici diferențe, dezvoltarea instituțiilor culturale grecești din București, Brăila, Constanța și Galați oferă un paralelism izbitor. Desebirile se datoresc situației materiale diferite a coloniilor - donațiile particulare și contribuțiile stând la baza acestor instituții. Solidaritatea - în general puternică - dintre membrii comunităților cunoaște însă și momente de declin. Adeseori se fac apeluri prin presă către „conaționali” absenți de la datorile lor. Întotdeauna se invocă sentimentul național, dragostea de patrie și competiția cu celelalte colonii.

Deși amestecați într-o nouă formulă etnică, grecii din România nu uită locul de origine (Epirul, „eroica Hidră”, Chefallonia, Rumelia). Participarea la evenimentele din patrie este permanentă și se manifestă prin presă, poezii, memorii și festivități. Solidaritatea în sensul cel mai larg este reprezentată de întemeierea bisericii din Constanța, la care au participat „grecii din toată Europa”.

Viața culturală a grecilor din România are numeroase zone comune cu **istoria și cultura sud-est europeană:**

- a) Se citesc aici ziare și cărți din Turcia, Bulgaria și Albania.
- b) Ziarele grecești din România sunt citite în Grecia, Turcia și Bulgaria, iar cărțile grecești tipărite în aceste țări și în România apar cu contribuția prenumeranților greci, români și bulgari. Librăriile grecești din România fac înscrieri „pentru orice produs al publicisticii grecești pentru toată România, Bulgaria, Serbia și Basarabia”.
- c) Trupele dramatice care vin din Grecia în România dau reprezentații și în Bulgaria, făcând să circule același repertoriu grec la Varna, Brăila, Galați, Constanța și București.
- d) Profesori, medici, preoți și dascăli greci își exercită profesunea, în decursul aceleiași cariere, în Turcia, Grecia, Bulgaria și România. Adeseori, după 15-20 de ani petrecuți în Ro-

mânia, unii membri ai comunității se întorc în Grecia. Acolo își continuă activitatea publicistică, scriind și amintiri din România. Alții, ca Frangudis sau Dimopulos, după ce editează un ziar și cărți de literatură la Constantinopol, vin în România, unde sunt profesori, înființează școli și scriu cărți apreciate în Metropolă¹. N.G.Dosios, unul dintre primii cercetători ai elenismului din România, își începe cariera publicistică în Grecia, o continuă în România (după studiile făcute în Germania) și o sfârșește la Paris, unde lasă în manuscris un bogat material de folclor epirot și însemnări autobiografice² cu puternice nostalgii pentru țara noastră.

- e) Nu sunt puține titlurile de studii și articole apărute în presa greacă din România, care se ocupă de probleme filologice balcanice, de originea poporului albanez, de istoria Bulgariei, criza bisericii ortodoxe în 1860, semnificația Eteriei etc.
- f) Legăturile strânse ale comunităților grecești din România cu Societatea Literară greacă de la Constantinopol explică, desigur, impulsul dat editării clasicii greci, de către profesorii greci din România.

Fără să fi lăsat lucrări de mare valoare pentru literatura greacă, publiciștii greci din România au contribuit la dezvoltarea unei literaturi didactice utile învățământului grecesc din țara noastră. Prin editările unor autori clasici și manualele pentru învățarea limbii grecești, ei au adus, în general, o contribuție benefică și învățământului românesc.

În ce privește școala și biserica, recunoașterea personalității juridice a comunităților grecești din România, în 1900, a înclieat o perioadă de bogate acțiuni particulare. Adeseori o situație de fapt, - ca aceea creată de recunoașterea făcută de Alexandru Ioan Cuza acestor comunități - poate fi mai fertilă, prin locul pe care îl lasă inițiativei membrilor comunității. Desigur, și dezavantajele sunt mai mari în acest caz: lipsă de fonduri și de continuitate precum și caracterul precar al unora din aceste acțiuni. Odată înființată școala comunală și create toate posibilitățile de dezvoltare, prin acordarea personalității juridice, viața culturală a acestor comunități s-a limitat, școala și biserica intrând în ritmul normal al unor instituții de stat.

-
1. *Cartea lui Dimopulos despre „Viața militară a Greciei”, scrisă la Brăila, este apreciată de C.Dimaras, ca fiind extrem de valoroasă. V.C.Th. Dimaras, Hist. de la litt. néohellénique, Athènes, 1965.*
  2. *Mss. 1367, Bibliothèque Nationale, Paris.*

ANEXE

CĂRȚILE ÎN LIMBA GREACĂ APĂRUTE ÎN BUCUREȘTI ÎN PERIOADA 1830-1900

---

1. Agathangelou, **Oracole adică Profețiile fericitului Ieromonahul Agathangelos**. Singurel (unicel) guvernări a marelui împărat, apărută la Messina Siciliei. În anul 1279. În București. Din Tipografia Grecească a lui Eliade și a fraților Hristidis, 1938, 54 p.
2. Antipa, N., **Majestății Sale Împăratului Napoleon III, protectorul naționalităților. Omagiul unei recunoștințe adânci**. Autorul. În București, Tipografia de Stat, 1866, 15 p. La pag. 15: Ținut de N.Antipa, în 30 iunie 1866., Tradus în franțuzește de Th. A.Paschides.
3. Kokonis, Ioannou, **Pedagogia nouă. Metodă bună prin care copiii pot ușor să progreseze în citire**. Alcătuită de Ioannis Kokonis, din Smirna. Ediția șaptea cu adăugiri și reduceri. În București. Din Tipografia Grecească a lui Eliade și a fraților Hristidis, 1836, 5 f. + 55 p.
4. **Fabulele lui Esop**. Editate cu note grecești și românești, de Ioannis Kolokotidis. Profesorul de limba elenică în Gimnaziul Național. Pentru clasele începătoare. București, Tipografia Colegiului Național, 1857, 40 p.
5. Demostene, **Filipicele**, editate cu note grecești și românești de Ioannis Kolokotidis, București, 1859.
6. Isocratis, **Despre sfaturile către Dimonicos și Panegiric**. Editate cu note grecești și românești, de Ioannis Kolokotidis, București, 1859.
7. Plutarh, **Temistocle și Aristide**, de Ioan Kolokotidis. București, 1859.
8. Luchian, **Din dialogurile morților**. Cu note grecești și românești. Editate de Ioan Kolokotidis.
9. Xenofon, **Chiru Pedia și Memorabilele**, de I.Kolokotidis. București, 1859.
10. **Crestomația elină culeasă din cei mai buni prozatori și poeți elini** și editată cu note de Ioannis Kolokotidis, profesor de elină la Liceul Sf. Sava. Tomul I. Ed. a II-a. Libr. Socec et Cnie. București, 1868, IV + 296 p.
11. **Calendar de toate cele mai perfecte în care sunt cuprinse și cele din anul lunel noi**. În afară de asta și data Paștelui, începând din 1834 și terminând în 1988, anul mântuirii ... în

- folosul conaționalilor din Biserica de Răsărit, de Gheorghe P. Constantinos, profesor de muzică și de greacă modernă în Filipopole. București, 1837. În tipografia lui Eliade și a fraților Hristidis (Cu listă de prenumerați).
12. **Lecții de limbă greacă nouă culese și editate cu note de S.C. Crusoveanu.** București, Tp. naț. G.N. Rădulescu, 1871, 114 p. (text paralel grec-român).
  13. **Culegere de maxime și sentințe din diferiți scriitori, adică sfinții părinți și alți înțelepți și bărbați instruiți** de Ieromonahul Chiril din Lasinițis, egumen principal al mănăstirii din Haonia sau Delvinos. București, Tipog. Frid. Valbaum, 1838, 340 p. + XVI (Cu listă de prenumerați).
  14. **Testament cu dispoziții cu privire la Mihail Kufalov.** București 1855.
  15. **Culegere greacă pentru uzul începătorilor în limba greacă vorbită,** de Dimitrios Nikolaos Darvaris, din Clisura Macedoniei, cu cheltuiala și corectura unui oarecare iubitor de neam și arte. București, Tipografia București, 1831, 244 p.
  16. **Pentru ce e viața,** culegere „deslegarea problemei existenței”, de Léon Denys, tradus din lb. franceză de S.Sfaelos. București, Tipo-Litografia Eduard Wiegand, 1890. (Listă de prenumerați).
  17. Sfaelos, D. **Încotro ne îndreptăm.** București, 1887. (Dimaras).
  18. **Despre școla medie gimnazială la noi,** două cuvântări ținute la începutul examenelor anuale... în școala greacă din Galați, de profesorul claselor superioare gimnaziale, Nicolaos G.Dosios, Doctor în filosofie. București, Tip. „Sylloghi”, 1884. 48 p.
  19. Dosios, N.G., **Victimele lui Vaghias** (Ianina 1817-1821). București, 1888, 83 + 5 p. (Extras din periodicul „Istros”).
  20. **Prescurtare după gramatica dlui Neofit Duca.** Ediția V-a, București, În Tipografia lui Ioan Eliade, 1832. (Cuvânt înainte semnat de Ioannis Mitilineos).
  21. **Testamentul lui Constantin Xenocratos, tradus după originalul românesc** de Epaminonda Frangoudis, Tipog. ziarului „Sylloghi”, 1892, 14 p.
  22. **Cuvântare la sfântul parastas solemn al celor căzuți pentru credință și patrie în Creta,** pronunțat la 27 noiembrie 1866 de Epam.I.Frangoudis. București, 1867, 29 p. (Text paralel grec-român).
  23. **Cuvântare funebră pentru Ioannis Dimopulos,** de profesorul Epaminonda Frangoudis, București, Tipog. „Iris”, 1873, 12 p. (Text grec și român).
  24. **Cuvântări funebre pentru Panaghiotis Triandafilidis,** rostite unul în biserică, de către Epam. I.Frangoudis, iar celălalt la mormântul acestuia, de Triandafilos Barta. Editate de G. Kattelouzis și Gr. Theoharis, executorii testamentari ai neuitatului. București, Tipogr. Ștefan Rasidescu, 1863.

25. **Cuvântare panegirică despre cei ce au luptat pentru credință și patrie**, de Epam.l.Frangoudis, Tipografia Ștefan Rasidescu, Litogr.F.Venrih, 1863, 89 p. + 4 f. pl.
26. Ganis Dimitrios, **Elemente de pedagogie**, București, 1832.
27. **Însușirea obligațiilor sociale celor mai importante, adică explicarea celor mai importante drepturi și datorii sociale**. Alcătuită de M.Hristaris. Pentru uzul și folosința tineretului. București, Tipografia I.Eliade, 1831, 3 + 209 p. + 2 pl. (O gravură cu reprezentarea Justiției semnată E.K.Arizghas, 1831).
28. **Abecedar folositor pentru copiii începători...** Alcătuit de Simeon Hristidis și acum pentru prima oară tipărit prin cheltuiala subscriitorilor iubitori de frumos și a însuși editorului. București, Tipografia lui Ioan Eliade, 20 + 256 p.
29. **Caligrafia greacă și franceză**. Schițată de S.Hristidis, București, 1836, 11 f.
30. **Culegere de lecții grecești din diferiți scriitori**. Editată în folosul copiilor care studiază, de către frații Mihail și Simion Hristidis. București, Tipografia lui Eliade și a fraților Hristidis, 1838, 1 f. + 217 (220/ p.) Listă de prenumeranți.
31. **Modele de scrisori pentru public**. Conține exemple de scrisori de toate genurile și către diferite persoane... Cules și tipărit de Mihail Hristidis. București, Tipografia lui Eliade și a fraților Hristidis, 1837, 496 p.
32. **Urare pentru Anul Nou adică cronologia păcii...** de Hristidis. Prin cheltuiala binevoitorilor subscriitori. București, Tipografia Iosif Romanoff și Comp., 1859, 80 p.
33. **Tabelele allodidactice**, tipărite de Hristidis. București, 1836.
34. **Culegerea celor patru rânduleli (acolutii) adică a Canonului Acatistului, a Marelui Canon, a Prohodului și a Paștelui**. Tipărit de frații Mihail și Simion Hristidis. București, Tipografia Grecească a lui Eliade și a fraților Hristidis, 1838, 142 p.
35. **Crestomașle din toți scriitorii greci**. Ediție nouă de frații M. și S.Hristidis. București, Tipog. Eliade și Hristidis, 1938, 257 p.
36. Kliment al Alexandriei, **teză pentru doctoratul în filozofie**, la Facultatea de Filozofie din Leipzig, de Dragomir Dumitrescu, doctor în teologie și profesor la Seminarul Teologic „Veniamin” din Iași. București, Tipo-lit. Eduard Wiegand, 1890, 87 p.
37. Schmid, **Christoph von, Istoria lui Enric de Eisenfels**, Alcătuită mai întâi în limba germană, apoi tradusă în franceză, și acum transpusă în greaca vorbită de M.Hristidis. București, Tipografia lui Eliade, 1834, 2 f. + 90 p. + 6 f. pl.
38. Damaschinou, Ioannou, **Octoih ...** Acum pentru prima dată editat fără canoane, de frații M. și S. Hristidis, București, 1836.
39. **Despre povestirile de dragoste ale lui Haritonos Afrodiseos opt cuvântări**. Traduse din elină în greaca vorbită, de Mihail Hristidis. București, 1838, 470 p.

40. (Mihail și Simeon Hristidis), **Anexă din exordiul culegerii ecle-siastice**. 15/30 mai 1860, p. 60.
41. Hristidis Mihail, Traducerea din limba franceză a cărții „**Copilul pierdut**” (Menționată în presă).
42. Emerometru. București, Tipografia lui Eliade, 1841, 16 p. Text paralel.
43. Ioannidis, Amorghinos Em., **Discurs panegiric. Pentru defunctul Mitropolit al Libiei Kallistrat**, 1852, București.
44. Luciani Samosati, **Dialogurile**, Traducere de Vardalahos, re-reditată în 1834 de Dimitrios Bellio din Hios. București, Ti-pografia I.Eliade 1834 (Ghinis-Mexas, tom. I, p. 352, nr. 2394).
45. Lucian, **Visul și dialoguri despre morți**. București, 1838.
46. **Societatea culturală macedo-română, pentru Vlahii din Macedonia, Epir, Thessalia și Albania**. București, Tipografia „Cărților Bisericești”, 1895, 12 p.
47. **Repeda ideea de gramateca macedonorumanească**. Compu-să de I.C.Massimu. Și cu spezele DD. G.Goga și D.Casacovici. *Tipărită tra se se împartă gratuit Rumanilor de a dereapta Dunareli*. Tipografia Statului numită Nifon, 1862, 2 f. + LIV + 153 p. + 1 tab. Text paralel român-grec.
48. Mihail, A.P., **Cele două mame de împărați**. Dramă originală în 5 acte. București, Tipografia „Patris”, 1894, 85 p. + ilustr.
49. Milanopoulos, Gh. **Răspuns la disertația lui Ioannis Sakelari-dis din Turnu-Severin**. București, tipo-litografia Ed.Wiegand, 1890, 16 p.
50. Moschopol, Theodor, **Fanarioții, care răspund din mormânt**. Din izvoare vechi și noi. București, tipografia „Patris”, 1898, 216 p. 10 f. portr.
51. Renașterea Greciei. București, Tip. Sylloghi, 1883, 72 p. 35 pl. Ilustrații de Weidlich. Dedicată lui Const. Zappas.
52. Ifighenia în Aulida, tragedie de J.Racine, tradusă de Panaghio-tis Pana. București, tipografia „Iris”, I.Pantazopoulos, 1871. (Di-maras).
53. **Împărăteasa Dorotheea sau elenismul și creștinismul**. Dramă elenică. În 5 acte. Și **Iefthais**, dramă ebraică în 4 acte. Cu i-lustrații și anexă de Th.A.Paschidis. București, Tipo-Litog. Dor. P.Cucu, 1886, 41 p., 12 pl. (Ilustrațiile originale schițate de Dl. Iosif Pesiel, după îndrumarea mea. S-au desenat de Carol Isher și s-au tipărit la tipografia Ilie Grasiianu în București).
54. **Excursie povestită în Odesa Moesiei și Cuvântare funebră**. Rostite în Noembrie 1885, în Mitropolia Varnei la sărbătoarea marei martire, fecioarei și înțeleptei Ecaterina, de Thoma Atha-nasie Paschidis. București, Tipografia ziarului „Iris”, 1885, 16 p.
55. **Almanahul anului de grație 1887**, de Thoma Athanasios Paschidis. București, 1997, 160 p.

56. **Descrierea Constantinopolului, a golfului său, a constituției sale... cu vechile și noile denumiri** de Rigas Veleslinlis (Thettalos), desenator, Carol Ișher, editor, Th.A.Paschidis. Cu contribuția lui: Dimitrios Anastasiadis Vizantios, N.Kollaros, Ev. Faliero, N. Plautus și Kanaliotis N.Moraitinis și mulți alți cetățeni greci darnici. Bucureștii Daciei, anul de grație 1885. (N.Camariano, **Contributions à la Bibliographie de Rigas Veleslinlis**, Balcania, I, 1938, p. 224-225).
57. **Poezii despre Elada, cu proza poetilor**, de Thoma A.Paschides, fondatorul învățământului elen în Dacia, profesor în Neapolis (Orașul nou) al Epictitos-ului Macedoniei. În Cetatea de Bucurie, tipografia „Iris”, 1885, 64 p.
58. **Discursul poetului și oratorului deputat din Leukada, Aristotelis Valaoritis**. Tradus de Th.A.Paschidis. Buc., tipografia Națională, 1867, 17 + 14 p.
59. Pitzipios, Iacobos G., **Enciclică a directorului general al societății creștine răsăritene pentru membrii acestei societăți** București, tipografia A.Ulrich, 1862, 26 p.
60. Pitzipios, Iacobos G., **Către Sanctitatea sa Papa Plus al II-lea** București, 15 ianuarie 1862.
61. **Locul de rugăciune al sfintei mănăstiri Dohlarios**. București, tipografia Frid.Valbaum, 1843.
62. **Dialog greco-român, care cuprinde: Alfabetul, regulile citirei, declinările și conjugările și o culegere de cele mai întrebunțate vorbe, fraze și dialoguri, precum și câteva rugăciuni cu adăugire româno-greacă**. Ed. a III-a, revăzută. Editată de Vessarion Russou, Buc., tipografia lui Iosif Kopaining, 1856. 100 p.
63. **Tratatul de strategie al lui Onisandros**. Cu cântecul războinic al lui Tirteu din elino-franceză, de G.Apostolos Scalistiras, din Rendina și prin cheltuiala acestui editor. Ca să fie împărțită gratuit în Grecia funcționarilor și școlilor. București, tipografia I.Eliade, 1832, V + 136 p.
64. Scalistiras, Gheorgh. Apostolos. **Noi elemente ale bunei metode clasice**, în franco-elino-vlahă. București, 1835. (Gârleanu, Catalogul...)
65. Servan J.M.A. **Despre tribunalul criminal**. Traducere din franceză de Apostolos Skalistira. București, 1832.
66. **Despre negocieri**. Tradus din franceză de Gerogios A.Skalistira. Buc., tipografia Zaharia Carcalechi și Fiul, 1841, IV + 124 p.
67. **Schița spitalului, care se împarte gratis**. Tipografia Statului Nifon. București, 1863. (Precedat de titlul românesc). (Ghinis-Mexas, Bibliografia... vol. III, 405, nr. 9937.)
68. **Lirice** de Luca Stefanides. Se tipăresc din cheltuiala proprie de I.Comanianus. București. Tipografia August. Ruof, 1838, 47 p.
69. (Tounuslis) **Anexă la scrierea acestuia despre istoria Daciei**. 24 p. După unii bibliografi atribuită lui Mihail Cantacuzino.

70. **Trântorul care se mărginește în lăuntrul Vlahiei, cuprinzând observații de experiență despre semănatul grâului și orândulala moșiilor.** Text paralel. De Evangelios Zappa. București. Tipografia Iosif Kopainig, 1847, 82 p. + planșe. Prefața de Ev.Zappa. (cu 9 tabele).
71. **Katelouzis, G. Despre moștenirea națională a lui Evangelis Zappa.** (Din *Shediasma epirotikis bibliografias*, Athena, p. 39, nr. 179).
72. **Vaisman, R. Despre bolile nervoase și apoplexie.** București, 1887.

HĂRȚI ȘI ATLASE

---

1. **Atlasul Cretel**, Ioan Petrof, filelen din Moscova¹. (din Epeiros, 783/22 oct. 1886).
2. **Marea hartă a tuturor țărilor grecești** formată din 24 hărți geografice de format mare și foarte bine litografiate. Se găsește la biroul ziarului „Iris”. (din „Iris”, 420/27 febr. 1879, p.4).
3. Katelouzis, G., **Harta Thraciei și a Asiei Mici... și a Ciprului**. București, 1868.
4. Katelouzis, G., **Harta insulei Creta**, Desenată pe baza celor existente. București, 1868. (La Acad. R.S.R., cota H. 679 D XV 6).
5. Katelouzis, G., **Harta Cretel**, București, 1866. (La Bibl. Acad., H, 1735 - D LII 15).
6. Katelouzis, G., **Harta Epirului, Thessaliei și Macedoniei...²**. București, 1867. (În Σχεδιάσμα ήπειρωτικῆς βιβλιογραφίας Athena, 1964, p. 38, nr. 176).

Note

1. **Atlasul Cretel** de Ioan Petrof a fost tipărit la Lipsca în 1881, v. *Harta*, 1966, p. 33.
2. *Harta Epirului* editată la București de G.Katelouzis nu apare în bibliotecile din București, fiindu-ne cunoscută din lucrarea menționată mai sus. Pe de altă parte, hărțile acestuia pentru Creta nu sunt cunoscute publicației cretane citate în nota 1.

CĂRȚILE ÎN LIMBA GREACĂ APĂRUTE ÎN ALTE ORAȘE ÎN PERIOADA 1830-1900

Brăila

1. Anaroutsos, Hristos, Discurs la sărbătoarea celor Trei Ierarhi. Ținut la 30 Ianuarie 1898 în sala Școlii grecești din Galați de Anaroutsos Hristos profesor la Liceul Venieris. Brăila, Tipo-Litografia P.M.Pestemaltzioglu, 1898, 56 p.
(Bibl.Inst.S-E.European)
2. Școala normală de băieți. societatea filantropică Hermes a comunității elene din Brăila. Regulament cu programa generală de învățământ. Editat de epitropia comunității, în 15 iulie 1887. Brăila, 1887, 14 p.
3. Dellaportas Andreas, avocat, Despre știința greacă. Brăila. Tipografia "Unirea" 1870, 47 p.
4. Deimezis Zannetakis, Culegere din diferite lucrări ale mele din România. Brăila, Tipo-Litografia P.M.Pestemaltzioglu, 1892, 96.
5. Deimezis Zannetakis, Comunitatea greacă din Brăila. Dare de seamă a epitropiei. Brăila. Tipo-Lit.P.M.Pestemaltzioglu, 1889, 22 p. +19 p. + 2 tabele.
6. Deimezis Zannetakis, Discurs ținut în 13 Oct. 1885 în adunarea publică a coloniei grecești din Brăila. Brăila, Tipo-Lit.P.T.Pestemaltzioglu, 1885, 19 p.
7. Deimezis Zannetakis, Frunze de laur. (Poezii). Vol.II. Brăila, Tipo-Lit.P.M.Pestemaltzioglu, 1886, 55p.
8. Diamantopol S., Culegerea ... Brăila, 1875.
9. Dimopoulos Harilaos, Istoria Bulgarilor. Vol.II al lucrării Istoria popoarelor răsăritene. Brăila, tipografia "Unirea", 1866, 168 p.
10. Dimopoulos Harilaos, Viața militară a Greciei. Brăila, Vol.I-II, 1870.
11. Dimopoulos Harilaos, Lecția bătrânilor. Comedie în 3 acte. Ediția a II-a. Brăila, tipografia "Unirea"1868, 87 p. Listă de prenumeranți.
12. Dimopoulos Eliza H., Institut Elvețian de fete din Brăila. Regulament. Brăila, Tipo-Lit. P.M.Pestemaltzioglu, 1892.
13. Dostos, N.G., Biblioteca gimnazială. Vol.I cuprinzând introducerea la Homer și biografia lui Tucicide și introducerea la opera sa. Galați, tipografia Dacia 1884, 29 p.

14. Drosinos, Pandeles. Skarpas Pouf. Comedie. Brăila, 1887, 35 p. Listă de prenumerați.
15. 25 Martie la Brăila, în 1872. Brăila, 1872, 20 p.
16. Dare de seamă. Brăila, 1873. (Dimaras)
17. Comunitatea greacă din Brăila. Activitatea epitropiei de la 1 mai 1883 până la 3 august 1886. Brăila, Tipo-Lit.P.M. Pestemaltzioglu, 1886, 41 p.
18. Comunitatea greacă din Brăila. Dare de seamă a epitropiei, de la 30 iunie 1889 până la 30 iunie 1892. Brăila, Tipo-Lit. P.M.Pestemaltzioglu, 1892, 15 p.
19. Comunitatea greacă din Brăila. Darea de seamă a epitropiei de la 1 iunie 1897 până la 30 aprilie. 1900. Brăila, Tipo-Lit. P.M.Pestemaltzioglu, 1900, 36 p.
20. Comisia europeană a Dunării. Regulament naval și polițienesc aplicabil la Dunărea de Jos. Galați. 1884, 105.
21. Gheorgantopulos, Dr.Ep., Discurs, Brăila, 1872, 45 p.
22. Ghiannis Marinos, Renumitul bandit Vassos Tremontanas. Tragedie în 4 acte. Brăila, 1889, 55 p.
23. Gogos Gr., Discurs pentru pomenirea sfântă și solemnă a lui Dimitrios Economos. Brăila, tipografia Trigonul, 1871, 13 p.
24. Gogos Gr., Discurs pentru pomenirea ... lui Constantinos Antippas. Brăila, tipografia Trigonul, 1872, 29 p.
25. Gogos Gr., Discurs despre femeile grece. Brăila, tipografia Trigonul, 1872, 35 p.
26. Halikias Gherasimos D., Funeraliile lui Delighianis – Versuri. Brăila, Tip-Lit. P.M.Pestemaltzioglu, 1892, 7 p.
27. Ierokleos Aristides, Discursuri panegirice rostite de ... Directorul Liceului „Lumina” din Brăila, Tipo-Lit.P.M.Pestemaltzioglu, 1892, 11 p.
28. Institutul elen „Progresul”. Brăila, 1878.
29. Lamartine A. de, J.J.Rousseau, falsul contract social și adevăratul contract social. Tradus de I.N.Kutsalexis. Vol.I. Brăila, P.M.Pestemaltzioglu, 1888, 80 p.
30. Kavala, Spiridon, Coroana de lauri pe mormântul eroului celor două lumi, generalului Iosif Garibaldi. Tipărită ... prin grija consulului grec Svoronos. Brăila, Tipo-Lit.P.M.Pestemaltzioglu, 1898, 16 p.
31. Două cântece eroice în hexamtru dactilic ... de H.G.Kaloteos, fost director și unul din fondatorii liceului grec din Constanti-nopol, acum profesor de greacă la Gimnaziul Internațional H. Dimopulos. Brăila, tipografia P.M.Pestemaltzioglu, 1879, 31 p.
32. Kaloteos, Hr., O lacrimă. Brăila, 1888.
33. Kaloteos, Hr., Orație de nuntă grațioasei Hariklia Gr.Ipsilantis, acum principesa Hohenlohe. Brăila, P.M.Pestemaltzioglu, 1882, 69 p.

34. Kamburis Ioanis K. Discurs rostit la 25 Martie 1863 de ... directorul Școlii grecești. Brăila, tipografia D.Samoladas, 1863. (C. Dimaras)
35. Regulamentul Societății de Ajutor Reciproc Frățesc al Societății Filomuzelor Elene din Brăila. Brăila P.M.Pestemaltzioglu, 1890, 12 p.
36. Regulamentul frăției grecești pentru săracii din Buzău „Pronia” (Providența). Brăila, P.M.Pestemaltzioglu, 1888, 6 p.
37. Regulamentul Comunității grecești din Brăila. Brăila, P.M. Pestemaltzioglu, 1890, 16 p.
38. Regulament, Brăila, 1898.
39. Kantiniade, M. Discursul lui ... vicepreședinte al frăției de ajutor reciproc al Societății Filomuzelor grecești din Brăila. Brăila, P.M.Pestemaltzioglu, 1890, 4 p.
40. Katzaitos Gherasimos N. și Violatos Kleobulos E., Sborurile poeziei. Brăila, 1893, 61 p.
41. Konstantatos Nicolaos P., Discurs funebru. Brăila, P.M. Pestemaltzioglu, 1887, 4 f.
42. Dare de seamă a societății filantropice a societății funcționarilor din Brăila „Hermes”. Brăila, tipografia Trigonul, 1872, 16 p.
43. Dare de seamă. Brăila, 1880. (C.Dimaras).
44. Makedono-Vlahicos.Brăila, 1895.
45. Școala normală de fete. Brăila, 1887, 7 p.
46. Leonida, Brăila. (C.Dimaras).
47. Pană Eusebie, Discurs. Brăila, 1847.
48. Papazoglis Cleantis, Poezii. Brăila, tipografia Trigonul, 1871, 184 p.
49. La pomenirea lui Toma Paschides. Brăila, P.M.Pestemaltzioglu, 1890, 14 p.
50. Petsalis Sofoklis P. Dare de seamă a Societății grecești a Filomuzelor a Societății frățești de ajutor reciproc din Brăila. Brăila, 1894, 30 p.
51. Amintiru de război ale caporalului rezervist. De G.N. Brăila, tipografia „Generală” Const.P.Nicolau. 1898, 312 p.
52. Roma, G.C., Coliba. Brăila, 1865.
53. Regulament al Institutului privat din Brăila „Lumina”. Brăila, 1890, 34 p.
54. Stavridis, C.G. Critică. Brăila, 1864. (C.Dimaras).
55. Sarassoglu, Metodă didactică pentru învățarea limbilor greacă și română. Brăila, 1879.
56. Sfaelos, D., Disertație despre necesitatea și utilitatea studiului limbii engleze, din punct de vedere practic și filologic. Brăila, P.M.Pestemaltzioglu, 1885, 35 p.
57. Plan de regulament al Comunității grecești din Brăila. Brăila, 1890, 16 p.

58. Theofilatos I; Matza G.I., Dare de seamă. Brăila, 1871, 18 p.
59. Câteva povestiri ale lui Boccaccio. traduse din traducerea franceză a lui Sabatier Descastroux. Brăila, tipografia "Unirea", 1863.
60. Ververopulos, I.Em., Poeziile lui Vaghias. Luptele de la granițe. Brăila, 1898, 8 p.
61. Fotiade, A., Poezii însemnate politice. Brăila, P.M.Pestemal-tzioglu, 1898, 136 p.
62. Metodă practică pentru rapida învățare a limbii române, alcătuită după dr.F.Ahn, de I.K.Gheorghiadis. Galați, Noua tipografie „Dacia”, 1881, 146 p. (Cu listă de prenumerați)
63. Anacreon, Cântece lirice. Text și traducere cu note explicative, de Mihai Gregoriady de Bonacchi. Galați, 1889, 189 p.
64. Cererile comunităților grecești din România și Basarabia către Parlamentul Greciei. Galați, 1891.
65. Asteriade Makedonos, Renașterea. Galați, 1867.
66. Kabasiade, P.P., Expediția de la Kalabakas sau episod istoric al luptelor dintre greci și turci din 1854. Galați, 1880.
67. Regulamentul Societății grecești din Galați „Hermes”. Tip. Antoniadu, 1897, 12 p.
68. Regulamentul liceului din Galați. Galați, 1859, 77 p.
69. Karaxidis, Dim., Ștregarul satului. Galați, 95 p.
70. Lesvios, Gregorios, Despre existența și nemurirea sufletului. Galați, 1875, 253 p.
71. Litsica, Atanasios, Despre băile de la Herculane. Galați, 1867. (C.Dimaras).
72. Mihailidi, Pericli, Dialog greco-român. Spre a învăța cu înlesnire românilor lba.greacă și fără profesor. Partea I. Galați, Librar Editor Pericli Mihailidi, Tip.Otto Bielig, 1872, 98 p.
73. Pambukis, G., Methodu de Ollendorfu, aplicat în limba vorbitoare elenă, spre a o învăța românilor în câteva luni, cu o introduțiune gramaticală. Galați, tipografia Otto Bielig, 1872, 279.p.
74. Pavlidis, Sofronios, Discurs rostit la sărbătoarea Sf.Gherasim din Chefallonia. Galați, 1898, 23 p.
75. Kirieris A., Parafraza Iliadei lui Homer. Rapsodia I, în versuri de ... elev al clasei a 2-a a Școlii grecești din Galați, tipografia Tiel, 1863, 25 p.
76. Program școlar. Galați, 1885.
77. Programul lecțiilor pentru anul școlar 1885-1886 al Institutului Elin din Galați, condus de A.Venieris. Galați, tipografia "Dacia", 1885, 40 p.
78. Programul lecțiilor pentru anul școlar 1886-1887 a Institutului Elin din Galați, condus de A.Venieris. Galați, tipografia Nebunelli, 1886, 38 p.

79. Programul lecțiilor pentru anul școlar 1887-1888 ... Galați, tipografia Nebunelli, 1888, 43 p.
80. Theodoridis, Alexandros, Orfeu sau diferite poezii. Constanța, tipografia Dim.Nicolaescu, 1889, 248 p. (Cu listă de prenumerații)
81. Kondogeorgios P., Câteva știri istorice. Constanța, 1881.
82. Venieris, A., Programul lecțiilor pentru anul școlar 1884-1885 al Școlii grecești din Galați. Galați, 1884.
83. Fumagalli, Ioan A., Regulamentul Institutului elin din Galați „Venieris”, condus de Ioan A.Fumagalli. Galați, Tipo-Lit. J.Schenk, 1893, 25 p.
84. Fumagalli, Ioan A., Elemente de chimie generală. Galați, 1887, 313 p.
85. Dialoguri greco-române pentru învățarea rapidă a limbii române de T.N. Ediția a VII-a. Galați, Libr. G.D.Nebunelli et Fii (1879).
86. Pavlidis Sofrontios, Discurs. Brăila, 1898. (C.Dimaras)
87. Verikios, A. (Despre familia de Roma). Brăila, 1885. (Sylloghi, 3000, 26) 7 nov.1885, p.3.
88. Franklin V., Știința ... Tulcea, 1888.
89. Mihailidi Pericle, Elemente ... Tulcea, 1887.
90. Kokkos, Dimitrios I., Dezarmarea Greciei, joc comic, reprezentat de studenții Societății Dramatice, Constanța, 1887, 8 p.
91. Melhisedek, Discursuri, Galați, 1866, 35 p.
92. Nikolaidis, Gh.N., Studii istorice. Întâmplările englezului Carver. Galați, 1881, 182 p. (Listă de prenumerații)
93. Pervelis, C., Lais din Corint. Constanța, 1891, 98 p.
94. Manual de conversații greco-române. În folosul grecilor, de Noel Onicet. Galați, tipografia T.Nebunelli, 104 p.
95. Lichiardopol C., Istoria lui Ioachim Murat, compusă de Léonard Gallo în franceză. Tradusă în neogreacă de Const.Lichiardopol. Vol.II. Galați, tipografia F.Monferratos, 1886, 138 p. (Lista de prenumerații)
96. Slujba cuvioasei maicii noastre Paraschivii. Acum din nou tipărită elinește și rumânește prin sirguinta și cheltuiala Preacuvioșiei sale D.Nicodim Arhimandritul Sf.Trei Ierarhi. În tipografia Sf.Mitropolii a Iașului. 1841, 29 f. Text paralel.
97. Athanasiade, Ctin., Către Prea-Înaltul și Prea-Cuviosul Mihail Grig.Sturza. Iași, 1845.
98. Loverdos, S.E., Mănăstirea Golia a Iașului. Iași, 1859.
99. Kiril din Lasinița. Carte numită „Ieron Engolpion”. Iași, 1843, 256 p.
100. Kiril din Lasinița. Carte de rugăciuni. Iași, 1844, 160 p.
101. Leon Basileus, Odă. Iași, 1846.

102. Molière, *Garstias din Navarra sau prințul gelos*. Tradus în greacă de N.D.G. Iași, tipografia Albinei, 1845, 204 p.
103. Sturza, Alexandru S., *Studii religioase, morale și istorice*. Tradus în greacă de Const.G.Sutsu și tipărită cu cheltuiala Marelui Logofăt Const.S.Sturza. Iași, 1844, 162 p.
104. Rossetos Bibica, C.I., *Manual*. Iași, 1841.

ORGANIZAREA ȘI VIAȚA CULTURALĂ A COMPANIEI „GRECEȘTI“ DIN BRAȘOV (sfârșitul secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea)*

Istoricul Companiei grecești din Brașov în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în secolul al XIX-lea a fost studiat parțial, într-o serie de lucrări, fără însă a i se dedica un studiu special, ca acela pe care îl prezentăm aici.

Despre o cercetare științifică a acestui puternic nucleu social-economic nu putem vorbi decât din 1932, când Nicolae Iorga publica un volum de documente¹ din arhiva companiei, cu o introducere despre istoricul acesteia, după ce, încă din 1925, atrăsese atenția asupra importanței Brașovului și a rolului economic jucat de negustorii „greci” în istoria comerțului românesc².

Cu aproape un secol înainte de volumul lui N. Iorga a apărut o broșură cu caracter ocazional, scrisă în text maghiar și român³, semnată de toți membrii companiilor grecești din Brașov și Sibiu, prin care aceștia cereau, în 1820, să se aprobe primirea în sânul companiei a noilor veniți din 1800 și 1802. Cele 6 capitole ale broșurii schițează istoricul așezării negustorilor greci în Transilvania, rolul comerțului grecesc din această provincie între 1591 și 1771, reorganizarea sa între 1770 și 1791, imigrația din anii 1800-1802 și „foloasele ce au produs țării comerțul grecesc”. Deși tonul acestei lucrări este acel al unei pledoarii, iar textul său constituie o anexă a unui memoriu, o serie de date pe care le conține ne-au putut fi utile mai ales pentru a stabili condițiile în care s-a produs acest val de imigrație de la începutul secolului al XIX-lea.

Același caracter îl are și cartea intitulată *Tezaurul decretelor*⁴, tipărită în 1858, din inițiativa comunității grecești, cu colaborarea profesorului Enric Neugeboren și a doctorului în filozofie Anton Moshatos, cu ocazia procesului bisericii grecești, în care sunt adunate principalele decrete și ordonanțe imperiale, prin care se reglementează via-

* Text apărut în volumul „Studii istorice sud-est europene”, vol. I, București, 1974, p. 160-212.

1. N. Iorga, *Acte românești și câteva grecești din arhivele Companiei de comerț oriental din Brașov*, Valenii de Munte, 1932, 360 p.
2. N. Iorga, *Istoria comerțului românesc, epoca mai nouă*, București, 210 p.
3. *Az Erdélyi Nagy Fejdelemség felséges királyi fő Kormány székéhez, intézett előtérjesztés a görög kereskedésről (Brașov), 1820.*
4. *Κρητίς θεσπισμάτων, Έκ του Λατινικού, έν μὲν τῆ Γερμανίδι ύπό Ένρίκου Ναιγεβόρεν Καθηγητου έν δε τῆ Έλληνίδι μετενεχθέντων φωνῆ, ύπό Άντ. Μοσχάτου Διδάκτορος Φιλοσοφίας. Δαπάναις τῆς προνομιούχου Κοινότητος τῶν Έλλήνων (Γραικῶν), έν Στεφανουπόλει (Brașov), 1858, 92 p.*

ța companiei. Scopul cărții era de a servi cauza grecească în acest îndelungat proces.

În monografia sa¹ închinată bisericii române cu hramul Sf. Adormire din Brașov, Bartolomeu Baiulescu, primul paroh al „fostei” biserici grecești, în 1866, a apărat cauza românească în același spirit polemic semnalat mai sus. Totuși, lucrarea ne-a fost de mult folos, căci în afară de studiul istoric detaliat al relațiilor dintre grecii și românii din Brașov, reproduce peste 100 de documente - cele mai multe legate de viața companiei -, conținând privilegii, tabele și diferite memorii. Tot de la sfârșitul secolului al XIX-lea datează o cunoscută lucrare de istorie a Brașovului², în care găsim o serie de mențiuni - de data aceasta obiective - ale companiștilor greci și activității lor.

Dar, așa cum spuneam mai sus, doar de la volumele de documente³ și studiile publicate de N.Iorga se începe o cercetare sistematică a comerțului grecesc din Brașov și Sibiu, pentru care un aport însemnat îl are descoperirea scrisorilor casei de comerț Hagi-Pop din Sibiu și editarea unei mari părți a lor de către N.Iorga, și Dum. Z. Furnică⁴. Pentru viața culturală a Companiei grecești din Sibiu, singura lucrare specială apărută este documentatul articol al lui Nestor Camariano⁵. Elena și Dumitru Limona au editat prețioasele cataloage ale documentelor din Sibiu⁶ și Brașov⁷ - în majoritate documente grecești - și au publicat, pe baza unui bogat material inedit, două studii referitoare la activitatea marilor negustori din aceste orașe, Mihail Țumbru⁸ și Nicolae Paciurea⁹, care aruncă o lumină nouă, atât asupra comerțului brașovean, în general, cât și asupra companiei „grecești” în special.

În volumele sale de istorie a românilor, Const.C.Giurescu se ocupă de activitatea negustorilor balcanici în țările noastre¹⁰, semna-

1. B. Baiulescu, *Monografia comunei bisericesti greco-ortodoxe române a Sfintei Adormiri din cetatea Brașovului, Brașov, 1898, 277 p.*
2. George Michael, Gottlieb v. Herman, Oscar von Meltzel, *Das Alte und Neue Kronstadt, Sibiu, 1883-1887, 2 vol.*
3. N.Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor, vol. X, Brașovul și românii, București, 1905, 455 p.; vol. XII, Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene, București, 1906, 302 p.; N. Iorga, Acte românești..., 360 p.*
4. N.Iorga, *Scrisori de boteri și negustori olteni și munteni către casa de negoț sibiană Hagi Pop, București, 1906, 200 p.; Dum.Z.Furnică. Documente privitoare la comerțul românesc; 1473-1868, București, 1931.*
5. N.Camariano, *L'Organisation et l'activité culturelle de la Compagnie des marchands grecs de Sibiu, „Balcania”, VI, București, 1943, p. 201-241.*
6. E. și D. Limona, *Catalogul documentelor referitoare la viața economică a țărilor române în sec. XVIII-XIX. Documente din Arhivele Statului Sibiu, București, 1966-1967, 2 vol.*
7. E. și D. Limona, *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin, București, 1958, vol. I.*
8. E. și D. Limona, *Aspecte ale comerțului brașovean în veacul al XVIII-lea. Negustorul aromân Mihail Țumbru, în Studii și materiale de istorie medie, IV, 1960, 40 p.*
9. D. Limona, *Casa de comerț Nicolae S.Paciurea din Sibiu, „Revista arhivelor”, nr. 1/1965, p. 265-285.*
10. Const. C.Giurescu, *Istoria românilor, vol. III, București, 1946, p. 428, 594.*

lând în repetate rânduri însemnătatea lor economică și culturală, cu referiri speciale la companiile grecești din Transilvania.

Eugen Pavlescu, în monografia sa privind meșteșugul și negoțul la românii din sudul Transilvaniei, dă un scurt subcapitol referitor la Compania grecească¹ din Brașov. Dealtfel, se mai vorbește, sporadic, despre negustorii din această companie și în alte capitole, mai ales în cele în care se schițează istoricul constituirii „gremiului levantin”, adică a societății comerciale românești destinate să asigure exercitarea negoțului oriental.

În 1937-1938, Hristofor Ktenas a tipărit, la București, două monografii² închinată exclusiv comunității grecești din Brașov, cu intenția vizibilă de a revendica patronatul bisericii Sf. Treime pentru greci, mărturisită încă din titlul: *Album al bisericii naționale grecești a Sfintei Treimi, la 150 de ani ai săi, 1787-1937*. Lucrările, deși conțin și date referitoare la viața economică a companiei, ne-au fost utile mai ales pentru unele informații privind viața sa culturală.

Ca un „pendant” românesc al broșurilor lui Hr. Ktenas, amintim culegerea publicată de Ion Colan, de asemenea cu caracter comemorativ, intitulată *Casina română din Brașov, 1835-1935*³, care evocă cu multă patimă conflictele negustorilor români și greci în perioada intermeierii acestei societăți comerciale. Dar și în acest caz, materialul oferă unele date interesante, pe care le-am folosit în lucrarea noastră.

La alcătuirea lucrării de față ne-au fost foarte utile, în afară de studiile speciale și de materialele publicate în volumele de documente, numeroasele pasaje din opera lui Nicolae Iorga, în care marele istoric semnaleză rolul economic și cultural al negustorimii balcanice, legăturile dintre membrii marcanți ai diasporei grecești din Imperiul habsburgic, descoperirea arhivelor Companiei macedonene din Poznań⁴ etc. Încă din 1921, N.Iorga atrăgea atenția⁵ asupra Companiilor orientale de la Brașov și Sibiu și locului lor în politica economică austriacă, iar în 1935, în cele numai două pagini închinată lui Spiridon Lambros⁶, el trasează liniile generale ale lucrării care va trebui să studieze aceste companii „ca organism de comerț de cea mai mare importanță

1. Eug. Pavlescu, *Meșteșug și negoț la românii din sudul Transilvaniei* (sec. XVII-XVIII), București, 1970, p. 57-61.
2. Hristofor Ktenas, *Λεύκωμα τῆς Στεφανουπόλει Ἐθνικῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀγίας Τριάδος ἐπὶ ἑκατονπεντηκονταετηρίδι αὐτῆς 1787-1937*, București, 1937, 45 p.+30 pl. Idem, *Ἀ ἐπιγραφὰ καὶ οἱ ἀφερῶται τῆς ἐν Στεφανουπόλει Ὀρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀγίας Τριάδος*, București, 1938, 45 p.
3. Ion Colan, *Casina română din Brașov, 1835-1935*, Brașov, 1935, 176 p. + LXXI p.
4. N.Iorga, *Note polone, în Analele Academiei Române, memoriile Secțiunii istorice* (în continuare se va cita A.A.R. M.S.I.), seria III, tom II, mem. 11, București, 1924, p. 13-17.
5. N.Iorga, *Schimbarea de direcție și caracter a comerțului românesc în secolul al XIX-lea*, București, 1921, 30 p.
6. N.Iorga, *Sur les compagnies grecques de Transylvanie*, în *Eis μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου*, Atena, 1935, p. 50-51.

între Orient și Occident". Definind această importanță, N.Iorga atribuia companiilor grecești câteva mari contribuții dintre care menționăm: 1) înlăturarea sistemului medieval al locurilor de depozit, vechi instituții germanice care avantajau pe sași mai ales; 2) posibilitățile de contact cu lumea occidentală, contact pe care același comerț îl continua în marile colonii grecești de la Pesta, Viena, Triest și chiar Filadelfia americană¹.

Pentru o încadrare mai largă a lucrării noastre, am utilizat și cunoscutele studii ale lui Spiridon Lambros², George Zaviras³, Andreas Horváth⁴, George Laios⁵ și Polihronis Enepekides⁶, care, chiar sub titluri tendențioase, ca acel de *Acțiunea civilizatoare a diasporei elene*⁷, conțin numeroase informații utile pentru cunoașterea diasporei grecești din Imperiul habsburgic. Un bogat material a fost publicat în ultima vreme de Ódon Fűves, care a cercetat mai ales viața companiilor grecești din secolul al XVIII-lea, în câteva articole în limbile maghiară, germană⁸ și în neogrecă. Amintim doar pe acestea din urmă, care ne-au fost accesibile, precizând că am făcut sondajele necesare în cele maghiare. Ocupându-se de monumentele de artă ale diasporei grecești⁹, Arpad Somogyi semnalează totodată și o serie de date interesante pentru unele comparații ale situației comercianților greci din Ungaria cu aceea a membrilor companiei brașovene.

În cadrul unei informații cu caracter mai general, privind fie comerțul, fie viața culturală a diasporei grecești din Europa centrală și sud-estică, menționăm cunoscuta lucrare a lui Dușan Popovici¹⁰, două din studiile greco-române ale lui Demostene Russo, referitoare la dr.Ioan Nicolide din Pind și la primele ziare grecești apărute la Viena¹¹,

1. *Ibidem*.
2. Spiridon P. Lambros, *Σελίδες ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἐν Οὐγγαρία καὶ Αὐστρία Μακεδονικοῦ ἐλληνισμοῦ*, Atena, 1978, 46 p.
3. G.Zaviras, *Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν θεάτρον*, Atena, 1972, 563 p.
4. Andreas Horváth, *Ἐκπολιτιστικὴ δράση τῆς Ἑλληνικῆς Διασπορᾶς*, în „*Νέα Ἑστία*”, 28, 1940, p. 1005-1110.
5. G. Laios, *Οἱ ἀδελφοὶ Μαρκίδες Πουλίου, ὁ Γεώργιος Θεοχάρης καὶ ἄλλοι σύντροφοὶ τοῦ Ρήγα*, Atena, 1958, 270 p.; *idem*, *Ἀνέκδοτες ἐπιστολὲς καὶ ἐγγραφα τοῦ 1821*. *Ἱστορικὰ δοκουμεντα*, III, Atena, 1958, 301 p.
6. Polihronis Enepekides, *Griechische Handelsgesellschaften und Kaufleute in Wien aus dem Jahre 1766*, Salonik, 1959, 47 p.; *idem*, *Neue Quellen und Forschungen zur Geschichte und Kultur der Griechen in der Österreichischen Monarchie*, în *Probleme der neugriechischen Literatur*, Berlin, 1960, 30 p., *idem*, *Συμβολαὶ εἰς τὴν μουσικὴν καὶ πολιτικὴν κίνησιν τῶν Ἑλλήνων τῆς Βιέννης πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως*, Berlin, 1960, 166 p.
7. A. Horváth, *op. cit.*
8. Ódon Fűves, *Die Names der Pester Griechen*, în „*Acta linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*”, tom 21 (1-2), 1971, p. 11-128.
9. Arpad Somogyi, *Kunstdenkmäler der Griechischen Diasporen in Ungarn*, Salonik, 1970, 72 p. + 42 pl.
10. Dușan Popovici, *O.Țintarima. Aromânii ca negustori în sec. XVII și XVIII în Serbia și Austro-Ungaria*, București, 1934, 173 p.
11. Demostene Russo, *Studii greco-române*, vol. II, București, p. 353-397.

studiile lui E.Turczynski¹, George Laios² și Polihronis Enepekides³ publicate în prețioasa culegere din Berlin, *Probleme der neugriechischen Literatur*.

Deoarece în viața Brașovului și a Companiei grecești, revoluția din 1821 a avut un puternic ecou, mai ales datorită emigrației din această perioadă, am consultat și colecția Hurmuzachi, cele 5 volume de documente privind revoluția din 1821, editate de Institutul de istorie „N.Iorga”, precum și cele 5 volume ale Arhivei Ignatie mitropolitul, din Atena, editate de Academia din Atena, și documentele din arhivele de la Viena publicate de G. Laios, pe care le vom menționa în cadrul lucrării, ca și studiile lui N. Pantazopoulos privind caracterele corporațiilor grecești și alte materiale care interesează mai puțin direct preocupările noastre. Ne referim mai ales la cercetările întreprinse în ultima vreme de Mihail Dan, S.Goldenberg, Lidia Demény, Ludovic Demény, Paul Cernovodeanu, Const. Velichi ș.a. în problema comerțului oriental din sud-estul Europei și a activității negustorilor balcanici.

Dintre lucrările speciale sub tipar sau încă inedite, amintim comunicările Olgăi Cicanci la Congresul de la Atena⁴ și Simpozionul fanariot de la Salonic⁵, cea dintâi constituind un capitol al lucrării sale în manuscris privind companiile grecești din Transilvania în secolele XVII-XVIII⁶.

La Brașov, cercetătorul Polihronis Gruzudis s-a ocupat inedit de aproape de istoricul școlii grecești din Brașov⁷, utilizând exclusiv materiale din Arhivele statului și bisericii Sf. Treime din acest oraș. Aceasta ne-a dat posibilitatea să tratăm problema școlii pe baza studiului său și cu completările ce le oferă documentele Arhivei Gr. Brâncoveanu de la Biblioteca Academiei Române.

1. Em. Turczynski, *Die deutsche-griechischen Kulturbeziehungen und die griechischen Zeitungen (1784-1821)*, în *Probleme der neugriechischen Literatur II*, Berlin, 1960, p. 55-109.
2. G.Laios, *Die griechischen Zeitungen und Zeitschriften. Quellenmaterial, hauptsächlich aus den österreichischen Staatsarchiven gesammelt und zusammengestellt*, în loc. cit., vol II, p. 110-195.
3. P. Enepekides, *Neue Quellen...*
4. Olga Cicanci, *Les compagnies de Transylvanie et le commerce sud-est européen dans la seconde moitié du XVII-ème siècle*, în *Actes du IIe Congrès international des études du sud-est européen*, Atena, 1970.
5. Idem, *L'activité commerciale de Kiriaki Polizu dans les Principautés Roumaines vers la fin de l'époque phanariote (d'après les archives de l'église grecque de Vienne)* în *Actele Simpozionului fanariot, Salonic*, 1970.
6. Idem, *Companiile grecești din Transilvania și comerțul european între anii 1636 și 1746*, București, 207 p. Recent, în Grecia, cunoscutul istoric Athanassios E.Karathanassis a publicat volumul *L'Hellénisme en Transylvanie*, Salonic, Institute for Balkan Studies, 1989, 231 p.
7. Polihronis Gruzudis, *Școala grecească din Brașov (1799-1908)*, București, 1970, manuscris.

Izvoarele

Materialul inedit folosit în prezenta lucrare se află în fondul „Biserica greacă” (Gr. Brâncoveanu) de la secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei Române și Arhiva bisericii Sf. Treime din Brașov. Scrise în limbile greacă, latină, germană și maghiară, documentele din fondul „Biserica greacă” constituie

arhiva companiei și comunității grecești din Brașov pentru secolele XVIII-XIX. Numărul mai mare al documentelor, începând cu deceniul al VII-lea al secolului al XVIII-lea, se explică prin „modernizarea muncii de cancelarie în toate domeniile administrative ale Transilvaniei”, inițiată de Maria Tereza și continuată de Iosif al II-lea. În cadrul acestei acțiuni, printr-un decret din 29 aprilie 1767², s-a înființat oficiul arhivelor pe lângă fiecare cancelarie orășenească, deci și pe lângă epitropia comunității grecești. Dealtfel, o serie de acte ale companiei, pe care le vom menționa la locul potrivit, indică această preocupare crescândă a notarului și a epitropilor pentru o bună evidență a arhivei. Și marele număr de copii în mai multe limbi ale unor documente denotă tot o dezvoltare a birocrăției în urma decretului amintit.

Fondul „Biserica greacă” se afla până în 1935 la biserica Sf. Treime (fostă grecească) de la Brașov, de unde a fost adus la București, la Biblioteca Academiei Române, din inițiativa lui Nicolae Iorga, cu ocazia vizitei în România a cunoscutului om politic grec Elefterios Venizelos. Un număr de 371 documente din acest fond a fost publicat de N.Iorga în volumul citat mai sus³, împreună cu o introducere despre istoria companiei. În raport cu numărul total al documentelor, de cca 3 000, cele publicate reprezintă, desigur, un procent mic. Totuși, după o parcurgere a întregului material inedit, constatăm că, pentru redarea unor date esențiale, documentele alese de N.Iorga sunt printre cele mai importante, ele dând o imagine generală clară a ceea ce trebuie să fi fost viața companiei și comunității grecești. În cazul nostru însă, pentru elaborarea unei monografii era necesară și utilizarea materialului nepublicat de N.Iorga. Multiplicarea exemplurilor în cazul diferitelor fenomene sociale, instituționale sau culturale poate fi decisivă în formularea concluziilor. Cum trierea se făcuse cu discernământul superior al lui Nicolae Iorga, ceea ce a rămas nefolosit apăsarea neinteresantă la o primă vedere, și numai prin parcurgerea întregului fond am mai putut găsi date interesante. Menționăm, în mod special, utilizarea registrelor foarte bine întocmite de Mihai Caratașu, la secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei, care, pentru o parte din material, ne-au economisit un timp prețios, permițându-ne să evităm lectura integrală a unor documente inutile și detectarea mai rapidă a datelor interesante.

Dar cum, la aducerea arhivei de la Brașov, o parte din documente a fost reținută de colonia greacă și păstrată, în continuare, la arhiva

1. *L.Moldovan, Din istoria cancelariei orașului Tîrgu Mureș, în „revista arhivelor”, 12, nr. 1, 1969, p. 33-47.*
2. *Ibidem.*
3. *N.Iorga, Acte românești...*

bisericii Sf. Trăime din acest oraș, am parcurs și acest fond, format din 10 pachete de note, scrisori și copii de privilegii, și 15 registre, dintre care 3 condici de protocol, deosebit de interesante, în care sunt reproduse diferite piese judiciare și corespondența companiei din Brașov cu cele din Sibiu și Viena. O serie de caiete și manuale din această arhivă, care au aparținut profesorilor și elevilor școlii grecești, contribuie de asemenea la completarea datelor noastre despre viața culturală a companiei.

În sfârșit, o ultimă categorie de izvoare inedite o constituie două exemplare din fondul de manuscrise latine al Bibliotecii Academiei, și anume ms. lat. 6, conținând copii de acte referitoare la procesul a 15 membri ai Companiei grecești din Brașov, din 1778 și ms. lat. 168, în care găsim un memoriu al lui Andrei Șaguna din 1849, desigur de un interes mai puțin direct pentru lucrarea noastră.

Introducere

Activitatea Companiei grecești de comerț oriental din Brașov se încadrează într-un capitol însemnat al istoriei economice din Imperiul habsburgic, care a fost deseori pus în lumină de cercetarea istorică. Numeroase asemenea companii s-au constituit în secolul al XVII-lea în Transilvania și în imperiu, ca urmare a pătrunderii principiilor mercantile în viața economică și au luat o mare dezvoltare în secolul al XVIII-lea, odată cu cristalizarea și progresele unei asemenea politici a Austriei și afirmarea veleităților sale de expansiune economică în orientul Europei¹. Crearea unor societăți prin care se încredința comerțul cu Levantul negustorilor orientali a reprezentat, desigur, una din formele cele mai izbutite de aplicare a acestei politici.

Acești negustori balcanici (sau orientali) erau cu atât mai utili, cu cât insuccesul Companiei orientale austriece, înființate în 1719, și al Societății comerciale din Timișoara, create în 1723, dovedise că austrieccii nu puteau face comerțul levantin în condiții bune, căci nu cunoșteau „nici împrejurările, nici limbile curente din Imperiul otoman”². Pe de altă parte, încurajarea producției manufacturiere ocupă un loc tot mai important în politica economică austriacă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, iar pentru promovarea industriei, asigurarea unei piețe de desfacere în provinciile răsăritene și în Imperiul otoman devine tot mai necesară³.

În primele decenii ale secolului al XIX-lea, circulația de mărfuri orientale prin Transilvania și-a mărit volumul, ca o consecință a blocajului impus de Napoleon și industria manufacturieră de tip capitalist

1. Romulus Rebreanu, *Austria și problema orientală*, Brașov, 1944, 100 p.
2. I.Moga, *Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei în veacul al XVIII-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie națională, Cluj” (în continuare se va cita A.I.I.N.C.), VII, 1936-1938, p. 86-115.
3. Șt.Pascu, *Perioada destrămării feudalismului și începuturile capitalismului, în Dtn istoria Transilvaniei, București, 1960, p. 175.*

a înregistrat un progres sensibil. După perioada de criză din 1825-1830, „problema dezvoltării industriei transilvănene se pune tot mai insistent”¹ și se încurajează mai intens crearea de manufacturi și fabrici mecanizate.

Un pivot esențial al sistemului economic aplicat de conducerea austriacă îl constituia comerțul cu Orientul și cu Principatele române, care alimenta importul de materii prime necesare imperiului, măbind câștigul realizat de vămile imperiale, datorită comerțului de tranzit. În această perioadă a unei economii precapitaliste, comerțul de tranzit care asigura „scurgerea materiilor prime din teritoriile Imperiului otoman către cele ale Imperiului habsburgic și a produselor industriale din acestea din urmă în cele dintâi se făcea în mare parte prin Sibiu și Brașov”². Aceste două orașe fuseseră, dealtfel, centrele tradiționale³ ale relațiilor comerciale dintre Transilvania și Țara Românească. După pacea de la Kuciuc-Kainargi (1774), condițiile în care se exercita comerțul oriental erau mult ameliorate. Noi posibilități se ofereau acum negustorilor orientali sau „greci”, cum sunt numiți în general, care își desfășuraseră activitatea în cele trei țări române în calitate de supuși turci, dar, mai ales, ca supuși imperiali, fiind sprijiniți de consulatele austriece care le asigurau un regim de favoare în exercitarea comerțului⁴.

În Transilvania - ca și în Austria și Ungaria - statutul de supus austriac se obținea de către negustorii străini sau români pe calea cooperării în companiile privilegiate din Brașov și Sibiu. Așadar, încurajate de regimul avantajos pe care-l crease conducerea austriacă pentru o bună desfășurare a comerțului oriental, companiile devin un refugiu prețios, atât pentru negustorii balcanici, cât și pentru cei români. Aceștia din urmă își ameliorau pe această cale un statut diminuat de regimul de inferioritate pe care-l aveau în Transilvania, față de cele trei „națiuni” privilegiate. Dar vom urmări aceste aspecte, mai amănunțit, în capitolul lucrării referitor la statutul companiștilor.

În perioada de care ne ocupăm (1777-1860), comerțul brașovean se caracterizează, așa cum spune N.lorga, prin faptul că „negustori mai mult greci, bulgari și români aduc din «Țara Turcească» mărfuri răsăritene, pe care le trimit cu câștig în «Țara Românească»”. Această perioadă, arăta tot N.lorga, „s-a deschis în a doua jumătate a secolului

1. *Ibidem*, p.176.
2. D.Limona, *Casa de comerț Nicolae D.Paciurea din Sibiu*, p. 266.
3. Radu Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (sec. XIV-XVI)*, București, 1965, p. 308.
4. Prin înființarea consulatelor rusești, austriece, prusiene, franceze și engleze la Iași și București se puneau bazele aceluși drept pe care-l aveau consuliile de a acorda „patente” de producție. Calitatea de „sudit” străin mărea mult capacitatea civică a românilor și le lărgea aria de activitate. Vezi S.Mărieș-Agapi, *Din abuzurile consulilor în Moldova în anii 1822-1828*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A.D.Xenopol” (în continuare se va cita I.I.A. „A.D.Xenopol”), Iași, VII, 1970, p.290-299. Recensământul din 1824-25 (sub Ioan Al.Sturza) a arătat că din 2282 persoane care erau sub protecția consulară (austriacă mai ales, doar 510 aveau dreptul să o capete, iar cca 1800 erau români care ceruseră protecția străină pentru a-și îmbunătăți situația.

al XVIII-lea și va ține până la 1860¹. Importanța tot mai mare a Brașovului în viața economică a țărilor române în prima jumătate a secolului al XIX-lea se vede și din faptul că în divanul muntean, în 1811, se ia hotărârea că singurii supuși străini care vor fi admiși să facă comerț „en détail” în Țara Românească sunt doar câțiva negustori din Brașov².

În preajma anului 1821, când „Ardealul își luase și rolul de fabricant al materiilor prime”³ din Principate, un loc important îl ocupă comerțul bumbacului. Într-un raport al companiei din 1820 se precizează că „bumbacul se aduce din Turcia, dar se lucrează în patru fabrici grecești din Brașov și în alte locuri („partim vero in fabricis coronensibus...”). Tot așa lăna, din care se fac: postav de Brașov, șnururi de Brașov, foarte multe „strangula et diversa vestimenta valachica... tam Coronae, quam adiacentibus regionibus in simili quantitate...”⁴. Se mai lucrau în Brașov hamuri, curele și cizme din piele de vacă și capră și se exportau în Țara Românească: hârtie de Sibiu, Brașov, Orlat, Cârțișoara și Bogata. Comerțul cu articole orientale de tranzit era de asemenea înfloritor și, în 1822, un negustor din Sibiu scria: „Atâta zahăr, cafea, untdelemn ce au venit aici și ce au trecut la Brașov, de când este Ardealul n-au venit atâta sumă de mărfuri, s-au spăriat și aici la vamă de atâtea mărfuri ce au venit și vin. Încet-încet să va vinde, sănătate să fie”⁵. Era firesc, dată fiind starea înfloritoare a comerțului brașovean, ca Brașovul să fie un important nod de comunicație, atât în perioada de creare a unor noi șosele, în 1845 (București-Brașov), cât și cu ocazia construirii căilor ferate (Brașov-Ploiești, Brașov-Buzău), tratativele cu compania din Viena care se angaja cu realizarea acestor construcții fiind duse de Camera de comerț din Brașov⁶. Organizarea unei diligențe poștale București-Brașov și București-Sibiu prin pasul Timiș și Turnul Roșu forma de asemenea obiectul preocupărilor conducerii austriece⁷, așa cum reiese din raportul lui Fleischhackl către Metternich.

Tot Fleischhackl, raportând lui Metternich despre unele zvonuri cu privire la mutarea tezaurariatului Transilvaniei de la Sibiu la Cluj, caracteriza după cum urmează importanța celor două orașe în care se desfășura activitatea companiilor, Brașovul și Sibiu: „Comerțul austriac cu Principatele și prin acestea cu întreg Orientul este atât de important, încât fiecare împrejurare care poate crea un avantaj sau un prejudiciu, un succes sau o stagnare, trebuie observată și bine

1. N.Iorga, *Studii și documente...*, X, p. 27.
2. *Hurmuzaki*, XIX, 2, p. 693 (București 1811, 3 tar.). Supușii străini nu aveau dreptul să vină în Țara Românească decât pentru comerțul lor și pentru a vinde „en gros” și nu „en détail”, lucrurile pe care le importau, cu excepția doar a unor locuitori din Brașov, care aveau permisiunea să vândă „en détail” produsele acestui oraș.
3. N.Iorga, *Istoria comerțului românesc*, București, 1925, p. 95.
4. *Idem*, *Studii și documente...*, XII, p. 176.
5. *Ibidem*, p. 142.
6. *Ibidem*, p. 158-159 ; 160-169.
7. *Hurmuzaki*, XXI, p. 156-157, doc. CXXXVIII, Sibiu, 1829, aug. 29.

analizată. Este îndeobște cunoscut că principalul drum comercial către Țara Românească trece prin Sibiu și Brașov, că în fiecare an călătoresc tot mai mulți negustori spre Leipzig și transportă o cantitate nemaiauzită de mărfuri de acolo, în tranzit, spre Țara Românească¹.

Dealtfel și din rapoartele consulilor se poate vedea că în atribuțiile agențiilor austriece un loc important îl ocupă reglementarea comerțului cu produse transilvănene expediate din Brașov în Țara Românească, precum și trimiterea produselor românești în statele Imperiului habsburgic². Pentru membrii companiei grecești din Brașov, importanța acestui oraș în comerțul ardelean și austriac este un prilej de mândrie și o ocazie de a-și arăta contribuția esențială. În protocolul companiei din 1827³, numeroase pasaje exprimă convingerea că „după cum e îndeobște cunoscut, în Transilvania, singur orașul Brașov există pentru exercitarea comerțului levantin, căci așeroape toate mărfurile orientale din provinciile turcești sunt transportate la Brașov și de aici sunt distribuite în restul provinciei”. Se arată mai departe că „mărfurile fabricate și manufacturate de toate felurile sunt expediate din cetatea Brașovului în provinciile turcești și acest comerț oriental este făcut de noi, negustorii brașoveni greci și români”.

În 1830, Brașovul era considerat ca fiind „cel mai important” centru economic și cultural⁴ din Transilvania. În Brașov și împrejurimi se găsea industria cea mai variată de prelucrare a materiilor prime⁵, iar balanța comercială a Transilvaniei indică orientarea comercială a provinciei spre Moldova și Țara Românească⁶. Pe bună dreptate, istoricii consideră că datorită raporturilor economice dintre cele trei țări românești și, mai ales, datorită „companiilor comerciale” organizate în toată perioada de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea a crescut simțitor numărul negustorilor români, iar în Brașov și Sibiu s-au dezvoltat case de comerț cu renume, adevărate dinastii de negustori⁷. Se știe cât de importante au fost, în lupta politică dusă de românii ardeleni, acțiunile comercianților. Ei constituiau la data aceea nu numai un început de burghezie, dar - așa cum s-a afirmat - țineau chiar locul intelectualilor, înainte de formarea acestei pătri sociale, prin sprijinul dat culturii naționale.

Având în vedere semnificația în viața social-economică a Transilvaniei a condițiilor noi create de companiile privilegiate atât negus-

1. *Ibidem*, p. 315-323, doc. CCLIX, Sibiu, 1831, Ian. 5.

2. *Ibidem*, XIX, 2, p. 544.

3. Arhiva Bisericii Sf. Treime, Brașov, Registrul-protocol, 1827, p. 203 (în continuare se va cita Arh. Bts. Sf. Tr. Br., Reg-protl).

4. Ion Breazu, *Studii de literatură română și comparată*, I, Cluj, 1970, p. 375; Șt. Imreh, Al. Neamțu, *Dezvoltarea elementelor capitaliste în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Din istoria Transilvaniei*, I, București, 1961, p. 305.

5. *Ibidem*.

6. *Ibidem*, p. 314.

7. *Ibidem*, p. 315; Vezi și A. Oțetea, *Casa de comerț Hagig Constantin Pop din Sibiu și rolul ei în dezvoltarea comerțului cu Țara Românească, în Comunicări și articole de istorie*, București, 1955, p. 29-44.

Scurt istoric al companiei grecești din Brașov

Constituirea regimului privilegiat. Lupta pentru păstrarea privilegiilor Deși prezența coloniei grecești din Brașov este amintită în documente încă de la sfârșitul secolului al XVI-lea¹, regimul de privilegii al companiei comerciale se constituie abia la sfârșitul secolului al XVII-lea.

Este binecunoscută azi - din lucrările lui Nicolae Iorga și Ion Moga, în special² - lupta dusă de negustorii greci din Transilvania pentru a înlătura privilegiul de „loc de depozit” al negustorilor sași. Este vorba de obligația pe care o aveau comercianții străini de a-și „depune” marfa, adică de a nu o vinde direct clientului, ci prin intermediul organizației comerciale locale. Acest drept al negustorilor sași a fost înlăturat de negustorii „greci” prin obținerea primelor privilegii, care datează din 1636 pentru Sibiu și din 1678 pentru Brașov. Doi ani înainte de acordarea primului privilegiu al grecilor din Brașov de către Mihail Apafi, în 1676, se întrezărea intenția stăpânirii de a le acorda acestora libertatea comerțului, căci „se interzice aspru sașilor de a tăia calea negustorilor greci, care, respectând drepturile orașului, trec pe alături, prin Țara Bârsei”³.

Prin privilegiul lui Mihail Apafi, în afară de avantajele comerciale propriu-zise ce li se creau negustorilor organizați în compania brașoveană, semnalăm și acele prevederi care vor forma embrionul statutului lor politic și social de mai târziu. Ne referim, mai ales, la măsura prin care se hotăra ca cei 300 de taleri pe care îi vor plăti anual în contul dării pentru Poarta otomană „să fie administrați de judecătorii aleși din compania lor, în fața acestora să se judece și de aceștia să depindă în toate chestiunile lor legale”⁴. În afară de reținerea procentului reglementar de 1/3 sau 1/5, „să nu fie supuși nici unei alte jurisdicții și sub pedeapsă dictată să nu-i conturbe nici pentru impozite sau altceva, nici în persoana lor și nici în averea lor”.

1. *Coloniile de negustori greci apar în aceeași perioadă și prezintă o evoluție asemănătoare în Ungaria, vezi Dușan Popovici, op. cit., p. 65. Companiile comerciale se organizează atât în Ungaria, cât și în Sibieria, tot în secolul al XVII-lea. Ibidem, p. 91.*
2. *Vezi titlurile lucrărilor în primul capitol (Schită Istoriografică).*
3. *N. Iorga, Acte românești..., p. VII.*
4. *Κρητὶς θεσιπομάτων, p. 2. Vezi și Az Erdélyi Nagy Fejdelemség..., Brașov, 1820, cap. II (textul românesc).*

În secolul al XVIII-lea - cum am văzut în introducere - progresele politicii mercantiliste ale Austriei și veleitățile sale de expansiune economică în sud-estul Europei creează condiții tot mai avantajoase companiilor grecești din imperiu. Privilegiul acordat de Mihail Apafi a fost întărit de Leopold I în 1701 și de Carol al VI-lea în 1718¹. Începând din 1718, toți comercianții și coloniștii greci din Transilvania erau puși sub protecția regală, depinzând numai de cancelaria imperială. Li se acorda dreptul de a face comerț cu amănuntul și de a-și alege dintre ei judecătorii și jurații care să le judece procesele comerciale și pe cele civile în primă instanță, iar apoi pentru litigiile în valoare de peste 500 florini, să se judece de către camera regală gubernială și de camera regală.

În perioada de care ne ocupăm (1777-1850), drepturile negustorilor greci din Sibiu și Brașov sunt nu numai întărite, dar și mult lărgite. Împărăteasa Maria Tereza reinnoiește la 20 august 1775 privilegiul dat de Carol al VI-lea în 1718 și acordă bula de privilegii din 27 august 1777, prin care se organizează comerțul grecesc din Transilvania pe noi baze. Dar - ca și în cazul privilegiului lui Apafi, care fusese precedat de unele măsuri în favoarea negustorilor greci - și în cazul decretelor Mariei Tereza constatăm că ele veneau să legitimeze o stare de fapt care exista dinainte de 1775. Astfel, încă din 1772, lista măsurilor privitoare la comerțul oriental din Ardeal, alcătuită de Costa Gianli, denotă - așa cum a semnalat N.Iorga² - evoluția de la măsurile restrictive care reglementau comerțul „grecesc”, la condiții din ce în ce mai favorabile acordate negustorilor balcanici. Dealtfel, o serie de dispoziții care preced privilegiul Mariei Tereza ne arată cât de necesari erau, în continuare, negustorii brașoveni, pentru viața economică a imperiului și anume pentru aprovizionarea cu cereale³ în special. Companiștii care transportau grâu, orz și ovăz în Ungaria și Banat erau scutiți de vamă și de alte taxe⁴.

Principalele avantaje create prin acest privilegiu sunt următoarele⁵: 1) toți comercianții greci înscrisi în companiile sibiene și brașovene se bucură de o protecție egală cu aceea a tuturor locuitorilor țării, dar dacă vreunul dintre ei sau dintre grecii nou veniți au soțiile și copiii pe teritoriul otoman trebuie ca în termen de 6 luni să-i aducă în provincie; 2) se dă dreptul membrilor companiilor acestora să exer-

-
1. Această perioadă fiind studiată de Olga Cicanct în lucrarea sa, *ne vom mărgini să semnalăm copile mai multor privilegii pe care le-am văzut în dos. 79/MDCCCIV, fondul Biserica greacă de la Biblioteca Academiei Române (în continuare se va cita: B.A.R., fond Bis. gr.)*.
  2. N.Iorga, *Acte românești...*, p.V.
  3. În cadrul politicii protecționiste, se interzicea importul de mărfuri prelucrate (aba, cositor etc.). Companiștilor care transportau asemenea lucruri oprite la import li se confiscă marfa. Vezi B.A.R., fond Bis. gr., *Regeste Mihail Caratașu, ms. 73/MDLXXI, 1770, Sibiu (vom menționa, în continuare „reg. M. Caratașu”, ori de câte ori am utilizat aceste regeste, fără a consulta și manuscrisele respective*.
  4. *Ibidem, ms. 71/MDCCXI, 1770, Sibiu*.
  5. *Κρηνις θεοπισιμάτων, p. 36-38*.

cite comerțul, în locul pe care-l vor alege, nu numai în mare (*in grosso*), dar și în mic, fără deosebire de mărfuri; 3) pentru a-și putea exercita comerțul, vor fi scutiți de obligația de încartuire și de orice sarcini militare; 4) în ce privește pașapoartele personale și lucrurile pe care le duc cu ei în timpul călătoriilor, să se bucure de aceeași siguranță ca și ceilalți locuitori; 5) au aceleași drepturi cu cetățenii în ce privește aprovizionarea din prăvălii și piețe și pot face comerț liber cu tot felul de mărfuri, fie în Imperiul otoman, fie în Transilvania și celelalte provincii ale Imperiului habsburgic, plătind numai vama și păzind dispozițiile imperiale (singurile restricții sunt cele referitoare la exportul metalelor nobile, pentru care trebuie aprobări speciale); 6) membrii companiilor au dreptul să-și aleagă și să numească judecători și jurați, nu numai în cazul neînțelegerilor dintre membrii companiilor, ci și atunci când grecii necompaniști le-au intentat procese civile sau comerciale, în cauzele cambiale sau cele criminale se adresează tribunalului imperial numai atunci când suma depășește 500 florini; 7) cei care vor fi încorporați în aceste companii vor trebui să dovedească originea grecească sau macedoneană, precum și vadul comercial (capital, posibilități) de care dispun pentru exercitarea unui comerț în stil mare; 8) să plătească impozitele și sarcinile imperiului.

În 16 iulie 1783, împăratul Iosif al II-lea a dat un nou rescript, prin care a lărgit dreptul încorporării în companiile privilegiate, permițând și *cooptarea comercianților greci din oricare parte a Turciei*, care vor vrea să scape de jugul turcesc, nu numai celor din Grecia și Macedonia. În același an, la 11 august 1783, guvernul austriac a lărgit mai mult categoriile de negustori greci care puteau intra în companiile transilvănene, admitându-i și *pe cei din Moldova și Țara Românească* („ut adepta jam graecos in Moldavia, Valachia, aut alia Ditionum Turcicarum provincia degentes, qui in Transilvania sedemfigere voluerint, ad ipsorum greminum recipiendi facultate”).

Aceste măsuri luate de Maria Tereza și de Iosif al II-lea corespund unei perioade de intensă activitate a comerțului, a celui oriental în deosebi, în care negustorii balcanici din întreg Imperiul habsburgic beneficiau de un tratament favorabil. Dar tocmai acest regim privilegiat creat comercianților străini avea să trezească resentimentele negustorilor autohtoni, a sașilor mai ales, care se considerau lezați. Din această cauză, privilegiul dat de Maria Tereza, care trebuia să fie aprobat în dieta din 1791, a fost puternic combătut de reprezentanții sașilor din Brașov și Sibiu, în special². Totuși, în 1791, privilegiile comercianților greci sancționate prin legi au fost aprobate și întărite de Francisc al II-lea cu cuvintele „*Salvis eorum Privilegiis, in sensu legum accipiendis*”. Era firesc să nu se țină seamă de motivele invocate de reprezentanții sași, în impasul prin care treceau companiile din Transil-

1. B.A.R., fond Bls. gr., ms. 161/MDCCXLVII (1802) (f.1.).

2. *Ein jurdisch-politisches Charakterbild, getreu nach dem siebenbürgischen Leben gezeichnet von einem Unbefangenen, Sibiu, 1868, Druck von Theodor Steinhausen. Von einem Gutununterrichteten, Pesta, 1869, p.7.*

vania în acea vreme. Așa cum a arătat Nicolae Iorga¹, companiile nu mai erau alimentate de grecii din afară, din cauza conflictelor austro-turcești, iar familiile vechilor membrii erau pe cale de românizare. La aceste cauze se mai adaugă și plecarea periodică a unora din membrii companiei la Triest, Viena sau în Turcia².

Lupta pentru menținerea acestor privilegii sau pentru reinnoirea lor, atunci când erau amenințate să cadă în desuetudine, constituie un capitol esențial al vieții companiștilor greci din Brașov. Această luptă e dusă într-o nedezmințită colaborare cu membrii companiei din Sibiu, pe care o reflectă bogata experiență păstrată în arhiva fostei biserici grecești din Brașov³. Încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, la câțiva ani numai de la privilegiul dat de Maria Tereza (1777), companiștii brașoveni cunosc o perioadă critică. Unele drepturi le sunt contestate, fie pe tărâmul cultural (biserica și școala), fie pe cel comercial sau civic. Astfel, în 1783, o serie de neajunsuri ale companiei au la origine nerecunoașterea dreptului companiștilor de a obține proprietăți imobiliare. Compania îl delegă pe Ioan Bobescu, care se afla la Viena, să-i apere interesele în fața autorităților și îi trimite copiile vechilor privilegii, spre a-i sprijini demersurile⁴. Ca urmare, în 1785, se obține un decret imperial de reinnoire a privilegiului care acorda negustorilor greci din Brașov exercitarea liberă a comerțului și dobândirea de proprietăți imobiliare în cartierul Șcheilor⁵.

În 1813, pentru a obține câștig de cauză în recunoașterea unor drepturi, delegatul companiei prezintă autorităților imperiale dovada ajutorului bănesc pe care companiile din Brașov și Sibiu l-au dat statului⁶, ajutor pe care acestea îl invocă adesea cu ocazia reclamării unui drept. În 1821, se simte nevoia unei intervenții pentru apărarea dreptului companiștilor de a vinde cu amănuntul⁷. În 1822, Zenobie Popp, care a fost un constant apărător al companiilor, intervine pe lângă Camera de comerț din Viena pentru confirmarea dreptului companiei de a coopta noi membri dintre negustorii bogați din Turcia⁸. Chiar în cazul unei simple reinnoiri de privilegii, demersurile durau luni de zile, iar uneori depășeau un an. Birocrația austriacă cerea ca un asemenea drept, dovedit cu acte, să fie prezentat tezaurariatului

1. N. Iorga, *Acte românești...*, p. XV.

2. *Ibidem*, p. 105.

3. *Vezi mai ales registrul-protocol din anii 1816-1822.*

4. B.A.R. fond Bis. gr. M. Caratașu, ms. 71/MDCCXXIV, 1783, Brașov. *Conducerea companiei din Brașov face cunoscut lui Ioan Bobescu, aflat la Viena, că împăratul a acceptat să reinnoiască privilegiile. Compania a trimis „agentului” de la Viena a serie de acte, printre care privilegiile acordate companiilor din Brașov și Sibiu de către Apafi (1678), Leopold al II-lea (1701) și Carol al VI-lea (1718). Vezi și ibidem, ms. 60/MDCXXIV, 1783, Brașov.*

5. *Ibidem*, ms. 121/MDCCXXVI, 1785 (f.1.).

6. *Ibidem*, ms. 83/MDCCLXIII, 1813, Sibiu.

7. *Ibidem*, ms. 79/MDCCLXXVI, 1821, Sibiu.

8. *Ibidem*, ms. 861/MDCCLXXVII, 1822, Sibiu și ms. 131/MDCCLXXVII, 1822 Sibiu.

imperial care-și dădea avizul, iar apoi să fie înaintat Camerei de Comerț și altor autorități, care emiteau actul necesar¹. Desigur, prelungita ședere a agenților companiei la Viena implica cheltuieli destul de mari, care îngreuiau situația financiară a acesteia². În 1825, Ioan I. Hristu, proestosul companiei brașovene, îi scria lui Dumitru Doxache din București că, după intervenții și cheltuieli care au durat 20 de ani, s-a obținut, în sfârșit, un decret imperial care consolidează privilegiile companiei, precum și dreptul de a se coopta noi membri³. El anunța acest succes și lui Gh. Caraghiozi, aflat la Iași sau Botoșani, probabil spre a comunica solicitanților că vor putea fi primiți în companie. În 1834, Nicolae Gh. Coclangi, membru marcant al companiei, are o vie activitate la Sibiu, Cluj și Viena, pentru apărarea intereselor celor două companii din Brașov și Sibiu în chestiunea bisericii și a școlii⁴. În capitala habsburgică e sprijinit de Const. Hagi Popp, personaj influent în viața economică a imperiului și care ajută cu credite și pe membrii companiei, considerat de aceștia ca fiind unul din „bunii lor prieteni” de la Viena⁵.

Consecința acestor eforturi este - după cum am văzut - reînnoirea repetată a privilegiilor companiei, prin rescripte și decrete. Rescriptele imperiale care îi reglementează organizarea și funcționarea în perioada de care ne ocupăm sunt cele din anii 1796⁶, 1799 și 1825.

Concursul unor protectori ca Hagi Popp, baronul Sina, baronul Const. Sakellarios și alții se dovedește foarte eficace. Corespondența companiilor de la Brașov și Sibiu reflectă atât încrederea pe care o aveau companiștii în intervenția acestora pe lângă autoritățile austriece, cât și recunoștința pe care le-o purtau⁷. Astfel, în 1818, compania din Brașov cere proestosului din Sibiu să scrie baronului Const. Sakellarios în legătură cu procesul lor, rugându-l ca la rândul său să se adreseze fratelui său Christodul Sakellarios, care, având un prieten la Ministerul de Externe al Franței, să intervină la Viena în problema lor. Altădată protecția solicitată aceluiași baron Sakellarios era necesară pentru a interveni pe lângă agenția consulară de la București⁸. Trei membri ai companiei, fiind la București, erau supuși impozitelor

-
1. *Ibidem*, ms. 138/MDCCLXXVII, 1822, Viena.
  2. *Ibidem*, ms. 92/MDCCLXXVII, 1822, Sibiu și ms. 86/MDCCLXXX, 1822, Sibiu.
  3. *Ibidem*, ms. 108/MDCCLXXX, 1825 Brașov; ms. 68/MDCCLXXXI, 1826, Brașov.
  4. *Ibidem*, ms. 10/MDCCLXXXIX, 1834, Sibiu; ms. 18/MDCCLXXXIX, 1834, Viena.
  5. *Arh. Bts. Sf. Tr. Br., Reg.-prot.*, 1818, p. 37.
  6. Pentru rescriptul din 1796, care reglementa funcționarea bisericii ortodoxe grecești și înființarea școlii grecești, membrii comunității și Companiei grecești din Brașov au adresat o scrisoare de mulțumiri autorităților austriece.
  7. Pe baronul Sakellarios îl binecuvântau pentru serviciile aduse ambele companii, în corespondența lor. *Vezi Arh. Bts. Sf. Tr. Br., Reg.-prot.*, 1821.
  8. *Ibidem*, 1818.

din Țara Românească, ceea ce - spune documentul - îi împovărează mult, producând pierderi tezauriatului imperial. Se cerea apărarea lor și scutirea de impozite, la București, ca supuși austrieci¹.

Evident, argumentul principal pe care îl aduc companiștii atunci când cer confirmarea privilegiilor este acel al profitului pe care îl au Imperiul habsburgic și Transilvania de pe urma lor. Ei nu se ridică împotriva nimănui și nu împiedică afacerile altora, ci contribuie la dezvoltarea comerțului (Πρὸς αὐξήσθαι τοῦ κομερτίου)². Paginile memoriilor prin care companiștii își revendică drepturile ating uneori un dramatism neașteptat în limbajul unor simpli negustori fără cultură și obișnuiți cu stilul inexpressiv al registrelor comerciale și al scrisorilor de afaceri. Dar, așa cum remarcă cu multă dreptate D.Limona, în această fază precapitalistă în care nu s-au perfectat încă formele depersonalizate ale creditului modern, „relații comerciale s-au dezvoltat pe fundalul acestor relații personale”. În activitatea sa, negustorul din Transilvania sau din București, care colabora cu rude și prieteni din Viena, Constantinopol, Serres, Metzovo sau Ianina, nu trata aceste relații cu răceala omului de afaceri. El „urmărea soarta acestor reprezentanți, prosperarea sau decăderea lor, participa la bucuriile și necazurile lor”³. Așa se explică de ce „corespondența comercială din această perioadă nu are caracterul sec și impersonal al corespondenței din perioada capitalistă, ci constituie o documentație mai largă și mai adânc umană, care atestă o solidaritate între oameni, dincolo de interesele adesea contradictorii ale statelor ai căror cetățeni erau”⁴.

156

Desigur lupta pentru confirmarea privilegiilor aducea o notă subiectivă mai accentuată decât aceea pe care o găsim în scrisori. Primirea unui nou membru al companiei echivala pentru greci cu o eliberare⁵. Când dreptul amenințat e cel al autonomiei juridice, tonul scrisorilor este de-a dreptul disperat: „Compania... și-a pus toată speranța în apărătorul său și acesta nu poate, acum când au atâta nevoie, să se îngrijească de soarta companiei, mai ales în ce privește **prima temelie**, adică confirmarea privilegiului căruia i se opun sașii”⁶.

Deși în 1791 fusese promulgat rescriptul prin care se admitea pătrunderea în companie a celor originari din alte regiuni decât Grecia și Macedonia, la începutul secolului al XIX-lea (1800-1802), un grup de negustori goniți de teroarea atacurilor pazvangiilor, se stabilesc la Brașov și încep să-și exercite comerțul, fără a putea intra în companie. Opoziția venea tot din partea negustorilor sași, care se împotrăviseră și cu ocazia promulgării rescriptului din 1791. Într-o suplică adresată împăratului⁷ în 1802, companiștii amintesc privilegiul acordat în 1777 de către Maria Tereza predecesorilor lor „ex Macedonia ob saevitiam Tirannidis Turcicae emigratium oppressioni miserta”, apoi acel al lui

1. *Ibidem*.

2. *Ibidem*, 1820.

3. D.Limona, *Casa de comerț Nicolae D.Paciurea*, p. 266.

4. *Ibidem*.

5. *Ibidem*.

6. B.A.R., fond Bts. gr. ms. 33 a, b/MDCCCXXII, cca 1800 (f.1.).

7. *Ibidem*, ms. 164/MDCCXLVIII (1802), Brașov.

Iosif al II-lea din 1783 și arată că, după 1800, mai mulți negustori¹ originari din Grecia și Macedonia s-au stabilit la Brașov, în cadrul companiei lor. S-a dat un decret al înaltului guvern prin care se hotăra: 1) ca numiții să fie scoși din companie, deoarece unii sunt din insula Rhodos, alții din Turnu, alții din Rusciuc sau Ianina, adică din alte părți decât din Macedonia; 2) judecătorul și notarul companiei, căruii îi revine primirea lor, dacă va mai încerca să facă aceasta, va fi scos din funcție; 3) pe viitor, primirea grecilor în companie va fi autorizată de magistratul Brașovului.

Aceasta înseamnă, de fapt, o îngustare sensibilă a dreptului companiei de a coopta noi membri și anula efectul binefăcător al rescripțiilor din 1783 și 1791. De aceea, în continuare, memoriul analizează mai întâi caracterul emigrării, și anume faptul că aceasta a fost produsă de apăsarea dominației otomane, apoi condițiile grele în care se producea emigrarea. Siliți să se ascundă și urmăriți de suspiciunea turcilor, acești negustori, plecați din Grecia și Macedonia, erau siliți să peregrineze multă vreme în Peninsula Balcanică, înainte de a putea veni în „aceste fericite locuri” (Brașovul) și din această cauză „nu mai pot dovedi cu acte locul lor de origine”². Conducerea companiei reamintește autorităților că Iosif al II-lea a admis nu numai primirea grecilor din Moldova și Țara Românească, dar și a celor emigrați din alte părți ale Turciei, or, este evident că atât insula Rhodos, cât și Turnu, Rusciuc și Ianina sunt regiuni ale Imperiului otoman. De asemenea este evident că nici judecătorul companiei, nici notarul nu au acționat împotriva voinței imperiale primindu-i pe susnumiții greci supuși turci în sânul companiei, chiar dacă nu au venit direct din Macedonia în Transilvania.

Este deci limpede că regimul favorabil creat negustorilor companiști de către conducerea austriacă era combătut sistematic de negustorii sași, care vroiau să monopolizeze comerțul levantin. Dealtfel, chiar măsurile pe care le lua uneori conducerea austriacă veneau să atenueze efectul prea binefăcător al unui decret, ca de exemplu acelea pe care le-a hotărât în 1811³. Pretextul pentru noile reglementări ce se fac este că: „în ce privește cele prevăzute pentru primirea grecilor emi-

1. *Ibidem*. Iant Ivanovici, Georg Hagl Lera, Ioan Georgi, H. Konstantin Nikulau, Kirtize Panabot, Demeter Konstantin, Demeter Daxati, Hagl Teodor Peria, Iohan Jenati, Iohan Ienuiti, Mihael Almira, Constandin Josan, Josan Demeter Panna, Krista Demeter și Constandin Trandafle.
2. *Ibidem*, „*Manifeste esse notorietatis Tyrannorum perennem eam esse despoticae dominationem rationem, ut subditis suis facultatibus bene provists emigrandi licentiam nullatenus largiantur*”. a) *Si qui Graecia et Macedonia habitant, magno terrarum tractu a nobis distractis, absque periculo vitae et bonorum, integrum non est, domum ejetam relinquere et recta via ad Ditiones Maestatis vestrae transire verum;* b) *Sensim, sine sensu, relinquenda illis est Graecia et Macedonia; manendumque ad tempus nunc in his, nunc in aliis, Ditionis Turcicae locis; usque dum postremo Ditionibus Nostris apropinquantes ad beatas has sedes transire possint. Unde c) Dum primo ex Graecia et Macedonia loco movent, nec concedit etsdem metus suspitionis emigrandi, ut Nativitatis originales sedes legitimantibus Documentis sese providere possint.*
3. *Ibidem*, ms. 112/MDCCLVIII, 1811 (f.1.).

granți din Turcia în companii..., privilegiile celor două companii nu se mai potrivesc cu împrejurările actuale", de aceea se iau următoarele măsuri: 1) acei dintre companiști care au proprietăți imobile, să depindă de magistrații locali și să aibă toate drepturile și obligațiile politice, plătind și toate impozitele; 2) restul membrilor companiei, care nu au bunuri imobile, să fie liberi în folosirea privilegiului lor, ferindu-se de abuzuri și limitându-se strict la cele prevăzute în privilegiu; 3) li se interzice companiștilor - cu amenințarea de a-și pierde atât privilegiile cât și autonomia juridică - să primească străini în societatea lor, pentru că toți sunt chemați să asculte de magistratul lor¹; 4) cele hotărâte prin decretul din 1777 și următoarele pentru grecii străini și supușii turci din Austria, cu privire la tribunalele locale, în măsura în care nu se opun legii principatului, să folosească și legea și regulile care urmează; 5) prin urmare, acei greci sau supuși turci care vin în Transilvania sau în altă provincie a Imperiului Habsburgic, dacă sunt necăsătoriți, nu sunt trecuți în catalogul cetățenilor, iar dacă sunt căsătoriți, să dovedească întâi productivitatea lor, situația averii, dacă sunt folositori și să-și aducă de la început, atât soțiile, cât și copiii și cea mai mare parte a averii, care trebuie să conste din cel puțin 5 000 florini calculați în „convenzioni”; numai atunci pot prezenta încredere și să fie înregistrați în rândul cetățenilor; 6) toți grecii și alți supuși otomani cărora li se adresează decretul să știe că dacă se întâmplă ca vreunul să stea în Turcia, fără o aprobare specială, mai mult de un an, își pierde drepturile și *nu mai este considerat supus imperial*; 7) dacă vreun grec sau supus turc intră sub autoritatea noastră, trebuie să aducă o cauțiune, care constituie o garanție în cazul în care vrea să părăsească societățile noastre (companiile); păstrând pașaportul nostru în Turcia mai mult de un an, i se va confisca această cauțiune la casa imperială; 8) acei greci și supuși turci, precum și acei compatrioți din Brașov și Sibiu care au intrat în aceste societăți (companii) după pacea de la Șistov nu primesc pașapoarte pentru patria lor decât în caz de mare nevoie. Sunt sfătuiți, dacă au afaceri în regiuni foarte îndepărtate din Imperiul otoman, să le rezolve, mai bine, cu ajutorul supușilor imperiali care se află acolo, evitând astfel călătoriile.

Dacă prin acest text din 1811 se punea capăt tentativei sașilor de a înlătura autonomia juridică a companiștilor și acestora li se recunoștea privilegiul jurisdicției proprii, în 1815 însă, într-un nou rescript din 16 iunie, se hotăra că negustorii greci care vin din Grecia, după ce vor dobândi proprietăți, nu vor fi primiți în companie, ci în categoria bürgerilor, adică a cetățenilor autohtoni. Ca urmare a acestui rescript, timp de 10 ani, până în 1825 când apare altul, favorabil cooptării de noi membri, negustorii bogați care vin la Brașov și Sibiu, cumpărându-și case și alte proprietăți imobile, devin „cetățeni ai orașului, depinzând direct de magistratul local”². Desigur, după o întrerupere de 10 ani a accesului în companii (1815-1825), numărul companiștilor trebuie să fi scăzut simțitor.

-
1. Prin intrarea în companie, unii urmăreau, probabil, să se sustragă de la jurisdicția orașului.
  2. *Ein juridisch-politisches Charakterbild...*, p.7.

Restricțiile la care erau supuse cooptările de noi membrii în companie impun, după 1820, o expunere detaliată a fiecărui caz (uneori și a 2-3 cazuri în aceeași cerere), pe care notarul sau judecătorul companiei o trimite conducerii austriece. Așa, de exemplu, pentru Ioan Trandafil Juvara se cere admiterea în companie și depunerea jurământului, în 1825, arătându-se că se conformează condițiilor cerute printr-o dispoziție recentă (din 8 oct. 1825)¹. În 1827, când se consemnează intrarea în companie a patru negustori² cu familiile lor, se precizează că dispun de capitaluri mari și exercită comerțul levantin în stil mare, din care rezultă un câștig pentru Imperiul habsburgic. Totodată, se arată „influența binefăcătoare a companiei pentru exercitarea comerțului levantin”³.

Vom vedea mai departe, analizând modul în care exercitau acest comerț companiștii greci și mai ales statutul creat acestora de protecția austriacă, în ce măsură a fost utilă prezența lor în viața economică a Brașovului.

Organizarea companiei

Condițiile intrării negustorilor „greci” în compania privilegiată din Brașov. Statutul membrilor companiei ca sudiți austriecei.

Am văzut că dreptul companiei de cooptare de noi membri a suferit unele variații, mai exact o evoluție de la principii restrictive (se admiteau doar negustori din Grecia și Macedonia) la măsuri care au extins acest drept pentru comercianții veniți din oricare provincie a Imperiului otoman sau din țările române. Rămâne însă obligatorie pentru viitorii membri ai companiei necesitatea de a dovedi că au un capital care să le permită exercitarea unui comerț în stil mare și li se mai cerea să-și aducă familiile în termen de 6 luni, spre a arăta intenția de a se stabili definitiv în imperiu.

În perioada de care ne ocupăm, pentru a deveni membru al companiei privilegiate din Brașov⁴, se cerea îndeplinirea următoarelor condiții: 1) să fie supus turc, originar din Grecia sau Macedonia, iar după 1783, din oricare provincie a Imperiului otoman, sau din Țările Române; 2) să aibă mijloacele suficiente pentru a face negoț (după 1800 se cere un capital care să permită exercitarea unui comerț „en gros”); 3) să fie stabilit în Brașov de câțiva ani și să-și aducă familia în

1. *Arh. Bts. Sf. Tr. Br., Reg.-prot., 1825.*
2. *Ibidem, 1827, p. 180-181. Cel 4 negustori sunt: Anastastus Hagt Kiwu, Paraskiva Ioan, Demetrius Diamandi și Emanuel Minku.*
3. *Ibidem.*
4. *Cele ce urmează sunt valabile și pentru compania din Sibiu. În această problemă vezi și: C.Papacostea-Danielopolu, L'organisation de la Compagnie grecque de Brașov (1777-1850), în „Balkan Studies”, 14, 2, 1973, p. 313-323; Idem, La Compagnie „grecque” de Brașov. La lutte pour la conservation des privilèges (1777-1850), în R.E.S.E.E., XII, 1, 1974, p. 59-78.*

Transilvania; 4) să nu aibă moșii în Turcia; 5) să aibă o purtare ireproșabilă, nefiind implicat în vreun proces.

Cooptarea de noi membri era astfel îngrădită, spre a se evita pătrunderea în companie a unor elemente incapabile sau prea legate de regiunea originară, ceea ce, desigur, putea aduce pagube comerțului transilvănean și deci tezaurariatului imperial. Așa se explică de ce, periodic, se simțea nevoia ca, pe lângă apărarea vechilor privilegii, compania să facă demersuri la Viena pentru a reinnoi dreptul de a coopta noi membri¹. Intrarea în companie a noilor membri constituia de fiecare dată un eveniment marcant, notat cu grijă în registrul de protocol al companiei, uneori cu ample explicații privind rolul acestora pentru comerțul austriac². Formalitățile pe care le îndeplineau viitorii companiști erau următoarele: 1) înaintarea cererii; 2) depunerea unor mărturii din care să reiasă că îndeplinesc condițiile cerute; 3) prestarea jurământului. Textul cererii era următorul (în 1801): „Vrând eu, Theodor Hagi Constanda, de bună voie să beneficiaz de privilegiile imperiale și de avantajele (προτερήματα) companiei din Brașov, îl rog pe preacinstitul proestos și pe colaboratorii săi, precum și comunitatea, să vrea să mă primească, cu bunăvoință, ca supus ascultător al legilor imperiale și al legilor companiei, depunând jurământul meu de credință și pentru altă nevoie păzind legile și poruncile imperiale cu silință, așa cum din vechime avea obiceiul această companie”³. La cerere anexa o adeverință sau atestat, semnat de mai mulți negustori, în care se indicau: locul de origine, data la care s-a stabilit la Brașov, situația sa materială în Turcia, comportarea și capitalul de care dispunea⁴. Cererea era înregistrată în protocolul companiei și înaintată forurilor imperiale cu un aviz favorabil. Într-un protocol din 1827 citim: „Deoarece recomandările mai sus arătate și bine dovedite ale comerciantului Nikolai Iankovici au fost mai întâi examinate în această companie, el a fost adoptat ca membru al companiei noastre și se hotărăște cererea confirmării sale de la înaltul guvern⁵. Noul membru depunea jurământul de credință, care era redactat într-o singură frază⁶, respectivul jurând ca de acum înainte să fie credincios imperiului în toată viața sa și supus poruncilor **împărătești** și ale companiei. Chiar dacă în această formulare sumară nu se precizau condițiile în care putea fi considerat credincios imperiului, ulterior, cu diferite alte ocazii, i se cereau declarații suplimentare, ca de exemplu aceea că „nu este înscris în vreo societate sau asociație cu caracter secret” și se angajează ca nici pe viitor să nu intre în asemenea societăți secrete⁷. În

1. B.A.R., fond Bts. gr., ms. 138/MDCCLXXVII, 1822, Viena.

2. Arh. Bts. Sf. Tr. Br., Reg.-prot., 1827, p. 180-181 și p. 287-288.

3. B.A.R., fond Bts. gr., ms. 85/MDCCLXXXVII, 1831, București.

4. *Ibidem*, ms. 95 și 97/MDCCLXXX, 1825, Brașov.

5. Arh. Bts. Sf. Tr. Br., Reg.-prot., 1827, p. 169. În fondul „Biserica greacă” de la B.A.R. se află și cererea de cooptare în companie a lui Anton Constantin, viitorul vice-notar, ale cărui însemnări au fost publicate de N.Iorga, în *Acte românești...* Vezi B.A.R., fond Bts. gr., ms. 153/MDCCXL, 1796, Brașov.

6. *Ibidem*, ms. 11/MDCCCXX, fără dată, f. 1.

7. *Ibidem*, ms. 88/MDCCXLI, 1801, Brașov.

1801, de exemplu, câțiva ani numai de la acțiunea revoluționară a lui Rigas Velestinlis și executarea sa, conducerea austriacă, știind ecoul pe care acesta îl găsisse în lumea negustorilor greci și aromâni din diaspora, cerea o nouă declarație companiștilor din Brașov.

Dar depunerea jurământului nu pare să fi fost obligatorie decât începând de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. În tabelul companiștilor din 1777, din arhiva bisericii Sf. Treime¹, cei mai mulți dintre cei admiși în companie în 1755-1760, declară că nu au depus jurământul deloc sau numai cu ocazia ocupării unei funcții (jurat, jude, notar) și nu la intrarea în companie.

Odată primiți în companie, acești negustori deveneau, automat, **sudiți austrieци**. Încă din cererea inițială, viitorul membru al companiei cerea să i se acorde protecție austriacă ce i se dădea prin intermediul companiei. Această protecție o obținea însă - precizează documentele - „ca și ceilalți supuși turci”, adică plătind în continuare capitația la care e obligat de Poartă și, în plus, impozitele și sarcinile datorate Imperiului habsburgic. Principala lor obligație era, desigur, respectarea legilor națiunii protectoare. Aceasta rezultă și din regulamentul² autoritarului proestos Costa Geanli, în care primul din cele 16 puncte prevede: „companiștii să păzească toate legile date de principii și preaputernicii împărați de care a fost alcătuită și dăruită cu privilegiu compania noastră și nimic să nu îndrăznească cu obrăznicie și necuviință, în afară de legea și regula hotărâtă”. Preocuparea companiștilor pentru o bună cunoaștere a legilor Imperiului habsburgic se poate vedea și din grija cu care și-au asigurat - în lipsa unei traduceri oficiale a acestora - un codice de legi traduse de membri ai companiei. În arhiva bisericii Sf. Treime din Brașov, se află acel registru manuscris intitulat „Culegerea legilor civile și a unor părți din decretele regilor Ungariei și din noile statute ale principatului Transilvaniei”³, alcătuit la Sibiu în 1760 și copiat la Brașov în 1779 pentru folosul companiștilor. Scopul practic al culegerii se vede și din indicele de la sfârșit, care permitea companiștilor o consultare rapidă a sa, atât în problemele de legislație generală, cât și pentru a afla unele dispoziții speciale, referitoare la cursul monezilor, regimul vamal, restricții cu privire la anumite mărfuri etc.

O altă obligație esențială care decurgea din statutul de supuși austrieци al negustorilor din companie era plata „taxei protecționale”, precum și a altor sume care li se cereau în împrejurările speciale. Administrația austriacă ținea o evidență foarte strictă a companiștilor.

1. Arh. Bts. Tr. Br., pachet 1: *Tabella exhibens Consignationem Individuorum ad Compagniam Graecorum Coronensem pertinentium in conformitate gratiosissimi dato 5te Augusti A. 1777 emanati et numero 3868.*
2. B.A.R., fond Bts. gr., ms. 35/MDCCCXX, Brașov (f.a.): *Puncta quae dedit Dominus Costas Tzanlis Companiae, ut considerent, vel in spatio duarum horarum omnes adhaec subscribantur.*
3. Pentru datarea acestui registru manuscris și alcătuirea modelului său sibirian, vezi Olga Cicancl, *Comaniile grecești...* vezi, de asemenea, și N. Camariano, *L'organisation et l'activité culturelle de la Compagnie des marchands grecs de Sibiu*, în „Balcanta”, VI, 1943, p. 204.

Tabelul membrilor companiei brașovene din 1777, foarte asemănător cu cel din 1766 publicat de Polihronis Enepekides¹ pentru Compania greacă din Viena, conține aproape aceleași întrebări menite să dea conducerii austriece certitudinea că acești utili auxiliari ai politicii sale economice se desprind, treptat, de Imperiul otoman, legându-se tot mai mult de noua lor patrie². Desigur, acei care aveau familii la Melenik, Ianina sau Rusciuk și zăboveau să le aducă la Brașov puteau fi bănuși că, de îndată ce își vor asigura un anumit capital, vor părăsi Transilvania, frustrând fiscalul și viața comercială a provinciei. Din tabelul brașovean reiese că acest lucru se întâmplase cu mai mulți membri ai companiei (Constantin Saszkar, plecat la Melinik, unde are soție și copii, Paraskiva Haği Ghețu, plecat la Șiștov, unde are familie, Dobre George, la Târnovo, Santfi Dima la Rakovița etc.). Datorită relațiilor lor cu alte mari centre economice, companiștii erau adesea tentați să-și deplaseze activitatea mult mai departe³. Dealtfel, răspunsul pe care-l dau în 1777 cu privire la **intenția de a se stabili definitiv** fiind destul de evaziv (mai mult de jumătate din ei nu răspund la această întrebare), se iau unele măsuri care să prevină surprizele, interzicându-li-se, de exemplu, să lipsească din Transilvania mai mult de un an, chiar când sunt plecați pentru afaceri⁴.

Urmărirea fiscală a membrilor companiei se făcea prin intermediul proestosului, care răspundea de plata taxei protecționale în fața tezaurariatului și era mult îngreuiată de faptul că aceștia zăboveau pentru afaceri, atât în Peninsula Balcanică, cât și la Viena, Budapesta sau în orașele din Principate (București, Craiova, Iași, Ploiești sau Câmpulung).

Atât timp cât vroiau să profite de protecția consulatului austriac negustorii companiști plecați, fie în Țara Românească, fie în Moldova, cereau îngăduința autorităților austriece pentru neplata la timp a contribuției, căutând să-și prelungească statutul de sudiți austrieci. Atunci însă când companiștii nu mai aveau nevoie de această protecție, deoarece dobândiseră proprietăți în Principate, unde erau pe cale de a deveni sudiți ruși, ei căutau să se desprindă de companie și să nu mai plătească taxa protecțională. Proestosul le atrăgea atenția că „în administrația austriacă nu e ușor să fie cineva șters de pe tabela fiscală”⁵. Pe cei care erau în restanță, cu plata contribuției fiscale imperiale, proestosul îi soma să plătească, fie invocând obligațiile create de solidaritatea de companiști sau jena financiară în care se afla compania⁶, fie condiționând de plata taxei protecționale eliberarea unui pașaport⁷ sau diferite alte avantaje solicitate de respectivul negustor.

1. *P.Enepekides, Griechische Handelsgesellschaften...*

2. *Principalele întrebări ale formularului se refereau la perioada intrării în compania din Brașov, situația familiară atât în Transilvania, cât și în Turcia, intenția de a rămâne în Transilvania definitiv. Arh. Bis. Sf. Tr. Br., pachet 1: Tabella...*

3. *N.Iorga, Acte românești...*, p. 105-106.

4. *Vezi cap. referitor la privilegiu.*

5. *B.A.R. fond Bis. gr., M.Caratașu, ms. 17/MDCCLXXX (1826), Brașov.*

6. *Ibidem, ms. 100 a/MDCCLXXX, 1825, Brașov.*

7. *Ibidem, ms. 101, 102 a/MDCCLXXX, 1825, Brașov.*

Uneori datorita față de fisc avea o vechime de 3¹ sau chiar 7 ani² și adeseori - în caz de deces - sumele datorate în contul contribuției fiscale trebuiau urmărite de conducerea companiei asupra soției sau familiei contribuabilului decedat³.

Atunci când, siliți de criza financiară⁴ sau de diferite pagube materiale, cereau reducerea taxei, companiștii erau sprijiniți de proestos, care făcea demersuri în acest sens. De obicei, aceasta se întâmpla acelor negustori care, având proprietăți în alte orașe, căutau să se desprindă de companie. Așa, de exemplu, Luca Ioan comunica în 1823 companiei hotărârea sa de a renunța la protecția austriacă și de a opta pentru cea rusească⁵, deoarece s-a stabilit la București, unde și-a cumpărat case, prăvălii și moșie. Totuși, în 1823, el figurează încă în evidența companiei și proestosul îi cere să-și plătească datoriile⁶. Și alte cazuri confirmă această tendință de acaparare a administrației austriece. Astfel, un companist primește în 1813 o notificare pentru o sumă mare de bani, reprezentând contribuția sa pentru anii 1810-1813⁷. Acesta își manifestă nemulțumirea, arătând că i se cere plata unei taxe de care nu se consideră dator, căci în perioada respectivă nu se mai bucurase de protecția austriacă („într-o vreme când eu nu aveam vreun ajutor sau vreun interes de la ei”⁸).

Protecția austriacă Așadar, principala consecință a obținerii statutului de sudit austriac, prin intrarea în compania privilegiată era, din punctul de vedere al negustorului, asigurarea protecției austriece pentru care plătea taxa protecțională. Aceasta îi ușura - cum am văzut - formalitățile (pașapoarte, scrisori de recomandatie, intervenții), iar - prin consulatetele sale din Imperiul otoman - îi sprijinea activitatea comercială din acele părți. Încă din 1793, un decret imperial hotăra că negustorii din Brașov, sudiți austriece, care fac negoț în Turcia, se vor adresa mai întâi consulatetele austriece din Imperiul otoman, pentru orice litigiu pe care l-ar avea cu raialele turcești⁹. Cum autoritatea consulară era de cele mai multe ori suficientă pentru a aplană conflictul, supușii chezaro-crăiești evitau prin aceasta o ciocnire directă cu autoritățile otomane. Desigur, în nesiguranța din regiunile ocupate de turci, posibilitatea de a-și exercita comerțul apărat de consulatetele austriece devenise o țintă mult râvnită¹⁰.

1. *Ibidem*, ms. 100 a/MDCCLXXX (1825), Brașov.
2. *Ibidem*, ms. 61/MDCCLXXXI (1826), Sibiu.
3. *Ibidem*, ms. 88/MDCCLXXXI (1826), Sibiu.
4. *Ibidem*, ms. 88/MDCCLXXIX, 1824, Iași.
5. Proestosul intermar, Șt. D. Cervenvodali, îi promite lui Luca Ioan că va face demersuri pentru reducerea dărilor imperiale.
6. *Ibidem*, ms. 136/MDCCLXXVIII, 1823, Brașov.
7. *Ibidem*, ms. 31/MDCCLXXII, 1813, București.
8. *Ibidem*.
9. *Ibidem*, ms. 152/MDCCLXXXVI, 1793 (f.1.).
10. Arh. Bts. Sf. Tr. Br., Reg., prot., 1827, p. 256.

Am amintit mai sus că, atunci când cererea era înregistrată în protocolul companiei, notarul obișnuia să consemneze - odată cu cooptarea unui nou membru - și justificarea pe care o anexase magistratul acelei cereri, spre a obține aprobarea forului tutelar. Din asemenea justificări, în care magistratul recapitula motivele pentru care se acorda negustorilor balcanici statutul de supuși austrieci, aflăm avantajele decurgând din acesta pentru ambele părți. Formula cea mai des întâlnită în recomandările magistratului este aceea prin care se arată că datorită acestor negustori companiști, comerțul cu Levantul progresa din an în an¹. Argumentând utilitatea pentru tezaurariatul imperial a transformării statutului de supuși otomani în acel de companiști și sudiți austrieci, magistratul arăta că dacă acești negustori rămân în Transilvania în calitate de supuși turci, finanțele imperiului vor fi greu prejudiciate². Desigur, principalele argumente invocate erau cele de natură să sublinieze interesul tezaurariatului imperial în cooptarea acestor negustori, care, ca **supuși turci**, prezentau următoarele dezavantaje: 1) dacă vor continua să-și desfășoare nestingheriți activitatea comercială în Imperiul habsburgic, supușii turci nu vor mai avea interes să adopte statutul austriac³. Negustorii austrieci vor fi păgubiți⁴, căci ei plătesc toate dările provinciei, fără să se bucure de favoruri mai mari decât supușii otomani, care nu le plătesc; 2) comerțul atât de activ al Transilvaniei ar suferi mult, pentru că negustorii supuși otomani care își desfășoară activitatea în Transilvania pe timp limitat se întorc la locurile de baștină, cu capitalul și câștigul dobândit; 3) supușii turci plătind cu 20% mai mult vămile din Imperiul otoman, vor căuta să încaseze diferența procentuală de la locuitorii din Transilvania cărora le vând mărfurile.

Memoriul arăta că, în schimb, dacă acești negustori supuși otomani vor deveni companiști, ei vor exercita comerțul levantin în condiții avantajoase pentru Imperiul habsburgic, deoarece: 1) vor aduce transilvănenilor mărfuri mai ieftine, căci vor plăti vămi mai mici, ca supuși austrieci; 2) ca supuși austrieci, ei se stabilesc în imperiu, lăsându-și capitalul aici, iar fiii lor vor continua comerțul levantin moștenit de la părinți; 3) în Imperiul otoman sunt cunoscuți și va fi suficient să-și arate pașaportul, pentru ca vameșul să vadă că nu mai sunt simpli supuși otomani.

Dacă protecția austriacă le facilita negustorilor companiști condițiile de exercitare a negoțului în Imperiul Otoman, în Imperiul Habsburgic le crea de-a dreptul o situație privilegiată, iar în Transilvania o

1. *Ibidem*, p. 287.

2. *Ibidem*, p. 180-181.

3. *Ibidem*, p. 258: „ratio est quia si hanc tanquam subditi Turcici etiam absque ulla restrictione in Provinciis Austriacis suam Negotiationem cum commercio Levantico conexam exercere possunt, nullam efficacem causam habeant subditi Austriaci fieri...”.

4. *Ibidem*, „quod subditi Austriaci summovere damnosum et prejudiciosum esset, hic etenim in hac Provincia omnia publica onera supportant, et tamen hic Loci in sua Negotiatione Majoribus quam subditi Turcici favoribus haud uterentur...”.

incontestabilă superioritate față de populația locală, românească. Conștienți de dublul avantaj pe care-l au, în calitate de supuși austrieci și de membri ai companiei, negustorii balcanici luptă neconținut pentru obținerea acestui statut și declară că, decât să ajungă în starea bieților băștinași, preferă să revină la situația de **raia** din patria lor. Poate că această formulare exagerată, menită să impresioneze autoritățile, nu corespunde adevărului. Dar nu trebuie să excludem nici ideea că am putea avea aici încă o dovadă că dominația otomană era totuși suportată de o categorie ca aceea a comercianților, care își creaseră o oarecare autonomie și o mare libertate de mișcare. Ei spun chiar, în fraza citată, „preferăm vechea noastră libertate din patrie”¹. Vom căuta să urmărim - în cele ce urmează - ce a însemnat pentru negustorii români care au pătruns în companie acest salt pe care îl realizau, trecând de la situația de membri ai celei de-a patra „națiuni”, la aceea de sudiți austrieci. De asemenea, vom ține seama și de faptul că unele instituții și tradiții importate de acești negustori au putut influența dezvoltarea socială a negustorilor români, în general, nu numai a celor din companii. Ambele constatări ne arată că prezența companiei grecești din Brașov a dus la o lărgire a orizontului social, la o creștere a posibilității de mișcare și de acțiune a românilor brașoveni, deci a constituit un factor de progres în istoricul acestui oraș.

Atribuțiile proestosului, epitropilor și notarilor

În ce privește statutul de „comaniști” al negustorilor și organizarea lor în cadrul companiei, ceea ce ne izbește la abordarea problemei este caracterul tradițional grecesc al acestei organizări. Acesta este cu siguranță aspectul cel mai interesant pentru cercetarea sud-est europeană. El ne dă ocazia să urmărim pe pământul românesc evoluția unei instituții a cărei vitalitate a asigurat în Grecia supusă păstrarea unui etnos amenințat să dispară. Prof. D.Zakythinos² și N.Pantazopoulos³ au insistat mult, în ultimele lor lucrări, asupra acestor importante verigi ale auto-administrației grecești, arătând că „datorită politicii lor sociale progresiste, comunitățile și breslele din Macedonia își asumau, încă din secolul al XVII-lea, o poziție conducătoare în efortul reconstituirii națiunii grecești”⁴.

Compania din Brașov era formată - ca toate companiile din Imperiul habsburgic - dintr-o mare majoritate de greci și aromâni. Principiile după care s-a organizat compania erau principiile tradiționale

1. *Ibidem*, 1819, adresă din 10 mai 1819, Brașov, Comp. din Brașov, către cea din Sibiu: «*ημεῖς προκρίνομεν καλλίτερα τὴν ἀρχαίαν ἐλευθερίαν μας εἰς τούρκικους ραγιάδες, παρὰ τὴν ἐνωθούμεν, με τοὺς ἀλογεγεῖς*».
2. D.Zakythinos, *Ἡ Τουρκοκρατία. Εἰσαγωγή εἰς τὴν νεωτέραν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ*, Atena, 1957, p. 31-36.
3. N.Pantazopoulos, *Community, Laws and Customs of Western Macedonia under Ottoman Rule*, „*Balkan Studies*”, 2, 1961, p. 16.
4. *Ibidem*. *Vezi și N.Moschovakis, Τὸ ἐν Ἑλλάδι δημόσιον δίκαιον ἐπὶ τουρκοκρατίας*, Atena, 1882, p. 68-149.

ale autoadministrării macedonene. Negustorii din Melenik, Kozani sau Metzovo¹ aduceau deci aici acel statut liberal și democratic, bazat pe consimțământul comun, ajutorul mutual și sistemul de reprezentare, care au făcut forța comunităților și breslelor macedonene sub dominația otomană.

În compania privilegiată din Brașov, ca și în cazul corporațiilor din Grecia², conducerea era încredințată unui „proestos” (staroste) și unui consiliu format din 6 sau 12 membri, aleși de toți membrii comunității întruniți în adunare generală³. Proestosul lua toate hotărârile mai importante din viața comunității, iar epitropilor li se încredința conducerea administrativă a bisericii și a școlii. Ei țineau o evidență precisă a socotelilor (în partidă dublă), de care răspundeau în fața întregii comunități. Membrii comunității își dădeau verdictul, găsind în general socotelile exacte⁴, dar și constatând uneori greșeli⁵ în administrarea averii bisericești sau a școlii, ceea ce se solda cu o penalizare a epitropilor⁶. Existau și cazuri în care aceștia refuzau să-și recunoască vina și să plătească suma cerută. Și aceasta, chiar când era vorba de epitropi cu o situație materială foarte bună, ca atunci când cei penalizați sunt Mihail Țumbru⁷ și Mavrodi Safranos⁸.

Bilanțul activității epitropilor se făcea pe o perioadă de 1, 2 sau 3 ani⁹. Uneori aceștia erau convocați spre a-și da darea de seamă a activității în fața magistratului orașului Brașov¹⁰. Printre atribuțiile lor administrative se număra plata parohilor și profesorilor de la biserica și școala greacă¹¹, precum și arbitrarea unor neînțelegeri care intervin între aceștia, luând și măsuri pentru evitarea lor pe viitor¹². Deși, în general, epitropii țin seama de propunerile companiei, tratând cu cei 6 efori ai acesteia¹³, se întâmplă să refuze propunerile lor cu privire la angajarea unui preot pentru predarea catehismului sau la organizarea școlii grecești de pe lângă biserică. În acest din urmă caz, epitropii răspund companiei că proiectul a fost alcătuit și aprobat de adunarea comunității și nu mai suferă modificări¹⁴. Epitropii comunității decid

1. *Acestea sunt localitățile din care se trăgeau cel mai mulți dintre negustorii companiștii din Brașov.*
2. *N.Pantazopoulos, Community...*, p. 13.
3. *Ibidem*.
4. *B.A.R., fond Bis., gr., ms. 8/MDCCXLV, 1800, Brașov.*
5. *Ibidem, ms. 2/MDCCCLIII, 1807, Brașov.*
6. *Ibidem, ms. 35/MDCCXLI, Brașov (f.1.).*
7. *E. și D. Limona, Negustorii bucureșteni la sfârșitul veacului al XVIII-lea. Relațiile lor cu Brașovul și Sibiul, în „Studii”, XIII nr. 4, 1960, p. 107-140.*
8. *B.A.R., fond Bis. gr., ms. 43/MDCCXLI, 1797, Brașov.*
9. *Ibidem, ms. 107/MDCCXLVII, 1801, Brașov. Vezi și ibidem, ms. 17/MDCCCLIX, 1803, Brașov. Administrarea bisericii și a școlii de către epitropi este apreciată ca bună de delegații grecilor din Brașov „έξ άμφοτέρων τών μερών” (1801-1802).*
10. *Ibidem, ms. 10/MDCCXLI, 1801, Brașov.*
11. *Ibidem ms. 100/MDCCXLVII, 1801, Brașov.*
12. *Ibidem, ms. 45/MDCCCLIX, 1803, Brașov.*
13. *Ibidem, ms. 79/MDCCXXI (f.a.) (f.1.).*
14. *Ibidem, ms. 45/MDCCXCIV, 1873, Brașov.*

trimiterea unor ajutoare bănești, ca acele date sinistraților din Pesta și Buda¹, bisericii din Tg. Mureș, seminarului din Sibiu etc. Din sumele care se strâng din contribuția enoriașilor, precum și din alte venituri (chirii, exploatarea moșiilor donate de Gr. Brincoveanu companiei etc.) epitropii plătesc diferite reparații² și procură cele necesare pentru slujba religioasă³. Epitropii tratează cu membrii companiei, fie direct, fie prin proestos⁴. Acesta poate, prin poziția sa, să arbitreze într-o serie de controverse și să ia hotărâri în problemele importante. Proestosul supraveghează și respectarea legilor, îngrijindu-se de menținerea privilegiilor companiei, care - așa cum am văzut - e adesea în pericol să le vadă știrbite, din cauza repetatelor încercări ale negustorilor sași de a-și înlătura rivalii. În toate perioadele de demersuri, în care reprezentanții companiei sunt delegați la Viena, Sibiu sau Cluj pentru reînnoirea decretelor de privilegii, aceste acțiuni sunt conduse de proestosul din Brașov⁵, care colaborează îndeaproape cu cel al companiei din Sibiu. Arhiva fostei biserici grecești din Brașov conține zeci de scrisori în care proestosul companiei din Brașov se consultă în problemele companiei cu proestosul din Sibiu. Ei stabilesc ce acte sunt necesare pentru sprijinirea demersurilor⁶, dacă e oportună trimiterea avocatului sau delegației la Viena⁷, ce cheltuieli necesită aceste formalități⁸. După încheierea tratatelor, tot proestosul este cel care comunică membrilor companiei rezultatele⁹.

Fiind răspunzător din partea companiei față de autoritățile austriece, proestosul urmărește plata contribuției fiscale de către companiști și intervine pentru unele reduceri ale acesteia, pentru menținerea unor restanțieri sub protecția companiei, pentru obținerea diferitelor autorizații și pașapoarte de la conducerea austriacă și pentru eliberarea unor adeverințe de bună purtare¹⁰. Între atribuțiile proestosului se numără și obligația de a asista la examenele semestriale ale școlii grecești¹¹.

Atunci când proestosul sau epitropii sunt prea ocupați cu treburile companiei, ei delegă alți membri ai companiei sau comunității pentru îndeplinirea anumitor obligații. Așa, de exemplu, precedează proestosul A.H.Sivu când îl numește ca asesor din partea companiei pe Mihail Petrovici¹² sau epitropii și eforii care îi numesc pe același Mihail Petrovici și pe Teodor Geanli să se ocupe de darea în arendă a moșiilor donate de Grigore Brincoveanu bisericii și școlii grecești¹³.

1. *Ibidem*, ms. 79/MDCCXCV, 1838, Brașov.

2. *Ibidem*, ms. 37/MDCCLXVI, 1814, Brașov.

3. *Ibidem*, ms. 79/MDCCCXXII, Brașov (f.1.).

4. *Ibidem*, reg. M. Caratașu, ms. 34/MDCCCI, 1844, Brașov.

5. *Ibidem*, ms. 7/MDCCLXXVI, 1821, Sibiu.

6. *Ibidem*, ms. 79/MDCCLXXVI, 1821, Sibiu.

7. *Ibidem*, ms. 88/MDCCLXXX, 1825, Sibiu.

8. *Ibidem*, ms. 86 și 92/MDCCLXXVII, 1822, Sibiu.

9. *Ibidem*, ms. 108/MDCCLIII, 1807, Brașov; ms. 68 MDCCLXXXI, 1825, Brașov.

10. *Ibidem*, ms. 5/MDCCLJII, 1807, Brașov.

11. *Ibidem*, ms. 32/MDCCXCV, 1838, Brașov.

12. *Ibidem*, ms. 231/MDCCLXXXVIII, 1833, Brașov.

13. *Ibidem*, ms. 221/MDCCLXXXVIII, 1833, Brașov.

Pentru strângerea contribuției fiscale, sunt numiți „colectori” ai companiei¹. La cererea unui membru al companiei, proestosul numește oameni de încredere care se ocupă de rezolvarea unor litigii bănești². Dacă epitropii sau proestosul vor să-și dea demisia, ei trebuie să anunțe compania, spre a se proceda la alegerea unui înlocuitor, după regulile stabilite³.

Din toți cei care au ocupat funcția de proestos în compania privilegiată din Brașov, Costa Geanli - a cărui personalitate a fost evocată de Nicolae Iorga⁴ - exercita o autoritate care nu pare să mai fi fost egalată de nici unul din urmașii săi în această funcție. În afară de grija cu care a alcătuit, în 1772, acea listă a măsurilor privitoare la comerțul oriental din Ardeal⁵, care denotă capacitatea sa de organizator, Geanli s-a dovedit și un energic conducător al negustorilor greci din Brașov prin redactarea unui text deosebit de interesant, și anume acele **Hotărâri** cu putere de regulament, pe care le-a formulat și le-a impus membrilor companiei. Chiar din titlul acestui text se simte tonul autoritar și intransigent al proestosului: „Hotărârile date de Domnul Costa Geanli companiei, ca să gândească sau să subscrie toți, în decurs de două ore, sau mai mult în companie să nu rămână”⁶. Este vorba aici de o reglementare foarte strictă a obligațiilor companiștilor, atât în relațiile dintre ei, cât și în relațiile lor cu conducerea companiei și cu autoritățile austriece.

Dar să vedem câteva din articolele regulamentului lui Costa Geanli⁷. Găsim aici enunțat principiul **egalității** în fața legii, în egală măsură pentru străini ca și pentru băștinași (punctul 2). De asemenea, se prevede că nu trebuie să se facă nici o diferență între membrii companiei „pro progenie, praeter solum secundum aetatem et tabellas criptas” (punctul 6). Alte măsuri privesc păstrarea privilegiilor de către proestos și jurați și apărarea lor împotriva celor ce le-ar ataca (punctele 7 și 8), ajutorul mutual în caz de nevoie (punctul 11), secretul sentinței judecătorești (punctul 12). Rebeliunea împotriva companiei este pedepsită exemplar, fie că rebelii acționează „a se ipsis”, fie că sunt îndemnați „ab aliis” (punctul 13). Obligațiile materiale față de companie (punctul 14) și stabilirea zilelor și condițiilor de judecare a proceselor (punctul 15) completează acest regulament atât de diferit de minuțioasele și înapoiatele statute ale țehurilor ardelen⁸.

1. *Ibidem*, ms. 82/MDCCLXVII, 1814, Brașov.

2. *Ibidem*, ms. 72/MDCCLXXXI, 1826, București.

3. *Ibidem*, ms. 58/MDCCLXIII (1812-1813), Brașov.

4. N.Iorga, *Acte românești...*, p.XII, XIII, XV, XVII, *Vezi și p.XII*: „În acest timp se ridică la Brașov la influență acel Costa Gianli de care a fost vorba și mai sus...”.

5. *Ibidem*, p. V și XXIII-XXXIII (textul listei reprodus în limba latină).

6. B.A.R., fond Bts. gr., ms. 35/MDCCCXX Brașov (f.a.).

7. *Ibidem*, ms. 35/MDCCCXX, pct. 2 (Brașov) (f.1.).

8. Eug. Pavlescu, *Meșteșug și negoț...*, p. 308. În cadrul pedepselor din legislația breslelor se reglementa „bătăia cu lopata” și „bătăia cu gârbaciul”, care urmau o progresie geometrică (3, 6 și 12) după „gravitatea vinei” (!).

Pentru corespondența companiei, a registrelor și, în general, pentru păstrarea arhivei, proestosul era ajutat de notari (un notar pentru limba maghiară și unul pentru limba greacă). Atribuțiile notarului erau bine delimitate și le aflăm dintr-un document publicat de N. Iorga¹, care se referă la angajarea lui Sighismund Iași în această funcție. În afară de redactarea corespondenței obștești și de păstrarea arhivei în ordine, i se cerea acestuia să asiste la toate „sesiile” având grijă de protocol și de toate „decretur” care vor veni la aceste „mai inalte instanții”.

În general, toate socotelile și bilanțurile companiștilor erau scrise în limba greacă. Nici unul din bilanțurile anuale găsite în arhive nu e scris în română sau în germană. În 1803, se menționează permisiunea² ce se dă companiei de a scrie registrele în limba greacă, dar păstrându-se formularul indicat de conducerea provincială. Din textul acestei dispoziții vedem că această permisiune fusese acordată companiei la cererea insistentă a acesteia și că ea reprezenta încă un succes pentru regimul de privilegii al negustorilor greci. Corespondența cu autoritățile provinciale și imperiale se făcea însă în limbile greacă, germană și maghiară. Limba română e folosită în relațiile particulare dintre companiști și în redactarea copiilor diferitelor dispoziții. Atunci când primește o scrisoare în limba română, din partea companiei din Sibiu, notarul companiei brașovene cere unele lămuriri și îl roagă pe corespondent să scrie mai citeț. El declară chiar că ar fi mai util să traducă în greacă pentru a fi mai bine înțeles³. Întâlnim nu o dată precizarea pe care o fac companiștii unor agenți ai lor de la Beci „să-i înștiințeze cum merge treaba... în grecește”⁴.

Preocuparea companiștilor pentru o bună organizare a arhivei apare în repetate rânduri⁵. Ei aveau nevoie în special de o bună evidență a actelor pe care le-au folosit în îndelungatul proces pentru patronajul bisericii și pentru revendicarea drepturilor încălcate⁶. Conținutul categoriilor de acte ale arhivei bisericii grecești ne este cunoscut dintr-o specificație⁷ a acestor documente semnată de Demeter Dima și de Costa Geanli.

1. N.Iorga, *Acte românești...*, p. 158-159.

2. *Ibidem*, p. 290-291.

3. *Arh. Bts. Sf. Tr. Br., Reg.-prot.*, 1820.

4. N.Iorga, *Acte românești...*, p. 172.

5. *Ibidem*, p. 123.

6. *Ibidem*, p. 187.

7. B.A.R. fond Bts. gr. ms . 32/MDCCLJ, 1805 Brașov: „Spetzificație pentru scrisorile Bisertzi gretzilor Brașovului din Tzetate”.

În organizarea comunităților grecești din Imperiul otoman, unul din factorii cei mai importanți ai autonomiei lor în cadrul auto-administrării¹ îl constituie dreptul de a avea

judecători proprii. Și în cazul companiilor transilvănene, acest drept le-a fost recunoscut, încă de la privilegiul dat de Mihail Apafi în 1678, iar apoi în privilegiile din 1701 și 1718. Li se permitea companiștilor să-și aleagă dintre ei judecători și jurați, care să le judece procesele comerciale și pe cele civile în primă instanță, iar apoi, pentru litigiile în valoare mai mare de 500 florini să se judece de către camera regală gubernială și de camera regală. Funcția de „judex” și „iurattor”, apare în actele companiei brașovene ca fiind deosebit de importantă și necesitând depunerea jurământului². La sfârșitul secolului al XVIII-lea, într-un document semnat de toți cei 31 de membri ai companiei (cu sigiliile respective)³, Dimitrie Diamandi este judecător (judex), iar Iani Ștefan, Panaiot Sterie, Iani Cristophor, Ianachi Demetru, Constandin Anton și Dimitrie Dima sunt „iurattori” (jurați).

Acest drept de jurisdicție era, de altfel și unul din principalele elemente distinctive în deosebirea care se face între negustorii companiști și cei neîncadrați în companie. În multe documente se precizează că „civii greci” țin de magistratul orașului, neavând instanță proprie. De altfel, acest regim se aplica și companiștilor care deveneau proprietari de case („bürgheri”) în Brașov. Prin aceasta ei pierdeau dreptul de a mai fi judecați de instanța companiei și erau obligați să se adreseze magistratului local, fiind asimilați cetățenilor băștinași. Li se permitea însă și aplicarea dreptului lor cutumiar, dat fiind că nu-și pierdeau calitatea de supuși turci. Acest lucru era posibil numai în măsura în care acest drept cutumiar nu era în contradicție cu legea țării. Asemenea divergențe apăreau mai ales în materie succesorală, ca în cazul lui Const. Panaiot Kopan⁴, care, neavând urmași la Brașov, lasă o moștenire surorilor sale din Imperiul otoman. Magistratul orașului se sesizează de aspectul ilegal al problemei, arătând că „deși supus turc, acesta locuise la Brașov, exercitase o funcție oficială, plătise contribuția fiscală și totuși, deși a decedat în acest oraș, a lăsat un testament contrar legii lor statutare locale”⁵. Cu toate că se permitea companiștilor să invoce dreptul lor cutumiar, ei trebuiau, în primul rând „să fie supuși fără excepție legii austriece”. Apelul la cutuma macedoneană reiese din dovezi cerute de moștenitorii lui Kopan arhimandriților din Melenik și Metzovo, cu privire la reglementarea dreptului de succesiune în Macedonia⁶. Metodie din Serres, logofătul

1. N.Pantazopoulos. **Community...**, p. 14 și urm. Vezi și Charalambos K. Papastathis, *Simpozionul de la Belgrad „Biserica și dreptul cutumiar în Balcani în timpul dominației otomane”, 1971.*
2. *Vezi tabelul conscripției din 1777, Arh. Bis. Tr. Br., pach. 1.*
3. *B.A.R., fond Bis. gr., ms. 39/MDCCCXX (f.a.) (Brașov).*
4. *Ibidem, ms. 70/MDCCXL, /1796 (f.1.).*
5. *Ibidem.*
6. *Ibidem, reg. M.Caratașu, ms. 22/MDCCXL, 1796 (f.1.).*

Anastasiu, al doilea logofăt Polizois Anastasiu, Manole Popa Toma și alții trimit mărturia în legătură cu modul în care se face împărțea averii unui defunct, potrivit obiceiului pământului. O altă mărturie din Melenik e semnată de arhimandritul Agapios și întărită de „didascalul” școlii din acest oraș, Adamis Kiriakos¹. Faptul că asemenea dovezi erau furnizate de prelați are o explicație istorică; într-adevăr, autonomia juridică a comunităților grecești își avea originea în împărțirea responsabilităților juridice dintre biserică și comunitate, adică prin preluarea de către aceasta din urmă a unui vechi atribut al clerului². Fenomenul a fost sesizat de istoricii greci, cu deosebire în Macedonia apuseană³, de unde se trăgeau mulți din companiștii brașoveni și va explica competența prelaților menționați mai sus în materie juridică.

E ușor de înțeles că dreptul de jurisdicție al companiilor avea să ridice ostilitatea sașilor, care erau lipsiți astfel de un mare avantaj, acela de a-și exercita influența în materie procesuală. Descriind această atitudine a sașilor în problema jurisdicției, într-o scrisoare adresată notarului orașului, companiștii spun că aceștia consideră că „doi judecători într-un oraș nu pot să fie”⁴. Combătând afirmația sașilor, membrii companiei dau de exemplu situația de la Viena, unde în afară de tribunalul politic există și acel al problemelor comerciale încredințat unor oameni de afaceri căci, „acei ce judecă asemenea cauze trebuie să cunoască măsurile, greutatea, cursurile monetare și calculele din alte părți (din Lipsca, din Imperiul otoman), lucru pe care doar acei ce practică comerțul îl cunosc”⁵. Mai departe, companiștii invocă privilegiul lui Leopold I și cel al Mariei Tereza, care dă companiilor acea libertate care le permite să aducă mari cantități de mărfuri vămilor imperiului, prin care se asigură și meseriașilor materie primă. Revolta lor este cu atât mai mare, cu cât străinii care aduc lucruri și bani sunt dezavantajați în tribunalele locale, căci „întotdeauna sasul își face dreptate în tribunalul său, ... căci judecătorul ține cu sașii”. Revine ca un leitmotiv în această scrisoare-memoriu ideea că prin trecerea lor sub ascultarea tribunalelor locale, companiștii sunt colaborați la situația de plâns a românilor. La aceste argumente, ei adaugă și pe cele de ordin tehnic: cunoașterea spețelor de către judecătorul companiei, care e specializat în problema comercială și rapiditatea cu care poate da hotărârile o instanță a companiei, în comparație cu orice

1. *Ibidem*, ms. 20/MDCCLX, 1796, Melenik: „din timpurile vechi, după obiceiul și legile bisericii noastre, până astăzi s-a păstrat obiceiul ca atunci când un om moare fără să aibă tată, mamă sau copil, să fie moștenit acesta de frați și surori, iar dacă decedatul n-a avut frați și surori, să-l moștenească copiii acestora... deci acest obicei se ține și se păstrează din vechi zile în toate părțile aici, precum și în întreaga Macedonie și Melnik”.
2. N.Pantazopoulos, *op. cit.* Atena, 1958, p. 19; Vezi și M.Kalinderis Salonik, 1958, p. 91 și comunicarea lui Ch. Papastathis citată mai sus.
3. *Ibidem*.
4. B.A.R., fond Bts. gr., ms. 33/MDCCCXXII (f.a., f.1.).
5. *Ibidem*.

altă instanță, căci judecătorii nu au interes să prelungească termenele, nefiind plătiți pentru aceasta, ci dimpotrivă, întrerupându-și lucrul ca să judece cazul.

Într-un document din preajma anului 1796, un negustor grec din Brașov, care era silit să se prezinte în fața magistratului local pentru judecarea unui litigiu¹, îl acuza pe acesta de incompetență și de incorectitudine. El îi reproșa judecătorului brașovean că - deși obligat să-l judece după legea țării - acesta pretindea că-l judecă după legile în vigoare în Imperiul otoman. Împricinatul declara însă că, în realitate, legile aplicate de judecător nu sunt cele turcești, pe care el, ca fost supus turc le cunoaște mai bine, putând chiar, la nevoie, să le combată, deoarece a văzut că magistratul local „interpretează legea cu parțialitate”².

Era firesc ca acest drept de jurisdicție al companiștilor greci să constituie un exemplu pentru negustorii români din Brașov în perioada de revendicări. Atunci când, în 1827, comercianții români necu-prinși în compania grecească încearcă să formeze o societate comercială, ei se zbat timp de 6 ani, fără să reușească și, în 1833, se văd siliți să ceară Consiliului tezaurarial dreptul de a se contopi cu compania grecească. Cei 52 de negustori români arată că cer incorporarea în numita companie grecească, fără a se amesteca în chestiunile bisericesti, ci numai pentru a sta sub jurisdicția companiei, în ce privește **chestiunile și procesele comerciale**³.

Un exemplu concret al influenței exercitate la Brașov de organizarea corporațiilor grecești este „comisia specială de judecată” prevăzută de negustorii români ai gremiului, care se inspiră din dispozițiile decretului din 1777 dat de Maria Tereza companiilor grecești din Sibiu și Brașov. Tot în gremiul levantin al negustorilor români, organizat după principiile țeherilor meșteșugărești, apare o instanță specială pentru judecarea falimentului (caz neprevăzut în activitatea meșteșugarilor), instanță pe care o luaseră din organizarea companiei grecești⁴.

1. *Ibidem*, ms. 177/MDCCXL, /cca 1796/ (Brașov).

2. *Ibidem*.

3. B.Batulescu, *op. cit.*

4. *Ibidem*.

Componența etnică a companiei („Civișii” și companiștii).

Locul de origine al negustorilor „greci” din Brașov.

După ce am văzut că organizarea Companiei grecești din Brașov se baza pe un sistem tradițional, caracteristic comunităților macedonene, să ne oprim puțin asupra componenței etnice a companiei. Se știe cât de greu se poate stabili, când vorbim de negustori balcanici, dacă avem de-a face cu greci, bulgari, sârbi, albanezi sau români. Confuziilor create de înscrierea lor la rubrica „grec ortodox” din **catagrafia otomană**, li se adăugau și cele produse de **grecizarea** sau **slavizarea** numelor sau **uniformizarea lingvistică** pe care o adusesse folosirea limbii grecești pentru nevoile comerțului. Vorbind de companiile orientale de la Brașov, Sibiu, Pesta, Viena sau Livorno, Nicolae Iorga spunea că membrii lor „erau în cele dintâi timpuri balcanici, fără a avea însă un caracter național și, pentru că întrebuințau de preferință limba grecească, li s-a zis greci, deși printre ei erau mulți slavi și români”¹. Și Nestor Camariano a arătat că printre „grecii” de la Sibiu „erau mulți români din Macedonia, câțiva bulgari grecizați, sau care se considerau greci din cauza intereselor lor comerciale, precum și românii din Transilvania și Principate, care prin religia lor se simțeau mai aproape de greci decât de sași și unguri”².

Spiridon Lambros, ocupându-se de comerțul grecesc din Ungaria și Austria a arătat că negustorii balcanici veneau în Imperiul habsburgic pe două căi principale: prin Serbia și prin Principatele române. Aceste două drumuri - spune Sp. Lambros - explică și motivul pentru care această mișcare comercială antrena, în afară de greci și bulgari, sârbi și albanezi și pe armenii și evreii din Imperiul otoman. Tot Lambros constată că exista un mare număr de aromâni printre emigranții greci, în timp ce epiroții și tesalioții apar mai rar³, observație valabilă și pentru comercianții brașoveni⁴.

Și la Brașov, negustorii greci sunt, așa cum declară ei într-o suplică adresată magistratului austriac: „e Graecis, Bulgaris, Rascianis, Valachis, in Valachia ac aliunde hic coadunati et Compagniam graecam formantibus”. Spre deosebire de epoca precedentă, în care privilegiul imperial nu dădea accesul în companie decât celor originari din Grecia și Macedonia („praeter Graecos e Graecis, ec Macedonia, neminem in Gremium suum... recipere ausit”)⁵, după rescriptul din 1783 se lărgeste dreptul de pătrundere în companie și a altor categorii de negustori: „praedicta Compagnia in Gremium suum et hactenus

1. N.Iorga, *Schimbarea de direcție...*, p. 11-12.
2. N.Camariano, *L'activité culturelle...*, p. 202. Vezi și C.Papacostea-Danielopolu, Lidia Demény, *Grecs, Roumains, Bulgares et Grecs dans la Compagnie „grecque” de Brașov (1777-1850)* în „Bulletin de l'Association Internationale d'Etudes du Sud-Est Européen”, X, 2, 1972, p. 263-274.
3. Sp. Lambros, *Συλλογ...* p. 18.
4. *Între puținele mențiuni ale originii eprote, cităm: B.A.R., fond Bis. gr., reg. M.Caratașu, ms. 165/MDCCLXXV/ 1820/ (f.1.).*
5. Arh. Bts. Sf. Tr. Br., *Copia Benigni Decreti Aulici de 29 apr. 1800.*

etiam Incoles Valachos, eجاتes, Rascianos item et Bulgaros, recepisse Comperiatur". Documentul citat precizează că, în felul acesta, compania nu mai e formată „e puris graecis”, ci și din indivizi de alte naționalități¹.

Într-adevăr, în tabelul din 1777² constatăm că cei 46 de membri ai companiei sunt originari din Macedonia (mai ales din Melenik și Moscopole), Epir (Ianina), Bulgaria (Rakovița, Tîrnovo, Șiștov, Arvanitohori), Țara Românească (Craiova, Câmpulung, Ploiești), Transilvania (Brașov și Făgăraș). Majoritatea o formează grecii și aromânii. În 1800 însă, procesul de românizare a dus la următoarele cifre: 23 români, 16 greci, 10 bulgari și 2 aromâni. Atât în compania negustorilor, cât și în comunitatea grecilor și necompaniști (cives graeci), pătrund din ce în ce mai mulți români. Îndelungatul proces pentru patronatul bisericii între companiști și civiși a fost agravat și de faptul că nu era vorba de două grupări etnice deosebite, cum s-a crezut (companiștii fiind greci și „civiși” în majoritate români). În realitate, amândouă aceste grupuri aveau un mare număr de români. În timp ce „civiși” greci erau însă mai românizați, prin căsătoria cu localnici, „companiștii” români participă mai mult la viața culturală grecească, dându-și copiii la școala greacă, spre a învăța această limbă indispensabilă comerțului³. Lupta care se dă pentru dreptul de a avea un preot român în biserica Sf. Treime are o explicație practică: „civiși” nu prea mai foloseau limba greacă.

În perioadele în care se aleg epitropii bisericii din ambele comunități (câte două din fiecare), constatăm că din partea **cetățenilor** sunt aleși Dimitrie Dimu și Duca Melenkoviici iar din partea **companiei** Iancu Gheorghiu și Dumitru Nicolau, toți 4 greci, ceea ce dovedește încă o dată că nu deosebirea etnică era esențială. Dealtfel, documentele pun adesea în lumină rivalitatea dintre „comunitatea cetățenilor” și „compania privilegiată”. Cei dintâi, veniți mai demult și având statut de cetățeni, se consideră mult mai îndreptățiți să aibă o biserică proprie decât companiștii greci. Credem că existența celor două unități în care se grupau negustorii balcanici din Brașov, amestecați și cu numeroși români, are tot o explicație istorică. Compania din Șcheii Brașovului și „civii” din castru (cetate) corespund împărțirii în două comunități distincte pe care D.Zakythinos⁴ o constată în cazuri **foarte rare** (σπανιότατα) în Grecia. „Foarte rar”, spune savantul grec, un oraș cuprinde două comunități, ca în Naxos, în care avem „comunitatea din castru” și „comunitatea din burg”. În cazul Brașovului, la deosebirile de statut civil dintre civiși și companiști se adăugau și complicații aduse de procesul de românizare. Aceasta a

1. *Ibidem*, „eadem Compagnia Graecorum reipsa, non e puris Graecis sed ex aliarum quoque Nationum Individuis constat, Cives Valachi, ad Compagniam Graecorum recepti, a constituendis communiter cum reliquis Compagniae Individuis, civibusque Graecis Templi Graecorum Coronensis et Curatoribus...”.
2. Arh. Bts. Sf. Tr. Br., pach. 1, Tabelul Conscriptiei din 1777.
3. N.Iorga, *Acte românești ...*, p. XIX.
4. D.Zakythinos, *op. cit.*, p. 31.

impiedicat unirea celor două grupe, cu toate eforturile legislative și administrative care s-au făcut. În actele companiei se vorbește des de „obștea” grecilor din Brașov sau de o „comunitas” a grecilor „care au împreunat într-un trup fără nici o excepție” cele două grupuri, de „obște a amândorura părți, adică a cetățenilor și a companiștilor”, dar unirea lor a rămas un deziderat, nerealizându-se niodată¹.

Așa cum a arătat N.Iorga în introducerea sa la volumul de documente ale companiei², neînțelegerile dintre „civiși” și „companiști” produse de problemele bisericii nu puteau fi evitate. Nici rescriptul imperial din 30 septembrie 1796³, care vrând să rezolve această problemă „orânduia viața comună a celor două grupe”, nici al doilea decret, din 17 mai 1799⁴, destinat a „sfârâma definitiv” deosebirea dintre cele două categorii de greci⁵ nu au împiedicat ca aceasta să existe în continuare. Unirea lor rămâne însă un deziderat și e declarată ca fiind o realitate în corespondența lor oficială cu administrația austriacă⁶.

În ce privește termenul de „obște”, deși la început el apare ca un sinonim al celui de „comunitate”, capătă, de la 1800, un sens larg, cuprinzând ambele categorii de greci (cei din cetate și negustorii din Șchei). Acest lucru reiese clar din pasajul următor: „...de la 1800, august 30, până la 1801, decembrie 30, s-au rânduit curatori împreună din partea cetățenilor chir Dumitru Dimu și chir Duca Melencovici, iar din partea companiei chir Dumitru Nicolau și chir Iancu Gheorghiu. Deci toți cei după vremi numiți dumnealor curatori au dat socoleale dreapte și curate pentru datu și luatou biserici noastre înaintea **obști a amindorura părților, adecă a cetățenilor și a companiștilor**, și au rămas amindoaou părțile, adecă cetățeni și companiști, cu totul și despre toate mulțamiți, pentru toate socotelile de dat... și pentru buna lor chiverniseală”⁷. Așadar, progresul realizat în urma rescriptului din 1799 este că s-a creat o conștiință unitară pentru problemele importante, deși se găesc deosebiri între civiși și companiști.

Credem că nu putem deosebi net un grup de companiști greci și unul de „civi” români. Românii pătrunseseră cum era și firesc, în ambele grupuri și dreptul de a avea un preot român, care să slujească în limba țării se făcea simțit tot mai mult, fiindcă numărul celor care nu cunoșteau limba greacă crește mereu, atât în rândul civișilor, cât și al companiștilor. Alta era însă explicația deosebirii de statut care li se creează de către autoritățile austriece. În timp ce „companiștii” reprezentau o categorie privilegiată care pentru avantajele materiale ce le aduceau imperiului trebuia menajată și menținută, civișii erau proprietari definitiv așezați în Transilvania și tratați ca și alte categorii ale populației autohtone. Așa ne explicăm aparenta contradicție din unele dispoziții ale curții aulice care „hotărăște în contrazicere, ca românii

1. N.Iorga, *op. cit.*, p. XVIII.
2. *Ibidem*, p. XII-XVIII.
3. *Ibidem*, p. XVII.
4. *Ibidem*, p. XVIII, p. 136-139; p. 169-171.
5. *Ibidem*, p. 136, doc. 143.
6. *Ibidem*, p. 164.
7. *Ibidem*, p. 170.

din compania grecească să aibă dreptul de a folosi biserica Sf. Treime, pe când românii civi să nu se folosească de ea, pentru că pretindeau serviciul divin în limba română¹.

De asemenea, o dovadă că „obște” se folosea și în sens restrâns, desemnând fiecare din cele două unități, se află în continuarea textului de mai sus, unde găsim atât formula „aceste doao numite opști”, cât și „despre toată opștea amîndurora părților”². Uneori, pentru formula lărgită se folosește expresia „opștia din Brașov a grecilor”³. Cum era și firesc, compania, mai puternică și mai organizată, înzestrată fiind și cu drepturile decurgând din privilegii, avea un rol preeminent și anexa, în oarecare măsură, pe ceilalți greci din oraș. În cele din urmă chiar, sub denumirea de „companie” vor fi cuprinși toți grecii din Brașov⁴.

Atât timp cât românii din Ardeal erau lipsiți de drepturi, tovărășia comercială cu grecii le-a fost utilă, fiindcă le deschidea calea unui comerț rentabil, la care altfel nu puteau aspira, neavând privilegiile acestora. Istoricii brașoveni au relevat în repetate rânduri acest fenomen⁵, iar istoricul sas Herman a afirmat chiar, în 1781, că din cei 39 membri ai Companiei grecești din Brașov, numai 15 erau de drept, iar ceilalți „în cea mai mare parte români, s-au furișat pe nedrept în companie”⁶.

Lucrul acesta apare și mai evident în momentul în care negustorii români, revoltați de monopolul pe care-l exercită sașii în materie de comerț cu articole farmaceutice⁷ și prin care erau excluși de la „una din cele mai importante ramuri ale negoțului levantin”, se hotărăsc să înființeze o societate de comerț românească și încheie o învoială în acest sens. În memoriul pe care-l adresează autorităților, negustorii români justifică utilitatea unei asemenea societăți, arătând că ei aduc un mare folos meșterilor și breslelor, mai ales celor din Brașov, ale căror produse cumpărate de români și de greci sunt valorificate în Turcia⁸. Dealtfel, din referatul dat de tezurariatul guvernului Transilvaniei reiese că negustorii români și greci din Brașov au plătit mai multă vamă decât membrii societății comerciale săsești⁹, ceea ce dovedea că cei dintâi aveau o activitate mult mai bogată decât sașii, care voiau să monopolizeze o parte importantă a comerțului oriental.

Ațiunea pornită în 1827 nu este aprobată de autorități nici în 1833, când negustorii români cer Consiliului tezurarial ca înființarea

1. B.Baiulescu, *op. cit.*, p. 20.

2. N.Iorga, *Acte românești...*, p. 170-171.

3. *Ibidem*, p. 180-181. De asemenea, găsim și expresia de „obștea bisericii grecești”.

4. B.A.R., fond Bis. gr., ms. 4/MDCCCIV, 1846 (f.1.).

5. *Vezi și Aurel A.Munteanu, Contribuții la istoria vechii familii brașovene a Nicolaeștilor*, în „Țara Bârsei”, III, 1931, nr. 4, p. 37.

6. *Ibidem*, *Vezi și George Michail Gottlieb v. Herman, Das Alle...*, p. 235.

7. Ioan D.Moga, *Înființarea gremiului comercial român din Brașov*, Brașov, 1941, p. 5. În 1826, breslașii sași anunțau pe negustori că negoțul cu produse farmaceutice va fi încredințat negustorilor Mayer și Fabritius.

8. *Ibidem*, p. 7.

9. *Ibidem*, p. 14.

acestei societăți să se facă **împreună** cu compania grecească, acordându-li-se **drepturi identice** cu ale companiei grecești¹. Ei motivau această cerere arătând că „fac același negoț și sunt de aceeași religie”². Deși par anexați grecilor, românii (în număr de 52) își manifestă cu mult curaj doleanțele în punctul următor al aceluiași memoriu, în care cer să se suprimе toate măsurile prohibitive și cu caracter de monopol luate de breselele brașovene și de societatea săsească în detrimentul comerțului românesc³. Pe de altă parte, compania grecească depunea același efort în sensul contopirii sale cu viitorul gremiu levantin. Constantin Hagi Popp a fost unul din elementele cele mai active ale acestei inițiative a companiei și declara negustorilor români: „cu bucurie am pus silință a desluși înaintea patrioților mai toate acele mijloace prin care se mărește obșteasca împreunare a puterii negustorești și m-aș socoti fericit dacă va putea glasul meu pătrunde în inimile fraților mei ca să cunoască că puterea, slava și câștigul se află în adevărate uniri”⁴.

„Casina română” a fost înființată în 1835 de toți negustorii de religie ortodoxă: români, greci, bulgari și câțiva armeni. Ion Colan a arătat, în volumul închinat Casinei române⁵, că „lucrurile nu se puteau petrece altfel, deoarece „privilegiu” nu aveau românii, ci compania, iar Casina era o anexă a societății negustorești. Cu toată majoritatea lor, românii, atâta vreme cât gremiul nu era aprobat, n-ar fi reușit să întemeieze o altă societate”. Mai departe, I. Colan adaugă: „O Casină română cu acest nume, la 1835, nu era posibilă, grecii erau încă destul de tari, iar sașii - altă „națiune” privilegiată - n-aveau nici un interes, prin magistrat, să încuviințeze constituirea unei societăți românești, fie ea chiar cu caracter negustoresc”.

Poziția românilor în cadrul acestei societăți nu mai este în inferioritate din 1838, când ei obțin recunoașterea „gremiului”⁶. În 1840, o nouă Casină, este înființată în aceste condiții, care e intitulată „valaho-greco-bulgară”, cu Gh. Nicolau și R. Orghidan din partea românilor, Christodul Mumialis, Gheorghe Mincu din aceea a greco-bulgariilor⁷. Dar această asociație nu durează decât un an și, încă din noiembrie 1841, Casina română are un caracter pur românesc, deși, oficial, legalizarea acestei despărțiri s-a făcut abia în 1846⁸.

Desigur amintirea acestei colaborări avea să mai dăinuie și după 1840. Astfel, în 1845, într-o procură dată de negustorii români brașoveni, se menționează că Gimnaziul național din acest oraș se va face

1. *Ibidem*, p. 13.
2. Eugen Pavlescu, **Meșteșug și negoț la românii din sudul Transilvaniei (sec. XVII-XIX)**, București, 1970, p. 106.
3. I. Moga, *op.cit.*, p. 13.
4. Eug. Pavlescu, *op.cit.*, p. 106-107.
5. **Casina română, Brașov, 1835-1935**, Brașov, 1935, p. 29-30 (Articolul lui I. Colan, **Intemeietorii**).
6. I. Colan, *op. cit.*, 33-34.
7. *Ibidem*, p. 34-35. Custozii obiectelor Casinei erau de asemenea din ambele categorii: Rudolf Orghidan și Hristodor Poppa, „Protocolul” de sfârșit de an se încheie în ambele limbi (română și greacă).
8. *Ibidem*, p. 36.

cu „bani din fondul școlastic de la biserica așa-numită grecească”. Deși mai puțin numeroși decât românii¹, grecii jucaseră un rol destul de important în viața acestei societăți, căci a avut ca președinte, alături de Ioan și Gh. Iuga, pe Antonie Ioan, grec, supus turc, și doi membri ai comitetului, de asemenea greci, ceea ce explică și abonarea Casinei la o „gazetă grecească de la Atena”, pe lângă gazeta românească și cea nemțească². Aceleiași intenții i se datorește și faptul că - deși românii și grecii se despărțiseră din 1841 - mai apare denumirea de „Consociatio graeco-valachica, vulgo Cassino apelata”, pe care o dau Casinei autoritățile austriece³. Chiar dacă nu mai corespundea unei realități, această denumire se impusese în birocrăția austriacă din cauza interminabilului proces în care cauza românească nu putuse să se desprindă niciodată, din punct de vedere al terminologiei, de titulatura de „cives graeci”. Nu trebuie să uităm că și în 1887, când comunitatea greacă câștigă procesul cu românii pentru patronajul bisericii Sf. Treime, sentința este dată în favoarea lor, căci curia decide: „în actele fundanționale nu obvine numele de români, ci :cives graeci”... și că atât „cives graeci”, cât și companiștii erau greci⁴.

Din cele de mai sus reiese că în etapa istorică în care erau lipsiți de drepturi, negustorii români din Transilvania au dus lupta împotriva abuzurilor sașilor, alături de negustorii greci. Pe măsură însă ce românii au început să-și organizeze o viață proprie, câștigându-și drepturile pe plan național, colaborarea cu grecii devine o piedică.

Dacă la începuturile companiei, în secolul al XVII-lea, se poate vorbi de „negustori balcanici”, fără deosebiri etnice⁵, pe măsură ce pătrundem spre mijlocul secolului al XIX-lea (secolul naționalităților), asistăm la o conturare tot mai precisă a sentimentului etnicității. Cu ocazia înființării Casinei române, acesta a izbucnit cu putere. Întemeietorii societății o intitulaseră „greco-româno-bulgară, că aceste trei numiri în sine sunt de trei nații”, ceea ce a dat loc la multe discuții. Deși se luaseră măsuri care să asigure participarea echitabilă a fiecărei din cele trei „nații”, cu intenția de a fi „uniți la negustorie”, membrii societății se văd siliți să se retragă, căci - spun ei - „cine poate crede că printr-o unire de neguțători se va uni așa încât nice o dată să n-albe mai multă plecare spre nația sa, când și fără voia sa fieșteține firiă el apliakă mai mult către nația sa, apoi zic aceea a Dumnealor, ori român, ori grec, ori bulgar. **Cum ar putea fi una?** Cînd fiește cine simte singele său mai aplecat spre nația sa”⁶.

Conștienți de rolul jucat în trecut de negustorii balcanici pentru exercitarea comerțului cu Levantul, întemeietorii Casinei declară:

1. *28 de greci și bulgari, față de 45 de români, V.Candid C.Mușlea, Contribuțiuni la istoricul „Casinei române din Brașov”, în vol. Casina..., p. 138.*
2. *Ibidem.*
3. *Ibidem, p. 139.*
4. *N.Batulescu, op. cit., p. 42.*
5. *N.Iorga, Schimbarea de direcție..., p. 11-12. „Acești negustori ai companiilor orientale erau în cele dintâi timpuri balcanici, fără a avea însă un caracter național”.*
6. *B.A.R., fond Bis. gr., ms. 31/MDCCCXX (f.a.) (f.1.).*

„sintem mai bine să rămînem cu neguțătoria noastră după cum am fost și până acum și că o purtăm după cum mai de multe viacuri s-au purtat de moș strămoșii noștri, decât prin aplekarie și vetemaria drep-turilor noastre să ne înfrățim ca **unii care numai interesul nații sale caută** și fiindcă neguțătoria de Levant **de multe viacuri se poartă și de strelni**, iaste de a se teme ca prin împiedecaria acelor să nu se împiedice și mergeria en nainte a Comerțului de Levant”.

În perioada 1835-1845, odată cu crearea societății românești de comerț oriental, colaborarea negustorilor români cu cei greci și bulgari se destramă. Unele asociații se desfac¹ și compania grecească își pierde importanța în viața economică a Brașovului.

Această formulă de colaborare pe care au încercat-o negustorii români cu grecii și bulgarii din Brașov² ne arată că, până aproape de mijlocul secolului al XIX-lea, ei nu puteau fi siguri de o întreprindere făcută pe cont propriu. Dar, așa cum spunea N.Iorga³, „s-a petrecut și aici ce se petrecuse cu brașovenii care înlocuiseră pe sași, adică elementul românesc a biruit elementele celelalte. Compania a devenit din ce în ce mai românească”.

Condiții de exercitare a comerțului. Relațiile companiei brașovene cu alte centre comerciale

Din registrele de socoteli ale marilor negustori companiști reiese că volumului însemnat de mărfuri pe care îl vindeau aceștia îl corespundea și o cifră de afaceri ridicată, firmele mai însemnate rulând zeci de mii de florini pe an⁴. O consecință firească a acestei intense activități economice o constituie folosirea „creditului” nu numai în tranzacțiile interne, ci mai ales pe scară internațională. Polițele trase la „Beci”, Constantinopol sau Belgrad sunt un instrument obișnuit de plată, casele de comerț din Brașov și Sibiu având strânse legături de afaceri cu marile firme din aceste orașe. Circulația negustorilor transilvăneni între Viena, Buda, Belgrad, Serres, Constantinopol și diferite alte orașe grecești sau bulgărești este deseori menționată în

1. În 1814, negustorul brașovean Const. Boghici se dusese la București, „după ce își lichidase socotelile cu negustorii George Castro și Pană Sterio”, *Vezi Axente Banciu, Suflete uitate, Boghici, „Țara Birset”, II, 1930, nr. 6, p. 482.*
2. În 1830, asociația lor poartă numele de „Societatea brașoveană de negoț greco-română”, sau, în 1834, „Societatea negustorească greco-română”. În același an, George Nicolau, Ioan Jippa și Rudolf Orghidan semnează de luare la cunoștință o adresă a Comisiunii comerciale adresată „Stărilor negustorești privilegiate grecești”, fiind numiți în altă adresă „cinstiți directori privilegiați companiilor grecești, la Brașov”. Eugen Pavlescu, *Meșteșug și negoț...*, p. 98-99.
3. N.Iorga, *op. cit.*, p. 11-12.
4. B.A.R., fond Bts. gr., reg. M.Caratașu, ms. 123/MDCCCLXXX, 1825, Brașov. Un registru de socoteli indică debitul unui negustor de 23 715 florini și creditul de 41 596,51 florini.

documente¹. Atât compania din Braşov, cât şi cea din Sibiu fac comerţ cu cunoscuta firmă din Viena Schwartz et Comp., care întreţinea legături cu cele mai mari întreprinderi comerciale din Constantinopol şi Smirna². Atanasie Crassas din Braşov procura mari cantităţi de găitane firmelor Hagi Sava Papafotie, Panteleon Hagi Sava şi Comp. şi Gh. Xantopol şi Comp. din Constantinopol³.

Se obişnuia ca negustorii mai înstăriţi din Turcia să avanseze pentru companiştii din Braşov sumele necesare unor afaceri. Astfel, Nicolae Constanda din Moscopole, care trebuia să-i dea lui Nicolae Gheorghiu Coclangi din Braşov creditul cerut pentru afaceri cu bumbac la Constantinopol, îl anunţa pe acesta din urmă, în 1819, că din cauza războiului cu Franţa şi a falimentelor care i-au urmat, nu-i poate acorda acest credit⁴. Uneori, afacerile mari de la Viena şi Constantinopol se acontează doar, ceea ce e tot o formă de credit. În aceste relaţii comerciale şi financiare, negustorii din Braşov întreţin legături cu marii negustori şi bancherii din Odesa⁵, Viena şi Bucureşti, ca de exemplu, cu Manoah Hilel⁶, Gh.Sachelarie, Simion Sina, C.Bellio, Const. Hagi Popp, fraţii Darvari, fraţii Dumba etc.

Companiştii din Braşov, ca şi cei din Sibiu, nu dispuneau de un sistem bancar propriu⁷ care să le simplifice operaţiile financiare. Adăugând la aceasta şi greutatea de deplasare ale timpului⁸, ne dăm seama că - așa cum aminteam şi în introducere - relațiile personale dintre negustorii din diferite oraşe şi plasarea unor agenţi în centrele comerciale importante erau absolut necesare. Utilizarea unor intermediari din Braşov, în comerţul marilor firme din Sibiu, Viena sau Bucureşti, apare frecvent în documente. Astfel, în corespondenţa lui Ioan Marcu, negustor grec din Sibiu, se menţionează tranzacţiile sale cu Cristof Staicovici din Braşov, pentru marfă de la Triest⁹, cu Nicolae

1. *Ibidem*, ms. 80/MDCCXL (f.a.) Braşov. Firma lui Mihail Ţumbru şi comp. trage o poliţă firmei Ioan Hagi Dimitrie şi Comp. din Serres, spre a se plăti 88 de groşi la ordinul lui Dimitrie Nicolau Cervenvodali.
2. B.A.R., fond Bis. gr., ms. 104/MDCCLXVI, 1814, Sibiu: foaie contabilă a acestei firme, semnată de inspectorul financiar Ioseph Gross. *Ibidem*, ms. 12/MDCCLXVII 1814, Cluj: Adresa lui Gh. Banffy către Compania greacă din Braşov cu privire la mărfurile negustorului Schwartz, ce se află la Braşov. *Ibidem*, ms. 38/MDCCLXVII, 1814 (f.1.) semnată de Manicati Sofranos şi Comp., prin care arată că a luat de la compania din Braşov 5 cambii protestate ale lui Schwartz şi Comp. şi două poliţe originale ale aceluiaşi.
3. *Ibidem*, reg. M.Carataşu, ms. 50/MDCCLXXI, 1817, Constantinopol.
4. *Ibidem*, ms. 70/MDCCLXXIII, 1819, Moscopole.
5. *Ibidem*, ms.78/MDCCLXXVII (f.a.) Odesa, Vasile Xenos îi trimite lui Iancu Gheorghiu din Braşov un ajutor de 50 florini din argint prin omul de încredere al baronului Sachelarie.
6. *Ibidem*, ms. 143/MDCCXCV, 1838 (f.1.): Afaceri băneşti ale companiei cu Hilel Manoah.
7. D.Limona, *Casa de comerţ Nicolae D.Paciura din Sibiu...*, p. 265.
8. Către sfârşitul secolului al XVIII-lea, o povară cu marfă parcurgea distanţa Bucureşti-Constantinopol în mai mult de o lună de zile; un car cu marfă făcea aproximativ 20 zile de la Braşov la Viena, Vezi şi E. şi D. Limona, *Aspecte ale comerţului braşovean...*, p. 525-564.
9. E. şi D. Limona, *Catalogul documentelor... Arh. Statului Sibiu...*, I, p. 114, doc. 462 (1790).

Nicolau¹, Dimitrie Dimu², Stavru Spiru³, Mihail Țumbru⁴ din același oraș, pentru vânzarea unor mari cantități de bumbac, ceară etc.

N.D. Paciura întreținea legături comerciale cu frații Ioan și Nicolae Panu, care trăiau, cel dintâi la Belgrad, iar al doilea la Brașov⁵. El folosea pe Ioan Jipa din Brașov, pentru expedierea unor mărfuri la Viena⁶ și pe Paraschiv Papasachelarie, tot din Brașov, pentru primirea mărfurilor din Serres (bumbacuri, zahăr și cafea), pe care i le trimisese tovarășul lui Papasachelarie din Șiștov⁷. Acest Papasachelarie pare să fie unul din acei negustori supuși turci, proaspăt veniți din Imperiul otoman, care nu cunosc încă destul de bine obiceiurile din Transilvania, căci Paciura îi scrie - prin Ioan Jipa - „că nu se află la Șiștov, ci într-un imperiu cu ordine”⁸.

Comerțul cu monede, atât de dezvoltat în activitatea economică a Transilvaniei, după 1811, când scăzuse valoarea monedei de hârtie a Imperiului habsburgic⁹, este practicat și la Brașov. Alături de Sibiu, Pesta și Viena, Brașovul era unul din centrele prin care se scurgeau monedele turcești de aur și argint către monetăriile Imperiului habsburgic, unde erau transformate în monede imperiale¹⁰. Amintim câteva exemple ale acestor operații. Teodoran Cincu trimitea în 1793-1795 la Țumbru la Brașov și lui Ioan Cincu la Sibiu, groși, exindari, ichilici sau groși dubli, ecatondari sau sutari, pentru ca aceste monede să fie vândute în aceste orașe¹¹. Afaceri asemănătoare legate de comerțul cu monede încheia cu M.Țumbru și Panaiot Hagi Nicu, în 1791¹², Dimitrie Chiriți din București cu fratele său Vasile Chiriți din Brașov, Stavru Spiru din București cu M. Țumbru din Brașov.

Dintre companiștii brașoveni, unul din cei mai mari practicanți ai comerțului cu monede și al cămătăriei este Duca Melencovici. În 1880¹³, Constantin Gh.Carcalechi declară că „Duca Melencovici m-au creditat și cu bani gata de-i schimbam în Ardial galbeni și crontaler cu bancotele”. Mai mult chiar, Melencovici făcea comerț și cu „vegsele”¹⁴, pentru care dădea termene scurte de 15 zile, „care aceste scurte terminuri mă silia la plată și mă îndemna nevoia și mergeam afară pe la târguri cu mare cheltuială, și vindeam marfa cu mare pagubă”¹⁵.

1. *Ibidem*, p. 120 doc. 488 (1790).
2. *Ibidem*, p. 142, doc. 603 (1791).
3. *Ibidem*, p. 143, doc. 610 (1791).
4. *Ibidem*, p. 151, doc. 649 (1791).
5. *Ibidem*, II, p. 179, doc. 897.
6. *Ibidem*, p. 181, doc. 906.
7. *Ibidem*, vezi și p. 188, doc. 939.
8. *Ibidem*, p. 204, doc. 1015.
9. *D. Limona, Casa de comerț...* p. 274.
10. *Ibidem*, p. 274. Cursul acestor monezi „tari” era mai ridicat la Sibiu, Brașov și Viena.
11. *E. și D. Limona, Negustori bucureșteni...*, p. 113-119.
12. *Ibidem*, p. 126. *P.Hagi Nicu se bucura de mare considerație la București, ca și la Constantinopol sau la Viena.*
13. *Anul este dat cu aproximație. Vezi N.Iorga. Acte românești...*, p. 284-285, doc 53.
14. *Wechseln = a schimba. „Vegsele”, nume dat acestor bonuri de bancă.*
15. *N. Iorga, op. cit.*

Cât era de obișnuită folosirea creditului se vede și din faptul că Melencovici „cumpăra poliți de București... la Viena”¹. Împrumutul de bani² și vânzarea pe datorie³ erau obișnuite, de unde și numeroasele procese care necesită aplicarea unui drept cambial⁴. Manicati Safran practică obișnuit folosirea cambiilor⁵ și aconto-ul pentru afaceri pe care le încheie la Viena și Constantinopol.

Legăturile companiilor din Brașov și Sibiu cu Viena sunt foarte strânse în perioada de care ne ocupăm. Am văzut și din cele ce preced că, depinzând - politic și administrativ - de capitala Imperiului habsburgic, companiștii își rezolvau o serie de formalități prin „agenții” trimiși la Viena, care îi reprezintă în fața autorităților⁶. Pe de altă parte, puternica companie grecească din capitală tutelează, în mare măsură, viața economică și culturală a grecilor brașoveni. Bani donati de Panaiot Haği-Nicu pentru școală și biserică sunt depuși la Banca din Viena, de unde se încasează dobânzile. Printre epitropii însărcinați aci cu administrarea fondurilor, figurează Ioan Nicolidi de Pindo, reprezentant de frunte al comunității vieneze⁷. Manicati Safranos înrudit cu Constantin Haği Popp⁸, e în relații de afaceri cu casele de comerț vieneze⁹. Cei doi membri ai familiei Haği Popp (Const. și Zenobie), atât de activi pentru cauza companiilor transilvănene¹⁰, se bucură de un prestigiu deosebit în cercurile austriece. Zenobie Popp, fiul negustorului sibian Constantin Haği Popp, avea bancă la Viena și ocupa, în 1822, funcția de agent austriac în locul agentului austriac von Raab¹¹.

Pentru marile firme de comerț grecești din Viena, Brașovul era important atât ca nod de comunicație în transportul mărfurilor și comerțul de monede, cât și prin legăturile pe care le întreținea cu negustorii companiilor transilvănene. Deseori Brașovul constituia o etapă în activitatea unor negustori macedoneni, care țindeau să se stabilească apoi la Viena. Și în cazul când reușeau să o facă, ei păstrau legătura cu orașul transilvănean, unde adesea rămânea un frate sau un fiu, spre a continua să-și exercite comerțul aici. Putem vorbi de adevărate

1. *Ibidem*, p. 301, doc. 80 (1818).
2. *Ibidem*, p. 275, doc. 31 (1793); p. 195; p. 213; doc. 229 (Giani Dimitriu din Brașov semna în 1812 o poliță la ordinul lui Parissi Nușu din Siatista).
3. B.A.R., fond Bis. gr., ms. 181/MDCCLXII (f.a) (f.1.).
4. *Ibidem*, ms. 38/MDCCLXVII, 1814 (f.1.).
5. *Ibidem*, ms. 39/MDCCLXVII, 1814 (f.1.).
6. *Ibidem*, ms. 42/MDCCLXX, 1775, Brașov.
7. D.Russo, **Un medic aromân: Ioan Nicolidi din Pindo (1737-1828)**, „Studii greco-române”, I, București, 1939, p. 323-334.
8. N.Iorga, **Studii și documente...**, XII, p. IX-X.
9. B.A.R. fond Bis. gr., ms. 104/MDCCLXVI (1813-14) (f.1.), ms. 21/MDCCLXVII, 1814 (f.1.).
10. Vezi paragraful referitor la lupta pentru menținerea privilegiilor.
11. Hurmuzaki, X, p. 175, apud C.Fierăscu, **Un autograf al lui Gh. Asachi**, în „Revista arhivelor”, I, 1924-26, nr. 1-3, p. 415-416. Este vorba de o scrisoare a lui Asachi, adresată în 1823 din Viena, bancherului vienez Zenobie Pop, care se afla la București.

sucursale ale firmelor vieneze, care funcționează la Brașov¹. Cazul lui Stavros Ioannis este dintre cele mai caracteristice, căci cunoscutul negustor epirot², care își petrece viața între Viena și Ianina, are un fiu, Gheorghe, la Sibiu și Brașov, în timp ce casa sa de comerț e la Viena³. Gheorghe Ioannis condusesese negoțul tatălui său din Viena (1811-1820)⁴, iar între 1820-1822 se afla la București, Brașov și Sibiu⁵ pentru ca în 1823 să revină la Viena. E interesant de menționat că tatăl său, Stavros, era în corespondență cu Ad. Corai, care îl folosea ca agent, bancher și distribuitor al cărților sale⁶.

Companiștii brașoveni mai aveau legături de afaceri importante cu Constantinopolul⁷, cu Odesa⁸ cu Triestul⁹, cu Belgradul și cu localitățile din Bulgaria și Macedonia care dăduseră cel mai mare procent de emigranți ardeleni (Serres, Melenik, Șiștov, Gabrovo). Familia Manicati Safranos avea legături comerciale de la Constantinopol până la porturile Germaniei de nord¹⁰.

Legăturile negustorilor brașoveni cu cei din Craiova sunt de asemenea foarte frecvente. Aici exista un vechi nucleu de negustori bulgari și greci, veniți după distrugerea Chiprovățului și Cobilovațiului, de la sfârșitul secolului al XVII-lea, care se bucuraseră de un regim privilegiat în timpul ocupației austriece din 1718-1739¹¹. S-au adăugat periodic și alți negustori veniți din sudul Dunării în cadrul acelor emigrări destul de dese¹² pe care le provocau condițiile grele de trai din Peninsula Balcanică. Dar spre deosebire de Transilvania, în Oltenia, românizarea chiprovicivilor¹³ și, în general, a negustorilor balcanici a fost foarte rapidă după încetarea stăpânirii austriece, mai ales că, în

1. Lichidând o tovărășie de negoț, părțile de plătit datorita de 3 600 florini firmei de negoț ce avusese la Viena răposatul lor tată. Vezi B.A.R. fond Bis. gr., reg. M. Caratașu, ms. 240/MDCCLXV, 1800 (f.1.).
2. O bogată arhivă cu corespondența și registrele sale se află la Biblioteca națională din Atena. Vezi Socratis V.Kougheas, *Τό ήπειρωτικόν Αρχείον Σταύρου Ιωάννου*, Atena, 1939, p.1-48.
3. *Ibidem*, p. 12-13.
4. *Ibidem*.
5. *Ibidem*, p. 39. S.Kougheas se mtră că nu a găsit în arhiva lui Stavros Ioannis știri despre Rigas, Eterie și Coral.
6. *Ibidem*.
7. B.A.R., fond Bis.gr., reg.M.Caratașu, ms.31/MDCCLXVIII, 1802 (f.l.). Const.Paciurea transporta 12 000 chile grâu de la Cherson la Constantinopol; *Ibidem*, ms.46/MDCCLXXV, 1820 (f.l.): Firma „Anastase Hagl Rivu și frații” vindea găttane la Constantinopol; *Ibidem*, ms.57, 58, 60, 80, 93, 106/MDCCLXXV, 1820 (f.l.), legăturile comerciale ale companiei cu firma Gh.Xanthopol și comp.din Constantinopol.
8. *Ibidem*, ms.78/MDCCLXXVII, 1822 (Odesa).
9. *Ibidem*, ms.25/MDCCLXVI, 1801 (Triest). Vezi și D.Furcă, *op.cit.*
10. N.Iorga, *Studii și documente ...*, XII, p.IX, X.
11. Vezi articolul nostru *Le régime privilégié des marchands bulgares et grecs en Olténie pendant l'occupation autrichienne (1718-1738)*, RESEE, IV, 1966, nr.3-4, p.475-490.
12. C.Velich, *La contribution de l'emigration bulgare à la renaissance politique et culturelle du peuple bulgare (1762-1850)*, București, 1970, p.19-89.
13. *Meșteșugarii și neguțătorii din trecutul Craiovei. Documente (1666-1865)*, editat de Arhivele statului, București, 1957, p.10: Sava și Crăciun Ioanovici erau negustori c:iproviceni româniizați.

această provincie, avantajele le avea compania românească. În 1776, domnitorul Alexandru Ipsilanti scria caimacanului că neguțătorii străini nu au voie să vândă în Craiova cu amănuntul, căci acest privilegiu îl au numai neguțătorii pământeni. Străinii aveau voie să vândă și să cumpere numai cu ridicata ¹.

Din 1813, în urma reorganizării comerțului craiovean de către domnitorul Caragea, negustorii din acest oraș se grupau în două companii, compania veche și cea nouă². Deși în 1813 nu se admiteau „pământeni” în compania veche, formată mai ales din sârbi, greci și aromâni, în această organizație erau, în 1824, și mulți români pământeni³. Compania nouă, în care figurau la aceeași dată (1824) aproape numai negustori români, avea însă și câțiva străini (Dumitru Lomliu, Tudor Plevincanul, Chiriac grecul, Gheorghe Șiștovliu, Ianache sin Gheorghe grecul, Panait grecul, Bușă grecul ș.a.)⁴. Din 1825 vin în Craiova mulți negustori aromâni din Vlaho-Clisura (Cotadi, Saita, Pessiakov, Ciolea, Paciurea, Sterie)⁵. Constatăm deci că și la Craiova, ca și la Brașov, amestecul negustorilor autohtoni cu cei balcanici este inevitabil și că nici una din companii nu-și putea păstra caracterul etnic dorit de legislator.

Dintre companiștii brașoveni care făceau afaceri comerciale cu negustorii craioveni, îl cităm pe Gheorghe Popp⁶, în 1871, care avea prăvălii la București, Ploiești și Craiova, pe Dumitru Lilea Slanincu, Petcu Vasiliu⁷. Dintre craiovenii care făceau comerț cu Transilvania, amintim pe Dimitrie Aman⁸.

184

Fără îndoială că varietatea operațiilor financiare cu care lucrau companiștii din Brașov și amploarea legăturilor lor cu o largă rețea comercială au contribuit esențial la modernizarea vieții economice din acest oraș, grăbind dezvoltarea capitalismului.

---

1. *Ibidem*, p.14.

2. *Ibidem*, p.14-15.

3. *Ibidem*, p.17.

4. *Ibidem*.

5. Gigi Orman, *Din trecutul Craiovei. Cartierul clisurean*, în „Arhivele Otteniei”, VII, 1928, 36, p.111-112, 37 și 38, p.217-218.

6. N. Iorga, *Acte românești ...*, p.58.

7. *Meșteșugari și negustori ...*, p.18-20.

8. *Ibidem*, p.23.

Școala

Întemeierea școlii grecești din Brașov¹ se datorează demersurilor perseverente ale companiei pe lângă forurile austriece și sumelor de bani pe care Panaiot Hagi Nicu² și alți donatori le-au folosit în acest scop. Această inițiativă nu ne apare legată doar de nevoile didactice ale coloniei grecești³, ci se explică și prin interesul manifestat de românii din Brașov pentru învățarea limbii grecești. În perioada 1760-1780, la școala românească din oraș funcționează un dascăl grec, iar preotul Bucur Pușcariu-Popovici alcătuiește un dicționar greco-român (rămas în manuscris).

Pregătirea tinerei generații era în grija întregii companii care, prin epitropi, supraveghea alegerea profesorilor, activitatea lor și, în general, bunul mers al școlii. Principalul scop al învățământului acestei școli era pregătirea unor buni comercianți și cultivarea patriotismului grec. Numeroase ore de istorie veche și nouă a Greciei aveau menirea să însușească sentimentele naționale și patriotice, pregătind lupta pentru eliberarea patriei⁴. În programul școlii, un loc important se acorda limbii grecești, dar necesitățile activității comerciale au determinat și introducerea altor limbi: germana, româna, maghiara și franceza. Dealtfel, școala era frecventată și de elevi de alte naționalități (români, sași și unguri), predominând însă elementul grec.

După 1800, „păstrarea pentru școală a caracterului grecesc”⁵ constituie o preocupare importantă a grecilor din Brașov. De aceea pentru studiul limbii grecești se propunea predarea de către 3 profesori, după gradul de învățatură al celor 3 clase, profesorul „cel mai învățat” fiind numit la clasa I. Într-un proiect semnat de epitropul Hristodoulos Mumialis, intitulat „Părerere despre metoda predării”⁶, se acorda o grijă specială faptului că profesorul de germană trebuie să cunoască la fel de bine germana, greaca și româna, „spre a putea traduce elevilor, în greacă și română, după nevoie”⁷.

Învățarea limbii grecești se diferenția în două cursuri: cursul de neogreacă și cel de greacă veche.

Elevii care învățau greaca modernă aveau următorul program⁸: **în clasa I**, alfabetul, silabisirea, pronunția exactă și citirea; **în clasa a II-a** citirea și explicarea cuvintelor uzuale, pronunția corectă, scrierea, cifrele, memorarea cuvintelor uzuale; **în clasa a III-a**, citirea și pronunția corectă, primele elemente ale gramaticii, scriere și ortografie

1. Am utilizat în acest capitol rezultatele la care a ajuns Polihronis Gruzudis în monografia sa pe baza unui material de la Arhivele statului din Brașov, completându-le cu unele date pe care le-am găsit în arhiva bisericii grecești.
2. P.Gruzudis, op.cit., p.15-16.
3. *Ibidem*, Manuscrisul acestui dicționar a fost comunicat de prof.Em.Micu.
4. *Ibidem*, p.18.
5. N.Iorga, *Acte românești ...*, p.XIX.
6. Arh.Bis.Tr.Br., Registrul comunității din Brașov, 1819-1843, p.95-96.
7. *Ibidem*.
8. B.A.R., fond Bis.gr., ms.30/MDCCCIV, Brașov.

practică, aritmetică, caligrafie; **în clasa a IV-a**, citirea și explicarea **Bibliei**, ca pregătire pentru catehism, prima parte a gramaticii din enciclopedia limbii grecești a lui Frid.lakobi, ortografia după regulile gramaticale și scrierea după dictare, caligrafia. Se cerea ca elevul să aibă 6 ani împliniți când intra în clasa I, să citească curat și ușor texte ușoare în clasa a II-a, urmând ca în clasa a III-a să se exprime corect în greaca modernă, iar în clasa a IV-a să-și desăvârșească cunoașterea acestei limbi, exercitând corecta formare a frazei și scrierea gramaticală. În timp ce pentru primele trei clase se recomanda o durată de un an, pentru clasa a IV-a se indica necesitatea ca aceasta să dureze un an și jumătate. Elevii acestei grupe învățau 4 ore pe zi: două ore dimineața și 2 ore după-masă (în afară de joia, când erau liberi după-masă).

La cursul de limba greacă veche elevul din clasa I trebuia obișnuit și cu cunoașterea și înțelegerea limbii noi grecești. Pentru aceasta era necesar să i se explice toate lecțiile predate la clasa de neogreacă, precum și să exerseze gramatica elementară și formarea cuvintelor.

În clasa a II-a, erau 2 grupe. **Prima grupă** învăța sintaxa limbii grecești vechi cu explicarea regulilor compoziției, explicarea prozatorilor (ca Platon, Xenofon, Tucidide, Isocrat, Liasias și alții), introducerea în geografie cu descrierea parțială a țărilor europene, **Biblia** și vechea mitologie a grecilor. **A doua grupă** studia explicarea prozatorilor (Demostene, Eschil, Licurg și Herodot), cu observații gramaticale în dialectul ionic, exerciții în limba greacă veche și nouă, epistolografie, geografie cu descrierea celorlalte continente.

În clasa a III-a, elevul învăța regulile poeziei, teoria celorlalte dialecte ale limbii grecești; explicarea poezilor greci, lucrările lui Hesiod, poezii dramatice și unele ode de Pindar; istoria „veche și nouă”, regulile artei retorice, cu exerciții retorice, elemente de logică și etică.

Manualele folosite pentru predarea cursurilor trebuie să fi fost, în general, cele pe care tipografiile din Buda și Viena le furnizau pentru toate școlile „diasporei” grecești din Imperiul habsburgic. În afară de faptul că aceste școli beneficiau uneori de donații de biblioteci, ele mai erau aprovizionate cu cărți și de acei membri ai companiei care, pe lângă alte operațiuni comerciale, exercitau și negoțul de carte. În cadrul traficului intens care caracteriza piața brașoveană unde se desfășura „orice produs ce avea căutare”, cartea școlară-bisericească și calendarele ocupau un loc însemnat¹. Unii negustori angroșiști, ca frații Constantin și Ioan Boghici erau adevărați „editori consacrați în desfăcerea de carte pentru biserici și pentru iarmaroace”. Ei aduceau și cărți de la Buda, ca și Nicolae Nicolau. Desigur, criteriul lor era profitul material, cărțile dovedindu-se a fi o sursă mercantilă importantă. Și alți negustori se ocupă cu comerțul de cărți: Chiriac Anghel, aflat la

1. *Virgîl Molin, Cărți tipărite în țările românești pentru popoarele invadate: sârbi, bulgari și greci, în Contribuții la istoria învățământului românesc, București, 1970, p.25. Autorul arată că acestui fapt se datorește tipărirea primului abecedar bulgar și constituirea primei asociații de editură a poporului bulgar, la Brașov.*

Viena, trimite cărțile comandate proestosului I.I.Hristu, la Brașov¹, iar Stan Popovici expediază cărțile cerute arhimandritului Simion de la conducerea bisericii ortodoxe din Brașov².

Un stoc mare de manuale a fost distribuit școlilor grecești din Brașov și Sibiu datorită donației cunoscutului cărturar macedonean Dimitrie Darvari, făcută prin testament. Donația urmărea să inzestreze școlile grecești din imperiu și judecătorul companiei din Brașov îi informează pe inspectorii școlii grecești că au dreptul la o parte din aceste cărți³. Compania dă curs imediat acestei sesizări, cerând cancelariei curții partea cuvenită pentru 40 de elevi din Brașov. Dintr-o donație asemănătoare făcută companiei din Sibiu⁴ tot de Darvari, putem reconstitui ușor titlurile acestor cărți. În afară de câteva sute de exemplare din manualele de gramatică elementară și aritmetică, s-au distribuit prin această donație zeci și sute de exemplare de dialoguri greco-germane, epistolare, introducere în limba greacă, **Vechiul Testament**, gramatici pentru greaca modernă, hristoitii, rezumate de fizică, catehismul tradus din rusă, manuale de etică și de istorie universală.

Presupunerea noastră e întărită și de faptul că în arhiva fostei biserici grecești găsim o listă de cărți (catehisme, dialoguri greco-germane, gramatică greacă, epistolare, **Caracterele** lui Teofrast, aritmetică, crestomații, manuale de religie etc.)⁵, care trebuie să fi fost lista cărților donate de Darvari, dată fiind asemănarea conținutului său cu a celei de la Sibiu.

Cărțile din donația Darvari erau depozitate la librărul Constantin Hagi Popp, renumit pentru comerțul de cărți în tot Imperiul habsburgic. Elevilor săraci li se dădeau adesea cărți gratuit în urma propunerilor pe care diferiți profesori (Ioan Dumitru, Constantin Scholarius etc.) le făceau epitropilor comunității. Și alte biblioteci au fost lăsate școlii grecești, ca, de exemplu, biblioteka lui Grigore Brincoveanu, care – judecând după unele comentarii ale lui N.Iorga⁶ și din faptul că fusese un om de mare cultură și animatorul Societății greco-dacice⁷ – trebuie să fi posedat tot ce dăduse mai interesant tiparul grecesc din Imperiul habsburgic la începutul secolului al XVIII-lea. În prezent, în arhiva epitropiei bisericii foste grecești din Brașov se păstrează doar câteva exemplare din traducerea făcută de Grigore Brincoveanu Logicii lui Heineccius, rămășițe ale unui mare stoc lăsat comunității⁸.

1. B.A.R., fond Bts.gr., reg.M.Caratașu, ms.184/MDCCLXXX, 1827, Viena.

2. *Ibidem*, ms.96/MDCCLXXXVII, 1831, Viena.

3. Arh.Bis.Sf.Tr.Br., Reg. prot. 1825, p.112-113.

4. B.A.R., ms.gr.981/1829.

5. *Ibidem*, fond Bis.gr., reg.M.Caratașu, ms.42/MDCCLXXXIX, 1834, Brașov.

6. N.Iorga, **Câteva manuscripte și documente din țară și străinătate relative la istoria românilor**, în A.A.R.M.S.I., seria II, tom XXVIII, 19 ... p.21-23.

7. *Ibidem*.

8. Grigore Brincoveanu, Στοιχεῖα τῆς λογικῆς καὶ ἠθικῆς φιλοσοφίας ... Viena, 1808, 329 p.

Unii parohi ai acestei biserici, ca ierodiaconul Antim din Serres, și-au oferit spre vânzare biblioteca pentru înzestrarea școlii¹. Athanasie Stagyritis, care predă la Brașov în 1807-1808² trebuie să fi procurat și el unele cărți³.

O serie de manuale apărute la Brașov în perioada studiată au fost cu siguranță folosite la școala companiei, ca, de exemplu, **Gramatica** tipărită în 1836 de Emanuel Vaskidis⁴, **Istoria Greciei** de Goldsmith⁵, **Geografia fizică** a lui N.Hortakis, **Istoria Universală** de G.G.Pappadopoulos, **Aritmetica elementară** de G.At.Gerakis, **Manualul de comerț** de Const.Mela, o prescurtare a mitologiei grecești cu fragmente din diferiți scriitori culese de Const.Kontogonis, o istorie bisericească prezentată pe scurt de Ștefan Kommitas, după cele 3 volume ale lui Meletie, mitropolitul Atenei, crestomația prozatorilor și poezilor greci, alcătuită de S.D.Vizantios și A.R.Rangabe, manualul de sinteză alcătuit pentru școlile grecești de C.Assopios, **Viața lui Esop**, **Hristoitia** lui Vizantios, Diodor Sicilianul, *Bibliotheca historica* etc.⁶.

Angajarea profesorilor, problema orarului⁷ și a organizării, în general, întrecă activitate didactică intrau în atribuțiile epitropilor. La început, când școala are un caracter elementar, fiind doar o anexă a bisericii Sf.Treime, parohul acesteia îndeplinea de cele mai multe ori și funcția de profesor. Ierodiaconul Antim din Serres, în 1808, predă lecții de limba greacă și făcea slujba la biserică⁸. În timpul unui concediu al său, compania caută un suplinitor, care e obligat să treacă un examen ..., „după prea înaltul normativ, cât și înaintea domniilor voastre și a cinstiților burgări, ca aflându-se vrednic spre învățătura pruncilor să se așeze”. Se cere chiar să asiste la examen și „profesorul Șnell de la Școala evanghelică”⁹.

1. B.A.R., fond Bis.gr., reg.M.Caratașu, ms.200/MDCCXCI, 1835, Brașov.
2. *Ibidem*, ms.27/MDCCLIII, 1807, Brașov.
3. Athanasie Stagyritis, *Ἐπειρωτικά ἤτοι Ἱστορία καὶ γεωγραφία τῆς Ἠπείρου παλαιά τε καὶ νέα, καὶ βίος τοῦ Πύρρου*, Viena, 1819, p.367-369.
4. Em.Vaskidis, *Παιδαγωγικὴ γραμματικὴ Πρακτικὴ τῆς ἑλλ. γλῶσσης*, Brașov, 1837, 157 p.
5. A.R.Rangabe, *Ἐπιτομὴ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας κατὰ τὸν Γολδομθ*, Atena, 1849, 190 p.
6. Titlurile exacte ale acestor cărți sunt următoarele: G.Ath.Gerakis, *Στοιχειώδης Ἀριθμητικὴ*, Atena, 1859, 90 p.; același, *Μικρὰ στοιχειώδης γεωμετρία*, Atena, 1855; Const.Melas, *Ἐμπορικὸν ἐγγειρίδιον περὶ ἐμπορίας, βιομηχανίας, ναυτιλίας καὶ τῶν ἐμπορικῶν συμβολαίων*, Atena, 1848, 691 p.; Konst. Kontogonis, *Ἐπιτομὴ ἑλληνικῆς μυθολογίας*, Atena, 1852, 174 p.; St.Komitas, *Ἐπιτομὴ ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας*, Σμύρνα, 1861, 361 p.; S.D.Vizantios și A.R.Rangabe, *Ἑλληνικὴ χρηστομάθεια*, Atena, 1852, 242 p.; C.Asopios, *Περὶ ἑλληνικῆς συντάξεως*, Atena, 1853, 224 p.; Αἰσώπου τοῦ Φρύγος *Βίος καὶ Μῦθοι μετὰ τῆς χρηστοθηίας Ἀντωνίου τοῦ Βυζαντιοῦ*, Veneția, 1816, 239 p.; Diodori Siculi, *Bibliotheca historica*, Lipsiae, Teubneri, MDCCCLII, 555 p.
7. B.A.R., fond Bis.gr., ms.107/MDCCXCIII, 1837, Brașov.
8. *Ibidem*, ms.66/MDCCLIV, 1808, Brașov.
9. *Ibidem*, ms.10/MDCCLI, 1805, Brașov.

Cu timpul însă, școala a evoluat în ce privește programa analitică (am văzut că din 1837 se formează două cicluri) și nevoia unor profesori specializați e tot mai mare. Salariul pare să fi crescut căci, în 1820, un grec din București scria companiei din Sibiu că nu le poate găsi dascăl cu 2 000 de lei pe an, ci numai cu 2 500 lei¹. În 1822, episcopii comunității din Brașov angajează pe „preainvățatul” Panaioti Chipirianide ca dascăl al școlii grecești pe termen de 3 ani². În 1826, se angajează la aceeași școală Anton Stamatopol, pentru care compania cere diferite certificate³. În 1834, Ioan Anastasie Zintzifa predă citirea, gramatica, aritmetica, caligrafia⁴, iar serdarul Gheorghe Ioan, numai limba greacă⁵. Oferindu-și serviciile, în 1836, V.N.Vizantios preciza că poate predă, alături de catehism, geografia, caligrafia, aritmetica și muzica bizantină⁶. În același an, Ioan Teoharide din Melenik sublinia faptul că, în afară de predarea materiilor obișnuite, cunoaște limbile germană, sârbă și turcă⁷. Pentru găsirea și angajarea dascălilor, episcopii (Teodor P.Tzanli, Hrist.I.Moraitu, Const.Villara ș.a.) se adresează, în 1836, lui Ioan Sachelarie din București⁸. În 1850, Gavriil Carpovici căuta la Iași un profesor vrednic de școala comunității și scria episcopilor, la Brașov, exprimându-și regretul de a fi pierdut o ocazie unică, aceea a candidatului propus de vicarul mitropoliei ieșene. Un asemenea profesor – spunea el – împodobit cu toate calitățile, nu poate fi găsit nici la București. Vrând totuși să se achite de obligația pe care și-a luat-o, propune episcopilor pe un tânăr profesor din Galați, Haralambos, cu o metodă modernă, elev al lui Ghennadios⁹. Tot o pregătire bună pare să fi avut un alt candidat, Gheorghios Kiridis din Brăila. Dorind să fie util „tineretului grec iubitor de cultură și părinților patrioți care trăiesc departe de iubita Eladă”, acesta se adresează episcopilor comunității din Brașov arătând că și-a făcut studiile universitare la Atena între 1837-1841¹⁰. C.N.Dosios scria episcopilor T.Karpovici și A.J.Safranos în 1858, sfătuindu-i să trimită din vreme anunțuri la ziarele din Atena, ca să nu rămână tineretul grec în Brașov fără profesor¹¹.

La data la care scria Dosios, școala comunității din Brașov, ca și întreaga viață social-culturală a acesteia, încetase de a mai avea o semnificație pentru negustorii și intelectualii români din Brașov. Despărțirea între greci și români se produsese – așa cum am văzut – odată cu înființarea gremiului levantin-român. În 1836 se deschide „școala națională” la care predă Barițiu și unde învață copiii negustorilor români¹².

1. N. Iorga, **Studii și documente** ..., XII, p.177.
2. B.A.R., fond Bis.gr., reg.M.Caratașu, ms.46/MDCCLXXVII, 1822, Brașov.
3. Adeverință de botez eliberată la Trieste și certificat de bună purtare eliberat la Fălticeni, vezi *ibidem*, ms.52/MDCCLXXVII, 1822, Trieste și ms.118/MDCCLXXX, 1826, Fălticeni.
4. B.A.R., fond Bis.gr., ms.24/MDCCLXXXIX, 1834, Brașov.
5. *Ibidem*, ms.59/MDCCLXXXIX, 1834, Brașov.
6. *Ibidem*, ms.201/MDCCXCI, 1836 (f.l.).
7. *Ibidem*, ms.203/MDCCXCI, 1836, București.
8. *Ibidem*, ms.195/MDCCXCI, 1836, Brașov.
9. *Ibidem*, ms.2/MDCCCVI, 1850, Iași.
10. *Ibidem*, ms.155/MDCCCVIII, 1859, Brăila.
11. *Ibidem*, ms.124/MDCCCVIII, 1858, Moinești.
12. Iosif Pervain, **Gheorghe Bariț, profesor la școala negustorilor români din Brașov (1830-1845)**, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, series philologia, fasc.2, 1963, p.121-125.

Biserica

După promulgarea, în 1785, a edictului tolerant dat de Iosif al II-lea, prin care și românii greco-ortodocși aveau dreptul să-și clădească biserici în cetățile din Transilvania, câțiva membri ai comunității grecești din Brașov, care se intitulau „cives graeci” și erau foști companiști, deveniți „bürgerli” prin cumpărarea de case, au luat inițiativa ridicării unei biserici în cetatea Brașovului. Din cererea adresată în 1786¹, reiese că acest grup era format din greci și români, biserica cea nouă fiind destinată și negustorilor străini, precum și pentru toți cei de religie ortodoxă care veneau pentru diverse afaceri în cetate. Imediat după ce aceștia au înaintat conducerii austriece cererea lor, membrii companiei privilegiate grecești din Brașov, la care se adăugau și 17 meseriași români, au cerut dreptul de a folosi și ei această biserică. În 1787, clădirea bisericii Sf.Treime a fost terminată și cererea companiștilor de a fi și ei admiși la biserica ridicată de „civi” a fost aprobată de episcopul Nichitici, care a dispus chiar să se închidă capela companiei. S-a stabilit ca un preot grec și altul român să slujească la biserica Sf.Treime, ceea ce a dus la un conflict care a durat aproape un secol. „Civii” nu-i acceptau pe companiști, deoarece nu dăduseră bani la construirea bisericii, iar companiștii, mândri de situația lor privilegiată, vroiau să administreze singuri averea bisericii, netolerând prezența unui preot român. În 1788, a avut loc o împăciuire a celor două părți de către episcopul Nichitici, act supus și autorităților civile². S-au stabilit epitropi din partea ambelor grupe („civi și companiști”), fiind numiți preotul Christofor pentru slujba în limba greacă și capelanul Macarie, pentru slujba în limba română. O hotărâre a Dietei prevedea, în 1790, ca în textul inscripției să se scrie „Omnium Graecorum tam civium quam Compagniae Graecorum Coronae residentium”. În 1796, după o anchetă organizată de guvern prin consilierul Fronius, curtea aulică declara că îi consideră pe toți „civii” ca fiind greci și biserica Sf.Treime „de grecească națională”³. Preotul român era înlocuit cu un capelan grec, iar românii din Brașov – Cetate li se spunea că pot folosi bisericile din suburbiile Brașovului. În mai 1797, Curtea aulică a dat ordin ca pentru cei din Brașov – Cetate să vie la biserica Sf.Treime, din când în când, un preot din Șchei, spre a le face slujbe în limba română.

S-a produs deci o desolidarizare a fondatorilor „civi” greci de fondatorii români ai bisericii, care, în februarie 1800, au arătat că biserica a fost înființată nu numai pentru creștinii de naționalitate greacă, o dovadă fiind și faptul că printre companiști sunt mulți români⁴. Ei i-au demonstrat magistratului Brașovului că membrii companiei sunt de diferite naționalități (sârbi, bulgari și români) și acesta a recunos-

-
1. B.Batulescu, *Monografia comunei bisericesti greco-ortodoxe române „Sf.Adormiri din cetatea Brașovului”, Brașov, 1898. Folosim această lucrare pentru a schița etapele procesului bisericii din rândurile ce urmează.*
  2. *Ibidem*, p.12.
  3. *Ibidem*, p.15-16.
  4. *Ibidem*, p.17.

cut că o mare parte din companiști nu sunt greci, iar concesiunea zidirii s-a făcut nu pentru o anumită naționalitate, ci pentru toți credincioșii de religie ortodoxă¹. Totuși, curtea aulică dădu dreptul de foloșință a bisericii Sf.Treime numai românilor din compania grecească, nu și românilor „civi”.

În 1806, s-a decis alegerea la această biserică a unui preot care să știe limbile greacă și română, pentru a putea sluji pentru toți credincioșii ortodocși. Românii au reușit să-l numească pe preotul român Nicolae Panovici. După revoluția din 1821, numeroși emigranți greci din Principate refugiați la Brașov au determinat pe companiști să-l înlăture².

În 1828, un grup de cetățeni români, sprijiniți de episcopul Vasile Moga, au început demersurile pentru înființarea unei capele cu slujba în limba română³, o parte din români rămânând la biserica greacă. În 1845, românii care frecventau biserica greacă, prevalându-se de dispozițiile decretului imperial din 1806, cereau din nou un preot român și au obținut un decret favorabil în 1848⁴. Totuși, conflictul a continuat, românii beneficiind însă în deceniile următoare de protecția lui Andrei Șaguna, episcopul ortodox al Transilvaniei. Acesta a decis în 1868 paritatea limbilor română și greacă în biserica Sf.Treime, ceea ce a dezlănțuit o reacție violentă a grecilor. O anchetă a fost condusă de baronul Eötvös. În sfârșit, în 1871, dieta Ungariei decidea că problema administrării acestei biserici trebuie rezolvată pe calea tribunalelor Ungariei⁵. Procesul a fost câștigat de greci, sentința stabilind că în actele fundamentale ale bisericii nu se vorbește de români, ci de „cives graeci” în luptă cu compania grecească, iar după acte se vede că și „cives graeci” și companiștii erau greci⁶.

Nu vom relua aici problema caracterului etnic al celor două grupe, „civii” și „companiștii”, deoarece am analizat-o într-un capitol precedent. Ne vom mărgini să adăugăm – după această schițare a conflictului produs de patronajul bisericii grecești din Brașov – câteva aspecte mai interesante pe care ni le-a dezvăluit arhiva acestei biserici.

Majoritatea documentelor găsite în cele două arhive se referă la organizarea bisericii Sf.Treime din Brașov și, în special, la alegerea și numirea preoților. Numeroase scrisori de la mănăstirea Xeropotam și de la diferiți prelați greci recomandă pe preoții bisericii Sf.Treime (Antim din Serres, Gavriil Teodosie, Nicolae Panovici, Grigore Ioan ș.a.). În repetate rânduri, companiștii cer să li se trimită un preot grec, care să știe atât grecește, cât și românește⁷. Angajarea parohului grec se făcea la propunerea călugărilor de la mănăstirea Xeropotam, care îl recomandau proestosului⁸. Un reprezentant al comunității grecești din

1. *Ibidem*, p.18.

2. *Ibidem*.

3. *Ibidem*, p.20.

4. *Ibidem*, p.31.

5. *Ibidem*, p.36.

6. *Ibidem*, p.42.

7. B.A.R., fond Bis.gr., ms.79 d/MDCCCIV, 1797, Viena și *ibidem*, ms.114 și 115/MDCCLIII, 1807, Brașov.

8. *Ibidem*, ms.27/MDCCLXXXVI, 1830, Xeropotam.

Braşov era imputernicit să incheie învoiala de angajare a preotului¹. Contractul se prelungea dacă respectivul paroh se dovedea corespunzător². De cele mai multe ori, călugării xeropotamiți cereau – după câțiva ani de funcționare la biserica Sf.Treime – să li se permită a se reîntoarce la mănăstire³. Atunci când rămân la Braşov până la sfârșitul vieții, mănăstirea delegă un reprezentant care e trimis aici să ia în primire obiectele lăsate de aceștia⁴. Călătoriile acestor călugări se făceau prin Salonic și Constantinopol, de unde ridicau pașapoartele eliberate la Viena⁵. În cazuri speciale de „răzmiriță și frică de turci” cum declară, în 1788, episcopii Const.Gianli, Hristos Mihail, N.Ștefan și Manolis Kalfovici, preotul trebuia înlocuit. Astfel, părintele Hristofor Dimitriu, „vrînd a păzi și a se mișca din locul acesta al Braşovului”, și-a lăsat un înlocuitor, pe preotul din Câmpina, Petru, ca să slujească la biserica grecească până la întoarcerea sa⁶.

Dacă grecii strâng în arhiva lor cu multă grijă decretele imperiale referitoare la funcționarea bisericii Sf.Treime, menționând în mod special interzicerea pentru români de a se amesteca în treburile acestei biserici⁷, nici aceștia din urmă nu sunt mai puțin combativi. În 1800, cu ocazia unor demersuri, „Kir Theodor Tzokan” dă indicații scrise notarului Aleksii Giuito: „că iei acuma zic că biserica ș-au făcut cu iscăliturile rumunilor și nu-i pot scoate pe rumuni. Să iei seama bine să nu fie agentu cu 2 fețe, să ție și cu iei și cu noi”⁸. Românii îi reamintesc în 1807 parohului bisericii grecești, Sterie, ca din „porunca prea Înalt Consistoriului din 1806, slujbele cele sufletesti atâta la Giuhthaus (sic), cât și la casarne și la spital, și la cei ce sînt de pierzare, cucernicia ta însuși în persoană ca preot carele ești la biserica grecilor din Cetate rînduite a sluji, atât la biserică, cît și la mai sus numitele fețe românește”⁹.

Principala obiecție pe care o ridică companiștii la numirea parohului Theodosie, în 1807, este aceea că „împotriva voiei Kesarokrăiești, nu știe limba românească”¹⁰, iar Consistoriul, întemeindu-se pe decretul din 26 octombrie 1807, declară că, deoarece preotul grec Theodosie **n-ar ști poruncita limbă românească**, trebuie ales un alt preot¹¹.

În această perioadă (1805-1806), tendința companiei din Braşov de a nu se supune ierarhiei eclesiastice ardelenice¹² e agravată și de

1. *Ibidem*, ms.11/MDCCLXXXVII, 1831, București.

2. *Ibidem*, ms.15/MDCCLXXXVII, 1831, (Braşov).

3. *Ibidem*, ms.91/MDCCLXXXVII, 1831, Braşov.

4. *Ibidem*, ms.15/MDCCLXXXVII, 1850, Xeropotam.

5. *Ibidem*, ms.95/MDCCLXXXVII, 1857, Mt.Athos.

6. Arh.Bis.Sf.Tr.Br., document în limba română din 17 nov.1788.

7. B.A.R., fond Bis.gr., reg.M.Carataşu, ms.171/MDCCLXXXVII, 1796, Cluj.

8. *Ibidem*, ms.41/MDCCLXXXVII, 1800, Braşov.

9. *Ibidem*, ms.25/MDCCLXXXVII, 1807, Bolgarsegi.

10. *Ibidem*, ms.114 și 115/MDCCLXXXVII, 1807 (Braşov).

11. *Ibidem*, ms.2/MDCCLXXXVII, 1808, Sibiu.

12. Un decret din 22 august 1805 preciza că și preoții greci ai companiei, „întocmai ca preoții românești sînt supuși jurisdicției consistoriumului”. *Ibidem*, ms.80/MDCCLXXXVII, 1805 (f.l.).

faptul că preoții omit să-l menționeze pe împărat în slujba liturghiei. Făcându-se cercetare la Brașov „prioților celor grecești”, s-a văzut că „nice la sfînta liturghie, nice la alte rugăciuni numele prea-înălțatului Împărat, după cum iaste poruncit nu l-ar pomeni”¹. Pe de altă parte, crește presiunea „civilor” greci și români prin care cer ca preoții greci să știe și românește. „Preoții cei grecești din arhipelag la biserica grecilor din Brașov aduși – spun ei – **rumânilor** de legea sa și **mulerilor grecilor**, care nu știu limba grecească, pentru neștiința limbii rumânești nu sînt în stare ca să le dea mîngîierea cea sufletească”. De aceea, ei cer „ca parohii cei ce se vor pune la biserica grecilor din Brașov să știe și limba rumânească; drept aceia grecii din Brașov sînt a se sfătui și rîndui și cu bună rînduială disponălui; ca fiindcă în marele prințipat al Ardealului să află, mai mulți preoți și capelani despre ritusul grecesc neștiind în limba grecească ... să-și aducă de la arhipelag preoți, carii să știe și limba rumânească, care siliți să fie a face și să știe aceia slujbă în limba rumânească pentru muerile grecilor și pentru cei mai mulți carii limba grecească nu o știe”². Obligația pentru preoții atoniți, care sînt numiți la biserica greacă, de a învăța și limba română este menționată în câteva rînduri. Între lucrurile rămase de la ierodiaconului Metodie de la Xeropotam – în 1824 – figurează și o gramatică românească, pe care o va folosi în acest scop³.

Numirea preotului implică formalități mai complicate, autoritățile austriece nerecunoscînd întotdeauna dreptul companiei de a-și aduce parohi din Grecia. Ca și în cazul apărării altor privilegii, se face simțită nevoia intervenției unor oameni influenți. Trebuie să amintim aici că politica religioasă a Habsburgilor față de biserica ortodoxă română neunită, în ciuda decretului favorabil acesteia dat în 1783 de Iosif al II-lea⁴, rămâne și în secolul al XIX-lea⁵ ostilă ortodocșilor. Aceste dificultăți pe care le făceau autoritățile austriece la numirea preoților greci pot fi explicate și prin atitudinea prudentă a conducerii, care nu vedea cu ochi buni intensificarea vieții culturale a grecilor din Brașov. În actul de numire a parohilor greci apar chiar formule noi, care ne arată că existau temeri ca acești preoți să se amestece în chestiuni politice sau în diferende confesionale. O asemenea formulă este aceea a documentului de alegere a arhimandritului Ioannichios: „unice incumbenti sibi ipsis animarum curae intenturi, nullas correspondentias cum exteris faturi, pecunias in rationem Templi congestas haud transposituri, in negotia graeci ritus unitorum prout et objecta politica se nullo sub titulo, aut pretextu immissuri erunt”⁶.

1. N.Iorga, *Studii și documente* ..., XI, p.158.
2. B.A.R., fond Bis.gr., ms.90/MDCCLI, 1815, Brașov.
3. *Ibidem*, ms.62/MDCCLXXIX, 1824, Brașov.
4. Simeon Rell, *Politica religioasă a Habsburgilor față de biserica ortodoxă română în secolul al XIX-lea*, în „Codrul Cosminului”, IV, 1927, Cernăuți, p.456. Iosif al II-lea întemeia, la 1783, *Episcopia ortodoxă reunită din Sibiu pentru „plebs valachica”*.
5. *Ibidem*, p.449-562.
6. B.A.R., fond Bis.gr., ms.ε8/MDCCLX, 1847 (f.l.).

Cu toate că relațiile bisericii grecești cu Episcopia ortodoxă vor ajunge la o ruptură definitivă prin trecerea grecilor sub autoritatea diocezei sârbești, s-au stabilit unele legături între companie și episcopul ortodox, mai ales în timpul păstoriei lui Vasile Moga¹ și a lui Andrei Șaguna². În repetate rânduri, ajutoarele materiale ale companiștilor au fost foarte utile bisericii ardelenе, mai ales cu ocazia ridicării seminarului din Sibiu, pentru care cei doi episcopi au obținut de la companie sume importante.

Importanța companiei în viața politică și culturală

Deși mai bogată și mai interesantă decât biblioteca companiei sibiene, biblioteca companiei grecești din Brașov nu ne poate explica îndeajuns viața culturală a companiștilor. Găsim însă alte dovezi ale importanței pe care a avut-o pe plan cultural activitatea negustorilor „greci” din Brașov.

În primul rând, trebuie să amintim contactele companiștilor brașoveni cu intelectualii români, greci și bulgari: Neofit Cavsocalivitul³, Manasse Eliade, Lambru Photiade, Const.Vardalah, Athanasie Stagiritis⁴, Dimitrie Darvari, Anton Stamatopoulos⁵, Neofit Duca⁶, N.Suțu, Dositei Filitti, Nicola-Sava Piccolos⁷, Ștefan Kommitas⁸, Peter Beron ș.a. Activitatea lor didactică și publicistică, fie în Principate, fie în Imperiul habsburgic, este binecunoscută. În unele cazuri, știm că aceștia au primit un sprijin considerabil din partea membrilor companiei, care nu o dată i-au finanțat pentru publicarea operelor.

Apariția primului abecedar bulgar al lui Petru Beron la Brașov s-a datorat și sprijinului dat acestuia de negustorul bulgar Anton Hagi Ioanovici, în a cărui casă doctorul Beron funcționase ca preceptor⁹. Bogatul trafic de carte pe care-l făceau angroșiștii macedoneni din „compania grecească”¹⁰ a permis și constituirea primei asociații de

-
1. *Ibidem*, ms.3/MDCCLXIII, 1813, Vasile Moga scrie „vestitulul și după urednicia Privilegiatei Companii a grecilor din Brașov ales Birău, Kir Dumitrache”.
  2. *Ibidem*, ms.125/MDCCCXVIII, 1858, Viena.
  3. Ch.Astruc – M.L.Concasty, *Catalogue des manuscrits grecs. Troisième partie. Le supplément grec*, III, Paris, 1960, ms.1358. Vezi și recenzia noastră în R.E.S.E.E., VI, nr.3, 1968, p.544.
  4. G.Latos, “Επεινα εν τοις αρχείοις τής Βιέννης και του Μονάχου...”, Atena, 1965, p.571-572.
  5. Vezi și B.A.R., ms.gr.1139.
  6. Vezi și lucrarea noastră **Societatea românească și cultura greacă (1821-1866)**, în manuscris.
  7. B.A.R., fond Bis.gr., reg.M.Caratașu, ms.14/MDCCLXV, 1814 (Brașov).
  8. **Societatea românească ...**, cap. „Emigrația de la Brașov” (în ms.).
  9. C.N.Velichi, **Deux lettres inédites du Dr.Pierre Beron**, R.E.S.E.E., IX, nr.2, 1971, p.250.
  10. Virgil Molin, **Cărți școlare ...**, p.24-25.

editură a poporului bulgar¹. În general, tiparul brașovean² din această perioadă se face cu cheltuiala bogaților negustori: Orghidan, Boghici, Nicolau.

Zenobie Popp, fiul lui Constantin Hagi Popp, rămâne fără indoială figura cea mai interesantă a mecenatului exercitat de comercianții brașoveni. Am văzut creditul de care se bucura în cercurile politice austro-ungare și eficacitatea cu care își sprijinea compatrioții din companiile sibiene. Elev al lui Lambros Fotiade, Zenobie Popp publică în „Mercurul savant” (Λόγιος Ἐρμῆς) – cel mai important dintre organele de presă ale diasporei grecești revoluționare – o scrisoare în greaca veche adresată filologului D'Ansse de Villoison³. De asemenea el finanțează la Viena tratatul de **Metrică** și recomandă pe bursierii români în capitala habsburgică, unde deține funcția de director al Băncii imperiale⁴. Figurează în 1837 alături de baronul Sina în actele Societății ațeniene de sprijinire a educației⁵ (Φιλεκπαδευτικῆ Ἐταιρεία) și e în corespondență cu Costache Conachi⁶, în 1833.

Din cercul comercianților companiști fac parte de asemenea cunoscutul editor Zaharia Carcalechi, a cărui „Bibliotecă românească” apare între 1813-1825, și scriitorul brașovean Gheorghe Nicolae⁷. Căsătorit cu Maria Leca, dintr-o familie munteană venită la Brașov, la începutul veacului al XVIII-lea, Gheorghe Nicolau era un mare negustor și om de finanțe. Împreună cu fratele său Nicolae îl imprumuta în 1816 pe Dositei Filitti cu 1 000 de galbeni⁸. A colaborat la calendarele tipărite de Zaharia Carcalechi la Buda „cu cheltuiala dumnealui Nicolae din Brașov”, scriind povestiri inspirate de războaiele napoleoniene⁹. Tot Gh.Nicolau se numără și printre inițiatorii înființării unei gazete românești.

Și alți membri ai companiei contribuie la tipărirea unor cărți grecești, ca Theodor Geanli și Ștefan Cervenvodalis de exemplu, pe care-i găsim printre prenumerații brașoveni ai **Istoriei universale pe scurt** de G.G.Bredow în traducerea greacă a lui Ioan Scarlat (București, 1828). Alături de „sindromiții” din București, Târgoviște, Craiova, Buzău, Zegorio, Melenik și Serres, cartea e finanțată și de 30 prenumerați din Brașov¹⁰.

1. *Ibidem*.
2. Julius Gross, *Kronstädter Druke 1835-1886*. Brașov, 1886, p.102, 103-104.
3. C.Απαντος, *Ποιήματα και άλλα δημοσεύματα του Ἰλαμαντιου Κοραῆ, in „Ελληνικά”, III, 2, 1933, p.161-188.*
4. N.Iorga, *Studii și documente ...*, VIII, p.VI.
5. *Πρακτικά τῶν συνεδριάσεων τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τῆς ἐν Ἀθῆναις Φιλεκπαδευτικῆς ἑταιρείας*, Atena, 1847, p.107.
6. N.Iorga, *Contribuții la istoria mai nouă a literaturii românești. Ceva despre Costachi Conachi*, in „Revista istorică”, VII, 4-6, 1921, p.100.
7. A.A.Mureșianu, *Cîteva dovezi de viață și cultură românească la Brașov, in „Țara Bîrsei”, VI, nr.3, 1932, p.216-224.*
8. *Ibidem*, p.223.
9. *Ibidem*, p.224.
10. G.G.Bredow, *Συνοπτικὴ γενικὴ ἱστορία ... Μεταφρ. παρὰ Ἰω. Σκαρλάτου, Βυκουρεști, 1828, 189 p.*

Se pot stabili și alte legături pe care, fără îndoială, companiștii din Brașov trebuie să le fi avut cu viața politică și culturală a timpului, cu puternica mișcare filelenă care cuprinsese întreaga Europă. În anii din preajma Eteriei, îi găsim la Brașov pe filelenii români și pe unii din principalii protagoniști ai luptei de eliberare a grecilor. În drum spre Elada, unde urmau să participe la această luptă sau spre Pisa și Triest, unde se organizau forțele revoluției¹, ei își scriau misive înflăcârate. N.Văcărescu, în 1822, îi recomandă lui G.Praidis pe tânărul Kokkinis, fost elev al lui Vardalah la București, care a dat dovezi de patriotism cu ocazia evenimentelor din Țara Românească². Mihail Suțu îi scrie din Nauplia lui Alex.Mavrocordat arătând că a plecat din Brașovul Transilvaniei, pentru a veni în patrie³.

Tot la Brașov se află, în 1821, Ștefan Bellio, marele logofăt, purtând de aici corespondență cu fratele său de la Viena, baronul Constantin Bellio (cunoscut protector al companiilor transilvănene), cu Capodistria, Pini. Ecaterina Suțu⁴. Ștefan Kanellos îi scrie din Brașov lui Const.Kokkinakis, redactor la „Mercurul Savant”, la Viena⁵, mulțumindu-i lui Pantaleon Vlastos pentru serviciile aduse patriei. Iannopoulos le scrie din Brașov fraților săi din Kalamata⁶, descriindu-le dificultățile pe care le întâmpină ca să ajungă în Grecia.

Activitatea conspirativă a grecilor din Transilvania alarmase poliția austriacă și agenții trimiși să-l spioneze pe Vlahoutzis, la Sibiu relatează cu îngrijorare că „toate știrile privind pe greci circulă cu repeziciune prin intermediul membrilor «Eteriei», care se află la Sibiu și Brașov”⁷. Dar nu numai știrile politice circulau prin Brașov, ci și cărțile pe care și le procurau luptătorii fileleni pentru a le trimite în patrie. Kanellos îi cerea lui Kokkinakis **Choix des rapports, opinions et discours prononcés à la Tribune Nationale depuis 1789 jusqu'à ce jour**, pe care-l consideră o prețioasă școală politică, foarte potrivit pentru lectura grecilor⁸. Totodată, Kanellos subliniază importanța „lucrărilor cu conținut politic care au apărut în lumea civilizată”, arătând că „nu mai este permis ca ele să le lipsească acelor compatrioți care sînt în măsură să le înțeleagă”⁹. Îl roagă pe Vlastos să dăruiască Greciei o bibliotecă cu asemenea opere.

O atare pledoarie pentru cultura europeană și pentru cunoașterea acelor produse ale gândirii liberale care ajungeau greu în sud-estul Europei ne arată cam ce se putea discuta în mediul brașovean

1. Vezi articolul nostru *Les contacts des intellectuels roumains avec les „hellénismes périphériques” (1818-1830)*, R.E.S.E.E., X, nr.3, p.555-566.
2. *Μνημεία τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας, Ἱστορικὸν ἀρχεῖον Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου*, V, 1, Atena, 1963, p.275, doc.214.
3. *Ibidem*, V, 3, p.557-559, doc.856 (1823). Alex.Mavrocordat conducea luptele de eliberare din Grecia.
4. G.Laios, *Ἀνέκδοτες ἐπιστολὲς καὶ ἔγγραφα τοῦ 1821*, Ἱστορικὰ δοκουμενὰ ἀπὸ τὰ αὐτριακὰ ἀρχεῖα, Atena, 1958, p.83-84 (1821 martie 13/aprilie 12).
5. *Ibidem*, p.171-172 (1821 iulie 30).
6. *Ibidem*, p.222.
7. *Ibidem*, p.154 (1821 iulie 18).
8. *Ibidem*, p.171-172.
9. *Ibidem*.

frecventat de acești greci. Nu ne îndoim de faptul că, în trecere prin Brașov sau zăbovind mai mult aici, ei stabileau legături cu negustorii Companiei. Vlahoutzis – ginerele lui Ioan Caragea – comunica, la Sibiu, cu fratele său, Atanasie Hristopoulos, cu un fost medic al lui Caragea, Serafim Broton, și cu comerciantul Nicolae Paciurea, prin mijlocirea căruia își făcea corespondența cu Bucureștiul¹. Prin el își procura Vlahoutzis o mare parte din informațiile pe care i le furniza lui Caragea, la Pisa. Cunoaștem legăturile lui Neofit Duca cu companistul Dimitrie Nicolau², pe cele ale lui Petru Beron cu Anton Hagi Ioanovici, precum și relațiile lui Dositei Filitti cu Gh.Nicolau.

Agitația eteristă din Brașov a făcut necesare repetate măsuri ale poliției³ pe care cercetări recente la Arhivele statului din Brașov le-au dat la iveală. Căutând să împiedice ajutorarea din Transilvania a forțelor revoluționare din Moldova și Țara Românească, conducerea austriacă închide granițele în martie 1821 și ia măsuri severe mai ales în regiunea Brașovului⁴. Austriecii sunt neliniștiți de mulțimea emisariilor care asigură o răspândire atât de rapidă a știrilor și care sub diverse pretexte și cu diferite pașapoarte voiajează prin întreg Imperiul otoman, întreținându-se astfel corespondență cu emigranții din Transilvania și Rusia. Cei bănuți – spune Kreuchely – nu sunt românii, ci arnăuții, greco-sârbii și greco-bulgarii⁵. Și tot el relatează arestarea a doi negustori, care sunt eliberați doar pe garanția a peste 40 de negustori precum și dificultățile întâmpinate de doctorul Atanasie, care îl îngrijea la Brașov pe baronul Sakellarios⁶.

Bănuielile poliției austriece erau justificate și le înțelegem mai bine, în ultima vreme, când publicarea documentelor referitoare la Eterie din arhivele din Viena și München, ca și volumele Arhivei Alex. Mavrocordat și Ignatie Mitropolitul dau o imagine clară a rețelei care lega frontul din Grecia de „elenismele periferice” (Viena, Geneva, Triest, Pisa, Brașov, Sibiu). Pe de altă parte, era alarmantă pentru conducerea austriacă activitatea tipografică a grecilor și macedonenilor din Imperiul habsburgic, în care ziarele („Mercurul savant”, „Kallioipi”, „Ελληνικός τηλεγραφός” ș.a.) ocupau un loc important⁷ în difuzarea știrilor politice.

Am văzut cât de strânse erau legăturile companiei cu Viena, centrul important al acestor acțiuni politice și culturale. Aici își tipăreau operele Mihail Boiagi, Neofit Duca, Atanasie Stagyritis, Dimitrie Darvari, Gh.Zaviras și Gh.Vendotis. Îmbinarea activității comerciale cu preocupările intelectuale era foarte obișnuită în colonia greacă din

1. G.Laios, *Ἀλέκδοτα...*, p.14.

2. **Societatea românească** ..., cap. „Emigrația de la Brașov” (în ms.).

3. P.Gruzudis, *Φιλέλληνες στο στρατό τοῦ Ἀ Υψηλάντη* în „*Νέα ζωή*”, nr.28, apr.1971, p.2; *idem*, *Ἡ πολιτικὴ δράση τῆς Αὐστρο-Οὐγγαρίας ἀπέναντι στὸν ἔθνικὸ ἀπελευθερωτικὸ μας ἀγῶνα* în „*Νέα ζωή*”, nr.48, 18 iunie 1971.

4. *Ημπευζακί*, X, p.237.

5. **Ibidem**.

6. **Ibidem**.

7. *Τυπογραφία ζιταριῦ* „*Mercurul savant*” nu mai tipărea în 1821 decât cârți bisertecești. G.Laios, *Ἀλέκδοτα...*, p.181.

capitala habsburgică. Cel mai reprezentativ, în acest sens, este Zavaras¹, care pe lângă afacerile comerciale se ocupa cu traduceri și chiar cu scrieri originale între care un studiu despre „Coroana sfântă a Ungariei”. Vendotis, editând celebra istorie bisericească a lui Meletie, mitropolitul Atenei, nu neglija să-i adauge o anexă în care preamărea politica religioasă a lui Iosif al II-lea și Leopold al II-lea, evident cu intenția de a căpăta bunăvoința stăpânirii².

E cunoscută puterea de iradiație a tipografilor din Viena, Buda și Sibiu³ și consecințele sale pentru Principate. Analizată recent în strălucitul studiu al lui Paul Cornea⁴, această importantă etapă a debuturilor unei culturi moderne românești beneficiază, fără îndoială, de un substanțial aport adus de „diaspora” greacă din Imperiul habsburgic. Un loc de seamă îl ocupă neobositul editor brașovean Zaharia Karkaleki, inițiatorul unei biblioteci naționale⁵, și Nicolae Nicolau, autorul mai multor scrieri, ambii originari din Macedonia. Datorită procesului de românizare al companiei grecești⁶, s-a ajuns la asimilarea unor elemente valoroase, a căror vitalitate și sete pentru cultură era captată în interesul burgheziei naționale. Nu putem decât să insistăm asupra acestei laturi a contribuției aduse de companie, contribuție întregită, pe plan social de aspectele instituționale analizate în capitolele precedente.

Concluzii

Politica economică a Imperiului habsburgic a dus la constituirea unui regim privilegiat pentru negustorii balcanici, supuși otomani, care intrau în companiile comerciale din Transilvania. Cooptarea lor în aceste companii privilegiate atrăgea obținerea cetățeniei și implicit a protecției austriece. În condițiile grele în care acești negustori orientali își exercitau comerțul în Imperiul otoman, dobândirea acestei protecții era foarte prețioasă, căci consulatele austriece evitau contactul direct cu autoritățile turcești. La rândul ei, conducerea habsburgică își asigura serviciile unor intermediari competenți, care contribuiau la stimularea comerțului și alimentau substanțial fiscul imperial.

-
1. A.Horvãth, *’Εκπολιτιστική δράση...*, p.1009-1010.
  2. G.Vendotis, *Προσθήκη τῆς ’Εκκλησιαστικῆς ιστορίας Μελετίου Viena, 1795*, p.197-209.
  3. *Compania greacă din Sibiu țipărea și cărți românești. Vezi încercarea lui Alex.Gavra, din Arad, în 1833, de a se asocia cu aceasta pentru țipărtrea unei cărți. Vezi N.Camarlano, L’organisation ....* p.240-241.
  4. Paul Cornea, *Originile romantismului românesc*, București, 1972, p.473-476.
  5. Aurel H.Golimas, *Revoluționarii patruzecioptiști au preconizat înjgheburarea unei prese politico-populare*, „Arhiva”, XLV, 1938, nr.1-2, p.125.
  6. *Ușurat și de marele procent de aromânt în rândurile companțiilor.*

Statutul privilegiat de care se bucurau negustorii balcanici în calitatea lor de supuși austrieci și membri ai companiei le crea în Transilvania o situație incomparabil mai bună decât aceea a populației românești. Conștienți de acest avantaj, companiștii se luptă fără încetare pentru menținerea acestui regim, arătând că dacă nu li se asigură privilegiile din trecut preferă să revină la vechea lor situație de **raia** din Imperiul otoman. Am subliniat mai sus importanța unei atari declarații, care ne arată că dominația otomană putea fi suportată de o categorie ca aceea a comercianților, dându-le o oarecare autonomie și o mare libertate de mișcare.

Dar ceea ce ne-a interesat în mod deosebit în arhiva cercetată este urmărirea modului în care – atrași de avantajele create companiștilor – **negustorii români pătrund și ei în companie**, spre a-și mări capacitatea civică și economică. Ei apar în număr mare în documente și sunt menționați ca atare de istoricii transilvăneni. Prezența lor este atestată de corespondența în limba română din arhiva companiei, de regulamentul școlii care prevede ca profesorul de germană să cunoască la fel de bine româna și greaca, cât și acel al bisericii, prin care se cerea ca preoții veniți de la Muntele Athos să învețe româna.

Este semnificativ faptul că îndelungatul proces pentru patronajul bisericii Sf. Treime nu opunea în realitate două grupuri etnice – românii și grecii – ci doar două grupări sociale. Împărțirea în „civiși” și „companiști” nu corespundea – cum s-a crezut – diviziunii în români și greci. Românii pătrunseseră în ambele grupuri, iar adversitățile par să fie generate de deosebirile de regim cetățenesc, cei dintâi simțându-se lezați de situația privilegiată a companiștilor.

Unul din avantajele ce decurgeau din dobândirea calității de membri ai companiei era acel al **jurisdicției**, principalul element distinctiv între negustorii companiști și cei neincadrați în companie. Datorită dreptului lor de jurisdicție, negustorii companiști evitau tribunalul local, în care își exercitau influența în materie procesuală rivalii lor, comercianții sași.

Un alt aspect ce se desprinde din acest studiu este acel al rolului progresist pe care l-a avut, în viața Brașovului, activitatea companiei privilegiate. Este suficient să parcurgem prețioasele date pe care le dă Eugen Pavlescu, în lucrarea citată, referitor la bresele ardeleni, pentru a realiza ce însemnau la data aceea principiile importate de negustorii companiști. Față de rigiditatea și caracterul primitiv al țeherilor (bresleor), în ale căror regulamente se mai prevedeau măsuri legate de o mentalitate obscurantistă, compania grecească aducea prin instituțiile sale un sistem de autogovernare democratică de natură să grăbească progresele burgheziei și ale unor forme ale precapitalismului. Amintim principiul alegerii prin vot a organelor de conducere, acel al **egalității în fața legii**, solidaritatea și ajutorul mutual în caz de nevoie. La acestea se adaugă și introducerea de către companiști a unor forme bancare și de credit, precum și a unei tehnici financiare și juridice adecvate. Prin participarea lor la o largă rețea comercială din Europa centrală și sud-estică, compania a lărgit mult orizontul economic al Brașovului. Același lucru se constată și pe plan cultural, căci negustorii companiști au avut o utulă contribuție prin sprijinul dat editării și

difuzării cărților, prin numeroasele contacte stabilite cu intelectualii români, bulgari și greci¹. În lipsa unei adevărate pături de intelectuali, ei au luat inițiative prețioase, ca aceea a lui Zaharia Carcalechi, care deschide seria „Biblioteca românească” sau Gheorghe și Nicolae Nicolau, care colaborează la calendarele tipărite de Carcalechi la Buda.

Am amintit, în lucrare, colaborarea strânsă care i-a legat pe Gri-gore Brîncoveanu și Dositei Filitti de membrii companiei, precum și faptul că Neofit Duca, renumitul profesor de la Academia din București, se refugiază la Brașov, în 1821, dobândind cetățenia austriacă prin mijlocirea principelui Brâncoveanu și cu garanția negustorului Dimitrie Nicolau. Datorită atmosferei prielnice în care lucrează la Brașov, Neofit Duca pregătește aici aproape toate cărțile pe care le va edita la Egina, în anii 1830.

O atare circulație a cărților și a ideilor noi era de natură, desigur, să alarmeze conducerea austriacă. Aceasta reiese atât din interdicțiile referitoare la importul de cărți, cât și din formula jurământului pe care-l presta noii membri ai companiei și care preciza că nu fac și nu vor face parte din nici o societate secretă.

Constatăm din documentele citate că, deși redusă numeric, compania grecească din Brașov continuă să joace un rol important social-economic, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, deoarece membrii săi sunt negustori angroșiști cu vaste relații internaționale. Indiferent de naționalitatea lor și de faptul că în companie pătrunseră și alte elemente balcanice, iar procesul de românizare era în curs, compania grecească constituie un nucleu de organizare autonomă foarte deschis noilor idei. Ea a contribuit la dezvoltarea burgheziei brașovene și a participat la acele acțiuni politice și culturale ale „diasporei” grecești din Imperiul habsburgic, care au făcut posibilă apariția lui Rigas Velestinlis și au sprijinit lupta poporului grec de eliberare de sub dominația otomană.

-
1. *Marta Bur, Pisma na knigoizdatelia Vasil N.Nenovici b Budapestkite arhivi (1824-1826)*, în „Izvestiia na Instituta za literatura”, vol.XXI, 1972, p.219-275. Se reproduce corespondența în limbile bulgară, greacă, germană a lui Vasil Nenovici din Brașov, membru marcant al companiei, care a sprijinit publicarea unor cărți bulgare la tipografia Universității din Buda.

Organisation et vie culturelle de la compagnie „Grecque” de Braşov

(fin du XVIIIe et première moitié du XIXe e siècle).

Résumé

La politique économique de l'Empire autrichien a déterminé la création d'un régime privilégié pour les marchands balkaniques, sujets ottomans, qui pénétraient dans les compagnies commerciales de Transylvanie. La citoyenneté autrichienne et la protection de l'Empire des Habsbourg étaient bien précieuses pour ces commerçants orientaux, car les consulats autrichiens leur épargnaient le contact direct avec les autorités turques. A son tour, le gouvernement autrichien bénéficiait des services de ces intermédiaires compétents, qui stimulaient le commerce et alimentaient de façon substantielle le fisc impérial.

Le statut privilégié des marchands balkaniques leur créait une situation infiniment meilleure, par rapport à la population roumaine de Transylvanie, privée de droits à cette époque. Nous assistons, d'une part, à leur lutte incessante pour maintenir ce régime que la rivalité des commerçants saxons mettait souvent en péril. D'autre part, nous constatons la pénétration de plus en plus dense des Roumains dans la compagnie de Braşov, phénomène explicable si l'on pense que, de la sorte, ils augmentaient de façon sensible leur capacité civique et économique. Leur présence y est attestée par la correspondance en langue roumaine de cette archive, par l'obligativité pour les professeurs et pour les prêtres de connaître le roumain aussi et, bien entendu, par l'onomastique. Selon l'auteur, le procès séculaire pour le patronage de l'église de la Ste. Trinité n'a pas opposé deux groupes ethniques – les Roumains et les Grecs – mais bien deux groupes sociaux. Les Roumains avaient pénétré tant dans le groupe des «civi», que dans celui des «companistes» et les adversités semblent être dues au régime privilégié de ces derniers.

L'analyse du statut accordé aux membres des compagnies a fait ressortir l'importance de leur **autonomie juridique**. En évitant le tribunal local, ceux-ci échappaient à une zone d'influence et d'abus des commerçants saxons. On leur permettait aussi l'application de leur droit coutumier, dans la mesure où celui-ci n'était pas en contradiction avec les lois de l'Empire autrichien.

Le caractère progressiste de cette compagnie est démontré à plusieurs reprises. A la mentalité rigide et primitive des corporations locales, la compagnie oppose des principes démocratiques, tels l'élection des organes de gouvernements, l'égalité devant la loi, la solidarité et l'aide mutuelle en cas de nécessité. Elle supplée à la technique rudimentaire d'un commerce médiéval, par des formes de crédits et des pratiques financières et juridiques modernes. Enfin, à défaut d'une couche sociale plus développée d'intellectuels, ces commerçants ont eu une contribution des plus utiles pour le commerce du livre et

même pour son édition. Vu le caractère ethnique composite de la compagnie, cette contribution culturelle a été profitable aux Roumains, comme aux Grecs et aux Bulgares. C'est à Braşov que paraît le premier abécédaire bulgare de Petru Beron et c'est toujours là que prépare Néophyte Doukas les éditions des classiques grecs qui paraîtront à Aegine.

Il n'est pas étonnant que la police autrichienne se soit alarmée devant une telle circulation des livres et des idées. C'est que les membres de la compagnie de Braşov avaient également de vastes relations internationales, et participaient aussi au grand mouvement philhellène.

On peut donc conclure, qu'en dépit de leur nombre assez réduit – une moyenne de 40 – les «companionistes» de Braşov jouèrent un rôle important, contribuant au développement social et économique de la bourgeoisie de Braşov.

RĂZBOIUL DE INDEPENDENȚĂ AL ROMÂNIEI (1877-1878) VĂZUT DE PRESA GREACĂ DIN BUCUREȘTI *

Lupta eroică a poporului român pentru independența sa națională a găsit un ecou puternic în presa greacă din București. Așa cum vom vedea mai departe, în ziarele comunității grecești din București nu suntem în fața unei înregistrări seci și formale a evenimentelor, ci a unor opinii sincere și manifestate deschis de către membrii „diasporei” grecești, care nu puteau rămâne indiferenți la modul în care avea să se rezolve Problema Orientală¹. Să ne gândim la faptul că intrarea în război a României în 1877 reprezenta unul din momentele esențiale ale acestei probleme balcanice. În cadrul crizei generale a Chestiunii Orientale și a destrămării Imperiului Otoman din acea perioadă, românilor le-a revenit rolul unei intervenții decisive pentru evoluția războiului în favoarea mișcărilor de eliberare națională. Aceasta ne ajută să înțelegem mai bine atitudinea presei grecești din capitala noastră, presă care urmărea cu un interes admirativ acțiunea întreprinsă de poporul român, într-un moment în care politica grecească de neutralitate paraliza puterile poporului grec, atunci când ar fi putut să participe la lupta împotriva dominației otomane².

Dar să încercăm să schițăm pe scurt politica statului grec din acel moment. Ea se caracteriza, în primul rând, printr-o tendință de apropiere de popoarele balcanice, în vederea luptei antiotomane, în anii care preced războiul din 1877-1878. Se știe cât de avansate erau – încă de la sfârșitul anului 1876 – schimburile de idei dintre oamenii politici români și greci, M.Kogălniceanu și Cl.Rangavis, în legătură cu

* Acest text a format obiectul unei comunicări, la Sesiunea consacrată Războiului de Independență de către Universitatea din București (mai 1977). Apărut în lba. franceză în „Rev.des études sud-est europ.”, XVI, nr.2, 1978, pp.289-295.

1. Vezi Olga Clancă, **Presa de limbă greacă din România în veacul al XIX-lea**, București, 1995 (Unlunea Elenă din România, Editura „Omonia”), pp.51-88.
2. Vezi și atitudinea României față de mișcările revoluționare din Balcani în timpul crizei din 1875-1877; **Independența României. Documente**, vol.II, p.I-a, București, 1977, p.103-104, p.118-120; p.126-127; Nicolae Ciachir, **România în Sud-Estul Europei (1848-1886)**, București, 1968, p.142 și urm. V.Idem, **Certains aspects de L'attitude de la Roumanie envers le mouvement révolutionnaire des Balkans 1875 - avril 1877**, în „Actes du Ier Congrès Intern des Etudes Balk.et sud-est europ.”, IV, Sofia, 1969, p.311-318.

o alianță româno-grecescă¹, așa cum reiese din corespondența lui Cleon Rangavis². În această fază de la începutul războiului, Kogălniceanu se adresa lui Rangavis în termenii următori: „cât privește înțelegerea noastră, ea va fi foarte ușor de realizat în ziua în care vă veți hotărî să acționați“. De altfel grecii duceau și tratative cu sârbii, în scopul de a încheia un pact greco-sârbo-român, dar ele au avut aceeași soartă, din cauza evoluției evenimentelor.

Paralel cu această atitudine dominantă, întâlnim de asemenea, mai ales în cercurile grecești de la Constantinopol, o tendință de apropiere de Turcia, căci reprezentanții acestui grup vedeau în neutralitate o soluție pentru păstrarea poziției lor social-economice³.

Dar nu este în intenția noastră să analizăm aspecte de istorie politică și diplomatică atât de bine cunoscute datorită unei bogate literaturi de specialitate. Am vrea numai să înregistrăm – în linii mari – starea de spirit a lumii grecești, într-un moment în care destinele „popoarelor din Orient“, cum denumeau grecii popoarele balcanice în acea epocă, erau direct vizate. Această stare de spirit se caracteriza prin exasperarea produsă de atitudinea Angliei⁴ și de neutralitatea apăsătoare pe care o impunea aceasta, precum și prin interesul pentru campania antiotomană, care corespundea cu cele mai profunde convingeri ale majorității grecilor. În sfârșit, vedem conturându-se clar sentimentul de solidaritate cu poporul român, cu țara primitoare ale cărei înfloritoare comunități grecești reprezentau și un suport financiar pentru Metropolă.

Jurnalul „Pacea popoarelor răsăritene“ ('Η Ήρις τῶν Ανατολικῶν Λαῶν)⁵ – principalul izvor al anchetei noastre, începe să înregistreze evenimentele în chip detaliat încă din timpul preliminarilor războiului, adică din faza diplomatică, când știrile sunt adesea contradictorii, confuze sau pur și simplu „false“, așa cum se grăbește să le caracterizeze un redactor, la 24 decembrie 1876, în legătură cu declarațiile lui Ignatief și ale lui Salisbury⁶. În aceeași lună, ziarul consacră un larg comentariu ședinței secrete a Senatului, care discutase anumite articole ale Constituției, care considerau România ca fiind o provincie

1. Const.N.Velichi, **Relațiile dintre România și Grecia de la înființarea oficiilor diplomatice și până la transformarea lor în legații**, în **Reprezentanțele diplomatice ale României**, București, 1967, p.326. V. și C.Papacostea-Danielopolu, **La vie culturelle des communautés grecques de Roumanie dans la seconde moitié du XIX-e siècle, I-II**, în „Rev.Etud, sud-est europ.“. VII, 2-3, 1969.
2. **Evangelos Kofos, Greece and the Eastern Crisis 1875-1878**, Salonic, 1975, p.121 și urm.
3. **Ibidem**, p.17-21.
4. **Nikos G.Συροπος, Έπικρόπηση τῆς νεοελληνικῆς ιστορίας**, Atena, 1976, p.105 și urm.
5. **Ziarul apărea de 6 ori pe lună, având corespondenți la Giurgiu, Calafat, Turmu Măgurele, Urziceni, Severin, Oltenița, Caracal, Slatina, Ploiești, Sulina, Atena, Iavina, Rusciuc și Siliștra. Directorii săi erau V.Hristodoulidis și Zaharia Sardellis.**
6. **Iris**, 24.XII.1876, p.4.

privilegiată a Imperiului Otoman¹. La 6 ianuarie 1877, după ce a menționat succesul lui D.Brătianu la Constantinopol, unde fusese bine primit de către reprezentanții Marilor Puteri, Poarta părănd bine intenționată la adresa României, redactorul manifestă scepticismul său, considerând că „nici o Putere nu va lăsa terenul deschis, cu excepția Rusiei.”

Discuțiile din Senatul român pe marginea Constituției otomane, au determinat redacția să reproducă un articol din presa greacă de la Atena, comentând în mod special articolele acestei Constituții, care ridicaseră grave nemulțumiri în România². Ziarul atenian din care reproduce „Ἰφ Ἰρς” preciza: „Grecii trebuie să lupte împotriva unei asemenea constituții, care dovedește tentativa de a-i turciza pe creștinii din Imperiul Otoman.”³ De aceea constituția este considerată ca fiind „o pură absurditate („καθαρὸς παραλογισμός”), „o insultă împotriva termenului de constituție.”⁴

La 10 februarie 1877⁵, în ciuda aparențelor care anunțau un război ruso-turc iminent, ziarul își păstrează opinia, exprimată în repetate rânduri, că acest război era departe. Redactorul grec ar putea fi acuzat de miopie politică, dacă nu am avea în vedere faptul că atitudinea Marilor Puteri era într-adevăr derutantă, mai ales în urma hotărârii luate de Anglia de a nu-și părăsi atitudinea pacifică față de Turcia.

La 18 februarie, redacția își exprimă chiar bucuria, constatându-se – spune – că opinia sa despre menținerea păcii demonstra clarviziunea sa politică. Dar, mai ales, se bucură să știe „că omenirea a fost cruțată de gravele consecințe ale războiului.”⁶

Apropierea războiului devine sigură începând cu informațiile din 13 aprilie, care dovedesc că temerile exprimate la începutul ostilităților au oprit activitatea comercială, din cauza perspectivelor ca România să devină „teatru de război.”⁷ Totuși, Kogălniceanu tot mai declara intenția României de a menține neutralitatea⁸. În aceeași zi, redactorul grec înregistra cu uimire trecerea Prutului de către armatele ruse, notând că acest eveniment a avut loc înainte ca războiul să fie declarat și corpurile legislative ale României să se fi întrunit pentru a lua această decizie. Ulterior, se anunță că guvernul român a comunicat

1. N.Clacăr, *România în Sud-Estul Europei (1848-1886)*, București, 1968, p.142 și urm.
2. **Articolul 18** cerea în mod obligatoriu cunoașterea limbii turcești – limba oficială a Statului – pentru promovarea în funcții publice. **Art.8** îi considera pe toți supușii Imperiului, supuși otomani, religia de Stat fiind religia islamică. **Art.46:** Toți membrii adunării generale prestează jurământul de credință față de sultan, în prezența Marelui Vizir iar **Art.57:** Discuțiile din senat, din tribunale etc. sunt purtate în limba turcă.
3. *Iris*, 24.I.1877, p.1.
4. *Iris*, 27.II.1877, p.2.
5. *Ibidem*.
6. *Iris*, 18.II.1877, p.2.
7. *Iris*, 13.IV.1877, p.3.
8. *Ibidem*.

Marilor Puteri intrarea trupelor rusești pe pământul românesc¹. Un lung comentariu politic începea cu cuvintele următoare: „Războiul bate la ușă: rușii trec Prutul. Iată ce se aude din toate părțile. Iată care este cea mai importantă chestiune a zilei.” Evenimentul îi pare logic redacției, căci ea nu poate înțelege cum a putut izbucni un război european din simplul motiv că Poarta nu acceptase reformele cerute².

La 20 aprilie, se reproduce conversația prințului Carol cu consulul rus la București, după trecerea Prutului de către armatele rusești și declarația sa după care, atât cât va fi în fruntea țării, el nu va permite nici o acțiune fără consimțământul său și împotriva legilor în vigoare. Se reproduce discursul lui Carol la Senat, proclamația țarului adresată locuitorilor români, ordinul său către armata rusă, chemarea la arme a Comitetului bulgar din București – adresată poporului bulgar – și proclamația sultanului către soldații săi. În ceea ce privește proclamația sultanului adresată românilor, ziarul notează absența sa din presa română³.

Preocupat în permanență de situația românilor în acest război, redactorul citează din „Monitor” decizia guvernului român, după care „armata nu va fuziona cu armata rusă – așa cum pretind unii – ci va fi condusă de comandanții săi, va lupta pentru drepturile și legile patriei.”⁴

Un articol intitulat **Războiul României și al Turciei**, analizează pe larg intrarea în război a României, care s-a produs atunci când s-a deschis focul la Calafat, fără o declarație de război prealabilă. Ziarul anunță convocarea corpurilor legislative, precizând că acestea vor declara **independența completă** a României. Se face o mențiune specială a apelului lansat de ziarul „Românul” patriotismului partidelor politice, cerându-le să colaboreze pentru salvarea patriei. Se subliniază cu satisfacție faptul că opoziția a primit cu entuziasm acest apel patriotic, anunțându-l prin organele sale. Se dă o desmințire afirmațiilor presei engleze cu privire la intrarea trupelor rusești în Moldova, care ar fi fost considerată o violare a tratatului din 1856⁵, interpretare pe care redacția nu o acceptă. În continuare, rubricile ziarului dau regulat știri bogate despre mersul evenimentelor, insistând asupra „promptitudinii soldaților români”.⁶ La 6 mai, rubrica ziarului intitulată „România” salută cu entuziasm începuturile ostilităților: „După două secole de liniște mormântală, poporul român a ridicat capul cu bucurie și înaintează pe câmpul de onoare. Nu trebuie să ne interesăm de scopul urmărit de către cei care luptă astăzi, aceasta îi privește pe cei care conduc destinele României. Dar înregistrăm evenimentul și ne bucurăm că puterea străbunilor nu a dispărut la descendenții lor.” Se mai exprimă speranța că aceste dorințe drepte ale poporului român vor fi încununuate de succes și că „rușii au găsit în

1. *Ibidem*, p.4.

2. *Ibidem*.

3. *Iris*, 20.IV.1877, p.2-4.

4. *Iris*, 28.IV.1877, p.2-4.

5. *Iris*, 6.V.1877, p.2-3.

6. *Ibidem*, p.3.

români un prețios combatant, cu atât mai mult cu cât Europa este nehotărâtă.”¹

Aproape în toate numerele ziarului se repetă, în termeni convinșători, cererile de subvenții pentru armata română, adresate membrilor comunităților grecești și se dau listele numeroaselor donații oferite de către aceștia.

La 21 mai, se arată în ce măsură s-a agravat războiul, relatându-se teribilul bombardament de la Calafat și de la Vidin, marile pierderi de la Giurgiu, trecerea Dunării de către armatele ruse la Galați și Brăila². Vestea asediului de la Rusciuc și Giurgiu este dată, în aceeași ordine de idei, ca și aceea a pregătirilor armatei române pentru trecerea Dunării³ și ale succeselor armatelor rusești pe linia Șiștov-Târnovo, care nu le-au permis totuși să ajungă – așa cum sperau – nici la Rusciuc, nici la Nicopole⁴.

Se anunță trecerea Dunării de câteva unități ale armatei române la Mihăilești, trimise să deschidă drumul, care au alungat un corp de armată turc. La 5 august, citim: „Problema zilei este aceea de a ști dacă armata română va trece Dunărea.”⁵

Începând de la 13 iulie, ziarul dă informații despre trecerea Balcanilor de către ruși și constată că „hoardele turcești nu mai au puterea lui Mahomed II și a lui Baiazid.” Totuși scepticismul redacției în ce privește utilitatea acestei acțiuni pentru popoarele balcanice este din nou marcat cu insistență.⁶ Ecoul acestui eveniment în presa occidentală și pregătirile de război ale Angliei sunt de asemenea menționate. Totodată, se notează dificultățile de care s-au lovit rușii la Plevna, victoriile turcești din 10 și 16 iulie și situația gravă a armatei rusești la Târnovo.⁷ Un comentariu politic interesant al înfrângerii rusești de la Plevna arată „că aceasta a schimbat cu totul înfățișarea lucrurilor... Turcii cred că au dovedit Europei vitalitatea lor și așteaptă din nou ajutorul ei material și moral.” Bătălia este caracterizată ca un adevărat „măcel”, pe care ziarul îl descrie foarte detaliat și plastic.⁸ În aceeași zi, în rubrica „România”, se face cunoscută decizia armatei române de a participa la războiul împotriva turcilor și trecerea Dunării de către 15.000 soldați români care aveau să ia parte la marea bătălie de la Plevna.⁹ Comandantul militar rus ceruse ajutor armatei române, ceea ce a determinat plecarea a 6.000 de soldați români de la Nicopole, pentru a întări aripa dreaptă a rușilor, după pierderile de la Plevna. Vorbind de puternicul ecou al victoriei turcești de la Plevna în presa europeană, se arată că aceasta „așteaptă o nouă bătălie decisivă pentru prezenta expediție rusă.”

1. *Irts*, 6.V.1877, p.2-3.
2. *Irts*, 21.VI.1877, p.2-3.
3. *Irts*, 28.VI.1877, p.4.
4. *Irts*, 5.VII.1877, p.2.
5. *Ibidem*.
6. *Irts*, 13.VIII.1877, p.4.
7. *Ibidem*.
8. *Irts*, 1.VIII.1877, p.2.
9. *Ibidem*.

La 15 august 1877, se anunță încheierea unei convenții de colaborare între România și Rusia, precizându-se că, până atunci, nu se știa nimic oficial în această privință. Pe front continuă pregătirile și concentrările de trupe. Toată armata română a trecut Dunărea sub comanda prințului Carol.¹ Comentând – mai departe – ecoul înfrângerii rușilor la Plevna, în presa occidentală, ziarul constată că aceasta a trezit îngrijorarea Puterilor.²

La 23 august, se redau cu multe detalii evenimentele de la 31 august, se reproduce proclamația prințului Carol adresată soldaților, când au trecut Dunărea, care are același conținut – așa cum precizează ziarul – cu circulara ministrului Afacerilor Externe, M.Kogălniceanu.³

La 31 august, citim în „H”Ipuc”: „La București, toate privirile se îndreaptă spre Plevna, pentru că astăzi va avea loc asaltul general.” Se menționează decorarea a 40 de militari români de către țar. Relatând emoția cu care se urmărește, în capitală, bătălia decisivă de la Plevna, ziarul își exprimă speranța în victoria combatanților români.

Un comentariu entuziast însoțește știrea privind luarea drapelului turc de către generalul Candiano Popescu la Plevna, „unde eroicii fii ai României se sacrifică pentru pace.” Ziarul anunță noi liste de subscripții destinate să ușureze suferințele răniților și îi roagă pe grecii din România să le dea ajutorul lor „fraților care luptă împotriva dușmanului comun, așa cum ei înșiși au făcut pentru noi.” Se menționează din nou bravura românilor, precizându-se că rușii apreciază forța și ordinea românilor.⁴

Toate numerele ziarului din septembrie și din octombrie au ca temă centrală evoluția bătăliei de la Plevna, eroismul armatei române.⁵ La 8 octombrie se anunță că după o întrerupere de câteva zile, luptele au reînceput în condiții foarte dificile, Plevna neputând fi asediată după regulile strategiei.

La 19 septembrie apare un articol important, care își propune să facă bilanțul intrării în război a României, din care se constată că doar timpul va putea vindeca rănille țării, după pierderile de oameni și stagnarea impusă de război vieții economice.

La 2 decembrie, se anunță că evenimentul cel mai important, care va avea o influență hotărâtoare asupra evoluției războiului, este victoria armatelor române și ruse la Plevna, victorie „care a ridicat un entuziasm indescritibil al populației din București și ale cărui ecouri au umplut presa europeană.”⁶ „Căderea Plevnei este considerată a fi sfârșitul războiului” – scrie ziarul. Din nenorocire, această impresie nu se confirmă. La Constantinopol, se vorbește de război, iar speranțele de pace sunt slabe. „Europa a auzit cu indiferență vestea căderii Plevnei și a laudat eroismul lui Osman Pașa.”⁷

1. *Ibidem*, p.4.

2. *Iris*, 15.VIII.1877, p.3-4.

3. *Ibidem*, p.3.

4. *Iris*, 23.VIII.1877, p.3-4.

5. *Iris*, 31.VIII.1877, p.3.

6. *Iris*, 8.IX.1877, 1.X.1877, 8.X.1877, 19.X.1877.

7. *Iris*, 2.XII.1877, p.4.

La 1 ianuarie 1878, ziarul felicită „prietena România” pentru succesele sale, afirmând că „fiii săi nu au trădat speranțele noastre și că Anul Nou găsește România liberă, încoronată cu lauri. Dorim ca Noul An să îndeplinească marea operă a celor care au clădit România, Dacia mare, de la Tisa până la Gurile Dunării. Cu toții dorim aceasta pentru prietena noastră România și încă de pe acum o numim Dacia.”

Încheiem această trecere în revistă a știrilor din presa greacă de la București, menționând numeroasele articole care apar începând de la 13 ianuarie, până în iulie 1878 – printre care se găsesc și câteva **editoriale** deosebit de vehemente¹ – care atacă Pacea de la San-Stefano și, apoi, Congresul de la Berlin, lucru explicabil din partea grecilor, care nu căpătaseră satisfacție din deciziile Marilor Puteri.

Unul din principalii redactori ai ziarului – Toma Paschidis – care era și colaboratorul ziarelor românești „Reforma”, „Românul”, „Poporul” și „Decebal”, publica în timpul acestui război o serie de broșuri care exprimau o căduroasă participare și comprehensiune cu privire la lupta de independență a Românilor. În „Chestiunea Orientală și soluționarea sa”, redactată în românește, Paschidis declara: „Independența României va deveni o realitate, după ce arborele acestei zeițe va fi fost stropit cu sânge românesc, iar Armata Română se va fi arătat demnă de gloria ancestrală a armatelor lui Decebal și ale lui Mihai Viteazul.” „Cetățeanul elen – continuă el – imparțial, iubind libertatea universală, dorește progresul, triumful și fericirea poporului dacoromân, la care a găsit azil în perioadele nefericite și în epocile critice ...”²

* * *

Ceea ce se desprinde sugestiv din aceste pagini ale presei grecești, este, în primul rând, **obiectivitatea** redactorilor săi. Chiar atunci când ziarul reproduce și unele polemici – adesea violente – cu presa română, asupra problemelor controversate ale epocii, relatările despre eroismul soldaților români și interesul pentru mersul evenimentelor au același ton entuziast și admirativ. O vizibilă **solidaritate** cu lupta românilor pentru independență inspiră aceste rânduri care lasă să se vadă – putem spune – regretul grecilor de a nu participa la acest război just, de a asista neputincioși la zadarnicele decrete de înarmare și de mobilizare ale guvernului grec.

Se simte cu claritate, din tonul cu care sunt redat aceste știri, evoluția opiniei publice în comunitățile grecești, care, dezinformată și neutră la început, se angajează progresiv, fără rezerve, într-o atitudine ferm combativă.

1. *Iris*, 13.XII, p. 1.

2. Unele au titluri ca cele care urmează: „Dreptatea celor mari”, „Sacrificiul României”, etc.

3. **Toma Paschidis, Chestiunea Orientului și soluțiunea sa, București, 1878, p.26-27.**

Nu credem că exagerăm atunci când afirmăm atât importanța „modelului” românesc într-un moment în care grecii erau împiedicați să lupte, cât și utilitatea presei grecești pentru raporturile popoarelor român și grec, în lipsa unei reprezentanțe diplomatice. De altfel, acest din urmă aspect va fi confirmat de evenimentele politice care vor urma războiului de independență, prin crearea de numeroase oficii diplomatice, atât în România, cât și în Grecia.¹

---

1. C.Velich, *Atena ...*, p.325-339, *Les relations roumano-grecques pendant la période 1789-1911*, în „*Rev.étsud-est europ.*”, VII, no.3, 1969, p.509-542.

SUMAR

Cuvânt înainte	7
Introducere	11
Capitolul I. Comunitatea greacă din București	17
1. Comunitatea	17
2. Biserica	19
3. Societatea „Evanghelismos”	23
4. Școlile	26
5. Cultura	27
6. Presa	31
7. Tipografiile	33
8. Traducerile	36
9. Personalități ale epocii	43
– Ioan Colocotide	43
– Epaminonda Frangudis	44
– Thoma Pashidis	51
Capitolul II. Comunități grecești din alte orașe	61
1. Formarea comunităților grecești	61
2. Locul de origine al grecilor	64
3. Relațiile cu patria de origine	65
4. Profesiile intelectualilor	69
5. Bisericile	73
– Brăila	73
– Constanța	75
– Galați	75
– Giurgiu	75
6. Școlile	79
– Brăila	79
– Galați	85
– Constanța	90
7. Cultura	92
– Societatea „Elpis”	92
– Teatrul	95

8. Tipografiile	104
9. Presa	107
10. Traducerile	109
11. Personalități ale epocii	115
– Nicolae Dosios	115

Concluzii	123
------------------------	-----

Anexe	125
--------------------	-----

1. Cărțile în limba greacă în perioada 1830-1900 în București	127
2. Hărți și atlase	133
3. Cărțile în limba greacă apărute în alte orașe în perioada 1830-1900	135
4. Organizarea și viața culturală a companiei „grecești” din Brașov	141
5. Războiul de Independență a României (1877-1878) văzut de presa greacă din București	203

ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ

Πρόλογος	7
Εἰσαγωγή	11
Κεφ I. Η ἑλληνικὴ κοινότητα τοῦ Βουκουρεστίου	17
1. Ἡ Κοινότητα	17
2. Ἡ Ἐκκλησία	19
3. Ἡ Ἐταιρεία Εὐαγγελισμός:	23
4. Τὰ σχολεῖα	26
5. Ὁ πολιτισμός	27
6. Ὁ Τύπος	31
7. Τὰ τυπογραφεῖα	33
8. Οἱ μεταρράσεις	36
9. Προσωπικότητες τῆς ἐποχῆς	43
– Ἰοάννης Κολοκοτίδης	43
– Ἐπαμμόντα Φραγούδης	44
– Θώμα Πασχίδης	51
Κεπ. II. Ἑλληνικὲς Κοινότητες σε ἄλλες πόλεις	61
1. Ὁ σχηματισμός τῶν ἑλληνικῶν κοιτητῶν	61
2. Τόμος τῆς καταγωγῆς τῶν Ἑλλήνων	64
3. Οἱ σχέσεις μὲ τὴν πατρίδα	65
4. Τὰ ἐπαγγέλματα τῶν διανοούμενων	69
5. Οἱ ἐκκλησίαι	73
– Βραῖλα	73
– Κωνσταντζα	75
– Γαλάτσι	75
– Γιούργιου	75
6. Τὰ σχολεῖα	79
– Βραῖλα	79
– Γαλάτσι	85
– Κωνσταντζα	90

7. Ο Πολιτισμός	92
- Η Εταιρεία Ελπίς:	92
- Το θέατρον	95
8. Τὰ τυπογραφεία	104
9. Ο Τύπος	107
10. Οι μεταφράσεις	109
11. Προσωπικότητες τῆς ἐποχῆς	115
- Νικόλαος Κ. Δόσιος	115
Συμπεράσματα	123
Εξαρτήματα	125
1. Τὰ ἑλληνικά βιβλία στὴν περίοδο 1830–1900 που εκδώθηκαν στο Βουκουρέστι	127
2. Χάρτες και ατλάντες	133
3. Τὰ ἑλληνικά βιβλία ποῦ εκδώθηκαν σε ἄλλες πόλεις στην περίοδο 1830–1900	135
4. Ἡ οργάνωση και ο πολιτισκὸς βίος τῆς Ἑλληνικῆς κομπανίας τοῦ Μρασόβ (τέλος τοῦ 18ου και πρώτο ἡμισυ τοῦ 19ου αἰώνα)	141
5. Ο πόλεμος για Ἀνεξαρτησία τῆς Ρουμανίας (1877–1870) στὸ ἑλληνικὸ τύπο τοῦ Βουκουρεστίου	203

**Tipărit la „ARARAT” SRL
București,
Bd. Republicii 43, sector 2
Tel.: 613.40.50., 311.14.25.**

CORNELIA PAPACOSTEA-DANIELOPOLU

Licențiată în istorie a Universității din București (1957); doctor în științe istorice (1979); cercetător științific principal la Institutul de Studii Sud-Est Europene (1963-1994) și șef secție (1991-1994); membru al Uniunii Scriitorilor (din 1990).

Dirrecții de cercetare: 1. Istoria relațiilor culturale româno-grecești în secolele XVIII-XIX; 2. Istoria relațiilor economice ale țărilor române cu peninsula balcanică.

Premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române pentru cartea *LITERATURA ÎN LIMBA GREACĂ DIN PRINCIPATELE ROMÂNE* (1981); Premiul „Nicolae Iorga” al Academiei Române pentru volumul în colaborare *CARTE ȘI TIPAR ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ ȘI SUD-EST EUROPEANĂ (sec XVII-XIX)*, 1985.

Trei cărți și peste 50 de studii, articole și comunicări.

Traduceri din limba franceză: Ovid Densusșianu, *HISTOIRE DE LA LANGUE ROUMAINE* (1960); Paul Longevin, *GÂNDIRE ȘI ACȚIUNE*, în colaborare (1961); din limba greacă *ANTOLOGIE A NUVELEI NEO-GRECEȘTI*, 1975 (în colaborare).

„Cartea de față urmărește procesul interferențelor între viața spirituală a Greciei și cea a comunităților din România. De aceea, putem spune că urmărind exemplul ilustrului său părinte, mult regretatul istoric Victor Papacostea, doamna Cornelia Papacostea-Danielopolu, reconstituind cu rigoare și minuțiozitate existența culturală a comunităților grecești din România, a scris o carte care contribuie la defnirea spațiului cultural balcanic, în care valorile spiritului afirmându-și identitatea națională și-au dovedit multiplele puncte de convergență.”

Valeriu RÂPEANU

ISBN 973-95538-1-8

PREȚ = 8.000 LEI